

17

Е-ДИСЕРТАЦИЈА

Јелена Ајдановић

**ПРИЛОШКИ ПРЕДИКАТ
У СТАНДАРДНОМ
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Нови Сад, 2019.

Јелена Ајџановић

**ПРИЛОШКИ ПРЕДИКАТ
У СТАНДАРДНОМ
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

НАПОМЕНА О АУТОРСКОМ ПРАВУ:

Ниједан део ове публикације не може се прештампати, репродуковати или употребити у било ком облику без писаног одобрења аутора, као носиоца ауторског права.

COPYRIGHT NOTICE:

No part of this publication may be reprinted, reproduced or utilized in any form without permission in writing from the author, as the holder of the copyright.

Ова монографија проистекла је из текста докторске дисертације, под насловом *Прилошки њредикаџски изрази у књижевно-научном дискурсу*, која је одбрањена на Филозофском факултету у Новом Саду, дана 28. априла 2014. године, пред комисијом у саставу:

- (1) Проф. др Владислава Ружић, ментор, Филозофски факултет, Нови Сад,
- (2) Проф. др Нада Арсенијевић, Филозофски факултет, Нови Сад,
- (3) Проф. др Јасмина Московљевић Поповић, Филолошки факултет, Београд.

Сагласност за објављивање монографије дало је Наставно-научно веће Филозофског факултета, на седници одржаној 9. новембра 2018. године.

Монографија је приређена у оквиру пројекта бр. 178004, под називом *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прајмаџичка истраживања*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ПРИЛОШКИ ПРЕДИКАТ У СТАНДАРДНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт

Ова монографија представља теоријско-методолошки покушај да се допринесе проучавању једног типа сложеног предиката у стандардном српском језику. Будући да прилошки предикат није подробно описан у посебној студији, овде ће се одредити његово место међу другим типовима предиката а потом сагледати могућности његове класификације – преваходно са синтаксичко-семантичког и, колико је могуће, прагматичког аспекта. Врло детаљно ће се описати специфичности овог предиката у поређењу са структурно и/или значењски сродним типовима, затим ће се указати на њихове различите употребне вредности, условљене датим контекстом а, шире, и жанровски раслојеним типом текста.

У првом, уводном поглављу, након што је формулисан тематски оквир истраживања, постављени су његови основни циљеви и различити приступи предмету истраживања, а затим је описан корпус. Значај оваквог, првенствено теоријског истраживања, огледа се у томе што је фокусиран централни реченични конституент, тзв. структурно средиште реченице а притом посматрани прилошки предикат (ПП) у корелацији са сродним типовима, како би се уочиле дистинкције и истакла стилска и друга ванјезичка обележја. Анализом су обухваћене и перифрастичне форме ПП, те су се потврдили општи закључци о овим аналитичким структурама: перифразом се може више манипулисати, пре свега на информативном плану, али и исказати садржаји које није могуће означити једнолексемском формом. У оквиру овог поглавља указује се и на досадашња релевантна запажања у вези са ПП. У зависности од угла посматрања у литератури се ПП приступало или (1) начелно, у дескриптивним граматикама или (2) парцијално, у језичким студијама, где је у жижу стављен одређени сегмент његове структуре

или садржине. Дат је преглед описа ПП у релевантним граматицима и приручницима а након тога уочене су и систематизоване сличности и разлике у погледу њиховог дефинисања. Осим тога, дат је преглед истраживања у корелацији са формално-садржинским особеностима ПП, при чему су издвојени проблеми о којима не постоји сагласје у литератури.

У другом поглављу, *Предлој одређења прилошкој предикацији*, најпре се даје кратак преглед постојећих дефиниција и типологија предиката у сербокроатистичкој литератури, уз одговарајуће коментаре, затим се врло прецизно одређује појам прилошког предиката, утврђује његова структура, затим семантичка поља која он покрива, као и његово место у систему предиката. У том смислу издвојени су параметри за разграничење прилошког предиката од других, структурно или садржински, сродних типова.

У трећем поглављу – *Типологија прилошкој предикацији*, предочени су основни семантички типови ПП, описана њихова формална структура (дат регистар лексема остварених у његовој глаголској и неглаголској компоненти), уочене валентне способности издвојених подтипова. Уз то, ПП посматрани су у корелацији са другим типовима предиката исте значењске вредности, с циљем да се потврде и допуне уобличени критеријуми за њихово међусобно разграничење.

Четврто поглавље, *Завршна разматрања*, садржи рекапитулацију теоријских основа и добијених резултата истраживања у погледу значењских потенцијала прилошких предиката и начина њихове граматицизације у српском језику, на основу којих се могу утврдити смернице за даља испитивања појма предиката те предложити његова систематизација.

Кључне речи: српски језик, синтакса, семантика, предикат, глагол-оператор, предикатив, валентност.

ADVERBIAL PREDICATE IN STANDARD SERBIAN

Abstract

This monograph represents a theoretical and methodological attempt to contribute to the existing research into a type of compound predicate in standard Serbian. Since the adverbial predicate has not been thoroughly described in a separate study, this research will determine its position among other types of predicates and then consider a number of possible approaches to its classification – primarily from the syntactic and semantic and, to a certain extent, pragmatic point of view. Specific characteristics of this predicate will be described in great detail in comparison with structurally and/or semantically similar types of predicates, while attention will also be given to their different uses conditioned by the given context, as well as, more generally, by text types belonging to different genres.

In the introductory chapter, after setting the thematic framework of the research, its primary goals and various approaches to its subject are determined, followed by a thorough description of the corpus. The significance of such, primarily theoretical, research is reflected in its focus on the central sentential constituent, the so-called structural centre of the sentence, while, at the same time, the adverbial predicate (AP) is observed in correlation with similar types of predicates, in order to highlight the distinctions and point out their stylistic and other non-linguistic features. The analysis also involves periphrastic forms of APs, thus confirming certain general conclusions about these analytic structures: periphrasis can be manipulated to a greater extent, primarily at the informative level, but it can also express certain contents that cannot be denoted by a monolexemic form. Furthermore, this chapter points to previous relevant observations about the AP. In the literature, depending on the author's viewpoint, the AP has been approached either (1) generally, in descriptive grammars, or (2) partially, in linguistic studies focused on a particular segment of its structure or content. An overview is provided of descriptions of the AP in relevant grammars and

reference books, after which similarities and differences in their definitions are established and systematized. In addition, an overview of research studies is given in correlation with form- and content-related characteristics of the AP, while what is pointed out in this part of the study are issues that have not been agreed on in the literature.

The second chapter, *Towards a definition of the adverbial predicate*, begins with a short overview of definitions and typologies of predicates in the Serbo-Croatian literature, accompanied by the author's remarks on the topic. What follows is a precisely defined notion of the adverbial predicate and its structure, including the semantic fields it covers, as well as its place in the predicate system. In this respect, parameters are established for discriminating between the adverbial predicate and other, structure- or content-wise, similar types of predicate.

In the third chapter, *Typology of the adverbial predicate*, the basic semantic types of APs are presented, their formal structure is described (accompanied by a register of lexemes realized in the verbal and non-verbal component), and the valency potential of the established subtypes is identified. Moreover, adverbial predicates are observed in correlation with other types of predicates with the same semantic value in order to confirm and complement the established criteria for their differentiation.

The fourth chapter, *Concluding remarks*, contains a recapitulation of the theoretical foundations and obtained research results related to the semantic potential of adverbial predicates and modes of their grammaticalization in the Serbian language. These findings could provide guidelines for further research into the notion of predicate and its systematization.

Key words: Serbian, syntax, semantics, predicate, verb-operator, predicative, valency.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	15
1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	17
1.1. Предмет, задаци и циљеви истраживања.....	17
1.2. Корпус и методе истраживања	23
1.3. Допринос истраживања.....	25
1.4. Кратак преглед релевантне литературе	27
1.4.1. Прилошки предикат у граматичким приручницима	28
1.4.2. Истраживања релевантна за прилошки предикат.....	33
1.5. Организација даљег излагања	43
2. ПРЕДЛОГ ОДРЕЂЕЊА ПРИЛОШКОГ ПРЕДИКАТА.....	45
2.1. Формално-структурни критеријуми	46
2.1.1. Структурни модели.....	46
2.1.2. Реченично устројавање	55
2.2. Семантички критеријуми.....	64
2.2.1. Прилошки предикат и семантичка поља	64
2.2.2. Прилошки предикат и лексичка семантика.....	66
2.3. Одређење прилошког предиката – завршни преглед.....	67
3. ТИПОЛОГИЈА ПРИЛОШКИХ ПРЕДИКАТА	69
3.1. Семантичко поље ‘спољне околности’	71
3.1.1. Субпоље ‘природне појаве’.....	72
3.1.1.1. Валентни модели.....	93
3.1.1.2. Прилошки : глаголски предикат	102
3.1.1.3. Семантички и синтаксички аналитизам.....	108
3.1.1.4. Субпоље ‘природне појаве’ – завршни преглед .	110
3.1.2. Субпоље ‘евалуација човековог животног простора’	113

3.1.2.1. Валентни модели.....	126
3.1.2.2. Прилошки предикат : остали типови предиката	131
3.1.2.3. Субпоље ‘евалуација човековог животног простора’ – завршни преглед	134
3.1.3. Субпоље ‘друштвене прилике’	136
3.1.3.1. Валентни модели.....	146
3.1.3.2. Семантички и синтаксички аналитизам.....	152
3.1.3.3. Субпоље ‘друштвене прилике’ – завршни преглед.....	154
3.2. Семантичко поље ‘психофизиолошких стања’	156
3.2.1. Субпоље ‘физиолошка стања’	164
3.2.2. Субпоље ‘емотивно-психолошка стања’	169
3.2.3. Валентни модели	171
3.2.4. Прилошки предикат : остали типови предиката	186
3.2.5. Семантичко поље ‘психофизиолошка стања’ – завршни преглед.....	191
3.3. Семантичко поље ‘квалификација појава и ситуација’	193
3.3.1. Субпоље ‘веродостојност/истинитост пропозитивног садржаја’.....	201
3.3.2. Субпоље ‘важност пропозитивног садржаја’.....	204
3.3.3. Субпоље ‘вредност/ваљаност пропозитивног садржаја’.....	206
3.3.4. Валентни модели	209
3.3.5. Прилошки предикат : остали типови предиката.....	226
3.3.6. Семантичко поље ‘квалификација појава и ситуација’ – завршни преглед.....	230
3.4. Семантичко поље ‘спацијални и темпорални оквири’	232
3.4.1. Субпоље ‘спацијална локализација’	238
3.4.2. Субпоље ‘темпорална локализација’	239
3.4.3. Субпоље ‘ситуациона локализација’.....	242
3.4.4. Валентни модели	242

3.4.5. Семантичко поље ‘спацијални и темпорални оквири’ – завршни преглед	244
4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	247
ИЗВОРИ	265
ЛИТЕРАТУРА	269
Додатак: Изводи из литературе.....	287

ГРАФИКОНИ

Графикон 1: Тематске целине у оквиру субпоља ‘појава у природи’ ...	78
Графикон 2: Тематске целине у оквиру субпоља ‘евалуација човековог животног простора’	118
Графикон 3: Тематске целине у оквиру субпоља ‘друштвене прилике’	140
Графикон 4: Субпоља у оквиру поља ‘психофизиолошка стања’	164
Графикон 5: Субпоља у оквиру поља ‘квалификација појава и ситуација’	201
Графикон 6: Субпоља у оквиру поља ‘спацијални и темпорални оквири’	237

ТАБЕЛЕ

Табела 1: ПП и глаголски предикат са значењем појава у природи ..	105
Табела 2: ПП са значењем појава у природи: обележја глаголске компоненте	111
Табела 3: ПП са значењем појава у природи: обележја неглаголске компоненте	112
Табела 4: Безглаголске конструкције са значењем појава у природи ..	112
Табела 5: ПП, глаголски и копулативни партиципски предикат са значењем евалуације човековог животног простора	132
Табела 6: Темпорална парадигма $Cl_{Subj = Caus} [\leftarrow Conj_{sto/ jer} + V_{sub}]$	181
Табела 7: Темпорална парадигма $Cl_{Subj = Caus} [\leftarrow Conj_{da} + V_{sub}]$	181
Табела 8: Темпорална парадигма $Cl_{Subj = Cond} [\leftarrow Conj_{ako/ukoliko/da} + V_{sub}]$..	183
Табела 9: Темпорална парадигма $Cl_{Subj} [\leftarrow Conj_{da} + V_{sub}]$	215

Табела 10: Темпорална парадигма $Cl_{Subj} [\leftarrow Conj_{sto} + V_{sub}]$	217
Табела 11: Семантичка класификација ПП	250
Табела 12: Формални обрасци ПП	253
Табела 13: Лексичке компоненте ПП	257

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА И СИМБОЛА

ПП	прилошки предикат
сг.	сингулар
Acc	акузатив
Adj	придев
Adv	прилог
Arg	аргумент
Cl	клауза
Dat	датов
Det	детерминатор
Gen	генитив
Inf	инфинитив
Instr	инструментал
Lex	лексичко језгро предиката/предикатив
Loc	локатив
N	именица
$N_1 + N_2$	именички спој као предикативни конституент
$N_{\text{padež}}$	именица у зависном падежу
Nom	номинатив
Obj	објекат
ODet	обавезни детерминатор
Prep	предлог
P	предикат
Pron	заменица
S	реченица
Subj	субјекат
V	глагол
V_{cop}	копулативни глагол
V_{semicop}	семикопулативни глагол/неправи копулативни глагол
V_{operator}	глагол-оператор (оператор)
Ø	беспредлошка форма именске речи

Ø_{Voperator}

*

/+ / -/

структуре без копуле
непостојећа лексема или форма
семантичко обележје

ПРЕДГОВОР

Монографија *Прилошки ѓредикаѝ у савременом срѝском језику* представља у мањој мери измењен и допуњен текст докторске тезе *Прилошки ѓредикаѝски изрази у књижено-научном дискурсу*, одбрањене на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду 2014. године, пред комисијом у саставу: проф. др Владислава Ружић, ментор, проф. др Јасмина Московљевић Поповић и проф. др Нада Арсенијевић. Дисертација је прерађена у складу са сугестијама које су дали чланови комисије, потом и рецензенти – проф. др Вера Васић, проф. др Душанка Звекић Душановић и проф. др Борко Ковачевић, којима овим путем захваљујем на добронамерним и корисним примедбама. У овом облику монографија пружа увид у недовољно истражену проблематику једног типа базичног реченичног конституента у србистичкој литератури – прилошког предиката, чиме се попуњава празнина у значајном сегменту синтаксичко-семантичких питања. На основу детаљне обраде прилошких предиката забележених у репрезентативном, функционалностилски разноврсном корпусу, издвојен је читав низ обележја овог типа предиката, описани формални обрасци у којима се остварује, његове посебности које се тичу начина реченичног устројавања, те сагледан његов однос према осталим, структурно и/или значењски блиским типовима предиката. Оваква, доследно спроведена, синтаксичка и семантичка анализа прилошких предиката омогућила је извођење опште дефиниције и прецизну класификацију овога типа предиката. Јасно је да је ова књига тек увод у даља, детаљна испитивања семантичких, синтаксичких, лексичких те стилистичких и прагматичких аспеката реченичног чворишта – предиката, али се надам да, ипак, представља користан извор информација будућим истраживачима.

Хвала Филозофском факултету у Новом Саду и Одсеку за српски језик и лингвистику што су одобрили објављивање ове књиге.

Посебну захвалност дугујем професорки др Владислави Ружић, мојој менторки, на помоћи и усмеравању током израде тезе, на свим корисним предлозима, примедбама и саветима.

Срдачно захваљујем и професорки др Вери Васић, без чије несебичне подршке и помоћи, без чијег пажљивог читања сваког реда рукописа ове монографије, она свакако не би била оваква каква је сада.

Нарочиту захвалност дугујем проф. др Јасмини Дражић, својој колегиници и, пре свега, великом пријатељу, на свим саветима, на бризи, на стрпљењу, на подршци у изради и докторске тезе и ове монографије. За све пропусте, грешке које су се, сасвим сигурно, поткрале одговорност је искључиво моја.

У Новом Саду, новембра 2018.

Ј. А.

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1.1. Предмет, задаци и циљеви истраживања

Предикат, као централни члан у семантичкој структури реченице, као структурно-синтаксичко, а и семантичко чвориште реченице, а самим тим и као основни граматички појам, често је предмет лингвистичких истраживања оријентисаних ка синтаксичко-семантичкој равни и прагматичком плану. Највећи број студија усмерен је ка утврђивању принципа граматичко-семантичке везе између управног члана – глагола (прецизније, предиката) и његових аргумената. Посебно место у теоријским разматрањима, у том смислу, заузима однос граматичког субјекта и предиката, на основу којег се формирају два доминанта правца у савременим истраживањима према хијерархијском статусу предиката – надређености/равноправности са субјектом.

Према генеративном приступу, субјекат и предикат равноправни су конституенти – први није одређен валентном способношћу другог. Тенијерова¹ концепција пак подразумева да су сви реченични чланови,

¹ Тенијер се сматра творцем теорије валентности, при чему он овај појам ограничава на синтаксу глагола, одређујући га на следећи начин и додељујући предикату централну улогу: „nombre d'actants qu'un verbe est susceptible de régir” (Tesnière, 1959: 670). О специфичној природи субјекатско-предикатске везе, различитој од оне која се успоставља између глагола и његове десне валенце, говори и В. Ружић, истичући бинарни принцип структурирања просте реченице који подразумева да се на једној страни налази субјекатска фраза, а на другој страни предикат са својим допунама и одредбама. Према овој ауторки, сасвим је другачији однос двовалентног предиката према субјекту од оног према његовим допунама (Петровић, 1992: 119; Ружић 2005: 487). И. Антонић, разматрајући употребу зависне реченице уведене везником кад у субјекатској функцији, такође истиче да се субјекат мора посматрати као централни, нуклеарни, независни реченични конституент (Antonić, 2000: 31). У том смислу важно је ауторкино опажање посебности синтаксичко-семантичког односа који се успоставља између предиката и субјекта (означен термином *имплементација* (= попуњавање), а који је битно различит од *комплементације* (= допуњавање) и *гештерминације* (= одређивање)) (Antonić, 2000: 31).

па и субјекат, подређени валентности предиката, а реализација, те дистрибуција одређених актаната и аргумената условљена је лексичком семантиком јединице у позицији предикатског конституента.² Следствено овоме, а у складу са вербоцентричном теоријом Л. Тенијера, те учењима депенденцијалне граматике немачке лингвистичке школе, чија је тежња да се утврди валентност која одражава стварност представљену каквим језичким јединицама (Helbig, 1992: 7)³, у сербокроатистичкој литератури интересовање за различите семантичке класе глагола, као носиоце предикативности,⁴ и њихове валентне особености

² Осим ова два наведена приступа односу субјекта и предиката, издваја се и Белићево, потпуно другачије тумачење датих централних синтаксичких јединица: „Из овог односа подмета и прирока види се јасно да је подмет самостална реч, а да се у прироку нешто износи о подмету, тј. да се нешто, неко стање, нека радња или нека особина приписује субјекту. И предикат није нешто друго до одредба, али одредба нарочите врсте, док је подмет онај појам који се ближе одређује” (Белић, 1998: 121–122). На овакво учење Белића о централности субјекта надовезује се Стевановићево одређење овог синтаксичког конституента: субјекат је „језгро реченице, њен основни део. То је самостална реч или група речи којом се означава појам (један или више њих), о коме се нешто казује, коме се нешто приписује. И од њега су, непосредно или посредно, зависне све остале речи у реченици. (...) Од њега је, дакако, зависан и члан реченице којим се субјекту што приписује, тј. предикат” (Стевановић, 1974: 23–34). Детаљније о синтаксичкој валентности, о субјекту, допунама и додацима в. у Алановић (Алановић, 2011: 163–190).

³ Преглед најзначајнијих представника Манхајмске и Лајпцишке школе о терији валентности и њихових учења даје П. Мразовић у чланку *Развој теорије грамаџишке зависности* (1979). Развој теорије валентности, приказ Тенијерове теорије о вербоцентризму, преглед учења о депенденцијалној граматици у немачкој лингвистичкој теорији, те друге различите приступе овоме појму, дати су у зборнику радова *Valency: Theoretical, Descriptive and Cognitive Issues* (2007).

⁴ Апресјан, с правом, у центар својих истраживања не поставља глагол већ читав предикатски израз истичући да савремене семантичаре треба да занима значење читаве глаголске фразе која преноси интеракцију између говорника и саговорника (Апресјан, 1967). Још су значајније, посебно из угла истраживања и одређења прилошког типа предиката, новије напомене у науци о језику које се тичу ширења појма валентности и на друге категорије речи: “It was obvious, however, that words of other categories could have ‘semantic properties’, as I initially put it somewhat nervously, ‘akin to valency’” (Matthews у *Valency: Theoretical, Descriptive and Cognitive Issues*, 2007: 16). Овакве тенденције у корелацији су са поставкама о терији семантичке, па и прагматичке валентности (Helbig, 1992: 3) да се улоге учесника које имају у денотираном процесу формулишу полазећи од пропозиционе структуре реченице (McRae et al., 1997: 137).

у последње време добија све више простора у синтаксичким и семантичким истраживањима.⁵

Интересовање за предикат – основни конституент реченичне структуре (Kristal, 1999: 278), одувек је имало доста простора и у филозофским и у лингвистичким разматрањима. Ово је условило разноврсност приступа у проучавању, те знатан број његових дефиниција – почевши од Аристотеловог схватања, утемељеног на критеријумима преузетим из филозофских испитивања, заснованих на утицају формалне логике на синтаксу, по којем се предикат одређује као оно што се субјекту приписује (Катићић, 1968: 79), тј. „све оно чиме се нешто саопштава о предмету” (Ивић, 1996: 16), преко структуралистичке дефиниције, уобличене на формалном критеријуму, да је предикат глагол у личном глаголском облику, до дефиниција у којима се укрштају семантички и формални критеријум те се предикат тумачи „као глагол у конгруентном потврдном или одричном облику којим се именује, конкретизује и приписује субјекту ситуација означена реченицом” (Станојчић–Поповић, 2008: 235).

⁵ У новије време, премда је и раније било фрагментарних описа, појавиле су се значајне студије посвећене валентности глагола одређених семантичких класа. Тако је, на пример, поред великог броја радова, још од раније, посвећених проблему допуњавања глагола говорења (Вуковић, 1937; Кашић, 1968; Гортан–Премк, 1971; Ивић 1972а; Pranjković, 2005; Ружић, 2006), овај феномен системски обрађен у студији Г. Штрбац *гођуне комуникативних глагола. Синтаксичко-семантички и лексикографски опис* (2011). Детаљну и исцрпну семантичку анализу и класификацију каузативно-манипулативних глагола, те њихову базичну синтаксичко-семантичку валентност даје М. Алановић у студији *Каузативности – манипулативности: од концепција ка форми* (2011). Осим тога, у србистици су у зачетку и изучавања валентних способности именица и придева (Киш, 2016). Ипак, има још доста простора за детаљнија истраживања у овом домену. Код нас, наиме, изостају валенцијски речници глагола, именица, придева и прилога (с изузетком два речника глаголске рекције: *Речник глагола са траматичким и лексичким гођунама* 1989. и *Српско-мађарски речник глаголске рекције. Szerb-magyar vonzatok szótára* 1992). У другим славистичким срединама ситуација је ипак донекле другачија, о чему сведоче бројнији граматички речници валентних особености различитих категорија речи: *Кратък валентен речник на глаголите в съвременния български книжовен език* 1987; *Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves* 1997; *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení* 2005; *Словарь – справочник синтаксической сочетаемости глаголов* 2006; *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov* 2008. и др.

Ипак, премда су истраживања у овом домену углавном ишла у два доминантна правца – од покушаја одређења и дефинисања појма предиката до његовог односа са другим реченичним члановима, овај базични граматички појам до данас остаје без детаљнијег синтаксичког и семантичког описа, те прецизније систематизације структурних и значењских типова. Предикатски изрази у србистици посматрани су парцијално и са неједнаком пажњом. Свеобухватно и исцрпно у бројним студијама изучаване су предикатске перифразе, посматране у склопу језичког аналитизма и процеса номинализације, продуктивних процеса у савременим језицима, док су описи осталих типова предиката дати у граматикама и приручницима, те сведени на изношење основних, врло оскудних података првенствено везаних за њихове формалне карактеристике. Прилошки предикат у том смислу не представља изузетак – у контексту истраживања о предикату остаје недовољно истражен, без систематизације, те до данас без јединствене дефиниције, како због различитих аспеката истраживања и приступа проучавању (увек је то био само посредно предмет анализе синтаксичких и лексиколошких истраживања) тако и због особене природе његових конститутивних елемената. Да би се дошло до што прецизнијег одређења појма прилошког предиката, потребно је обухватити описом спрегу формалног и значењског плана – (а) одредити **значањска поља** која покрива прилошки предикат, (б) направити семантичку типологију; (в) издвојити **структурне формалне конструкције** за означавање установљених значењских **субпоља**. Циљ нам је стога да употпунимо, рекапитулирамо и сумирамо досадашње резултате истраживања о предикату како бисмо дошли до релевантних закључака у вези са одређењем и функционисањем прилошког типа предиката. На тај начин могуће је издвојити неколико релевантних задатака који ће бити саобразни наведеном циљу, а они су следећи: (а) издвојити параметре за разграничење прилошког предиката од других, структурно или садржински, сродних типова; (б) описати његову специфичну формалну и садржинску структуру – удружују се глаголске лексеме непотпуне семантичке оформљености с прилозима и с именицама, али под условом да постоји могућност њихове прилошке семантизације; (в) указати на специфичности конструктивних елемената и утврдити услове за реализацију конкретних лексичких решења; (г) класифико-

вати прилошке предикате и описати њихове значењске особености; (д) дати валентне моделе издвојених семантичких подтипова, с посебним освртом на значењске нијансе унете конкретним граматицизационим обрасцима. Овакав приступ у анализи прилошког типа предиката имао би примену како у дефинисању појма прилошког предиката тако и у одређењу његовог места у оквиру шире типологије предиката.

Имајући горенаведено у виду, ово истраживање усмерено је на расветљавање неколико проблема. Структура монографије, одређена задатим тематским оквиром и постављеним циљем, организована је у три веће целине: (I) приказ претходних теоријских проучавања појма предиката, укључујући и прилошки тип, у домаћој и страниј литератури, која у значајној мери опредељују (II) теоријски приступ у дефинисању прилошког предиката, те одређењу његовог места у систему предиката у српском језику, што обухвата и опис његове формалне структуре коју чине глаголска и неглаголска компонента, те (III) класификација прилошког предиката (даље ПП), уочавање валентних способности издвојених подтипова и опис реченичних модела које конституишу. Ово даље пружа оквир за попис конкретних лексичких решења у структурирању ПП, сагледавање корелације њихове реализације и значења које преносе, те утврђивање фреквентности њиховог појављивања.

У другој целини монографије, након прегледа ставова о ПП изнетим у граматицима и приручницима српског/хрватског, односно српскохрватског језика, те лексиколошким и синтаксичким истраживањима других језичких јединица повезаних са овим типом предиката, издвојени су релевантни закључци који чине полазиште за одређење овог феномена. На основу добијених смерница, приказују се параметри за дистинкцију ПП према другим, значењски или структурно, сличним типовима предиката, на основу чега се ови први прецизније дефинишу.

Треће поглавље фокусирано је на класификацију ПП. Уводе се два главна класификациона критеријума. Први семантички, према којем се издвајају основни типови. Други критеријум је структурни и тиче се начина формализације одређеног концепта. Он обједињује лексичко-семантички план (према значењским обележјима, односно степену семантичке непотпуности глагола у саставу предиката) и мор-

фосинтаксичку раван (према морфосинтаксичким обележјима неглаголске компоненте). Ово поглавље, дакле, обухвата анализу издвојених семантичких типова ПП, што обухвата опис установљене формалне структуре ПП, с освртом на уопштене, начелне карактеристике глаголске и неглаголске компоненте. Осим тога, у овом делу одређена је аргументна структура реченице са издвојеним значењским подтипovima. У том смислу, посебна пажња поклоњена је расветљавању везе између лексичког значења језичких јединица у саставу предиката, као носиоца валентности, ређе и значењских компоненти садржаних у појединим глаголским лексемама, и реализованих реченичних чланова. Уз то, дат је опис лексикализације конститутивних елемената ПП – глаголске и неглаголске компоненте, који укључује семантичку диференцијацију прилошких израза на основу њихових значењских карактеристика, те указивање на компатибилност семантичког садржаја датих јединица али и на ограничења у њиховој међусобној спојивости. У том смислу, даје се списак глаголских лексема које учествују у конституисању ПП, с тим што се назначавача семантички подтип у којем се конкретна лексичка решења остварују, уз анализу карактеристичних значењских обележја која то омогућују. Уз то, изводе се закључне напомене о компатибилитету, тј. семантичкој спојивости глагола-оператора (у даљем тексту *ојератџор*)⁶ са одређеним прилошким, тј. именичким лексемама. Ово омогућује извођење закључака у четвртом поглављу у вези са фреквентношћу глаголских лексема у улози оператора, с једне стране,

⁶ Поред термина глагол-оператор или операторски глагол (Којен, 1981: 81–83), у лингвистичкој литератури у употреби су и следећа термиолошка решења: „служебная функция таких глаголов подчеркивается и терминологией; ср. „функциональные глаголы”, „полувспомогательные глаголы”, „глаголы-операторы”, „глаголы поддержки”, „глаголы широкой семантики”, „глаголы широкого семантического объема”, „расширители” (Streckformen) (Апресјан, 2004: 3, ф), глаголи вербализатори, синсемантични глаголи и др. У *Граматици српскохрватској језика за стџранце* П. Мразовић и З. Вукадиновић (1990: 88) глаголи који задржавају само функцију обележавања лица и броја носе име функционални глаголи. У англосаксонској литератури овакви глаголи одређују се обично као ‘light verbs’, или као ‘support verbs’, ‘semi-auxiliary verbs’, ‘auxiliary verbs’ (Mel’čuk, 1998; Anderson, 2006). За термин ‘глагол-оператор’ определили смо се само из перспективе структуре – он се односи на глаголску јединицу у оквиру лексичког синтагматског споја. У том споју он нема само формалну морфосинтаксичку функцију, а именска/прилошка реч није увек самостални носилац значења, како би се претпоставило на основу његовог назива.

и, с друге, прилошких, тј. именичких лексема, с циљем да се уочи који од њих јесу најучесталији, те да се укаже на могуће разлоге такве преваге – морфолошке, семантичке, па и прагматичке. Коначно, на основу смерница добијених анализом значењских подтипова, установљава се да ли превагу имају конструкције са прилозима или именицама, што много говори о природи и особеностима ПП.

1.2. Корпус и методе истраживања

Основни извор за формирање корпуса јесу постојећи релевантни дескриптивни речници савременог српског/српскохрватског језика: шестотомни *Речник српскохрватског књижевног језика Мајице српске и Мајице хрватске* (РМС), те *Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности* (РСАНУ). Речничка грађа (прилози и именице, са примерима који се дају у два поменуто речника), премда пружа драгоцене податке о лексичком значењу забележених језичких јединица, чини се ипак недовољном за ово истраживање најмање из два разлога. Прво, у речничком чланку неретко изостају примери у којима забележене лексеме функционирају као конститутивни елементи анализираног типа предиката. Друго, речнички чланак у неким случајевима не пружа поуздан или довољан увид у (синтаксички) валентни потенцијал анализираних прилога, именица, као саставних делова предиката. Стога је неопходно употребу и синтагматске одлике ексцерпираних лексичких јединица проверити у другим, одговарајућим контролним корпусима. Контролни корпус за ово истраживање чини грађа из различитих извора: текстови из савременог српског језика и електронски корпуси (Корпус савременог српског језика на Математичком факултету у Београду (ЕК)) и електронске верзије новина и других публикација. Осим тога, корпусом је обухваћена значајнија књижевна, есејистичка и критичка литература, публицистички текстови, те фрагменти радова из одређених научних дисциплина на домаћем терену.⁷ Како се види, коришћени су функ-

⁷ Под функционалним стилем подразумевају се „ekstralingvistički uslovljene sistematske relacije jezika u određenim oblastima ljudske djelatnosti, odnosno u funkciji tih djelatnosti, sa specifičnom intralingvističkom (paradigmatском i синтагматском)

ционалностилски разнородни текстови како би се донекле установила законитост о присуству, фреквенцији, доминацији одређене структурно-садржинске лексичке везе. Ограничење на текстове који припадају само појединим функционалним стилевима чинило би корпус мањкавим из два разлога. Први разлог тицао би се значењских поља која покривају ПП – примери добијени из корпуса формираног на такав начин не би били разноврсни и припадали би истој семантичкој класи, што би даље резултирало немогућношћу да се утврде сва значењска поља која могу да денотирају ПП (нпр. у текстовима из научног функционалног стила не бележе се уопште или се бележе ретко ПП са значењем временских прилика или психофизиолошког стања). Други разлог у вези је са формалном структуром ПП, те лексикализацијом граматичких образаца – поједина конкретна лексичка решења, најчешће у позицији глаголске компоненте, појављују се искључиво као одлика одређеног функционалног стила (нпр. глагол задржати се, као оператор у склопу ПП са значењем метеоролошких прилика, резервисан је за метеоролошке извештаје док изостаје или је далеко ређи у књижевно-уметничком или неформалном, разговорном стилу). На основу грађе прикупљене из примарних и секундарних извора дошли смо до закључака о функционисању прилошког предиката, како на нивоу његове аргументне структуре, тако и садржинских својстава његових конституената.⁸ Грађу добијену на овакав начин класификујемо према синтаксичким и семантичким критеријумима, у складу са постављеним те-

strukturiranošću, matematičko-statističkom zakonomjernošću (frekvencijom i vjerovatnošćom upotrebe jezičkih sredstava) manjom ili većom tradicionalnošću i istorijskom zasnovanošću” (Тошковић, 1998: 65).

⁸ Осим испитивања грађе ексцерпираних из наведених извора, позиваћемо се и на примере преузете из разговорног језика, те указивати на њихове специфичности. За овакав приступ одредили смо се због следеће чињенице. Анализа је показала да се поједине лексеми у постојећим дескриптивним речницима српског језика не бележе у значењу у којима се остварују у саставу ПП, те се не региструју ни примери који би били илустрација ових лексеми као конститутивних делова предиката у посматраној, прилично обимној грађи. С друге стране, конструкције с таквим лексемама фреквентне су у разговорном језику. Изузимањем примера забележених из разговорног језика, изван наше пажње остао би, дакле, велики број лексеми које могу да конституишу семантичко језгро прилошког предиката, што би свакако нашу анализу учинило у извесној мери непотпуном.

оријско-методолошким оквирима и задатим циљевима истраживања. Другачије речено, при анализи примера дескриптивним и структурним методом служимо се када је реч о опису модела у којима се посматрани тип предиката остварује. Семантички приступ пак примењујемо при анализи значењских компоненти конституената анализираних структуре, који почива на поставкама компоненцијалне анализе.

Сасвим је разумљиво да у раду не наводимо сву, прилично обимну грађу (сачињену од преко 5000 примера), већ само најрепрезентативније примере, при чему сваки од њих садржи прецизну информацију о извору.⁹

1.3. Допринос истраживања

Осветљавање прилошког типа предиката из синтаксичко-семантичке и прагматичке перспективе обухвата неколико различитих домена примене. Као прво, овакво истраживање доприноси поимању централног структурно-синтаксичког, као и семантичког реченичног члана, тако да се досадашња испитивања о предикату могу употпунити, што би омогућило да се начини његова детаљнија и прецизнија типологија, уз примену два критеријума: формалног и семантичког, с посебним освртом на граничне зоне у којима се додирују, структурно и/или значењски, блиски типови. На ово се наслања други домен примене истраживања о прилошком типу предиката који се тиче његовог односа према другим типовима предиката са блиским значењем. Полазећи од претпоставке да то нису апсолутно синонимичне конструкције, покушали смо сагледати специфичности тих предиката упоређивањем сродних типова и издвајањем њихових карактеристичних обележја (уп. нпр. *Облачно је* и *Наоблачило се. Не постоји моћућности да се реши ово њишање* → *Немоћуће је да се реши ово њишање* и *Ми имамо моћућности да решимо ово њишање* → *Ми можемо да решимо ово њишање* и сл.). Управо овакав приступ омогућио је разграничавање сродних предикатских конструкција и тумачење њихових прагматичких обележја, често условљено и типом текста (нпр. глаголски тип предиката са значењем

⁹ Комплетан списак коришћених извора дат је на крају монографије.

метеоролошких прилика типа *наоблачило се, разведрило се, ојшћило је* карактерише, првенствено, белетристички израз или усмени исказ). У таквом контексту посебно долазе до изражаја стилска и друга вањезичка обележја прилошког типа предиката.

Посебан значај овог истраживања односи се на анализу конститутивних елемената (глаголске и неглаголске компоненте) ПП. Глаголска јединица нема само формалну, морфосинтаксичку функцију, а именска/прилошка реч није самостални носилац значења, како се то обично претпоставља у истраживањима предиката структурираних по моделу $V_{cop}/semicop + Lex$, већ се овакви лексички спојеви налазе у обличком, функционалном и значењском саодносу. У том смислу посматра се и валентна способност анализираних предикатских структура – осим међуусловљености семантичког тежишта ПП и реализованих реченичних аргумената, што је доминантно, указује се и на утицај обележја садржаних у глаголским лексемама на формализацију регираних реченичних конституената. Када је реч о анализи неглаголског дела, од посебног је значаја интерпретација широкозначних лексема у тој улози. Овакве лексичке јединице најфреквентније су и остварују се у различитим семантичким типовима ПП а које ће значење бити реализовано одређено је речима с којима се удружују, што је сагласно тврдњи да речи увек треба посматрати у контексту: „You shall know a word by the company it keeps!” (Firth, 1957).

У складу са актуелним интересовањем у лингвистичким истраживањима за феномен аналитизма, као једну од актуелних тенденција у многим модерним језицима, у оквиру нашег истраживања пажња је поклоњена и перифрази ПП типа *најољу је облачно : најољу је облачно време : временске прилике су њоволне; на улицама Београда је најешћо : на улицама Београда је најешћа ситуација* и сл. Општи закључци о аналитичким структурама примењиви су и у овом случају – перифразом се може више манипулисати, пре свега на прагматском плану, али и исказати садржаји које није могуће означити једнолексемском формом: *У нашој земљи је комћикована ситуација* али не **У нашој земљи је комћиковано*.

1.4. Кратак преглед релевантне литературе

У лингвистичким истраживањима неким језичким појавама посвећује се више, а неким мање или готово нимало простора, без обзира на то какав је и колики је њихов структурни и функционални значај (Пипер, 1999: 37). О предикату уопште, па и о појединим типовима предиката, постоје значајна истраживања у нашој и у иностраној стручној литератури, али интегралног описа и представљања прилошког типа предиката нема много, а у србистици, колико је нама познато, нема уопште. Прилошки предикат, и поред тога што су га многи аутори, бавећи се различитим лингвистичким темама, узгред помињали, представља, дакле, језички феномен којем до сада у сербохрватистичкој лингвистичкој литератури није посвећивано довољно пажње, тако да су нека питања у вези с њим (с његовим структурним ликом, значењем, те типологијом и принципима реченичног моделовања њиме задатим) у српском језику остала недовољно расветљена.

О прилошком предикату дискутује се из различитих углова, те је разумљиво што постоје различити аспекти посматрања и приступа проучавања овог типа предиката. Ова проблематика разматра се, с једне стране, у граматикама и уџбеницима српског (српскохрватског, хрватског) језика и, с друге стране, у стручној литератури – радовима и студијама посвећеним различитим језичким темама које су притом у некаквој вези са прилошким типом предиката. Али, будући да дати тип предиката никада није био предмет посебне студије већ су се многи аутори само узгред њиме бавили, он је добио невелик и, у зависности од основног предмета изучавања, неуједначен третман.

У зависности од угла посматрања, дакле, у литератури се ПП приступало или (1) начелно, у дескриптивним граматикама или (2) парцијално, у језичким студијама, где се посматрао одређени сегмент његове структуре или садржине, везан за основни предмет истраживања.¹⁰

¹⁰ Потпуније информације о анализираним феноменима у вези с ПП у предоченим граматикама и студијама дате су на крају ове монографије под насловом – *Изводи из литературе*.

1.4.1. Прилошки предикат у грамаџичким приручницима

У граматицама, удбеницима и приручницима (пре свега синтаксама) српског (српскохрватског, хрватског) језика ПП на периферији је пажње и само се успутно и несистематски описује у оквиру шире типологије предиката или се помиње у деловима посвећеним прилозима као врсти речи и синтаксичким функцијама које они могу да заузимају.¹¹ Притом се, најчешће, наводе основни структурни ликови ПП с правим прилошким значењем, што се илуструје типичним примерима, док се неуобичајени и нетипични модели њиховог структурирања, те њихова непрозирнија семантика, она у додиру са значењским елементима других типова предиката, далеко ређе обрађују.¹² Овакав приступ, који не сагледава свеобухватно дате предикатске конструкције, занемарујући притом анализу оствареног међусобног обличког, функцијског и значењског саодноса у оквиру датих двочланих структура, очекиван је с обзиром на циљ дескриптивних грамика и приручника – опис језичког система у целини или појединих језичких нивоа (синтаксичког или лексичког). Разилажење и неподударање у одређењу и дефинисању ПП, те опису његове структуре захтева да се уоче и систематизују како сличности тако и разлике у погледу његовог дефинисања.

Након прегледа одређења и описа појма ПП у прегледаним граматицама, издавају се следећи детаљи у вези са чијим тумачењем се уочавају преклапања али и разилажења.

У прегледаној литератури предикат се, према формалном критерију а с обзиром на то да ли у његовом структурирању учествују пунозначни глаголи или глаголи непотпуног значења (копулативни и

¹¹ Запажања о прилошким лексемама важна за анализу ПП биће представљена у оквиру потпоглавља посвећеног прегледу литературе која се бави анализом прилога.

¹² Понекад се у грамаџичким приручницима не констатује могућност да прилози творе предикатски конституент. Тако, на пример, А. Белић, када говори о предикату, дефинише овај појам и сагледава његов однос према субјекту, не дајући притом његову типологију (1998: 121–122) док, у одељку посвећеном прилозима (1998: 81–87), дискутује о њиховој функцији, свдећи је искључиво на одредбену. Слично је и у граматици Р. Алексића и М. Станића (1962): не помиње се могућност да се прилози реализују уз глаголе непотпуног значења као њихова предикативна допуна а прилози у реченици служе да ближе одреде глаголску радњу (у временском, месном или начинском смислу) или оно што значе именице, придеви или прилози.

семикопулативни), дели на прост, тј. једнокомпонентни (синтетичан) и сложен¹³, тј. вишекомпонентни (аналитичан, комплексан). ПП увек се одређује као подтип сложеног предиката док се разлика односи на следеће: или се не одвајају од именског типа предиката и посматрају се као његов део (Katičić, 1986; *Hrvatska gramatika*, 2003; Klajn, 2005; Minović, 1986; Silić–Pranjković, 2005) или се издвајају два подтипа сложеног копулативног предиката: именски и прилошки (Стевановић, 1974; Пипер и др. 2005). Разлика се, дакле, тиче употребе/изостављања семантичког критеријума за поделу сложеног копулативног предиката. На овом месту требало би се задржати на теоријским поставкама П. А. Леканта о класификацији сложеног (тј., према његовој терминологији, не-простог предиката). Овај аутор уводи семантички критеријум за класификацију не-простог предиката, те разликује глаголски и неглаголски тип, уз следеће образложење: „Выражение активного и пассивного признаков, опирающееся на определенные грамматические категории и формы, является основой противопоставления двух подтипов непростого сказуемого – составного глагольного сказуемого и составного именного сказуемого. Активный признак оформляется как глагольное значение действия, процесса. Пассивный признак – это качество, свойство, состояние, явление (...)” (Лекант, 1976: 54). Издвојени класификациони критеријум, заснован на значењској категорији исказивој предикатом, према нашем мишљењу, начелно би могао представљати, уз формални свакако, добру полазишну тачку за нову систематизацију и типологизацију предиката и у српском језику. С тим што је, ипак, чини се, потребна одређена модификација, која би се тичала раздвајања именског и прилошког предиката. Могуће је издвојити три основне категорије које означавамо предикатским конституентом – (а) радњу/активност/процес, (б) особину/својство/идентитет и (в) стање. При томе је несумњиво да прву означава глаголски предикат, а последњу прилошки. Када је реч о другом наведеном значењу, да би се утврдило о којем се типу предиката ради, потребно је сагледати природу субјекатског појма којем се приписује каква особина/својство (уп.

¹³ У овом раду ће се, ипак, уз термине једнокомпоненти, тј. једнолексемски и вишекомпонентни тј. вишелексемски, употребљавати и термини прост и сложен предикат будући да су они устаљени у сербокроатистичкој лингвистичкој литератури (уп. Керкез, 1997: 60).

нпр. *Књиџа је занимљива* и *Занимљиво је било слушајти њена предавања*). Применом оваквог критеријума на типологизацију предиката уопште проблематизовало би се, на пример, издвајање декомпонованог (перифрастичног) предиката као засебног типа. На тај начин разрешило би се питање да ли је довољно и оправдано предикате типа *водијти преговоре*, *бијти високој расјта* и *бијти у лошем сјању* посматрати и тумачити као декомпоновани предикат без напомене о томе да, гледано са аспекта значења, они представљају три различита типа предиката: глаголски (*водијти преговоре* = *преговарајти*), именски (*бијти високој расјта* = *бијти висок*) и прилошки (*бијти у лошем сјању* = *бијти лоше*). Пође ли се од претпоставке да је феномену семантичког анализиса, осим глаголског и именског садржаја, подложен и прилошки,¹⁴ предикате у примерима типа *Он је у лошем сјању*; *нејодношљива је ситуација*, премда декомпоноване структуре, с обзиром на могућност прилошке семантизације (*он је у лошем сјању* : *он је лоше*; *нејодношљива је ситуација* : *нејодношљиво је*), треба анализирати у оквиру ПП.

Извесна неслагања уочавају се и у опису начина структурирања ПП. Када је реч о глаголској компоненти, у свим прегледаним граматицама помиње се копулативни глагол ЈЕСАМ односно БИТИ као оператор док се тек у граматицама насталим у новије време, с обзиром на савременије приступе овој проблематици, списак лексема у тој функцији шири и обухвата глаголе ослабљеног значења али и примарно пунозначне десемантизоване у датим структурама (Пипер, 2005; Silić–Pranjković, 2005). Ове последње глаголске лексеме различит статус имају у појединим граматицама. Тако се, на пример, глаголи налазити се, боравити и сл., у примерима типа *Он се налази на мору*, негде интерпретирају као пунозначни у функцији глаголског предиката (Silić–Pranjković, 2005) а негде као јединице компатибилне и комутабилне са копулативним ЈЕСАМ, односно БИТИ и сводиве на њега, те стога и као саставни члан ПП (Станојчић–Поповић, 2008; Пипер и др., 2005). Значајне закључке и критичка опажања о природи наведених и других сличних глагола на граници пунозначности налазимо у руској лингви-

¹⁴ Говорећи *О декомпоновању уопште* (Радовановић, 2007: 145–154), М. Радовановић проширује списак језичких јединица које су подложне овој појави (осим глагола, именице, придеви, прилози), подстакнут, како наводи, написима Д. Кликовац „о бирократизацији језика”, те „експлицитној категоризацији”.

стичкој литератури. Они се одређују као „неакционалне” (Золотова, 1982: 159), односно „стативне” глаголы (Падучева, 2004: 426) који означавају стање (Падучева, 2004: 426), тј. прецизније, према наводи-ма Золотове, „они выражают разного рода отношения между предме-тами: пространственные, посессивные и другие или сообщают о суще-ствовании или состоянии предмета” (Золотова, 1982: 159). Говорећи о поменутиим глаголима, Золотова и Падучева указују на њихово прекла-пање са глаголима ослабљене семантике. Золотова, с правом, истиче да су „неакционалне глаголы” често, у мањем или већем степену, лек-сички ослабљени. У вези са глаголима „локализујућег значења” даје драгоцену напомену: „(...) одни из них неспособны вообще органи-зовать осмысленное сообщение (*Булочная находится; *Музей поме-щается), в таком случае роль их приближается к **вспомогательной, а локативная именная синтаксема входит в состав сказуемого (...)**” (Золотова, 1982: 159) (истакла Ј.А.). Падучева имплицитније указује на ослабљену семантику глагола типа НАЛАЗИТИ СЕ, ПРИСУСТВОВАТИ (ОДСУСТВОВАТИ) и њихову блискост са операторима, наводећи да се као њихов синоним појављује глагол БИТИ. На основу реченог, чини се оправданим спровести исцрпније истраживање како би се дао, уколико је то могуће, коначан списак глаголских лексема које функционирају као функционални глаголи у оквиру ПП, с детаљним освртом на опис зна-чењских компоненти, тачније одсуство одређених обележја које им то омогућују. Посебан осврт требало би дати на примарно пунозначне лексема чије значење у вези са јединицама прилошког значења слаби, те утврдити постоје ли показатељи на морфолошком и синтаксичком плану таквог њиховог понашања.

Према наводима свих прегледаних приручника и граматика, не-глаголску компоненту заузимају прилошке лексема а о именицама са прилошким вредношћу и предлошко-падежним конструкцијама у тој позицији говори се у Маретићевој *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (1963), *Граматици српског језика за гимназије и средње школе* Ж. Станојчића и Љ. Поповића (2008) и у *Синтакси савременог српског језика. Проста реченица* (2005) групе аутора. Несла-гања у граматичкој литератури тичу се, пре свега, припадности пред-лошко-падежних конструкција типу предикатива. Да ли оне све, без обзира на значење које носе, припадају именском или део њих припа-

да прилошком предикативу, што даље одређује и тип предиката који чине? Различити третман имају предлошко-падежне конструкције са неким од прилошкоодредбених (темпорално, спацијално или околсно) значења у споју са функционалним глаголима. Стевановић, на основу формалног критерија (према припадности одређеној класи речи) све предлошко-падежне форме, с обзиром на то да их чине именице, сврстава у именски предикатив који затим конституише именски предикат (Стевановић, 1974: 43), наводећи као илустрацију и следеће примере: *Пићање је од оџромне важности; гуд је ђред кућом* и сл. Сасвим супротне поставке износе се Ж. Станојчић и Љ. Поповић (2008), те П. Пипер (2005). Уводећи семантички критеријум, аутори именске изразе (именице у зависном падежу или, чешће, у предлошко-падежној конструкцији) са адвербијалним (спацијалним, темпоралним и околносним) значењем сврставају у прилошке (Станојчић–Поповић, 2008), тј. адвербијалне (Пипер, 2005) предикативе. С тим у вези М. Ковачевић (2007) истиче вредност Стевановићевог решење јер „је кудикамо системније и критеријално консеквентније, јер се подјела предикатива према врстама ријечи досљедно и безизузетно може провести” (Ковачевић, 2007: 124). Ипак, да ли је могуће а и оправдано у потпуности искључити семантички критериј приликом типологизације предиката? Њега узима у обзир и Стевановић када образлаже разлоге за сврставање предиката у чији састав улазе предлошко-падежне форме у именски тип без обзира на то што се „такав именски део предиката не слаже са субјектом” (Стевановић, 1974: 43). Он, наиме, истиче да се ове форме употребљавају у служби придева, а „не са правим падежним значењем”, констатујући следеће: „Када се каже: Он је *високої расџа* – у тој реченици именски део предиката је у генитиву и тај генитив у ствари казује исто што и придев *висок*” (Стевановић, 1974: 43). Ту своју констатацију, међутим, поткрепљује примерима у којима именски израз заиста има квалификативно значење адноминалног типа, те је комутабилан са придевом: *Овај младић је ђродуховљеної лица и џамџних очију; девојка је соја џосџодскоїа; Сџарац је џиџоме нарави; Пићање је од оџромне важности* и сл., али и оне са предлошко-падежном формом одредбеног значења, са прилошком вредношћу: *гуд је ђред кућом; Наше село је џри џланини* и сл. Остаје, дакле, ипак питање – припадају ли истом типу предиката структуре са предикативима исте

формалне структуре: *То је онај човек у црним њанџалонама; Он је у Београду; Они су у свађи?* Узме ли се у обзир само критеријум врсте речи, да, али, чини се, да се без увида у значење које остварују, наведени предикатски изрази не могу сврстати у једну класу. Ово потврђује и интерпретативни тест у виду упитне форме, будући да се тада за сваки тип предиката реализује друга врста речи као упитна реч: *Коју је њо човек? Ћге је? Шња раге?* Имајући све наведено у виду, свеобухватан опис ПП морао би да садржи како попис семантичких класа именица које развијају ову синтаксичку функцију тако и списак граматичких модела у којима се реализују, што се не даје у прегледаној литератури.

Значења доступна ПП у већини граматика и приручника само се наслућују и реконструишу на основу примера који се наводе као њихова илустрација. Изузетак у том смислу представљају *Граматиџка срџској језика за џмназије и средње школе* (2008) и *Синџакса савременоја срџској језика. Простја речница* (2005), где се наводе нека од значења која преносе ПП, при чему се њихов инвентар разликује. У првом приручнику говори се о значењу локализације неког стања или, ако се ради о неком догађају, о времену реализације, док се у другом издваја да ПП могу да означавају различита психофизиолошка човекова стања или оцену карактера неке активности. На основу увида у обимну, функционалностилски разнолику грађу, било би могуће установити и констатовати сва значењска поља која могу бити денотирана ПП, што би, свакако, било од непроцењиве важности за прецизније, свеобухватније и потпуније одређење овога појма.

1.4.2. Истраживања релевантна за прилошки предикат

Значајне закључке о природи структурних елемената ПП, приступима њиховом проучавању и дефинисању, значењским категоријама доступним ПП, те о основним карактеристикама њиховог валентног потенцијала налазимо у морфосинтаксичким и лексиколошким истраживањима посвећеним различитим језичким темама. Значајна запажања, нужна за детаљан опис ПП те њихово одређење, нуде се у стручној литератури о: (1) прилозима и прилошким изразима и/или декомпонованим прилозима; (2) проблемима везаним за категорију ‘врсте речи’; (3) појму модалности и, коначно, у новије време (4) у студијама о

лексикализацији и граматикализацији људских емоција. Шта повезује све ове језичке феномене са ПП, те је неопходно дати преглед њихових испитивања и указати на вредне закључке изнете у њима? Прво, када је реч о вези прилога, прилошких израза тј. декомпонованих прилога са испитивањем ПП, ситуација је јасна: ове јединице могу да конституишу невербалну компоненту ПП (што у највећем броју забележених примера и јесте случај), те су, разуме се, важне све појединости које се тичу њихових морфосинтаксичких обележја. Допринос истраживања овакве тематике јесте и у понуђеним семантичким класификацијама јединица с прилошком вредношћу. И то из два разлога: подела ПП базира се на (а) значењском критеријуму, усмереном на њихову неглаголску компоненту и (б) упоредном анализом издвојених значењских класа прилога/прилошких израза/декомпонованих прилога, с једне стране, и, с друге, уочених семантичких подтипова ПП, могуће је направити пресек, те установити каквог значења морају бити лексеми на позицији предикатива а којим семантичким класама ова функција није доступна. За потпуније и детаљно сагледавање ПП важни су и резултати истраживања посвећених анализи концепта модалности, што укључује и концептуализацију људских емоција. Ово стога што се у њима описују начини лексикализације и граматикализације датог концепта а „средства за исказивање модалног значења различита су и остварују се на свим језичким нивоима – од фонолошког и прозодијског до синтаксичког” (Васић, 1997: 36), обухватајући како прилоге тако и ПП. Превасходно је ту реч о анализи прилога и ПП са модалним значењем јер концепт модалности и поље људских емоција укључују исказивање субјективног става говорника према теми или саговорнику. С обзиром на то да се опажања изнета у радовима и студијама овакве тематике, битна за формулисани тематски оквир нашег истраживања, у принципу тичу карактеристика прилошких лексеми, она ће бити представљена у оквиру приказа релевантне литературе посвећене прилозима, прилошким изразима и декомпонованим прилозима. Гледишта аутора који се баве анализом допунских, комплементних (или изричних, декларативних) реченица такође се морају имати у виду јер се овај тип зависне реченице остварује као допуна ПП. Нарочита важност истраживања овакве тематике, дакле, огледа се у изнетим напоменама које се тичу валентних способности ПП, али и њихових значењских садржаја. И

коначно, последње питање на које је потребно дати одговор – због чега је важно дати преглед учења о категорији ‘врсте речи’ и указати на све проблеме у вези са класификовањем и идентификовањем појединих врста? Битно је, пре свега, стога што се у њима описује однос прилога према другим, блиским врстама речи, указује на изостајање јасних, прецизних, једнозначних класификационих критерија, те, следствено томе, уочава преклапање различитих класа речи. Наведено, свакако, има утицаја и на разуђеност и неуједначеност ставова у погледу одређења ПП јер је у директној вези са начинима лексикализације њихове неглаголске компоненте.

Велики број радова у лингвистичкој литератури посвећен је прилозима као врсти речи, при чему се издвајају два доминанта аспекта у њиховом проучавању: (1) формални, морфосинтаксички, са елементима лексичке семантике, и (2) лексиколошки, са акцентом на анализи семантичког садржаја. Први приступ одликује се тиме што је основни циљ истраживања установљење критеријума на основу којих се дефинишу прилози и класификују у посебну категорију речи, а тек узгред помињу се и значења која они преносе. За други приступ карактеристично је да се полази од установљених принципа за одређење прилога, а у први план се поставља њихово значење, класификација у семантичке групе, те, више или мање, исцрпна и свеобухватна анализа појединих значењских типова.¹⁵

Морфосинтаксичка истраживања. Одређивање прилога и њихово сврставање у одређену класу на основу, с једне стране, категоријалних обележја и, с друге стране, с обзиром на функцију коју имају, обухватајући на тај начин приликом анализе **морфолошки** и **синтаксички план**, карактеристично је за многе наше лингвисте.

Иако указује на значај јединства значења, функције и гласовног облика за одређивање врсте речи, А. Белић (1998), а касније и М. Стевановића (1974: 615–623), када одређује прилоге као врсту речи, полази од њихове функције. Приликом пак дефинисања значења прилога

¹⁵ Начелно, први приступ карактеристичан је за дескриптивне граматике и приручнике, чији је циљ пружање основних информација о различитим језичким феноменима, те њихово дефинисање и одређење, док други одликује посебне лексиколошке и семантичке студије.

треба увек имати у виду зависност њиховог семантичког садржаја у односу на управну језичку јединицу, као и њихову компатибилност. У вези са тим, Белић уочава и блискост прилога и других категорија речи, првенствено предлошко-падежних синтагми са значењем околности (места, времена или начина), која, по њему, сасвим оправдано, проистиче из тога што имају иста значења – синтагматска, и из тога што врше исту синтаксичку функцију – одредбену (нпр. *Рађим овде, а не тамо*. → *Рађим на овом месту, а не на оном* (1998: 81)). Наведено је значајно за анализу, те одређење ПП: на темељу ових Белићевих запажања може се заснивати одређење да неглаголску компоненту ПП не чине искључиво прилози већ све лексичке јединице с прилошком вредношћу.¹⁶

Значајну разлику у односу на постулате Белићевог учења уводи И. Стевовић (1974; 1974–1975). Према овом аутору „прилози се, као и остале пунозначне речи, морају дефинисати по функцији, према структурној вредности њиховог стварног значења” (1974: 83), при чему њихову функцију своди на функцију околности (време, место, начин, прилике) под којима се оставарује глаголска радња. Сходно постављеним принципима дефинисања прилошких јединица, он ограничава категорију прилога као врсте речи у значајној мери, искључујући из ње све оне лексеме које се не реализују уз глагол (са значењем квалитета и количине, мере и степена, са модалним значењем, са улогом модификатора именица и са функцијом дела предиката¹⁷). За формулисани тематски оквир нашег истраживања свакако да је од највеће важности ово последње. Стевовић, наиме, на специфичан начин интерпретира предикате оваквих формалних карактеристика, те у складу са тим и одређује њихове конститутивне елементе. Као неглаголска компонента описаних предикатских израза, према њему, не остварују се прилози, већ придеви са значењем квалитета или именице са значењем стања,

¹⁶ Драгоцено је и Белићево тумачење разлике између прилошке лексеме и падежне синтагме: „разлика је међу њима у том што у једном случају имамо општије, демонстративно одређивање места („на овом месту”), а други пут имамо одређивање нарочитог места које мора бити и нарочито поменуто („у школи”, „на брду” или сл.)” (1998: 81).

¹⁷ Да би означио класу речи које имају функцију дела предиката, И. Стевовић користи термин ‘безлично предикатно име’, указујући, међутим, на то да овај назив није практичан, али да описно упућује на природу и главне карактеристике ових речи.

који заједно са споном чине безличну предикативност.¹⁸ Ово објашњава на следећи начин: ове, како их он назива, предикативне речи, иако су непроменљиве, због чега се у литератури и сматрају прилозима, по функцији и по значењу сасвим се разликују од њих, те стога и чине посебну категорију речи. Овакво становиште, међутим, проистиче из његовог тумачења синтаксичких функција прилога. Он је, као што је раније истакнуто, поистоветио прилоге као врсту речи с једном њиховом функцијом – одредбеном. За овакав приступ, чини нам се, ипак нема основе, јер одређивање класа речи искључиво на основу једне њихове функције довело би до тога да се једна иста лексема, неретко само у зависности од контекста, сврстава у различите категорије речи, чиме би заправо дошло до неутралисања граница између појединих врста речи.¹⁹ С друге стране, у учењу И. Стевовића о прилозима, те предикативним речима, како их он назива, налазимо и значајне закључке о семантичким групама лексема које се могу појавити у синтаксичкој позицији предикатива.

Донекле различит приступ прилозима, који подразумева ново, другачије полазиште у њиховом одређењу, присутан је у *Gramatici hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika* Т. Маретића (1963: 522–525), у којој се осим на основу облика и функције, прилози дефинишу на основу значења.

У погледу представљања прилога у граматицама српског, српскохрватског језика, у којима се о прилозима говори врло мало²⁰,

¹⁸ Под недовољно јасним, прецизним и, према нашем мишљењу, неодговарајућим термином ‘безлична предикативност’ И. Стевовић подразумева предикатски конституент у оквиру безличне реченице.

¹⁹ Управо се ово догодило у анализи прилога у раду И. Стевовића (1974; 1974–1975): једностраност критеријума довела је до тога да се иста лексема сврстава међу прилоге, речце, међукаатегорије и прелазне категорије. Тако, на пример, лексеме *сићурно*, *моћућно*, *немоћућно* и др. аутор сврстава у компаративно-асеверативне речце и у модалне речи, а да притом не показује на примерима да је то заиста тако.

²⁰ Аутори граматика иначе, када описују непроменљиве врсте речи, углавном се задовољавају само утврђивањем врсте којој дате речи припадају и неким видом њихове класификације и доста површним набрајањем њихових функција, док се, по правилу, не описују правила употребе таквих речи с обзиром на функционално раслојавање језика и стилске параметре. У речницима је слична ситуација: непроменљиве се речи по правилу дефинишу неприцизно и уопштено, њихова се значења не експлицирају већ само парафразирају, и по правилу се не наводе улоге таквих речи

изузетак је, као уосталом и у многим другим стварима, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance* у којој су ове лексеме обрађене ипак у извесној мери детаљније и свеобухватније (Mrazović–Vukadinović, 1990: 397–405). Ауторке, наиме, приступају прилозима из различитих углова – као прво, дефинишу их, затим се баве морфолошко-деривационим обележјима ове класе речи (компарацијом и творбом прилога), дају семантичку класификацију прилошких речи, те побрајају синтаксичке функције које могу имати и, коначно, анализирају и класификују и прилошке фразе, тј. синтагме и спојеве које чине прилози као управне речи и њихове допуне, на шта у ранијим истраживањима уопште није указивано.

На реченичном плану издвајају се радови Петровић, 1997; Ружић, 2006 и Павловић, 2009, где аутори износе важна запажања о морфолошком статусу прилошких/придевских предикатива, с обзиром на то да ови облици функционишу као „хомоформе прилога и одговарајућег придева неодређеног вида и средњег рода, те им је граматички статус одређен синтаксичким окружењем” (Павловић, 2009: 67), што је даље у вези са типом предиката.

Лексиколошка истраживања. За разлику од описаног одређивања прилога, који подразумева превасходно функционални приступ у којем се њихова лексичка семантика налази у другом плану док је акценат на њиховој морфолошкој и синтаксичкој страни, у релативно новијим радовима и студијама у лингвистичкој науци остварен је свестранији приступ овој проблематици. Међутим, у лексикологији, ипак, влада заокупљеност именицама, док су друге врсте речи, поготово непроменљиве (самим тим и прилози), готово заборављене (Драгићевић, 2008: 240). Мало је лексиколога и семантичара који своју пажњу по-

у структурирању већих синтаксичких целина, односно њихова, неретко, специфична функција у организацији текста. Иста је ситуација и са прилозима: тако, на пример, у Маретићевој *Gramatici* о прилозима се расправља на свега три странице (Maretić, 1963: 522–525), али уз издвајање важних специфичности, а код Стевановића на две и по (Стевановић, 1975: 377–379). Исто тако, у РМС, на пример, прилог ПАМЕТНО дефинише се на следећи начин: ‘на паметан начин, мудро, домишљато, промишљено’, не наводећи притом, на пример, каква би била реакција овог прилога, што би свакако било од изузетног значаја.

клањају испитивању прилога, при чему се у њиховим истраживањима прилошки тип предиката обично помиње само узгред када је реч о синтаксичким функцијама доступним анализираним прилошким лексемама. Предмет анализе у тим радовима јесте, осим облика и функције прилошких речи, и лексички и синтаксичко-семантички аспект, као и прагматичка страна овог проблема. Радови у којима се расправља о прилозима могли би се разврстати у неколико категорија: а) они у којима је у фокусу пажње лексичка семантика прилошких речи, а у вези с тим и њихова позиција у реченици, б) они који се превасходно баве природом прилога и њиховим односом према другим категоријама речи, при чему се у њима формулишу критеријуми на основу којих би се блиске категорије могле разграничити, и, коначно, в) они у којима се расправља о прилозима и одговарајућим прилошким изразима.

Лексичко-семантичка истраживања прилога у фокус постављају њихова значењска обележја, те систематизацију прилошких речи у одговарајуће значењске класе: *прилози са сјацијалним и емоционалним значењем* (Грицкат, 1962; Bluszcz, 1988; Topolińska, 1988; Игњатовић, 1961–1962; Кашић, 1981; Kryzia, 1988); *прилози са начинским значењем* (Ристић, 1990; Ivić, 1995); *прилози са значењем сјања – емоционалној, физиолошкој или социјалној* (Ivić, 1981; Мирић, 2007а; Мирић, 2007б; Мирић, 2008); *прилози са модалним значењем*²¹ (Ристић, 1990; Ivić, 1995; Zvekić-Dušanović 2011).

Велики број радова посвећен је анализи односа **прилога према другим врстама речи**. У лингвистичким расправама одувек је истицао да су граматичке категорије неретко, заправо, неодређене, да су границе међу њима често нејасне, те да стога и морфолошке, синтаксичке и семантичке класификације треба ипак узети са извесним степеном условности (Пипер, 2005: 591).²² Према врсте речи представљају јед-

²¹ На терминолошку неусаглашеност у српскохрватској лингвистичкој литератури скреће пажњу и Звекић-Душановић (2011: 48). Наиме, постоји читав низ различитих назива за означавање ових лексичких јединица: *уметнуће модалне одношајне речи* или *речце* (Белић, 1998: 98), *модалне речце* (Стевановић, 1974: 397; Станојчић–Поповић, 2008: 128), *реченични прилози* (Ивић, 1978), *модалне партикуле* (Мразовић, 1990), *модални прилози* (Ivić, 1995), *прилози са модалним значењем* (Ристић, 1990).

²² У књизи *Увод у фази лингвистичку* (2009) М. Радовановић даје исцрпне

но од најфундаменталнијих обележја лингвистичке проблематике, те се издвајање и класификовање, односно идентификација врста речи већ дуго налази у жижи лингвистичких интересовања, ипак не постоји у србистичкој/сербокроатистичкој граматичкој и стручној литератури јединствен приступ овој тематици. Прецизније речено, универзално прихваћене поделе речи на врсте међу лингвистима још увек нема. Стога, граматичари већ одавно указују на проблеме везане за категорију „врсте речи” истичући у први план дискретност граница између појединих категорија, што је условљено, у првом реду, неуједначеним и, често, непрецизним критеријумима за класификацију лексема. Ово свакако за последицу има упадљиву неусаглашеност у класификаторском поступку²³ међу истраживачима различитих класа речи, па и прилога. То значи да међу ауторима нема потпуне сагласности у вези са тим које би све лексеме биле сврстане у издвојене класе, као што не постоје ни уједначене супкласификације у оквиру појединачних класа (уп. Кречмер, 1998: 49; Московљевић, 1998: 124). Стога је у фокусу пажње многих аутора теоријски аспект проблема категорије речи – класификациони критеријуми, најчешће недовољно прецизни и једнозначни, за разврставање лексичких јединица и тзв. сиве зоне, односно преклапања различитих класа речи. У вези са критеријумима за категоризацију речи, кључно питање које се поставља јесте да ли се лексичке јединице могу на основу синтаксичке улоге које имају, односно на основу тога како дата реч функционише у синтаagmaма и реченицама,

податке о расправама различитих аутора о нејасним границама међу категоријама и о другим сродним питањима, указујући на чињеницу да и неке старе и неке нове расправе говоре о томе да су градуелност и неодређеност заправо у природи језичких категорија.

²³ Корин, проучавајући однос генеративиста према традиционалним, превасходно према устаљеним семантичким дефиницијама врста речи, те њихов приступ класификацији лексичких јединица, посебно скреће пажњу на оне случајеве када исти „облик може да буде једанпут глагол (нпр. *They are singing* ‘они њевају’), други пут именица (*Her singing is very beautiful* ‘њено њевање је врло лепо’), а трећи пут придев (*the singing bird* ‘њевајућа птица, птица која њева’) (Corin, 1998: 65). Речи једног језика, дакле, могу да спадају у више од једне лексичке класе, при чему се, према мишљењу представника генеративизма, може одредити којој врсти речи/којим врстама речи једна реч припада само испитивањем како дата реч функционише у синтаagmaма и реченицама тог језика.

сврстати у одређену врсту речи или оне припадају једној категорији без обзира на њихову употребу у конкретном контексту. Чињеница да поједине класе речи нису јасно међусобно разграничене, те да је њихов статус нестабилан у систему врста речи, за последицу има и други проблем: различито именовање појединих класа, односно употребу истог термина у србистичкој/сербокroatистичкој граматичкој литератури у различитим значењима – под истим термином подразумевају се различите класе речи (Ломпар, 1998: 239). Што се наше теме тиче, радови чији је предмет истраживања питање класификације лексема, те проблем неуједначене терминологије значајни су онда када се у њима анализирају нејасне границе између адверба и других врста речи. У новије време, превасходно у радовима семантичара и когнитивиста, као важно питање, често и као централно, јесте питање односа између прилога и, у првом реду, придева, али и других сродних врста речи, као граматичких и семантичких категорија.²⁴ Расправе које говоре о вези прилога и других категорија речи пружају важне податке за истраживање прилошких предиката јер се у њима обично покушавају установити неки показатељи према којима би се језичке јединице, по правилу вишезначне и вишефункционалне, могле класификовати у одређене категорије. На основу овога могуће је ограничити опсег лексичких јединица које конституишу неглаголску компоненту прилошког типа предиката, што за последицу има и јасније одређење тога типа предиката и његово разграничење од других, најчешће, сродних предикатских конституената.

Међу радовима чији је предмет анализе однос прилога према другим категоријама речи најбројнији су они у којима се говори о односу **прилога** и **придева** (Грицкат, 1961; Ivić, 2008) али не заостају ни они радови у којима се проблематизује однос прилога према другим врстама речи – према показним прилозима и показним заменицама (Piper, 1983; Klajn, 1985; Topolińska, 1987; Klikovac, 2006), према модалним речима (Мразовић, 1990). У вези с овим, издваја се значајан

²⁴ Још су А. Белић (1998), Т. Маретић (1963) и М. Стевановић (1974) указивали на обличку блискост придева и прилога, те на чињеницу да поједине именице могу бити употребљене као прилози, при чему су покушавали да установе критеријуме на основу којих би било могуће разграничити ове, облички или функционално, сличне категорије.

закључак И. Прањковића: „они [прилози] (или бар један њихов дио) у неком строжем смислу и нису посебна, аутохтона врста rijeчи, него да су послједица „циркумстанцијализације” односно адвербијализације других rijeчи, а да је њихова бројност и велика разноликост послједица, између осталог, изразите комуникативне потребе за означавањем околности или tzv. ситуацијских кулиса које могу бити врло разнолике (разноврсни аспекти просторних односа, временских, наћинских, социјативних, инструменталних, узроћних и других односа” (1993: 31).

У литератури је анализиран и однос прилога и **прилошких израза**. Термин прилошки израз (који уводи А. Белић 1998: 83) означава најмање двочлани или вишелексемски спој који чине предлошко-падежне конструкције са именичком или заменичком лексемом, а с могућношћу прилошке семантизације. Овакве везе могу наспрам себе имати истозначни прилог (нпр. у овом *шренућку* = *сага*; у лошем *сћању* = *лоше*; *усћореним шемћом* = *сћорије*; *шћућим ћоћледом* = *шћућо* и сл.) или, ређе, могу представљати једини начин изражавања неког прилошког значења, попуњавајући „празно место” у систему прилошких значења (нпр. у *шћу сврху*; с *шћим циљем* и сл.). О разлагању прилошких лексема, те довођењем таквих синтагми у директну везу са еквивалентним прилозима, писали су, имплицитно и без употребе одговарајућих термина или експлицитно, у новије време многи истраживачи: Т. Батистић у својој студији о локативу (1972), М. Ковачевић (1986; 1988: 226–236; 1998: 234–245; 2007: 11–49), Д. Кликовац у оквиру разматрања „експлицитне категоризације” (2001), М. Радовановић, уводећи и термин декомпоновани прилози (2004), Н. Арсенијевић у својој монографији о предлошком акузативу (2003), Чутура (2010). Поменути аутори углавном се баве трима аспектима овога проблема: (а) анализом формалне структуре прилошких израза, даје се попис конкретних лексичких решења, с акцентом на издвајање обележја именичких лексема у оквиру њих; (б) нуде се семантичке класификације датих структура, које се само у неколико детаља разликују од поделе прилога – прилошки изрази денотирају и значења неисказива прилозима (значење намере, околности, концесивности, супституције, експективности, адитивности и контрастности) (Ковачевић, 2007: 7–49; Чутура, 2010: 6); (в) указује се на прагматички модификативну функцију прилошких израза, тј. стилско-семантичке промене, понекад и минималне, које уносе у текст.

Запажања изнета у прегледаним радовима чине нам добро полазиште на којем градимо анализу примера ПП чију неглаголску компоненту конституишу прилошки изрази. Основни циљ нам је, у том смислу, да употпунимо списак именица категоријалне природе у саставу конструкција с прилошком вредношћу, те да утврдимо постоји ли увек апсолутно семантичко преклапање ПП са прилозима, с једне, и прилошким изразима, с друге стране, те размотримо њихов блискозначни однос: *Он је лоше : С њим је лоше : Он је у лошем сћању*. Уз то, покушаћемо да утврдимо семантичке, прагматичке, стилске и друге ванјезичке факторе који утичу на избор форме: глагол ослабљеног значења + прилог или прилошки израз.

1.5. Организација даљег излагања

Након што је у првом поглављу формулисан тематски оквир истраживања, постављени његови основни циљеви и описан корпус истраживања, дат преглед описа ПП и његових компонената у релевантним граматицима, приручницима и студијама, у другом поглављу, *Предлој одређења прилошкој предикацији*, прецизно се одређује појам прилошког предиката. Одређење појма ПП обухвата утврђивање његове структуре, издвајање семантичких поља која он покрива, као и дефинисање његовог места у систему предиката. У том смислу издвојени су параметри за разграничење прилошког предиката од других, структурно или садржински, сродних типова.

У трећем, централном поглављу ове монографије – *Типологија прилошкој предикацији*, предочиће се основни семантички типови ПП, описаће се њихова формална структура (дат регистар лексема остварених у његовој глаголској и неглаголској компоненти), учити валентне способности издвојених подтипова. Уз то, ПП посматраће се у корелацији са другим типовима предиката исте значењске вредности, с циљем да се потврде и допуне уобличени критеријуми за њихово међусобно разграничење.

У четвртном поглављу, *Завршна разматрања*, извршићемо рекапитулацију теоријских основа и добијених резултата истраживања у погледу значењских потенцијала прилошких предиката и начина њи-

хове граматикализације у српском језику, на основу којих се могу утврдити смернице за даља испитивања појма предиката, те понудити његову систематизацију.

2. ПРЕДЛОГ ОДРЕЂЕЊА ПРИЛОШКОГ ПРЕДИКАТА

Синтаксичка структура реченице, настала применом одређених граматичких правила, непосредно или посредно зависи од предиката који везује за себе како актанте, партиципанте, учеснике у означеној ситуацији тако и сирконстанте, тј. околности под којима се она остварује (Tesnière, 1959: 102–103; Fillmore, 1968: 30). С обзиром на критеријум обавезности, тј. централности и периферности, ови први, као обавезни чланови, у сербокроатистичкој литератури имају статус допуне, а други додатка јер су факултативни, с тим што се ови последњи традиционално одређују као прилошке одредбе или адвербијали (Стевановић, 1979: 65; Станојчић–Поповић, 1989: 228; Ружић, 2005: 499; Silić–Pranjković, 2005: 304). Наша анализа обухватиће аргументну структуру реченице са ПП, укључујући како актанте или партиципанте у денотираној ситуацији тако и сирконстанте, без обзира на то да ли имају статус допуне или одредбе. Ово предикат чини, како је раније истакнуто, структурним језгром или чвориштем реченице. Он се у српском језику мора сматрати језгреним и независним чланом реченице, довољним да пренесе информацију, тј. да представи одраз ванјезичке ситуације или сцене.²⁵ Категорија предикативности, дакле, обједињује семантичко тежиште и структурно језгро реченице. То значи да предикат даје информацију о конкретној ситуацији – радњи, стању или збивању али је, притом, и носилац граматичких информација (лица, броја, времена, стања или начина), што обезбеђује **садејство форме са пропозиционим садржајем**.

Приликом анализе предиката неопходно је водити рачуна о његовом структурном лику, као и о значењским пољима која покрива. А да би се добио што детаљнији увид у природу веза које чине прилошке предикате, најпре ћемо говорити о моделима њихове формализације,

²⁵ Субјекат, као други централни члан реченице, представља допуну, компатибилну само са личним глаголским облицима, експлицирану номиналном формом или садржану у наставку за лице.

а затим ћемо представити њихову типологију. У складу са тим посматрали смо их у оквиру појединих формалних образаца и разврстали у посебна значењска поља, а потом и у субпоља. Пошто се значењска поља ПП преклапају са другим типовима предиката, структурно сличним или не, настојали смо да их сагледавамо у корелацији и испитамо могућности њихове замене. При свему томе увек смо водили рачуна о валентним способностима ПП и упоређивали их са валентношћу других, блиских типова предиката.

Прво издвајамо опште, формалне и друге параметре, односно критеријуме, којима смо се руководили при идентификацији ПП: формално-структурни и семантички, а као поткритеријум – лексичко значење.

Ти критеријуми омогућиће нам да откријемо основне механизме функционисања ПП, али и да истакнемо њихове посебности које се тичу начина реченичног устројавања. На основу тога доћи ћемо до опште дефиниције и извршити прецизнију класификацију ПП у српском језику.

2.1. Формално-структурни критеријуми

Овај, полазни критеријум обухвата: структурни лик прилошких предиката и принципе њиховог реченичног устројавања.

2.1.1. Структурни модели

Прилошки предикати сложене су, двокомпонентне конструкције репрезентоване вишелексемским спојевима компонованим од најмање две лексеме од којих је једна обавезно глаголска, а друга је увек према параметру форме (или врсте речи) неглаголска – прилог или именица, а према функцији адверб: $V_{operator} + Lex_{Adv/N}$. Уз издвајање образаца у којима се овај тип предиката остварује, неопходно је уочити и описати обележја и специфичности конституената који учествују у његовом структурирању, будући да га често управо они диференцирају од других, структурно блиских предиката.

а) Модел ПП: $V_{operator} + Lex \left[\leftarrow Adv \right]$

Образац са прилогом као лексичком компонентом јесте прототипичан модел ПП, а уједно, будући стилски и функционално немаркиран, уз ограничене рестрикције како на парадигматском (у погледу селекције) тако и на синтагматском плану (у погледу комбинације лексичких јединица у складу са њиховим значењем), он је и најфреквентнији и најпродуктивнији:

Јасно је да су погрешили у проценама (ПОЛ, 2006); *Чини се компликовано* али у суштини је врло једноставно (НИН, 2004); *Изгледа* потпуно немогуће да ће успети (ЕК); *Постаје хладно* (РЈ); *Задржаће се облачно и кишовиито* (РТС, 2008);²⁶ *досадно* им је (ЕИ); *Криво ми је било* што се разговор тако завршио (РЈ); *Али је Француска далеко* (МЦ–ПП: 241); *Било је* у соби и *мрачно* и *заушљиво* (ЈЛ: 25).

б) Модел ПП: $V_{operator} + Lex [\leftarrow N]$

Модел са именицом као лексичком компонентом специфичније је природе; представља површинску предикатску конструкцију и реализује се у два основна обрасца:

1. без атрибута: $V_{operator} + Lex [\leftarrow \emptyset + N]$:

Чињеница је да су прихватили све услове (ПОЛ, 2005); *Истина је* да дуго траје (ЕК); *Нема сумње* да ће успети²⁷ (ПОЛ, 2005); *Сунце је* напољу (РЈ); *Мука му је* (РЈ); *био је* ту, овде, у *кући* (БН–ОП: 7); *Промоција ће бити у њеџак* (НИН, 2007).

2. са атрибутом:

(а) конгруентним – $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adj + N]$:

²⁶ Детаљна анализа семантичког садржаја глагола у функцији оператора обрађује се у поглављу *Типологија прилошких предикација*. Свакако да одређеним глаголима, примарно пунозначним (као на пример *задржати се*), као конституентима ПП слаби семантички потенцијал, уз задржавање базичних значењских компоненти (уп. нпр. *Задржао се на мору дуже времена* у значењу ‘остати, проборавити’ (РМС) и *Задржаће се облачно и кишовиито*, што је еквивалентно структури са копулативним глаголом и имплицитним временским детерминатором: ‘биће и даље’).

²⁷ Примери типа *нема сумње*, *нема њошребе*, *не њошјоји могућности* јесу изрази са модалним значењем и еквивалентни су прилошким лексемама (*несумњиво*, *нејошребно*, *немогуће*).

(...) да је економски развој на најнижем степену од 2000. године је *јасна ствар* (НИН, 2005); примљени пацијент је у *критичном стању* (РТС, 2008).

(б) неконгруентним – $V_{operator} + Lex [\leftarrow N_1 + N_2]$:

(...) да ли ће Србија добити статус кандидата или не *јесте питање од велике важности* (ПОЛ, 2012).

У овим другим конструкцијама, атрибут, конгруентни или неконгруентни, чини семантичко тежиште посматраних конструкција.

Оно што би чинило спону и пресек између наведених модела са именицом може се свести на следеће: (1) сви описани обрасци чине структурне моделе; (2) углавном их карактерише могућност прилошке семантизације:

Чињеница је да су прихватили све услове → *Тачно је* да су прихватили све услове;

Истина је да дуго траје → *Итачно је* да дуго траје;

Нема сумње да ће успети → *несумњиво је* да ће успети;

сунце је → *сунчано је*;

мука му је → *мучно му је*;

(...) да је економски развој (...) је *јасна ствар* → *јасно је* да је економски развој (...);

пацијент је у *критичном стању* → (...) пацијент је *критично*;

(...) да ли ће (...) *јесте питање од велике важности* : *веома је важно* да ли ће (...).

в) Модел III: $N + V_{operator} + Lex [\leftarrow Adj]$

Семантички предикат, међутим, не мора бити у површинској структури репрезентован каноничким ликом већ одговарајућим структурним варијацијама – он се може идентификовати различитим актантним формама или одговарајућим реченичним чланом, али другачијих типолошких одлика (Всеволодова, 2000: 168). У тим случајевима ради се о тзв. функционално-семантичкој колизији синтаксичког и семантичког плана, „што потврђује да се комплементарност ова два језичка

плана, синтаксичког и семантичког, не темељи само на идеалној спојности њихових елементарних јединица, већ на различитим комбинаторичким могућностима, условљеним како лексичком селекцијом, тако и променом перспективе саопштавања о ситуацији” (Алановић, 2012).²⁸

У том смислу, као непосредни корелатив дубинског ПП на површинском плану јавља се копулативни именски предикат са придевом као семантичким тежиштем. Прецизније, ради се о следећем. Модел $N + V_{operator} + Lex [-Adj]$ може се сагледати кроз призму аналитичности, а то значи да је начелно реч о двочланим структурама, насталим разлагањем прилошке лексеме, са именицом као надређеним, општим појмом у позицији субјекта и придевом, обавезно у семантичко-деривационој вези са првобитним прилогом, као именским делом предиката у функцији детерминатора именског појма: *сунчано* = *сунчано време*; *облачно* = *облачно време*; *озбиљно* = *озбиљна ситуација* и сл. Тачније, именица на позицији субјекта не понаша се као репрезентант логичког субјекта, тј. не именује носиоца какве ситуације већ је, заједно са придевом, површински експонент дубинске предикације прилошког типа.

Основна обележја глаголске компоненте. Глагол у саставу ПП обележен је, у првом реду, по функцији – носилац граматичких, категоријалних информација (лица, броја, времена, начина, стања) и по значењу – без самосталног лексичког значења или са ослабљеним значењем. Функционални глагол, или оператор, јесте носилац и неких семантичких компоненти релевантних за остваривање какве ситуације, а то су дуративност, интензитет, фазност и сл. Као оператори у склопу овога типа предиката могу да функционишу (а) *копулативни глагол*, (б) *семикопулативни (неправи копулативни) глаголи*²⁹ и, под одређеним

²⁸ У оквиру функционалнограматичког приступа скреће се пажња на то да, иако је категорија предиката уско везана за глаголе као врсту речи, он се може идентификовати другим актантним формама (Всеволодова, 2000: 168), нпр. апстрактним именицама са обележјем процесуалности (Золотова, 1982: 96, 143) као експонентима логичког предиката (Арутюнова, 2003: 123).

²⁹ Поред термина семикопулативни у употреби је и термин неправи копулативни глаголи; неправи – зато што имају одређено значење али је оно непотпуно, а копулативни – зато што глагол функционише као копула (приписује субјекту какав садржај, дајући му временско-модални оквир) (Јазић-Коњик, 2006: 233). У овом раду служићемо се наведеним терминима (неправи копулативни и семикопулативни глагол) иако је, када је реч о глаголској компоненти прилошког типа предика-

условима, (в) примарно *йунозначни глаголи*, у датом контексту сасвим или делимично десемантизовани. Полазећи од претпоставке да је реализација конкретних глаголских лексема у корелацији са семантичким садржајем који означава ПП, у оквиру анализе значењских подтипова биће сачињен лексички инвентар глагола, с циљем да се, на основу њега, изведу закључци о законитостима њиховог повезивања с прилозима, односно именицама, тј. о лексичкој компатибилности, с једне, и рестрикцији, с друге стране. На основу овакве анализе добијају се релевантни подаци о заступљености одређених глагола у функцији оператора.

а) Копулативни глагол у саставу ПП

Основна глаголска лексема која партиципира у прилошком предикату јесте глагол бити, и то у свим његовим лексичко-морфолошким варијантама (Ковачевић, 2007: 107) – ЈЕСАМ, БИТИ³⁰ и БИВАТИ:³¹

Напољу је облачно (РЈ); Падала је киша, *било* ми је хладно (РЈ); *Бивало је све* очитије да проблем *није* лако решити (ЕИ) и сл.

Облици ЈЕСАМ и БИТИ јављају се у копулативној употреби. Другачије речено, наведени облици у склопу посматраних предиката лишени су лексичког значења у потпуности и функционишу као лексеме са граматичком функцијом; показатељи су формалних граматичких категорија:

Сјарно је данас (РТС, 2009); *Беше* јој *мило* што их је срела (ЕК); *било је* одмах *јасно* да ситуација није „ружичаста” (ПОЛ, 2006); тада *ће бити касно* за било какву реакцију (ПОЛ, 2007).

та, потребно преиспитати њихову употребу, с обзиром на то да глаголске лексеме у његовом саставу често не фунгирају као спона између субјекатског аргумента и садржаја означеног неглаголском лексемом у функцији предикатива, већ искључиво представљају темпорално-модални оквир пропозиције.

³⁰ Глагол бити, као једна од најчесталијих речи у разним језицима света, често је тема лингвистичких истраживања. О његовој копулативној и пунозначној употреби в. у радовима Benvenist (1975), Kordić (2002) и Ковачевић (2007).

³¹ Лексичко-морфолошке варијанте глагола бити као и видски парњаци и негирани облици осталих оператора биће навођени као пар, јединствено (нпр. ЈЕСАМ (бити), ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) и сл.), и говорићемо условно само о једној јединици.

Употреба и функција глагола БИВАТИ у саставу ПП у извесној мери другачија је – не долази до његове потпуне десемантизације. Овај глагол, за разлику од поменутих ЛЕСАМ и БИТИ, поседује одређене компоненте као што су хабитуалност и инхоативност³² и његова употреба, премда блиска копулативној, не може бити сведена искључиво на граматичку: *Бивало је овако хладно и ранијих година, само смо ми то заборабили* (ЕИ); *сада већ бива (= постојаје) јасно да је деце вишеструко ометнено у развоју* (ЕИ). Ипак, треба истраживати употребу поменутог глагола као саставног дела ПП различитих значењских карактеристика како би се проверила постављена хипотеза и утврдила фреквентност његовог појављивања.

б) Семикопулативни глаголи у саставу ПП

Далеко је шири спектар неправих копулативних глагола као конститутивних елемената ПП: ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), ЧИНИТИ СЕ, ИЗГЛЕДАТИ и сл. Њихов коначан списак, те детаљан опис и попис семантичких модификација које уносе у анализиране предикатске структуре, могуће је дати након опсежне анализе свих значењских типова и подтипова ПП. Очито је само да се предикати са копулативним и неправим копулативним глаголима ипак разликују: уп. нпр. *Хладно је и Постојало је хладно; Јасно је и Чини се јасно* и сл. Специфичност ових других јесте у томе што функционални глаголи у њиховом саставу нису сасвим лексички празни и њихова улога не ограничава се на исказивање само граматичких информација; сваки од њих уноси у предикат какву значењску информацију: било фазну било додатну модалну.

в) Пунозначни глаголи у саставу ПП

У позицији глаголске компоненте ПП јављају се и пунозначни глаголи, који не остварују своје основно значење, делимично су десемантизовани, те су примарно, уз могућност да унесу семантичке модификације, носиоци формално граматичких показатеља. У литера-

³² Ковачевић, анализирајући употребу глагола БИТИ, употребљава термин „фреквентивно бивати (бива)”, констатујући да се употребом овог облика потцртава фреквенцијски карактер остварене појаве (Ковачевић, 2007: 110).

тури је већ указано на разноврсност и многобројност пунозначних глаголских лексема које у специфичном лексичком окружењу губе своје лексичко-семантичке особине (Керкез, 1997; Anderson 2006) и своде се на операторе. У том смислу, не постоји, и вероватно не може ни да постоји, лингвистички независан формални критеријум за одређење било које јединице као лексичког или пак као функционалног глагола (Anderson, 2006: 5). Као у случају свих степеновања, градирања, и у процесу граматикализације и семантичког слабљења пунозначних глагола постоје тзв. ‘сиве зоне’ где одређене лексеме имају карактеристике које их повезују са функционалним глаголом али и обележја која их вежу за пунозначне речи. Стога степен граматикализације и слабљења лексичког значења треба сагледати у конкретном језичком окружењу, уп. нпр. *Пошћа се налази ѿред банке* и *Налазим се за викенд са ѿријатељима из средње школе*; *Концерт ѿ је одржан у ѿћак* и *Професор је одржао инспираѿивно ѿредавање* и сл. Чини се да управо значење с њима удруживих лексема одређује када ће се примарно пунозначан глагол престати тако понашати и постати функционални, што, по правилу, подразумева његову комутабилност са глаголом ЈЕСАМ (БИТИ): *Пошћа је ѿред банке*; *Концерт је био у ѿћак* и сл. Осим тога што се наведени глаголи одликују ослабљеним лексичким значењем, те су сводиви на типичан функционални глагол ЈЕСАМ (БИТИ), они су маркирани и на граматичком, односно морфолошком плану, те би се могло закључити да губе нека своја категоријална обележја.³³ У том смислу, у оквиру анализе примера из различитих семантичких типова и подтипова параметар категоријалних обележја глагола мора се имати у виду, што ће у извесној мери допринети уочавању, описивању, расветљавању и формулисању законитости трансформације од пунозначног, лексичког глагола до граматикализованог, функционалног елемента.

Основна обележја неглаголске компоненте. Премда се не може успоставити јасна граница између лексичких и граматичких значења у оквиру ПП, на шта указује и напред предочена чињеница да његов глаголски елемент није искључиво показатељ граматичких категорија

³³ О вези између слабљења лексичког значења појединих глаголских лексема и у том случају губљења појединих категоријалних обележја указано је већ у литератури (в. детаљније Золотова, 1982: 156–168; Петровић, 1997).

већ носи и одређене значењске нијансе (уп. Радовановић, 1977; Ivić, 1995; Петровић, 1988; Керкез, 1997а, 1998б; Лазић-Коњик, 2006), очито је да лексеме у саставу неглаголске компоненте ипак претежније носе лексичко значење. Као семантичка допуна непунозначних глагола у оквиру ПП могу се јављати све оне лексеме које својим семантичко-синтаксичким понашањем, у специфичном комуникативном окружењу, могу егземплификовати прилоге.³⁴ Конкретније, у функцији предикатива прилошког предиката³⁵, као што је назначено описом структурних образаца, могу се наћи у првом реду **прилози а**, далеко ређе, **именице**, употребљене самостално или детерминисане придевом или каквом другом именицом, који су тада носиоци лексичког значења.

Прилози у саставу ПП. Прилошке речи, које поред глаголске компоненте фигурирају у саставу датог типа предиката, припадају различитим лексичко-семантичким класама – начинским, темпоралним и спацијалним прилозима. Притом ова синтаксичка функција није доступна свим лексичким јединицама из поменутих група већ само појединим лексичко-семантичким подгрупама (нпр. *Напољу је хладно* али не и **Напољу је брзо/јасно*; *Он је далеко* али не и **Он је туда* и сл.).

³⁴ У новијој, пре свега иностраној, лингвистичкој литератури категорија врста речи сагледава се из новог угла. Указује се на специфичну појаву да једна иста лексема може, с обзиром на своју синтаксичку и семантичку вредност у конкретном контексту, представљати различите врсте речи. Оваква појава означава се термином *категоријална полисемија* (Ivić, 2008: 9–12).

³⁵ Лексичке јединице у функцији прилошког предикатива могле би се означити термином адвербијал. Овај термин (енгл. термин *adverbial*) користе Алертон и Крутенден, подразумевајући под њим следеће: „Под термином адвербијал (*adverbial*) подразумевамо било који додаток или детерминатор употребљен у непридевској функцији. Адвербијал може бити означен лексичком јединицом из класе прилога као *perhaps or here*; алтернативно могу бити употребљени придеви; или предлог (+именичка конструкција), на пример *fast, loud(ly), carefully; last night, (during) this afternoon, in the evening, after (the meeting)*.” [„we wish to denote any ‘adjunct’ or modifier used in a non-adjectival way. An adverbial may be a simple lexical item of the class ADVERB like perhaps or here; alternatively it may be of the structure ADJECTIVE (+ly); or (PREPOSITION+) NOUN PHRASE; or PREPOSITION (+NOUN PHRASE) e.g. fast, loud(ly), carefully; last night, (during) this afternoon, in the evening, after (the meeting).]” (1974: 1). Адвербијали, међутим, могу имати и друге синтаксичке функције: адвербијалне допуне, адвербијалног детерминатора (прилошке одредбе), атрибута и зависног члана придевских и прилошких синтагми (Станојчић–Поповић, 2008: 290), те се стога не могу ограничити на означавање синтаксичке функције предикатива.

Инвентар конкретних прилошких лексема из издвојених значењских група, које имају семантички потенцијал да конституишу неглаголску компоненту ПП, биће дат у оквиру анализе његових појединачних семантичких подтипова, уз напомену о могућностима и правилима како лексичке комбинаторике тако и рестрикције у том погледу.

Именице у саставу ПП. Као именски конституент посматраних конструкција појављује се ограничен број лексема, маркираних карактеристичним својствима, које се морају посматрати у корелацији са лексемама које чине неглаголску компоненту других типова предиката. Именице у датој синтаксичкој функцији, наиме, поседују специфична обележја на основу којих се разликују од именица у саставу других, структурно блиских типова предиката – декомпонованог и именског. С једне стране, именице у служби прилошког и именског предиката, за разлику од оних употребљених у саставу декомпонованог предиката, не садрже семе својствене глаголским речима – процесуалности, догађања, радње, те не постоји могућност њихове ревербализације.³⁶ Именице у служби именског и прилошког предиката употребљене су детерминативно.³⁷ Разлика између њих је у следећем. У првом случају

³⁶ Сви аутори који се баве анализом декомпонованог (односно перифрастичног) предиката истичу да именице у свом саставу обавезно садрже поменуте семе, што омогућује да се наспрам њих по правилу могу успоставити одговарајући прости предикат пунозначног глагол (Radovanović, 1990, Ivić, 1995); термин и метод ревербализације, према З. Скоумаловој, уводи Керкез (Керкез, 1998: 95).

³⁷ Савицка дефинише категорију стања на следећи начин: „интуитивно појам стања ближи је појму обележја, а ипак се као стање третира таква семантичка садржина која се површински изражава исто као и радња” (Sawicka, 1981: 289). На основу формализације одређених значењских поља исказивих и ПП и простим предикатом, не може се говорити о њиховој потпуној истозначности. Начелно, у функцији првог типа предиката остварују се глаголи имперфективног и перфективног вида код којих су доминантне семе динамичности, процесуалности и, код ових других, резултативности, што у фокус не ставља саму појаву, односно стање, већ промену датог стања и новонасталу ситуацију (нпр. *Захладнело је. Наоблачило се. Разведрало се.* и сл.). Дакле, за разлику од прилошког типа предиката где је акценат на опису стања, употребом простог глаголског предиката указује се на процес настанка тог стања (уп. нпр. *Ведро је.* и *Разведрило се.*). Сходно томе, чини се да би било оправдано категорију стања издвојити као засебну категорију и посматрати је одвојено од категорије радње или збивања, с једне стране, и, с друге, од категорије

именице су употребљене придевски, њима се субјекат квалификује или идентификује (нпр. *Ана је лејошница*; *Ана је ситуденшкџиња*; *То је Ана*). У другом случају употребљене су прилошки, субјекат или изостаје или не конгруира са предикатом а **описују се прилике, ситуације, стања**, (нпр. *данас је врућина* (РЈ); *Велика је сџарина* (ЕК); *Зло ми је од свећа* (ЕИ); *Миљина је гледашш вас* (ПОЛ, 2006); *Чињеница је да се резулшашш не погударају и да анализе шреба поновшш* (РТС, 2009) и сл.). Као предикативи ПП остварују се именице које у свом садржају носе податак о стању, приликама, ситуацији, квалитету, месту, времену – значењске компоненте својствене прилозима као врсти речи, те је могуће, најчешће, наспрам ПП конструисаног по моделу $V_{operator} + Lex [\leftarrow N]$ успоставити одговарајућу конструкцију са прилогом, нпр. *данас је врућина* → *данас је вруће*; *Велика је сџарина* → *Веома је сџарно*. Лексичко-семантичке групе именица које могу да запоседају ову синтаксичку позицију биће издвојене у оквиру семантичке класификације ПП.

2.1.2. Реченично усшројавање

На основу валентности ПП могуће је издвојити основне реченичне моделе, које гради предикатска конструкција типа $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adv/N]$, као лексички целовита и пунозначна, те структурно централна јединица реченице, самостално или заједно са аргументима, различитих садржинских својстава и различитог формалног лика. Према броју аргумената, када је реч о реченицама са ПП, на површинском плану, остварују се једночлане или предикатске ($P + \emptyset$), двочлане или једноаргументско-предикатске ($P + Arg_1$) и трочлане или двоаргументско-предикатске структуре ($P + Arg_1 + Arg_2$).³⁸ ПП окупљају, како се види, аргументе, моделирајући тако следеће реченичне моделе:

$$S = P [\leftarrow V_{operator} + Lex]$$

придевске детерминације. Овакав став свакако треба проверити на репрезентативном корпусу, на другим значењским поткласама категорије стања, што ће бити учињено у оквиру целина посвећених анализи појединачних подтипова ПП.

³⁸ О моделирању основних структурних типова просте реченице са простим предикатом репрезентованим пунозначним, прелазним и непрелазним, глаголима, у српском језику в. детаљније у Ружић (Ружић, 2005: 518–527).

Хладно је.

$S = P [\emptyset_{V_{operator}} + Lex]$
Како си? добро.

$S = P [\leftarrow V_{operator} + Lex] + Arg_1 [\leftarrow Adv/N/Cl]$
Данас је хладно.
У Србији је безбедно.

Хладно је за кратке рукаве. Хладно је да идемо у шетњу.

$S = P [\leftarrow V_{operator} + Lex] + Arg_1 [\leftarrow Cl]$
Чињеница је да је Србија испунила све услове за придруживање.
Јасно је да смо на добром путу.

$S = P [\leftarrow V_{operator} + Lex] + Arg_1 [\leftarrow Adv/N] + Arg_2 [\leftarrow Adv/N]$
Сутра ће у целој земљи бићи облачно и кишло.

$S = P [\leftarrow V_{operator} + [Arg_1 [\leftarrow Pron/N]] Lex]$
Хладно ми је.
Срамота га је.
Марији није добро.

$S = P [\leftarrow V_{operator} + [Arg_1 [\leftarrow Pron / N]] Lex] + Arg_2 [N/Pron/Cl]$
Криво ми је због тебе.
Жао ми је због свађе.
Жао ми је што си отишла.

$S = P [\leftarrow V_{operator} + Lex] + Arg_1 [N_{Nom}]$
Пацијент је стабилно.
Председник је на састанку.
Састанак је суша.

У вези са овим структурним типовима издваја се неколико синтаксичко-семантичких специфичности које се тичу оних аргумената карактеристичних за ПП. Полазећи од поставки теорије о семантичкој валентности, реализација, а тиме и лексикализација семантичких улога произилази из компатибилности или инкомпатибилности значењских обележја семантичког предиката и његових „контекстуалних партнера” (Helbig, 1992: 8). У том смислу, као релевантне семантичке улоге које се везују за ПП издвајају се улога агенса и комплемента, будући да понекад представљају диференцијална обележја у односу на друге типове предиката, или пак унутар овог типа предиката.

Агентивност и прилошки предикат. Овде је реч о односу субјекатског аргумента и његовој вези са прилошким предикатом, као и семантичким улогама које у оваквим структурама остварује. Синтагматску реченичну структуру са ПП одликује:

(а) одсуство субјекатског аргумента:

Хладно је (ЕК); *Мрак је* (РЈ); *Касно је* (РЈ); *Унутра је било зајушљиво и ирљаво* (ЕК); *Најјетџо је* и на југу Србије (ПОЛ, 2005) и сл.

(б) експликација субјекта, чешће логичког и, готово по изузетку граматичког, уз изостанак конгруентне везе са предикатом:

Лоше јој је (ЕИ); *Мука ми је* од тога (РЈ); *Срамота га је* (РЈ); *Јасно је да смо погрешили* (ПОЛ, 2007); *драго ми је што смо се срели* (РЈ); *Лејо би било ако бисте могли да учествујете* (ПОЛ, 2007); *Петар је на састанку; премијера је следеће недеље* (ПОЛ, 2008); *Он је добро* (РЈ) и сл.

Специфични су примери типа:

Покушали сте да оправдате такво понашање. **То је** потпуно *појтрешно* (ЕИ); *Узалудно је све* што сте постигли (ЕИ); **То** што је Србија добила похвале за сарадњу са Трибуналом *значајно је* (РТС, 2010); *Нечувено је ово* што су тако поступили (ЕИ).³⁹

³⁹ Обрада примера овога типа у литератури је неуједначена, те нема сагласја ни у њиховом дефинисању и распоређивању у одређену категорију, о чему је било речи у поглављу посвећеном прегледу досадашњих истраживања ПП.

На формалном плану у управо наведеним примерима са речима као што су ово, то, све остварује се конгруентна веза између субјекта и лексичке компоненте предиката, што би ове предикате искључило из класе ПП. Међутим, природа лексема то, све ово, као лексичких идентификатора субјекатског аргумента, особита је – дате лексеме, употребљене као просентенцијалне речи, упућују на реченични садржај, тј. на ситуацију о којој реферише пресупонирана или постпонована клауза.⁴⁰ С обзиром на то, специфична је и веза успостављена између ентитета у позицији субјекта и лексичке компоненте предиката. Лексеме то, све, ово, формално сврстане у анафорско-демонстративне заменице, према функцији су речи којима се упућује на одређени садржај, те би се могле назвати пре свега демонстративима или презентативима.⁴¹ Као такве, оне не остварују конгруентну везу са оним што конституише неглаголску компоненту предиката. Ово даље јасно одређује природу предикатских конструкција – реч је о ПП јер их сачињавају јединице које не детерминишу именички ентитет, већ пропозициони садржај. Следствено наведеном, параметар конгруенције субјекта и предиката јесте релевантан за одређење ПП, као и за сагледавање

⁴⁰ У литератури постоји термин просентенцијализатор, пореклом из латинског језика (латински *sententia* = реченица), који се односи на облике *ѿо, ово* и сл. када упућују на реченични садржај (Ivić, 2008: 182).

⁴¹ У примерима типа *Ово је моја жена; То је моја књиѿа*, лексеме *ѿо* и *ово*, иако упућују на именски појам, не функционишу као заменичке речи, с обзиром на то да не конгруирају са номиналном компонентом предиката (**Ова је моја жена; *Та је моја књиѿа* и сл.). У тим случајевима демонстратив или презентатив прикладнија су термилошка решења будући да се под њима пре свега подразумева упућивање на нереченични садржај, или скретање пажње саговорнику на неки објекат (Антонић, 2007: 109). У литератури посвећеној речима које имају пре свега деиктичку, тј. форичку, упућивачку функцију користи се, иначе, термин показне речи као свеобухватнији, тако да се њиме покривају различите врсте речи – и показне заменице, и показни прилози, и показне партикуле. У оквиру овакве класе показних речи издвајају се речи *ево/ѿѿо/ено*, али њихов статус није јединствено решен: неки аутори сматрају их партикулама, други узвизима, трећи прилозима, четврти заменицама. У вези с тим, С. Кордић (Kordić, 2002: 93) с правом примећује да на питање којој класи речи припадају лексеме *ево/ѿѿо/ено* није могуће дати прецизан одговор јер у коју год врсту речи да их убројимо, оне се не понашају као типични представник дате класе. Стога ауторка, полазећи од Филморових поставки, дате речи означава термином презентатив имајући у виду превасходно њихову упућивачку функцију.

међуодноса ПП и других типова предиката (и, у том смислу, приликом разграничења ПП од копулативног именског предиката).

Агенс се може схватити као својеврсна макроулога⁴² у оквиру које се појављују микроулоге, односно може се говорити о више врста агенса према специфичној комбинацији семантичких обележја људско /+/, намера /+/, вољност /+/ и трансформативност /+/ (Helbig, 1992: 68). Стога, ако се пође од најопштије дефиниције агенса као учесника ситуације означене предикатом (Јрцева, 1998; Всеволодова, 2000: 135)⁴³, без обзира на то да ли је вољно ангажован или не, издваја се неколико специфичности у погледу његове реализације.

(1) Агенс у ужем смислу, или прототипични агенс – реализатор комплетне радње или само неке њене фазе и притом њен иницијатор и/или финализатор (в. нпр. Всеволодова, 2000: 142; Алановић, 2005: 158), са семантичким обележјима вољност /+/, интенционалност /+/, одговорност /+/ и модификација објекта /+/ (Welke, 1988: 194, 205 према Алановић, 2011: 193), не везује се за ПП.⁴⁴ Разлози ове особености

⁴² С обзиром на широк опсег значења улоге агенса, у литератури се уводи општија, макроулога или хиперулога, у коју су укључене сродне семантичке улоге, обједињене заједничким обележјима (експеријент, егзистивијент, дескриптив и сл.). За обележавање макроулоге агенса сугеришу се различити термини – актер (Van Valin, 1996: 101; Van Valin–La Polla, 1997: 127, 146), протагонист (Всеволодова, 2000: 135), семантички субјекат (Бондарко, 2002: 603). И. Антонић истиче да је схватање појма агентивности прешироко (Антонић, 2005б: 128–139; Антонић, 2007: 104), те примећује следеће: „Далеко ређе под агенсом се подразумева искључиво вршилац радње, а неупоредиво чешће агенс је заправо само семантички појам/термин пандан субјекту као граматичком појму/термину [...]” (Антонић, 2007: 104).

⁴³ Всеволодова користи термин ‘протагонист’, који означава хијерархијски првог и јединог учесника у ситуацији који је и организује („Протагонист – иерархически первый или единственный участник ситуации, «организующий» ее” (Всеволодова, 2000: 135).

⁴⁴ Всеволодова, наиме, укључује агенс у улоге типа ‘протагонист’, одређујући га као учесника ситуације, њеног намерног иницијатора, онога који управља ситуацијом, као онога који непосредно реализује акцију и као онога који је извор енергије дате акције („Агенс (агент, агентив) – участник ситуации, ее намеренный инициатор, контролирующей ситуацию, непосредственно выполняющий действие и являющийся «источником энергии» этого действия”) (Всеволодова, 2000: 142). У литератури се ова два типа агенса термилошки разграничавају и на следећи начин: агенс – вршилац радње и псеудоагенс – носилац стања, особине означене предикатом, носилац физиолошке потребе, носилац стања, објекат локализације и сл. (в. нпр. Антонић, 2005а: 123–300).

у вези су са лексемом у функцији предиката и типом самог предиката (Ivić 1968: 7): глаголи акционе семантике, којима се именује радња, у позицији предиката отварају место за активни, иницирајући агенс док уз предикат којим се обично именује какво стање, таква могућност изостаје (Cruse, 1973: 16). Оваква особеност односи се и на ПП а условљена је реализованим доминантним семантичким компонентама: у саставу ПП остварују се компоненте статичности и релације међу ентитетима, а искључује се компонента динамичности.⁴⁵ Уколико се уопште остварује агентивна допуна, реч је о псеудоагенсу⁴⁶, који остварује најнижи степен агентивности, што га удаљава од прототипа агенса и поставља на периферију ове категорије.

(2) ПП који реферишу о датостима које окружују човека (о атмосферским појавама, о друштвеним приликама, човековом животном простору) представљају типичан пример имперсоналне реченице, мада се у њих може увести граматички субјекат садржински сасвим неодређен, те готово испражњен:

a. $S = P^{\emptyset} \text{impers} [\leftarrow V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adv/N}]]$:
Сунчано је; Тојло је; Прљаво је; Криза је.

б. $S = \text{Subj}_{\text{Nvreme/situacija/stanje}} + P [\leftarrow V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adj}]]$:
Време је сунчано; Ситуација је критична.

⁴⁵ Приликом формулисања улога које имају учесници у означеном процесу, мора се поћи од пропозиционе структуре реченице (McRae et al., 1997: 137), јер је њихова реализација условљена карактером ситуације о којој се реферише. Семантичку легуру глагола (или шире, предиката) чине три семантичке компоненте: динамика, статика и релација (Тошовић, 2002: 211), а од њихове конкретне комбинације зависи значење појединачног глагола (предиката), које одређује реализацију реченичних чланова, аргумената (актаната и сирконстаната), те њихову формализацију.

⁴⁶ Појмовно-терминолошко решење ‘псеудоагенс’ уводи И. Антонић, приписујући му негативно одређење – псеудоагенс јесте све оно што није једнако вршилац радње (2005а: 141). На тај начин, овим термином, тј. појмом обухваћен је читав низ различитих типова семантичких улога које се подводе под макроулогу агенса или протагониста – егзистент, посесор, каузатор и сл.

(3) У реченицама са ПП са значењем психофизичких стања и физиолошких појава реферише се о псеудоагенсу као невољном и неактивном учеснику у денотираној ситуацији (Ivić, 1963: 23), те се упућује само на његов однос према насталим околностима. Псеудоагенс, дакле, будући реализован уз предикате са стативним значењем, јесте појам који је захваћен каквим унутрашњим збивањем, тј. он се одређује као експеријент или носилац означеног стања⁴⁷ (Всеволодова, 2000: 143).⁴⁸ Овај реченични члан уведен је већином (а) зависним падежним обликом (обично у дативу и, ипак ређе, у акузативу) или (б) прототипичном формом – обликом номинатива (експлициран или неексплициран у површинској структури, с обзиром на то да је обично у рематском делу исказа):

a. $S = P_{\text{impers}} [\leftarrow V_{\text{operator}} + [\text{Arg}_{1\text{Subj}} [\leftarrow \text{Pron}/N_{\text{Dat/Acc}}]] \text{Lex}[\leftarrow \text{Adv}/N]]$:
Хладно ми је; Лоше ми је; Мука ми је; Сџрах ме је.

б. $S = (\text{Arg}_{1\text{Subj}} [\leftarrow \text{Pron}/N_{\text{Nom}}]) + P_{\text{pers}} [\leftarrow V_{\text{operator}} + \text{Lex}[\leftarrow \text{Adv}]]$:
(Марија) је добро; (Она) је лоше.

(4) У реченицама са ПП којима се квалификује какав садржај, о којем реферише допуна, носилац означене ситуације има улогу дескриптива⁴⁹ (Всеволодова, 2000: 143) – то је појам којем се придружује какав квалитет, својство, који се детерминише према различитим пара-

⁴⁷ Полазећи од уже постављеног појма агенса, могуће је искључити овај тип из поља агентивности и сматрати га местом каквог осећања или перцепције (Lazard, 1994: 64). Ово, у крајњем, потврђује став да се носилац стања, у сваком случају, налази на периферији агентивног семантичког поља.

⁴⁸ М. Алановић издваја рецептивни тип агенса (рецептор), одређујући га на следећи начин: „у рецептивни тип агенса (рецептор) могу се сврстати они појавни облици агентивног деловања који се ограничавају на сферу појма захваћеног неким стањем, које може бити каузирано споља, тј. настати као резултат неких околности” (2005: 165–166). Аутор, притом, скреће пажњу на природу глаголских лексема уз које се реализује овај тип агенса, што, једним делом, одговара садржинским својствима ПП: „Због превасходно унутрашње објективизације спољашњих сензација, тип глагола који могу реферисати о овом појавном агентивном облику иде од м е д и ј а л н и х и модалних глагола до глагола перцепције” (Алановић, 2005: 166) (истакла Ј. А.).

⁴⁹ У литератури је у употреби и термин ‘носилац особине’ (Антонић, 2007: 105).

метрима.⁵⁰ Овај реченични члан формализује се на два начина: зависном клаузом, или инфинитивом, а реченична структура имперсоналног је карактера:

$$S = P_{\text{impers}} [\leftarrow V_{\text{operator}} + \text{Lex}[\leftarrow \text{Adv}] + \text{Arg}_{1\text{Subj}}[\leftarrow \text{Cl/Inf}]:$$

(...) *није* више *важно* како столице стоје на позорници (РТС, 2008); *Разумљиво је* да ће људи бити у недоумици (ПОЛ, 2005); *Јасно је* да смо у заостатку (РТС, 2007); *Било би сувишно* све их описивати (РТС, 2006).⁵¹

(5) У реченицама са ПП којима се, најначелније, денотирају спацијални и темпорални оквири ситуације, носилац именоване ситуације реализује улогу објекта локализације – то јесте појам који се помоћу предиката смешта на одговарајуће место, тј. у одговарајуће време. Овај реченични члан формализује се обликом номинатива:

$$S = \text{Arg}_{1\text{Subj}} [\leftarrow \text{Pron} / N_{\text{Nom}}] + P [\leftarrow V_{\text{operator}} + \text{Lex}[\leftarrow \text{Adv}/N_{\text{padež}}]:$$

Али је Француска далеко (МЦ, С: 165); *Сви су иду* (РЈ); и *малочас је био код мене* (ЕК).⁵²

Семантичка диференцијација прилошких предиката према типу комплемента. Када значењски центар ПП чине лексеме широке семантике, са високим степеном уопштености, или полисемантичне лексеме, чији се семантички садржај попуњава тек у контексту, неоп-

⁵⁰ Всеволодова дескриптив везује за посебан тип предиката, ‘характеризационне предикаты’, који, најшире говорећи, квалификује субјекатски аргумент, према различитим параметрима: особини (квалитатив), материји од које је нешто састављено (фабрикатив), количини (квантитатив) (Всеволодова, 2000: 138).

⁵¹ Уз овакве предикате окационално (у ситуацији када је реч о евалуацији референцијалног карактера) реализује се и семантичка улога перспективизатора (термин преузет од Павловић, 2009: 68) (*Сумњиво ми је ишло желе да свако пошћише ко је црими*) (ЕК).

⁵² И. Антонић, између осталог, издваја могућност да субјекатски номинатив има значењску вредност ‘објекта локализације’, свдећи је, међутим, искључиво на категорију спацијалности: „објекат локализације – предметни објекат који је смештен у постор, нпр. *Слика* виси на зиду. *Књиџа* се налази на столу.” (Антонић, 2007: 106).

ходно је укључити и синтагматско окружење које чине комплементи и њихове значењске особености, што утиче на структурирање и значење ПП. Улога комплемената понекад је важна и при тумачењу ПП са лексемама чија су значења специфичнија.

Када наине, у структурирању ПП учествују лексеме са разуђеном полисемантичком структуром, значење таквих предикатских конструкција неодређена је, те оне своје пуно значење добијају тек у датом минималном лексичком окружењу. Прототипичне лексеме у саставу ових ПП јесу, рецимо, прилози ЛЕПО : РУЖНО; ДОБРО : ЛОШЕ, који показују особености сличне творбено и значењски саодносним придевима (Драгићевић, 2001: 198–199). Наведени прилози, услед фреквентне употребе, шире спектар својих значења и због те своје широкозначности, у извесном смислу, постају готово десемантизовани. Значење им се своди на позитивни или негативни однос према каквој ситуацији а о типу ситуације не реферишу. Специфично њихова семантичка поља губе се и они прелазе у фазу немогућности јасног омеђивања поља значења и употребе. Стога они залазе у семантичка поља других прилога, те су у могућности да их замењују у великој мери. Следствено овоме, ПП са оваквим прилозима у свом саставу немају јасан семантички садржај независно од својих комплемената.

Све што смо тврдили горе илустроваћемо примерима са прилогом ЛЕПО као конституентом ПП. Према се прилогом ЛЕПО, према дефиницији датој у РМС⁵³, примарно упућује на квалификацију засновану на физичкој особини, односно телесним карактеристикама, процесом декомпозиције његово значење своди се на афирмативно вредновање, те се, на тај начин, он везује за различите ентитете.⁵⁴ У складу са тим,

⁵³ У РМС прилог ЛЕПО дефинисан је овако: 1.а. на леп начин, истичући се лепотом, складношћу, складно, привлачно, пријатно, угодно. б. онако како треба, добро; потпуно, сасвим. в. јасно, добро. г. онако како доликује, одговара, достојанствено, примерено. д. с наклоношћу, пријатељски. ђ. (са донекле избледелим значењем, обично као устаљени израз при обраћању некоме) учтиво, љубазно, с поштовањем и сл. е. ир. слабо, рђаво, лоше. 2. при одобравању, саглашавању, пристајању на нешто и сл., непротивљењу нечему (често са избледелим значењем): добро, у реду, нека. 3.а. у великој мери, знатно. б. за појачавање неког исказа: просто, једноставно, управо, баш.

⁵⁴ О ширењу значења прилога ЛЕПО сведочи низ његових секундарних семантичких реализација, наведених у дефиницији РМС.

прилог лепо реализује се у саставу ПП који покривају различита семантичка поља. Нпр.:

за дане викенда *биће лепо* (РТС, 2009); код Петровића *је лепо* и весело (ЕИ); у Европи *је лепо*, боље се живи (ЕК); на снимању *је било лепо* али и напорно (ЕИ); *није ми лепо* у вашем друштву (ЕИ); о како *би било лепо*, да ми још знамо шта је страх (МЦ, ДЧ: 161) и сл.

Анализом примера уочене су извесне законитости у погледу међуусловљености значења ПП и његових семантичких допуна. ПП удружени са обавезно исказаним или контекстуално подразумеваним адвербијалним допунама (са спацијалним и/или темпоралним значењем) детерминишу какве спољашње околности – описују временске прилике, човеков животни простор или одређене друштвене прилике и догађаје. Појава логичког субјекта као површинског експонента експеримента или носиоца каквог стања (доживљаја, осећања или расположења) намеће другачију интерпретацију – у том случају ПП детерминише човеково унутрашње стање. И коначно, када ПП оваквог састава комплементизује допунска реченица, они реализују значење оцене каквог пропозиционог садржаја.⁵⁵

2.2. Семантички критеријуми

Семантички критеријум тиче се семантичких поља које покривају ПП, те, с тим у вези, и разграничењем ПП од осталих значењски и/или структурно блиских предиката. Обухвата лексичку семантику јединица на позицији конституената ПП, и оних на позицији аргумента ПП, представљајући тада разликовну компоненту унутар истог семантичког поља.

2.2.1. Прилошки *предикат* и семантичка поља

ПП у основи имају детерминативну улогу у односу на ситуације, појаве или активности о којима се реферише или предмете који

⁵⁵ Улога реализације комплемента огледа се и у спецификавању општости значења у оквиру истог типа (уп. нпр. *хладно је* и *хладно је за шећњу*).

се њима просторно-временски одређују. При томе се издвајају четири семантичка поља за која се везују: (1) поље са ПП који означавају *какве стoљне околности*, (2) поље са ПП који денотирају *унутрашња стiања својстiвена човеку*, (3) поље са ПП који имају претежно *квалификациjвно* значење будући да се њима на неки начин износе ставови о каквој појави, ситуацији и сл., те (4) поље са ПП који означавају просторно-временске околности. Унутар сваког поља могуће је издвојити субпоља, где се појављују ПП у посебним формалним обрасцима, што даље одређује и реализацију те дистрибуцију и формализацију реченичних аргумената, тј. реченичну структуру.

(1) ПП из првог семантичког поља најначелније денотирају разне спољашње прилике, атмосферу, импресије о каквим догађајима:

Било је хладно и кишовито (РТС, 2005); *Те године био је онај снажни земљотрес* у Скопљу (ПОЛ, 2001); *Али је свуд тишина и мрак* (ЕИ); *У соби је било страшно зашумљиво* (РЈ); *У Србији је постојало ојасно и несигурно* (НИН, 2004); *На предавању је било занимљиво и инспиративно* (РЈ); *На састанку је било најето* и *врло непријатно* (РЈ);

(2) ПП из другог семантичког поља саопштавају о психофизиолошком стању у којем се налази субјекат, тј. о његовим осећањима изазваним спољним утицајима:

Седе рањеници, крвави, прљави, дрхте, хладно им је (МЦ; 110); *Било ми је врло рђаво*, мислили су да сам умрла, па су и вама тако казали (ЕИ); *Само један час му би некако жао и стидно* што се тако брзо одриче своје туге (ЕИ); *мени је досадно* писати о ономе што би већина да чита (ЕК).

(3) ПП из трећег семантичког поља износи се квалификација изреченог – какав **став**, **оцена**, **суд**. При томе се пропозициони садржај који се тиче какве појаве, ситуације итд. сагледава из различитих аспеката, квалификује се према различитим претежно нејезичким параметрима:

Јасно је из овога да се развитак сличности између њих мора тражити у времену њихова живота пре досељавања на Балканско полуострво (ЈЦ, 12); *Ја врло добро знам да сте ви с њоме упознати, али држим да је корисно* да вас на њу опоменем, како би боље могли пратити моја извођења (ЕК); *Врло је важно* да се схвати, шта је то садржина поје-

зије, за један народ или за један век (ЕК); *И било је бљушаво* како су је облетали (ЕК); *Немоћуће је* сагледати последице најновијих дешавања (ПОЛ, 2003).

(4) ПП из последњег, четвртог, семантичког поља локализују се субјекатски аргумент у време, односно простор:

Али је Француска далеко, и, још увек, лепа (ЕК); *Плачући, ја приђох* к њему и узех љубити његову леву руку, која ми *бејаше ближе* (ЕК); *Огаћле су* и наши преци (ЕК); *Састанак је суштра* (РЈ).

Унутар издвојених семантичких поља које покривају ПП сагледаће се могућност њихове денотације другим, конкурентним типовима предиката с циљем да се издвоје дистинктивна семантичка обележја. На тај начин ће бити могуће саставити инвентар обележја типичних за ПП, те тако утврдити његово место у систему предиката.⁵⁶

2.2.2. Прилошки предикаци и лексичка семантика

Лексичка семантика неглаголског конституента ПП по правилу одређује значење читаве структуре и, сходно томе, утиче на моделовање реченице. Глаголи у саставу ПП, као мање-више десемантизовани, не везују за себе друге реченичне чланове, тј. не утичу на тип аргумента. Ипак, понекад њихова имплицитна значењска својства утичу на начин формализације семантичких улога и функција њихових допуна и додатака.

Анализа лексичког значења релевантна је и у обрнутом смеру. Када неглаголску компоненту чине лексеме широке семантике, везане за најмање два семантичка поља/субпоља или више њих, значење ПП изводи се на основу, како је раније истакнуто, типа и значења компонента (уп. нпр. *Напољу је тешко и сјарно* (РЈ) и *Тешко ми је због њега*

⁵⁶ У функционалној синтакси Всеволодове указује се на то да класификација и систематизација предиката према денотацији мора бити употпуњена укључивањем додатних семантичких обележја јер предикати који означавају исто семантичко поље не морају припадати истом типу: „Так, предикаты **болен** и **болеет** относятся к одному денотативному классу – физиологическое состояние живого S. Но концепты у них разные – **болен** представляет это состояние как нечто постоянное и неизменное, а **болеет** – как процесс [Селиверстова 1982]” (Всеволодова, 2000: 136).

(ЕИ)). Кључ за разумевање значења која носе ПП у том случају може бити и у садржинској вредности лексеме у позицији комплемента (уп. нпр. *Најољу је хладно* (РЈ) и *Хладно је било у сћановима ове зиме* (ЕИ)). О томе в. детаљније даље у оквиру семантичке типологије ПП.

2.3. Одређење прилошког предиката – завршни преглед

Узимајући у обзир досадашња теоријска полазишта при дефинисању прилошког предиката, те издвојене лексичко-семантичке и структурне особине овога типа предиката, ПП можемо одредити на следећи начин:

- ПП конституишу лични глаголски облици и неглаголске речи.
- ПП су обавезно двочлане предикатске конструкције сачињене по моделу $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adv/N/Adj + N/ N_1 + N_2]$.
- Глагол у ПП нема своје лексичко значење или је оно ослабљено; носилац је граматичких, категоријалних информација, а притом може унети одређене семантичке модификације у предикатску конструкцију и тако утицати на аргументну структуру. Као функционални глаголи (тзв. оператори) остварују се (а) копулативни, (б) семикопулативни и (в) примарно пунозначни глаголи чије је значење у датом контексту до те мере ослабљено да су сводиви на граматичке лексеме, те комутабилни с типичним функционалним глаголом – копулативним ЈЕСАМ/БИТИ.
- Прилог је типични заступник неглаголске компоненте док употреба именица, тј. придева у вези са именицом опште семантике у датом контексту најчешће подразумева могућност прилошке семантизације.
- Јединица у саставу неглаголске компоненте, без обзира на то којој врсти речи припада, носилац је лексичког значења.

- ПП сигнификују: (1) спољашње околности, (2) унутрашња стања својствена човеку, (3) квалификацију појава и ситуација и (4) локализацију субјекатског аргумента у простор и/или време. Дакле, то су основни семантички типови ових предиката, али несумњиво да постоји подударност или интерференција неких њихових семантичко-синтаксичких обележја са обележјима других типова предиката.

3. ТИПОЛОГИЈА ПРИЛОШКИХ ПРЕДИКАТА

Будући да се предикатом (и глаголским и прилошким) денотирају различите ситуације у којима се може наћи човек и које он на посебан начин доживљава, процењује, о којима често даје свој суд, своје виђење, најпре смо извршили општу класификацију прилошких предиката на денотативном плану.⁵⁷ Тако смо добили четири основна семантичка поља која у целини узев покривају прилошки предикати, обухваћени нашим корпусом. Прво поље (1) чине ПП за денотацију **спољних околности** уопште, друго (2) чине ПП којима се денотирају **психофизиолошка стања**, треће (3) се везује за ПП којима се на различите начине **квалификују**, тј. оцењују **појаве и ситуације** и у, четврто (4) пољу нашли су се ПП који служе за денотацију **спацијалних и темпоралних оквира** ситуације у којој је неко или нешто смештено. Свако поље углавном се грана на неколико субпоља или целина. Примењујући ужи семантички критериј, тј. водећи рачуна првенствено о лексичком значењу неглаголских компонената предиката, било је могуће управо разграничити поједина субпоља и издвојити групе сродних израза унутар њих. Уочавањем неких значењски диференцијалних компоненти, понекад и минималних, разврстали смо прилошке предикате на групе, мање тематске целине, и, евентуално, подгрупе, а при том скретали пажњу на њихова општа обележја, на то како како су формализовани, у каквим се заправо структурним обрасцима реализују, као и какве су њихове валентне особености.

Свако поље или субпоље, дакле, представили смо структурним обрасцима ПП и дали инвентар глагола, као и прилошких или именичких лексема у њиховом саставу, при чему смо утврдили семантичку

⁵⁷ Према Всеволодовој денотативна класификација и систематизација предиката мора укључити и семантички критеријум (Всеволодова, 2000: 136). Стога смо настојали да утврдимо она семантичка обележја која диференцирају прилошке предикате од других типова предиката, који покривају издвојена денотативна поља.

компатибилност⁵⁸ глаголског и неглаголског конституента. Проверили смо након тога и фреквентност глаголских лексема у улози оператора, и навели разлоге за то (било да су морфолошке, семантичке или прагматичке природе). У оквиру свих поља, те субпоља, установили смо, дакле, који структурни образац ПП доминира (са прилозима или именицама), па њихову евентуалну синонимичност, затим комутабилност са другим типовима предиката и сл.

Испитујући валентност ових предиката, а полазећи од пропозиције која представља фрагмент стварности њима денотиран (Кобозева, 2004: 2013), акценат смо ставили на међуусловљеност значења и реченичних модела које устројавају. Приликом описа аргументне структуре посматраних ПП полазили смо од њихове семантичке валентности, од логичко-семантичке структуре реченице, што значи да смо прво дефинисали елементе денотиране ситуације. Тек након тога сагледали смо њихову синтаксичку валентност, указујући на то која су од имплицираних значења лексикализована и граматикализована (Helbig, 1992: 14), те којим су формалним средствима заступљена.⁵⁹ Када значењско тежиште предиката чине широкозначне или полисемантичне лексеме, чији се семантички садржај конкретизује у контексту, сагледан је међуоднос ПП и његових допуна и додатака, чиме је омогућено разврставање оваквих ПП у одговарајућа семантичка поља. Уп. нпр. *Најлољу је тиако тешико* [= *најлољу је тлојло/сјарно/тешико време; време какво не јрија људима*] : *Тешико ми је* [= *лоше се осећам тсихички/физички*] : *Тешико је јроћнозирајти* [= *незахвално/компликовано је јроћнозирајти*] : *Тешико (је) да ћемо добити у јуну дајум за јридруживање* [= *није вероватно/мале су шансе да ћемо у јуну добити дајум за јридруживање*] и сл.

⁵⁸ Према Гортан-Премк (2004: 49), лексичко слагање подразумева узајамни однос лексема, синтагми или реченица „који се огледа у компатибилитету, семантичкој спојивости појединих лексема”.

⁵⁹ Хелбиг, утврђујући валентност која одражава стварност представљену неким језичким јединицама, полази од аргумената као нелексикализованих елемената логичког предиката. При томе, потпуно оправдано, истиче да се морају разликовати семантичка и синтаксичка (па и прагматичка) валентност јер, у неким случајевима, одређени дубински аргументи не морају бити лексикализовани или пак могу бити различито формализовани (Helbig, 1992: 3–14).

У оквиру семантичких поља и субпоља прилошки предикати посматрају се у корелацији са перифразама, уколико је могуће њихово декомпоновање: уп. нпр. *Најлољу је сунчано* : *Најлољу је сунчано време*; *Најлољу је шойло* : *Најлољу је шойло време*; *Он је лоше* : *Он је лошем сћању*; *У Србији је тренутно безбедно* : *у Србији је тренутно безбедна ситуација*, али *Унутра је зашљиво* : \emptyset ; *Унутра је шойло* : \emptyset ; *Како си?* *Уморно* : \emptyset и сл. Настојали смо утврдити која их значењска и друга обележја одликују, јер то ипак нису синонимичне структуре. Посматрајући их у саодносy са каноничким обликом ПП, тежиште смо ставили на садржаје исказиве перифразом а недоступне једнолексемској форми: *У нашој земљи је компликована ситуација* али не **У нашој земљи је компликовано*.

3.1. Семантичко поље ‘спољне околности’

Исказима са прилошким предикатима могу бити денотиране различите спољне околности, тј. човеково природно и друштвено окружење,⁶⁰ које на човека као доживљавача има посредне или непосредне ефекте. ПП из овог семантичког поља класификовали смо на уже области, на три субпоља: **1.** субпоље ПП за денотацију **природних појава** (3.1.1), **2.** субпоље ПП за **евалуацију човековог животног простора** (3.1.2.) **3.** субпоље ПП за денотацију **друштвених прилика** (3.1.3). Свако од њих обухвата неколико различитих целина, које су одраз ванјезичке стварности, тј. испреплетених, често хијерархизованих домена.⁶¹ Свакако да се семантичка диференцијација унутар једног

⁶⁰ У *Систематском речнику српскохрватскога језика* (Јовановић–Атанацковић, 1980) извршена је тематска систематизација човековог окружења по одређеним областима, а у оквиру њих груписање појава и појмова спроведено је претежно по асоцијативном принципу, тако да су они побројани и обрађивани појединачно као скупови речи и израза којима се именују одређени сегменти наше стварности. Међутим, чини се оправданим, из угла организације лексичког система једног језика, посматрати нека тематска поља обједињено – под одредницом *природно окружење*. На тај начин биле би обухваћене лексеме груписане око исте теме – појмови из човековог ближег и даљег природног окружења.

⁶¹ Бројност и разумењост целина у оквиру семантичког субпоља ‘природне појаве’ одраз су, између осталог, комуникативне потребе за означавањем околности или тзв. ситуацијских кулиса, које могу бити врло разнолике (Pranjković, 1993: 31).

субпоља одражава и на формализацију ПП и лексикализацију његових конституената.⁶²

3.1.1. Субпоље ‘природне појаве’

Ово је субпоље обимом и структуром једно од највећих и најсложенијих у оквиру тематске систематизације лексикона. Прилошки тип предиката, међутим, не покрива све категорије из ове целине; он је специфичан по томе што се искључиво везује за означавање физичких датости и климатских прилика (нпр. *Појлаве су у Русији; Најпољу је мрачно; Најпољу је облачно/хладно/лејо* и сл.). Унутар датог субпоља уочавају се прво две тематске целине везане за појаве у природи, које се могу назвати: А) **климатске** и Б) **физичке појаве**, а затим у оквиру првих издвојили смо **временске прилике уопште** (А.1) (нпр. *најпољу је сунчано*), њихове **ефекте** (А.2) (нпр. *клизаво је*), **температурне вредности** (А.3) (нпр. *хладно је*), **оцену временских прилика** (А.4) (нпр. *најпољу је дивно*), а код других **светлосне ефекте** (Б.1) (нпр. *најпољу је тако мрачно*) и **елементарне непогоде** (Б.2) (нпр. *појлаве су у региону*).⁶³

Најпре ћемо дати општа структурна обележја ПП целог субпоља, затим ћемо говорити о свакој групи ПП која се везује за набројане те-

⁶² Тако на пример у оквиру субпоља ПП за денотацију природних појава успоставља се донекле јасна граница између оних који означавају временске прилике и физичке датости, која се очитује у начину њиховог структурирања, те лексикализацији конститутивних елемената (уп. нпр. *хладно је : постало је хладно* и *суша је : ∅*). Детаљнији опис лексичко-семантичких диференцијација даће се у оквиру описивања обележја ПП по тематским целинама у оквиру сваког семантичког поља и субпоља.

⁶³ Примери типа *Јак земљотрес у Грчкој* различито се тумаче у литератури. Према И. Антонић ради се о номинативу као репрезенту субјекта пуне реченичне структуре (*Вајпра! [→ Гори вајпра]*) (Антонић, 2005: 125). Сматрамо да улогу субјекатског конституента именице тога типа имају када је исказ структуриран тако да се фокусира њихова агентивна природа, разорна моћ коју имају, те њихов утицај на какав објекат (нпр. *Јак земљотрес појодио је Грчку*). Уколико се пак упућује само на стање, прилике које су присутне у човековом окружењу, онда се за примере ове врсте „не може рећи да је несумњиво граматички субјекат” (Стевановић, 1974: 11), те их тумачимо као тзв. крњи аналитички предикат будући да је реч о конструкцијама са испуштеним оператором (Пипер, 2005: 310).

матске области, које смо и табеларно представили, а након тога прика-
заћемо валентне моделе у којима се реализују, па тек онда њихов однос
према глаголском типу предиката.

Формална структура и састав прилошког предиката. При-
лошки предикат који денотира различите природне појаве представља
сложене, двоелементне конструкције дескриптивног карактера ре-
презентоване вишелексемским спојевима компонованим од најмање
две лексеме од којих је једна обавезно глаголска, а друга прилог или
именица. Схематски би се то могло представити овако: $V_{operator} + Lex$
[← Adv/N]. За исказивање овог семантичког садржаја, ипак, не упо-
требљавају се сви структурни обрасци карактеристични за формали-
зацију прилошког типа предиката уопште. Уз прототипични модел са
прилогом, који је очекивано и најзаступљенији, остварује се само један
формални образац са именицом, и то онај без атрибута: $V_{operator} + Lex$
[←N]. Као непосредни корелатив семантичког ПП на површинском
плану јавља се копулативни именски предикат сачињен по моделу N
+ $V_{operator} + Lex$ [←Adj]: нпр. *време је лепо* и сл., означавајући, међутим,
само целину временске прилике уопште (нпр. *Време ће данас бити
лепо и сунчано*).

Глаголска компонента. За глагол у функцији оператора важе
иста правила као и за прилошки тип предиката уопште – ову улогу
имају: (1) *којулајивни глаголи*, (2) *семикојулајивни (неправи којула-
јивни) глаголи* и, под одређеним условима, (3) примарно *јунозначни
глаголи* (у датом контексту у потпуности или делимично десемантизо-
вани).

Најфреквентнији глагол у овом типу прилошког предиката јесте:
БИТИ, и то у свим лексичко-морфолошким варијантама – ЈЕСАМ, БИТИ
и БИВАТИ:

Напољу **је** *облачно* (PJ); Падала је киша, **било је** *блајњаво и хладно*
(ЕИ); Напољу **је** *мрачно* (PJ); Те године **био је** *снажан земљотрес* у
Црној Гори (НИН, 2006); Како је падало вече, **бивало је** *све стиуденије*
и *стиуденије* (РТС, 2008).

Којулајивни глаголи ЈЕСАМ (БИТИ) у склопу ових предиката ли-
шени су лексичког значења у потпуности и као такви носе искључиво
граматичке информације, што и јесте разлог њихове високе фреквен-

ције. Висок степен учесталости ових јединица заснован је и на томе што се уз њих, за разлику од других глагола у функцији оператора, као предикативи могу наћи и прилошке и именичке лексеме.

Употреба и функција глагола БИВАТИ саодносна је његовим особеностима у свим типовима ПП. На основу примера закључујемо да он у исказима испољава компоненте хабитуалности или инхоативности. Прва употреба је ређа, при чему се обликом перфекта реферише о процесу који се понавља у дугим интервалима⁶⁴:

Бивало је тако *шћило* и ранијих година (РЈ); **Бивало је** таквих *хладноћа* и код нас пре (РЈ); **Бивало је** *суша* и пре али не оваквих (РЈ).

Примери с презентским БИВА ретки су а презент се налази искључиво у нереперенцијалној употреби: *Бива хладно и овде, али не шћолико; Бивају суше, али шћрођу*.

Реализација глагола БИВАТИ са компонентом инхоативности најближа је глаголу ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ). Бележимо већи број таквих примера којима се реферише о промени стања, где је глагол у споју са лексемама у форми компаратива и интензификатором *све* или са фазним глаголом *шћочешћи*:

Како је падало вече, **бивало је** све *шћугеније* и *шћугеније* (РМС); **Почиње да бива хладно** (РЈ); мада **је** већ **почело да бива хладно** (РЈ); **почиње да бива вруће** (ЕИ).

У групи 2, коју чине *нейрави кошћулатишћивни шћаћоли*, бележимо ове лексеме: ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) и ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), у улози фазних модификатора. Први сигнализује почетну фазу у настанку каквог стања, са парафразом типа: ‘почиње да буде/бива’: **Посћало је** *веома вруће* (ЕК); **Посћајало је** *ућодно свеже* (ЕК). Глагол ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ) пак указују на трајање датог стања и наспрам њега може се реконструисати

⁶⁴ Семантичка компонента хабитуалности присутна код глагола БИВАТИ омогућује његову употребу у значењу ‘бити више пута, бити с времена на време’, како се он и дефинише у РМС. Употребљен у описаном значењу овај глагол близак је глаголима ДОГАЂАТИ СЕ, ДЕШАВАТИ СЕ с тим што је синтаксичка позиција дела прилошког предиката са значењем временских прилика доступна само њему: *Бивало је шћако шћошћило и ранијих шћодина*, али *дешавало се да буде шћако шћошћило ранијих шћодина*. О глаголима типа ДОГАЂАТИ СЕ, ДЕШАВАТИ СЕ, ЗБИВАТИ СЕ као деловима сложене реченичне структуре којој они дају временско-модални оквир види више у раду Петровић (1997:203).

као синонимичан облик конструкција ‘биће и даље’: *Наредних дана остијаје сунчано и ѿойло уз слаб веттар*, (РТС, 2008); *Само да остиане сунчано* (РЈ). *Остиаће суво*.⁶⁵

Из групе 3, *ѿримарно ѿунозначни ѿлаѿли*, у овом субпољу ПП бележимо глаголе: ЗАДРЖАТИ СЕ, ПРЕОВЛАЂИВАТИ, ИМАТИ (НЕМАТИ). Они на различите начине семантички модификују исказе у којима се удружују са семантичким групама лексема са значењем временских прилика. Глагол ЗАДРЖАТИ СЕ, с обзиром на то да поседује семантичку компоненту дуративности, сигнализира континуираност датог стања. Стога га је могуће, попут глагола ОСТАЈАТИ/ОСТАТИ, парафразирати овако: ‘биће и даље’, нпр. *И следеће недеље задржаће се ѿроменљиво облачно, несѿабилно и релативно свеже* (РТС, 2009) → *следеће недеље биће и даље несѿабилно и релативно свеже*. Глагол ПРЕОВЛАЂАВАТИ задржава компоненту интензитета, садржану у његовом примарном значењу, што би се могло парафразирати: ‘бити већим бројем, претежнији, бити заступљен у већој мери’. Сходно томе, овај глагол у дату предикатску структуру уноси значење градабилности; с тим што, иако његово основно значење садржи сему појачаног интензитета, овде се сигнификује слабљење интензитета какве појаве у односу на позитив⁶⁶: *Од 14. до 18. децембра ѿреовлађиваће облачно и хладније* (ПОЈ, 2007); *Преовлађиваће облачно, веттаровитио и мало ѿойлије* (РТС, 2009). Глагол ИМАТИ (као и негирана форма НЕМАТИ) у примерима овога типа близак је глаголима с егзистенцијалним значењем, али знатно ослабљеним, готово сведеним на чисто категоријално: *Сунчано је али има мало веттра* (РТС, 2009); *на ѿуѿевима месѿимично има маће* (РТС, 2009).⁶⁷ Овај глагол, како показују наведени примери, чува сему, преузету из његовог основног значења ‘поседовати нешто’, и то ону која се односи на количину. Тако се он овде појављује као модификатор у том

⁶⁵ Имперфективно ОСТАЈАТИ ређе је у употреби и углавном јесте у облику презента.

⁶⁶ Прилози и придеви из тематске целине ‘временске прилике’, на пример, углавном немају могућност праве, морфолошки деривирани, синтетичке компарације него само аналитичке: *маће или више сунчано, облачно* и сл. Употребом глагола ПРЕОВЛАЂАВАТИ постиже се то исто јер он има компоненту интензификовања, али у супротном смеру од семантичког тежишта: Уп. *Суѿра ће биѿи сунчано и ведро* наспрам *Суѿра ће ѿреовлађиваѿи сунчано и ведро с локалним развојем облачности*.

⁶⁷ О употреби глагола ИМАТИ в. у Бенвенист (1975); Корин (1997); Кордић (2002) и Ковачевић (2007).

смислу.⁶⁸ Поменута сема компатибилна је с предметно-појавним ентитетима денотираним именицама, а искључује могућност прилошке квалификације/детерминације. С обзиром на инхерентност семе квантитета, уз овај глагол уводи се партитивни генитив с имплицитним или експлицитним детерминатором, што потврђују и горенаведени примери.

На граматичком, тј. морфолошком плану, наведене лексеме маркиране су, што је у корелацији са губљењем одређених семантичких компоненти, а као релевантна обележја у том смислу истичу се категорија глаголског вида и глаголског облика. Наведени глаголи маркирани су на следећи начин: ЗАДРЖАТИ СЕ се реализује само у перфективној форми, углавном у 3. л. сг. футура;⁶⁹ ПРЕОВЛАДАВАТИ се искључиво остварује у имперфективној форми; ИМАТИ (НЕМАТИ) се употребљава искључиво у 3. л. сг. презента, што је у литератури већ констатовано (Corin, 1997; Kordić, 2002: 143–174).⁷⁰

Структуре без копуле. У корпусу, превасходно у примерима из публицистичког функционалног стила, такође је очигледна изразито висока учесталост конструкција с изостављеном глаголском компонентом, које су стилски маркиране, нпр. *данас облачно без кише* (РТС, 2009); *Суиџа сунчано и њојло* (ПОЛ, 2006); *У срегу снеј* (РТС, 2009) и сл. О таквим и сличним исказима, без личног глаголског облика, одавно се пише; помињу се у готово свим граматикама и приручницима српскохрватског језика (Белић, 1998: 119; Maretić, 1963: 423–429; Пипер и др., 2005: 308–309).⁷¹ Овакви искази без копулативног глаго-

⁶⁸ На ову семантичку компоненту глагола ИМАТИ скрећу пажњу Корин и Кордић, расправљајући о његовим семантичким реализацијама и синтаксичким позицијама (Corin 1997; Kordić, 2002: 143–174).

⁶⁹ Футурска форма најфреквентнија је с обзиром на значењску компоненту трајања присутну у семантичком садржају ове глаголске лексеме, мада се понекад, изузетно ретко, он остварује и у облику презента и перфекта (*На Којџаонику се задржао снеј/задржава се снеј на улицама*).

⁷⁰ Говорећи о употреби глагола БИТИ у имперсоналним егзистенцијалним реченицама, Ковачевић наводи и примере са глаголом ИМАТИ у претериталним облицима. У нашој грађи бележимо само презентски облик датог глагола у тој синтаксичкој позицији.

⁷¹ Прањковић прави разлику између предиката и предикативности, при чему овај први појам јесте реченични члан, док други појам одређује као опште својство реченице које би се могло дефинисати као „osobitost која rečenici omogućuje da

ла подједнако се везују за све три временске сфере – прошлост, садашњост и будућност. Али, уколико реферишу о прошлости, односно будућности, обавезан је темпорални детерминатор на основу којег се интерпретира глаголско време, нпр.:

Јуче *пређоило* а данас се смрзавамо (РЈ) [→ јуче **је било** *пређоило* а данас се смрзавамо]; **Прошле недеље** *сне̑* а ове већ кратки рукави (РТС, 2009) [→ прошле недеље **је био** *сне̑* а ове већ кратки рукави]; **Од сутра** *шо̑лије* (ПОЛ, 2010) [→ од сутра **ће бити** *шо̑лије*]; **у среду** *хладно и киша* (ПОЛ, 2010) [→ у среду **ће бити** *хладно и киша*].

Уколико се пак оваквим исказима реферише о поклапању временна остваривања какве појаве са тренутком говора, може да изостане прилог ДАНАС као показатељ истовремености, али је тада обавезна експликација спацијалног детерминатора, који функционише као хроно-топ, имплицирајући значење ‘овде где сам ја’:

Напољу *лед легени* (РЈ) [→ напољу **је лед легени**]⁷²; **Овде** *сунчано и ведро*, а **код њих** *хладно и киша* (РЈ) [→ овде **је сунчано и ведро**, а код њих **је хладно киша**].

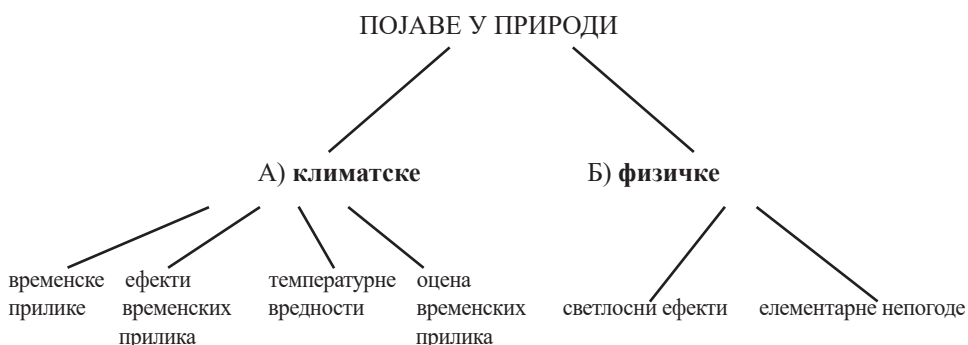
Неглаголска компонента. У функцији предикатива ових ПП налазимо у првом реду **прилоге** и, ређе, **именице**, обједињене заједничким семантичким компонентама. То су (1) лексеме са општом семом стања појава у природи према климатским и другим атмосферским приликама (Ристић, 1990: 91), нпр. СУНЧАНО, ВЕДРО, ТОПЛО, КЛИЗАВО; СУНЦЕ, КИША, МАГЛА, ВРУЋИНА, ЛЕД и сл.; (2) лексеме које упућују на какве физичке датости, нпр. МРАЧНО, СВЕТЛО, ВИДНО; МРАК, ДАН, ЗЕМЉОТРЕС, СУША ИТД.; (3) ограничен број лексема са доминантном семом оцене (нпр. ЛЕПО, РУЖНО, ТЕШКО, НЕСНОСНО; МИЛИНА, ДИВОТА и сл.).

prenese obavijest i/ili da bude strukturno i smisaono završena” (Pranjković, 1993: 60–61). Следствено овоме, према Прањковићу, мада је предикат реченично чвориште и главни носитељ предикативности, реченице без предиката као експлицитног члана реченичног устројства, нису лишене предикативности, што илуструје примерима *Opresz! Naprijed! Kiša? I?* и сл. Аутор даље разграничава појмове реченице и исказа: „Razlika između rečenice i iskaza u tome je što se u rečenici pretpostavlja nazočnost i rečeničnog člana koji je nosilac toga svojstva (tj. predikata), a u iskazu predikat ne mora biti nazočan, nego se može podrazumijevati iz konteksta ili situacije” (Silić–Pranjković, 2005: 283).

⁷² У споју *лед легени* реч је о редупликацији коренске морфеме тако да се другом речју (придевом) интензификује значење прве лексеме (именице).

Будући да су у семантичком садржају наведених именица присутне компоненте својствене одговарајућим прилозима (стање, прилике, ситуација), могуће је наспрам прилошког предиката конструисаног по моделу $V_{operator} + Lex [\leftarrow N]$ успоставити одговарајућу конструкцију са прилогом: *Напољу је сјајна сјајина* (PJ) → *Напољу је сјајно сјајно*; *Зима је* (PJ) → *Хладно је*.

Обележја прилошког предиката по тематским целинама. Субпоље ‘природне појаве’ представља обимом, семантичком структуром, те јединицама за лексикализацију и формализацију датог концепта једну од значајнијих, сложенијих и разуђенијих целина у оквиру једног језика.⁷³ Издвајањем дистинктивних семантичких обележја лексема на позицији неглаголске компоненте могуће је, како је напред истакнуто, установити тематске целине које покривају ПП, што би се графички могло представити на следећи начин:

Графикон 1: Тематске целине у оквиру субпоља ‘појаве у природи’

То се може илустровати примерима: *Киша је* / *Блаињаво је* / *Хладно је* / *Тешко је* / *Светло је* / *Суша је*.

Целина која обухвата феномене, стања, физичке датости настале деловањем различитих природних процеса, представља, како показује

⁷³ Разлог за ово може се потражити у чињеници да појаве у природи имају у првом реду великог утицаја на физиолошко, али и на емотивно стање човека, на његове активности, планирање, те на свет којим је окружен и од којег у великој мери зависи он сам и разни видови његове егзистенције.

и графички приказ, хомогенију категорију формализовану ограниченим инвентаром лексема (прилошких и именичких) и мање заступљености, у односу на категорију климатских прилика. Ово се очитује, између осталог, и одсуством конструкција за процену и оцену физичких датости, насталих као последица различитих природних дешавања, иако су оне подложне субјективном, доживљајном, феноменолошком сагледавању (Wierzbicka, 1996: 71).⁷⁴ Изостајање структура за оцену ових природних феномена омогућено је тиме што је у њима већ инкорпориран вредносни став културно-језичке заједнице. У оквиру предикатских конструкција са значењем светлосних прилика издвајају се оне које денотирају начелно позитивне (нпр. *светло је; још увек је дан* и сл.) и негативне феномене (нпр. *већ је мрачно; њмурно је* и сл.). Овакви антагонистички и поларизовани парови засновани су на колективном виђењу појмова СВЕТЛОСТ и ТАМА, детерминисаном њиховим утицајем на човеков психофизиолошки и биолошки развој, насталим под утицајем колективног искуства, те културног наслеђа. Према таквом виђењу, то што је дању светло па човек види и распознаје свет који га окружује, што омогућује све његове активности, док „ноћи сагује tama koja sve skriva i čini nevidljivim” (Krimer-Gaborović, 2011: 93), што човека чини пасивним, исконска је подела на ‘светло’ и ‘тамно’, ‘ноћ’ и ‘дан’, ‘добро’ и ‘зло’, те представља једну неоспорну универзалију доминантну за већину језика (Ivić, 1995: 62; Wierzbicka, 1996: 232; Mairal Usón, 1990: 6–8).⁷⁵ У погледу предикатских конструкција са значењем различитих елементарних непогода, природних стихија, ситуација је још јаснија – они су увек, с обзиром на своје денотате, негативно конотирани, те стога и не постоји потреба за њиховом евалуацијом. Они

⁷⁴ Према А. Вјежбицкој (Wierzbicka, 1996: 71) језици реферишу о свету на два основна начина: посматрајући свет као узрочно-последични ланац (the concept of CAUSALITY) или га доживљавајући субјективно (the concept of LIKE).

⁷⁵ М. Ивић сликовито тумачи семантику придева БЕО и ЦРН, указујући на њихову метафоризовану употребу када ‘црно’ исказује и особину ‘морално неисправан’ а ‘бело’ је ознака супротне особине – ‘морално исправан’, ‘позитиван’ (Ivić, 1995: 16). Значајна је њена опаска којом тумачи укљученост конотације негативног, опасног, несреће у значењски потенцијал лексичке ознаке за црну боју у многим језицима света, доводећи ово у везу са концептом таме: „негативно психолошко доживљавање ‘црног’ исконска човекова особина – људи су од вајкада зазирали од таме и оног непознатог, тајанственог што су наслућивали о њој” (Ivić, 1995: 17–18).

се могу квалификовати једино с обзиром на њихову јачину и степен негативног деловања на човека, што се чини квантификатором уз лексеме које их означавају: *јак земљоџрес у Краљеву; разоран земљоџрес у Јајану; велике џојлаве у Словенији* и сл.

У анализи сваке од издвојених целина водило се рачуна о следећем: (а) о компатибилности семантичког садржаја јединица у саставу глаголске и неглаголске компоненте ПП али и о ограничењима у њиховој спојивости, и (б) о значењској диференцираности конструкција са прилогом и именицом.

ВРЕМЕНСКЕ ПРИЛИКЕ (А.1). **Прилози** у саставу предиката из ове целине припадају затвореној семантичкој класи за климатске, атмосферске појаве у природи: ОБЛАЧНО, СУНЧАНО, ВЕДРО, КИШОВИТО, МАГЛОВОТО, ВЕТРОВИТО, СУВО, СПАРНО, ЗАПАРНО, ВЛАЖНО и сл. Број **именица** у тој функцији мањи је, а углавном припадају истом семантичко-деривационом гнезду као и прилози: МАГЛА, ВЕТАР, КИША, СУНЦЕ, ЗАПАРА, СПАРИНА. У корпусу бележимо мањи број именица према којима не постоје одговарајуће прилошке лексеме у систему: *Најољу је џакав џљусак* (РЈ); *Најољу је међава* (РЈ); *Јуче је била нека кишица* (РЈ) и сл. Анализом значења поменутих именица, датих у постојећим дескриптивним речницима српског језика, осветљава се део њиховог семантичког садржаја дистинктиван у односу на прилошке лексеме. Као прво, једном скупином именица из ове класе упућује се на временске непогоде које подразумевају скуп различитих датости које чине одређену природну појаву: ОЛУЈА, НЕВРЕМЕ, НЕПОГОДА, КИЈАМЕТ, ВЕЈАВИЦА, МЕЂАВА и сл.; у њиховом семантичком садржају инкорпориране су заправо најмање две временске прилике, а понекад и више њих.⁷⁶ Другу групу чине именице ПЉУСАК, КИШИЦА, ВЕТРИНА, ВЕТРИЋ, ПОВЕТАРАЦ, ЛЕД, ГРАД, СУСНЕЖИЦА, РОСА, СУМАГЛИЦА, у семантичкој и деривационој вези са неутрално конотираним именицама КИША, ВЕТАР, СНЕГ, МАГЛА, у чијем се деривационом гнезду, за разлику од ових првих, налазе и прилошке лексеме КИШОВИТО, ВЕТРОВИТО, МАГЛОВОТО. Ове

⁷⁶ У РМС наводе се следећа значења ових лексема: НЕВРЕМЕ ‘рђаве временске прилике, рђаво време (у метеоролошком смислу), непогода’; ВЕЈАВИЦА ‘јак ветар са снегом’; МЕЂАВА ‘ветар са снегом, вејавица, олуја’; КИЈАМЕТ ‘невреме, непогода, велика олуја, снежна међава’.

лексема, било у деривационој вези, као **КИШИЦА**, **ВЕТРИЋ**, **СУМАГЛИЦА** и сл. или само у значењској, са основним, као **ПЉУСАК**, **ЛЕД**, **ГРАД** и сл., носе одређене семантичке модификације⁷⁷ и означавају временске прилике маркиране у извесном смислу, нпр. у погледу интензитета или њихове конзистенције.⁷⁸ У том смислу, наведено упућује на закључак да се разлика између прилога и именица у ПП из посматране целине очитује у богатству семантичког садржаја.⁷⁹

Најфреквентнији **глагол** у функцији оператора ових скупина јесте копулативно **ЈЕСАМ/БИТИ**, као немаркирана форма, сведена на чисто категоријално значење, спојива и са именицама и са прилозима. Граматичка немаркираност огледа се у непостојању рестрикиција у реализацији темпоралне парадигме:

Данас **је** *сунчано* и хладно (РЈ); **Било је** *облачно* (ЕИ); У Србији **ће бити** хладно, *облачно*, *ћмурно* и углавном *суво* (ПОЛ, 2005); Једне септембарске ноћи **беше** топло *ведро* (ЕК); **Била је** велика *зајара* и све је ближе грмело (ЕК).

Из групе семикопулативних и примарно пунозначних глагола као функционални глаголи у ПП из ове целине остварују се: **ОСТАЈА-**

⁷⁷ Чињеница да форманти преносе одређену значењску информацију у литератури је посвећено доста пажње. Притом се указује како на типско значење форманага на основу којих се деривати деле у тематске групе (Гортан-Премк, 2004), тако и на могућност да они имају изражену експресивну или какву другу семантичку вредност (Николић, 2000; Ћорић, 1982; Ћорић, 1992; Ћорић, 1995; Bugarski, 2003: 17–69; Драгићевић, 2007: 194).

⁷⁸ Дефиниције ових лексема у РМС потврђују овакво интерпретирање њиховог значења: **ПЉУСАК** ‘нагла и јака киша’; **ГРАД** ‘смрзнуте капи кише које падају као зрна леда’; **ЛЕД** ‘град’. О овим, и другим лексемама са значењем *падавина*, из угла лексикологије и фразеологије, пишу Gerhard Ressel и Svetlana Ressel (2006: 243–253), износећи занимљива опажања.

⁷⁹ Тако се, на пример, у РМС именица олуја дефинише као ‘врло снажан ветар са повременим ковитлацима, обично праћен грмљавином и падавинама’, дакле подразумева удружене појаве (ветар, кишу, грмљавину), које само засебно могу бити исказане прилозима **ВЕТРОВИТО** и **КИШОВИТО**. Исто тако, значење деминуције/аугментативности, те садржинских својстава лексикализовано је искључиво именицама (**КИШИЦА/ПЉУСАК** : Ø; **ВЕТРИЋ/ВЕТРИНА/ПОВЕТАРАЦ** : Ø; **ЛЕД** : Ø; **ГРАД** : Ø; **РОСА** : Ø; **СУМАГЛИЦА** : Ø и сл.) док је неутрално значење, како је већ истакнуто, формализовано и именицама и прилозима (**КИША** : **КИШОВИТО**; **ВЕТАР** : **ВЕТРОВИТО**; **МАГЛА** : **МАГЛОВИТО**).

ТИ/ОСТАТИ, ЗАДРЖАТИ СЕ, ПРЕОВЛАДАТИ И ИМАТИ. За прве три глаголске лексеме карактеристично је да ступају у везу само са прилошким предикативом, док се глагол ИМАТИ/НЕМАТИ везује искључиво за именице:

Остаде сунчано и ветровито целог дана. (ЕК); (...) док **ће се** у осталим пределима **задржати облачно** (ПОЛ, 2005); У току дана **преовлађиваће** облачно (ПОЛ, 2006); (...) јер тада **има** мало или нимало **ветра** (РТС, 2008).

ЕФЕКТИ ВРЕМЕНСКИХ ПРИЛИКА (А.2). У ПП из ове целине, сем оператора, имамо ограничен инвентар **прилога** и **именица**: БЛАТЊАВО, КЛИЗАВО, МОКРО, ЗАВЕЈАНО, ЗАЛЕЂЕНО, БЛАТО, ЛЕД, ПОЛЕДИЦА, БЉУЗГАВИЦА, ЛАПАВИЦА. Општа одлика наведених лексема јесте да се њима означавају стања настала као последица, као продукт временских и атмосферских појава. Ова компонента одређује и глаголску лексему у позицији оператора. Захваљујући њој, као функционални **глаголи** остварују се у првом реду ЈЕСАМ/БИТИ и ИМАТИ/НЕМАТИ; они поседују обележје резултативност /+/, што подразумева да се њихова улога своди на то да укажу на постојеће стање настало као резултат каквих прилика без информације о фазама у њиховој реализацији. Јасно је да остале глаголске лексеме (ОСТАЈАТИ/ОСТАТИ, ПОСТАЈАТИ/ПОСТАТИ, ЗАДРЖАТИ СЕ), с обзиром на обележје процесуалност /+/, не учествују у структурирању ПП из ове целине:⁸⁰

када је **залеђено** или **клизаво** после кише (ЕК); напољу **је завејано**, **бљузгавица** (ЕИ); боли ме глава напољу **је** тмурно и **блаињаво** (ЕИ); напољу **је мокро** и хладно (ЕИ); на путевима **има лега** (РТС, 2005).

ТЕМПЕРАТУРНЕ ВРЕДНОСТИ (А.3). Као неглаголска компонента ПП из ове целине појављују се **прилози** и **именице** чија је општа одлика да у семантичком садржају укључују доминантну сему интезитета, која притом упућује на температуру. Њима се означава својство које је мерљиво, проверљиво и градабилно. Прилози из ове лексичко-се-

⁸⁰ Изузетак у овом смислу представљају именице лед и поледица, будући да означавају појаве које могу да се задрже (нпр. *Лед се задржава на њишевима* и сл.). Могући разлози оваквог одступања поменутих лексема леже у следећем: ове именице преносе релевантне информације за кретање и савладавање простора, уз то само то агрегатно стање има трајање (које је човеку важно), док су друге лишене овог прагматичког аспекта.

мантичке класе могу се представити степенованим ланцем организованим с обзиром на то да ли је својство изражено у негативном, неутралном или позитивном степену: ЛЕДЕНО, СТУДЕНО, ПРЕХЛАДНО, ХЛАДНО, ХЛАДЊИКАВО, ПРОХЛАДНО, СВЕЖЕ – **ПРИЈАТНО**⁸¹– ТОПЛО, ПРЕТОПЛО, ВРУЋЕ, ПРЕВРУЋЕ, ВРЕЛО⁸²:

У Бону је било **ледено** (ПОЛ, 2006); Била је тамна ноћ с много звијезда, и **студено**; али **хладно** је и мрачно у Филију (ЕК); **Хладњикаво** је иако је мај (ЕИ); а напољу је већ **прохладно** (РЈ); **Свеже** је (РЈ); знају како је **пријатно** без највећих жега и тропских температура (ЕК); У врту беше тихо и **топло** (ЕК); да **неће бити претопло** и да неће бити ветра (ПОЛ, 2005); *Било је несносно **вруће*** (РЈ); довољно да зими *не буде **прехладно*** или лети **превруће** (ЕК); јер *ће **врело** бити* и наредна три дана (РТС, 2009).

Насупрот претходном, у степенованом ланцу с именицама обележене су само крајње тачке испољавања датог својства, док средишња, неутрална и необележена вредност, као и читав спектар вредности остају језички необележени, односно нелексикализовани: ЗИМА, ХЛАД-

⁸¹ Међу наведеним лексемама, чије се примарно значење односи на температурне прилике, издваја се ПРИЈАТНО – прилог широке семантике који тек у прилошком предикату реализује значење средишње и тиме неутралне температурне вредности: *У Паризу је **пријатно**. Сунце се **и**тек на минути-два **појави** иза облака* (ЕК); *У Грузији је **пријатно**, **температура** **преко** дана око 25 **степен*** (ЕК). Са становишта говорника, истиче се још једна особеност у односу на остале прилошке лексеме: он поседује компоненту ‘субјективна процена’, која има неки стабилан садржај на основу колективног искуства, сви други су нека врста објективне процене.

⁸² Представљајући скалу са прилозима са значењем температурних вредности, прилика, поређаним по степену својства, С. Ристић наводи и прилог млако (Ристић, 1990: 93). Драгићевић, у свом раду о придевима са значењем људских особина, када говори о појму имплицитне компарације, даје ланац придева са горенаведеном семантичком компонентом укључујући у њега и придев млак (Драгићевић, 2001: 183). Занимљиво је да поменути прилог, премда је, као што је у литератури и истакнуто, свакако интегрални део ланца лексема с описаним значење, у нашој грађи није забележен. Он се, судећи по примерима, не употребљава за означавање временских прилика, те га стога и нема у овом типу ПП. Можда се то може објаснити тиме што се прилогом млако детерминишу стања каквог конкретног ентитета, који је хлађењем достигао својство денотирано датим прилогом (млеко, кафа и сл.), а никако атмосферских појава, ваздушног стања. Супротно овоме, прилог СВЕЖЕ, који се не наводи у литератури као део ланца лексема са температурном семантичком компонентом, бележимо у грађи.

НОЋА : ВРУЋИНА, ВРЕЛИНА: *најољу је сѝрашно зима* (ЕИ); *обично се мисли да је у Сибиру вечиѝа хладноћа* (ЕК); *најољу је ѝаклена врућина* (РЈ); *најољу је врелина* (РЈ).⁸³

Прилози овакве семантике творе предикате с *коѝулаѝивним*, *се-микоѝулаѝивним* и, ретко, *ѝримарно ѝунозначним глаголима*:

Много **је** *вруће*, на терену је пакао (РТС, 2006); Осећаш ли како **постаје** *свеже*? (ЕК); **Задржаће се** *хладно*, у већем делу земље (ПОЈ, 2007).

Специфичност ПП овакве значењске вредности јесте у томе што, према подацима из корпуса, у њиховом структурирању учествује глагол БИВАТИ. Како показују наведени примери, глагол БИВАТИ користи се ретко у хабитуалном значењу и чешће у значењу ‘постати, постајати’. У овом другом случају обавезно се удружује с обликом компаратива датих прилошких лексема те на тај начин такве конструкције указују на промену означеног стања (нпр. *бивало је све хладније* (ЕК) и сл.). Употреба позитива могућа је једино када се глагол БИВАТИ јавља уз фазни глагол почињати: *ѝочиње да бива хладно* (РЈ).

Када је реч о именицама, оне се у највећем броју регистрованих примера удружују с копулативним глаголима ЈЕСАМ/БИТИ:

(...) још **је** *права летња врелина* (ИА, ПА: 33); *иако је врелина*, сунце тек што не пржи (БС: 112); *била је зима* (НИН, 2002); *како је страховита врућина*, то се сваки час враћам у своју кућицу (РП: 57).

Уз наведено, удружују се још само с глаголом ЗАДРЖАТИ СЕ, али под следећим условима – у тој позицији јавља се само именица ВРУЋИНА најчешће у облику плурала: *Тройске врућине задржаће се до краја августа* (РТС, 2009); *овакве врућине задржаће се* до краја следеће недеље (РТС, 2009).

⁸³ Прилози и именице с оваквим значењем могу се остварити и у домену субјективне процене, при чему се тада као њихова релевантна семантичка компонента издваја она што сигнализира субјективни доживљај денотираних појава. У том случају лексеме ове групе реализују друго значење – указују на психофизиолошко стање субјекта, те творе други семантички подтип прилошког предиката.

Упадљиво је да се само именице овакве семантике не удружују с глаголом ИМАТИ/НЕМАТИ. То је вероватно зато што именице ЗИМА, ХЛАДНОЋА, ВРУЋИНА и ВРЕЛИНА указују на крајњи степен заступљености денотираног својства те су стога инкомпатибилне с глаголом ИМАТИ који увек подразумева и квантификацију. Уз то може се закључити да су везе глагола ИМАТИ/НЕМАТИ с именицама које именују временске прилике (нпр. *Има мало облака; има ветра; нема сунца; има више облака него јуче* и сл.), у ствари, начин лексикализације и формализације квантификације и компарације, с обзиром на то да одговарајуће прилошке лексеме (СУНЧАНО, ВЕДРО, ОБЛАЧНО, КИШОВИТО и сл.) не подлежу компарацији. Супротно овоме, прилози са значењем температурних вредности имају морфолошки деривирану компарацију (нпр. *сувира ће бити топлије* (РТС, 2009); *наредних дана биће још хладније* (ПОЛ, 2007) и др.), те не постоји потреба да се такво значење исказује аналитичком структуром с глаголом ИМАТИ и именицом. Исто тако, у језику постоје прилошке лексеме којима се обележава цео спектар вредности заступљености својства које се односи на температуру, чиме се исказују различити степени његовог испољавања – од крајње негативне вредности каквог својства, преко умеренијег степена истог својства, до његове крајње позитивне вредности. Уз описано се као могући разлог намеће и сама природа именица ОБЛАК, СУНЦЕ, ВЕТАР и, с друге стране, именица ВРУЋИНА, ВРЕЛИНА, ЗИМА, ХЛАДНОЋА: прве су такве да се на изванредан начин материјализују док друге означавају својства апстрактног (врелина/врућина → вруће време; зима/хладноћа → хладно време).

Оцена климатских прилика (А.4). У позицији предикатива овог типа ПП јављају се **прилози**, и, веома ретко, **именице** са значењем оцене. Значајна особеност прилога са значењем оцене и именица из истог семантичко-деривационог гнезда на лексичком плану испољава се у категоријалној природи њиховог основног, појмовног значења које се конкретизује тек у контексту (Ристић, 1990: 104), у зависности од значења и функција других јединица с којима се они синтагматски повезују. У складу са тим, прилози и именице са значењем оцене тек удружене с глаголима у позицији оператора и језичким јединицама као маркерима ситуационог оквира (времена и места) упућују на временске прилике. Осим језичког контекста, на интерпретацију оваквих при-

мера има утицаја и ванјезички контекст, који је заснован на колективним представама о овим датостима (оно што је лепо, ружно, несносно време, на пример, људима Русији, није и онима у Африци).⁸⁴

Неглаголску компоненту оваквих ПП конституишу углавном прилози са интегралном семом естетске оцене (Ристић, 1990: 111) док се они којима се вреднују појаве на основу каквог другачијег критеријума ређе остварују у датој позицији (уп. нпр. *Лепо је напољу. Напољу је грозно.* али *Добро је напољу. *Лоше је напољу). Наиме, значење естетске оцене подразумева субјективни став према каквом садржају, с обзиром на то да ли је утисак који он оставља пријатан, угодан или не. Временске прилике евалуирају се према спољашњим карактеристикама, те ефекту на доживљавача.

У оквиру инвентара лексема издвајају се два реда прилошких јединица, на значењском плану контрастно постављена.⁸⁵ Сваки тип евалуације заснован је на двама концептима – ‘добар’ и ‘лош’ (Wierzbicka, 1996: 50–54), тако да и у овом случају први ред чине лексеме с позитивном оценом: ЛЕПО, ПРЕЛЕПО, ДИВНО, ПРЕДИВНО, КРАСНО, ПРЕКРАСНО, САВРШЕНО, ИДЕАЛНО, ЧАРОБНО, ФАНТАСТИЧНО и сл., а други оне с негативном: РУЖНО, ГАДНО, ОДВАТНО, ГРОЗНО.⁸⁶ Ово потврђују следећи примери:

за дане викенда *биће лепо* и пријатно топло (ПОЛ, 2007); *напољу је прелепо* за једну шетњицу (РЈ); *предивно је напољу*, провео бих чи-

⁸⁴ На значај језичког и ванјезичког контекста приликом тумачења значења појединих лексема, те и исказа, скреће пажњу Липка, уводећи притом и термилолошку дистинкцију: “As is customary today, we will make a terminological distinction in the following between *co-text* denoting the verbal or linguistic environment, and *context* (in the wider sense), including situational and cultural surroundings” (Lipka, 1992: 171) [Као што је данас уобичајено, направићемо у наставку термилолошку разлику између *co-text* који означава језичко или лингвистичко окружење, и *context* (у ширем смислу), укључујући ситуационо и културно окружење].

⁸⁵ С. Ристић, с правом, истиче да су све прилошке лексеме са семом оцене поларизоване према супротним вредностима, указујући на нешто добро/лоше, односно позитивно/негативно (Ристић, 1990: 103–112).

⁸⁶ Значајно је указати на то да не могу све прилошке лексеме са интегралном семом естетске оцене указивати на временске прилике (нпр. *Напољу је раскошно; *Јуче је било допадљиво и сл.). Као што се види, таква употреба није доступна прилозима с компонентом на основу које се конкретизује естетска оцена (Ристић, 1990: 112).

тав дан у некој башти (ЕК); не утиче време на мене – ето, сад *је лепо, дивно, красно*, а ја сам уморна (ЕК); напољу *је било прекрасно* (ЕИ); напољу *је ружно* и хладно (ЕК); напољу *је гадно*, хладно и тмурно (ЕИ); напољу *је одвратно*, још топлије него јуче (РЈ); напољу *је грозно*, киша пада, хладно је (РЈ).

Као најфреквентније лексеме у позицији предикатива издвајају се прилози ЛЕПО и РУЖНО/ГАДНО. Разлози овакве доминације поменутих лексема вероватно леже у следећем. Ови облици, означени као степеноване форме, представљају облике имплицитног компаратива.⁸⁷ Њихово значење, дакле, базира се на одступању у позитивном или негативном смеру од нелексикализованог прототипа који подразумева концепт средишње вредности. Лексеме ЛЕПО и РУЖНО/ГАДНО, наиме, ипак су неутралне и стилски немаркиране јединице (Ристић, 1990: 112) чије значење одсликава централну идеју концепта евалуације – позитивна или негативна оцена у односу на прототип, те би се могло дефинисати као ‘онако како је, према општем суду, пожељно/непожељно да буде’, ‘онако како је, према општем суду, пријатно/непријатно, угодно/неугодно’.⁸⁸ Остале прилошке лексеме осведочене су знатно мањим бројем примера, стилски су маркиране, будући да садрже компоненту која упућује на појачани степен својства (Ристић, 1990: 112). Све

⁸⁷ Значајне идеје у вези са проблемом имплицитне компарације придева дају у својим радовима Лајонс (Lyons, 1977: 271), Вјежбицка (Wierzbicka, 1996: 54) и Круз (Cruse, 1986: 216–217). О овом феномену на примерима из српског језика детаљно говори Р. Драгићевић у својој студији о придевима са значењем људских особина (Драгићевић, 2001: 181).

⁸⁸ У литератури се срећу и другачије интерпретације семантички и деривационо сродних придевских лексема. Грковић-Мејџор, приликом анализе старословенских придева *добрь* и *блаѣь*, говори о појму ‘добар’ као генералној позитивној евалуацији и његовој сродности са придевом ‘леп’, свдећи њихово значење на ‘какав треба да буде’, ‘саображен са прототипом’ (Грковић-Мејџор, 2008: 52). Драгићевић пак, бавећи се придевима са значењем људских особина, с правом одређује значење придева ‘леп’ на другачији начин. Према њој овај придев указује на позитивну обележеност у односу на прототип – леп је онај који је лепши од других (Драгићевић, 2001: 169–170). Различито дефинисање значења придева ‘леп’, што би свакако могло да подразумева и различите начине одређења прилога ‘лепо’, потврђује њихово дифузно, широко и неодређено значење, сведено на исказивање позитивне евалуације у најширем смислу, конкретизовано тек у споју са другим лексемама које употпуњују.

њих можемо означити као имплицитне суперлативе, с обзиром на то да означавају позитивне или негативне екстреме на скали испољавања својства исказаног основним лексемама ЛЕПО и РУЖНО (Cruse, 1986: 216–217).⁸⁹ Далеко значајнија заступљеност прилога ЛЕПО, те његових антонима РУЖНО/ГАДНО у односу на остале прилоге огледа се и у њиховој спојивости са глаголским лексемама у функцији оператора (уп. нпр. *Лейо је најољу. Најољу је њредивно. Задржаће се лейо и сунчано до краја недеље.* *Задржаће се предивно и сунчано до краја недеље.).

Као именски предикативи појављује се мања група деадјективних именица са значењем квалификације – ДИВОТА, МИЛИНА, ГРОЗОТА: *Ћамо, код вас, је дивота, а код мене најољу -15 степену (ЕИ); најољу је милина, сија сунце, њирка ветрић (РЈ); најољу је грозота, лед и снег свуда (РЈ).* Ове именичке лексеме стилски су маркиране, а у њиховом квалификативном значењу садржана је компонента интензитета.

Осим наведених јединица, у функцији предикатива реализују се прилози који су у творбеној и значењској вези са глаголима типа ПОДНОСИТИ (ПОДНЕТИ), ИЗДРЖАВАТИ (ИЗДРЖАТИ), СНОСИТИ : ТЕШКО, НЕПОДНОШЉИВО, НЕСНОСНО, НЕИЗДРЖИВО и ПОДНОШЉИВО. Њихово сложено лексичко значење подразумева да се њима денотира стање изазвано каквом појавом, која има негативне ефекте на доживљавача, уз семантичке компоненте оцене и интензитета⁹⁰, што им и омогућује да заузму позицију предикатива. Нпр.:

⁸⁹ Проблем имплицитних суперлатива први је, како стоји у литератури, уочио Круз (1986). Он наводи следећа дистинктивна својства на основу којих је могуће поједине лексеме означити као имплицитне суперлативе: “First, they are, generally speaking, resistant to grading, although to varying degrees: *?very huge, fairly huge, ?This one is huger; ?rather minute, ?very minute, ?This one is minuter, ?slightly enormous, ?pretty tiny.* Second, they can be modified by unstressed *absolutely: absolutely huge, absolutely enormous, absolutely minute.* Simple antonyms sound very odd when spoken like this: *?absolutely large, absolutely small*” (Cruse, 1986: 216–217). Колико је нама познато, изостају истраживања лексема са оваквим значењем у српском језику. На основу овде наведених прилошких лексема, изгледа да би обележја која издваја Круз била релевантна и за одређивање имплицитних суперлатива у српском језику (нпр. *веома прелепо; *веома чаробно; *веома фантастично, а *ајсолућно њрелейо; ајсолућно чаробно; ајсолућно фанѡасѡично).*

⁹⁰ На овакву специфичну, двојаку природу датих прилошких лексема скреће пажњу и С. Ристић, уочавајући да њихов семантички садржај уједињује елементе категорије модалности, начина и елементе квантитета. Ово, како истиче ауторка, омо-

Тешко је од запааре, и вруће напољу као у паклу (ЕК); Сунце је обасјавало улице и до подне *би већ било неподношљиво* а ми смо се чудили како још није ударио пљусак (ЕК); **неиздрживо** је на 65 степени целзијуса (ПОЛ, 2007); У патролном чамцу лети је **несносно**, а зими кошава леди кости (ПОЛ, 2006).

Када, међутим, категоријална сема интензитета постане примарна, поменути прилози добијају улогу модификатора других прилога са значењем температурних прилика (нпр. *Напољу је неиздрживо топло* (ЕК); *данас је несносно вруће* (РТС, 2009); *Јуче је било нејодношљиво хладно* (РТС, 2006)). Да је та њихова функција доминантна, потврђује, пре свега, фреквентност примера у којима се интензификују температурне вредности, без обзира на то да ли су уз прилоге интензитета експлициране прилошке лексеме са значењем температурних прилика или се само подразумевају. И искази типа *напољу је несносно/нејодношљиво/неиздрживо* најчешће се могу интерпретирати овако: *напољу је несносно/нејодношљиво /неиздрживо топло*. Бележимо, међутим, и примере са самосталном употребом ових прилога, и то у значењу оцене временских прилика. Притом они упућују на збир појединачних датости, различитих појава са, по правилу, како је већ истакнуто, негативним ефектом на доживљавача: *већ смо месец дана то, још увек је топло, влажно – неиздрживо* (РЈ); *било је топло, топло, сјајно, јако топло, било је несносно* (ЕИ) и сл.

Нарочиту превагу у позицији глаголског конституента има глагол ЛЕСАМ (БИТИ), што објашњавају две чињенице: (1) све прилошке лексеме са значењем оцене/процене, без изузетка, удружују се с овим глаголом; (2) употребом овог глагола потцртава се основно значење оваквих структура – оне пре свега треба да описују, квалификују стање, прилике без упућивања на какве додатне значењске компоненте. О предоченом сведоче следећи примери:

гућује да, у одређеним семантичко-синтаксичким условима, поменуте јединице обједињују значење оцене о степену испољености каквог својства у односу на „нормални степен” и значење емоционалног односа према тако испољеном својству. Она, међутим, њихову синтаксичку употребу своди искључиво на функцију модификације, не региструјући могућност њихове употребе као предикатива (Ристић, 1990: 112–122).

Напољу **је** *лејо*, *ћредивно* (РЈ); Ово сунце ме мами да изађем напоље, стварно **је** *ћрелейо* (ЕИ); *дивно је* напољу, иако је зима (ЕК); Да није 45 степени напољу, већ око 25, **било би** *красно* (ЕК); Ветар је пирућкао, сунце је било толико благо, **било је** *ћрекрасно* (ЕИ); *Идеално је* кад је толико степени напољу (ЕИ); Магла је, веје снег, баш **је** *тадно* (ЕК); Било је хладно и ветровито, **било је** *несносно* (ЕК) и сл.

Знатно је мањи број примера у којима се као оператори појављују семикопулативни и примарно пунозначни глаголи: ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), ЗАДРЖАТИ СЕ И ПРЕОВЛАДАВАТИ. Они немају могућност да се вежу за све прилошке лексеме (*остаће неиздрживо до краја недеље; преовлађује несносно; задржаће се неподношљиво). Глагол постајати (постати) спојив је са прилозима типа подношљиво али је његова употреба ниско фреквентна:

Била је страшна врелина, а када је почела киша **постало је** *нећодношљиво* (ЕИ); пошто је киша престала а сунце поново грануло, **постало је** толико спарно и *нећријатно* – **постало је** *неиздрживо* на улицама и морали смо да уђемо у кућу (ЕИ).

СВЕТЛОСНИ ЕФЕКТИ (Б.1) Семантички група **прилошких** и **именичких лексема** на овој позицији ограничена је на јединице са интегралном семом светлости. Ова сема диференцијална је и с обзиром на њено присуство, тј. одсуство, јединице лексичког инвентара ове значењске класе чине две скале, на семантичком плану, адверзативно постављене. Парадигму са значењем присуства светлости чине лексеме: СВЕТЛО, ВИДНО, ДАН:

Напољу *је* још увек **светло** (РЈ); Већ *је* било **видно** (ЕК); још увек *је* **дан** (ЕК); *Било је* толико **видно** и лепо, као да се цео свет био изменио (ЕК).

Другу, бројнију, парадигму чине лексеме које се одликују одсуством диференцијалне семе ‘светлост’: МРАЧНО, ТАМНО, МРКЛО, ТМУРНО, СИВО, СУМОРНО, СУМРАК, НОЋ, МРАК:

Тако *је* **мрачно** (ЕК); Све *је* **бивало тамније**, све **мрачније**, све **мрклије** (ЕК); *Било је* **тмурно** и хладно (РЈ); Напољу *је* било **сиво**, киша је пљуштала а тамни облаци су се надвили над град (ЕИ); *Било је суморно*, а и спавало ми се (ЕИ); **Ноћ је**, ништа се не види (РЈ); Напољу *је* већ **мрак** (РЈ) и сл.

Јединице које чине ову тематску целину свакако су у вези и са концептом визуелне перцепције (прилог видно је и у директној, деривационој вези са прототипичним глаголом овог семантичког поља – ВИДЕТИ), с тим што, како истиче Вјежбицка (Wierzbicka, 1996: 301), њихова прототипична употреба није у непосредној вези са објектом перцепције већ је превасходно везана за амбијент који нас окружује.

Инвентар **глаголских лексема** изузетно је ограничен и своди се практично на доминанто ЈЕСАМ (БИТИ, БИВАТИ) и околионално ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), јер је маркирано тиме што уноси податак о томе да долази до промене одређеног затеченог стања:

Напољу **је светло** а ми смо у мраку (ЕИ); *видно је*, видиш колика је мјесечина (РМС); Изложеност овом светлу шаље сигнале мозгу да **је** напољу још увек *дан* (ЕК); Хладно и *мрачно је* напољу (РЈ); **Било је тмурно** и бурно (ЕИ); Данас **је** тако *сиво* и хладно (ЕИ); Никога нема у пољу, где **је мрак**, слабо се види и ходамо са свећама (ЕК); *Сиво је* и пада киша (ЕИ); Већ **је сумрак**, слабија је видљивост (ЕИ); *Ноћ је*, опасно је за возњу (ЕИ); одједном **је постало** јако *мрачно* (ЕК) и сл.

При употреби глагола ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) у саставу ових ПП истиче се нагла промена стања обасјаног светлосћу ка оном који је лишен тог својства (што је и назначено употребом прилошких лексема такве семантике: *одједном, нагло, изненада* и сл.): **Одједном је постало мрачно** (ЕИ); *наоблачило се* и **изненада је постало тмурно** и *сиво* (ЕИ) и сл.

У погледу темпоралне парадигме ових ПП постоје ограничења – они се јављају само у садашњем и прошлом времену. Оваква њихова реализација очекивана је с обзиром на то да оне реферишу о физичким датостима, о појавама које, да би се о њима саопштавало, морају бити остварене, а предвиђање њихове реализације у будућности чини се редувантним будући да је циклично мењање светлости и мрака устаљено, хармонично и унапред задато.

ЕЛЕМЕНТАРНЕ НЕПОГОДЕ (Б.2). Ове ПП по правилу структурирају именичке лексеме, што је разумљиво јер су у питању природне катастрофе, које се означавају именицама (ЗЕМЉОТРЕС, ПОПЛАВА, СУША,

ПОЖАР, ВАТРЕНА СТИХИЈА⁹¹, ТОРНАДО, ЦУНАМИ), а наспрам себе немају одговарајуће прилоге. Оваква доминантност именица у односу на прилоге може се објаснити природом стања о којима реферишу: њихови денотати углавном представљају тренутна стања везана за одређени моменат, при чему су присутни и елементи догађајности, а не она која су применљива на дуже периоде.⁹² Изузетак представља пар СУША : СУШНО, јер се овде реферише о појави која може фунгирати и као карактеристика каквог географског подручја: *У Африци је сушно* и сл.

Особеност ПП оваквог значења тиче се високе фреквентности структура са елипсом **глаголских лексема** у њиховом саставу, што је узроковано двама разлозима. Прво, стилским јер се на тај начин постиже економичност исказа и емфаза (Kristal, 1999: 87), што је неопходно, али и очекивано, будући да се њима реферише о ситуацији која је опасна, уз то маркирана обележјем динамичности. С обзиром на овакву природу појаве која се денотира, у првом плану треба да буде информација о догађају, док се оне информације које носи изостављена глаголска лексема (у првом реду време остваривања дате појаве) подразумевају из контекста и ситуације. Њихово експлицирање је редундантно, па и непожељно, јер би на тај начин исказ изгубио на динамичности, те постао недовољно ефектан. Други разлог прагматске је природе – елиптични искази често се појављују као новински наслови, где се редуцијом глаголске компоненте постиже сажетија, а самим тим и ефектнија насловна структура (Замуровић, 1976: 84). О наведеном сведоче следећи примери из анализираних грађе:

Земљотрес на истоку Индонезије (РТС, 2012); *поплаве* у окружењу Србија безбедна (ПОЛ, 2011); *суша* у Србији: нећемо гладовати, али Србији се не пише добро (ПОЛ, 2012); *пожари* у Србији: гори на Тари, евакуација грађана (РТС, 2012); *Торнадо* у Њујорку, нема повређених (РТС, 2012); *земљотрес* и *цунами* у Јапану (РТС, 2011); *Вајрена сти-хија* надомак села Велветово (ПОЛ, 2011).

⁹¹ Лексичка веза ВАТРЕНА СТИХИЈА резултат је експлицитне категоризације, са именицом општије семантике и придевом који је детерминише, деривираним од почетне именице ВАТРА.

⁹² Ово је свакако у вези са фреквентнијом употребом именичких лексема у референцијалним ситуацијама (уп. нпр. *Најољу је киша/ветар* и *Кишовићо/ветровићо је ових дана*).

Уколико се, међутим, лексикализује глаголска компонента, што је ређе, појављује се искључиво глагол ЈЕСАМ/БИТИ, те по изузетку, БИВАТИ док су све остале глаголске лексеме искључене:

(...) **суша је била** у целој Европи (РТС, 2012); Пре двадесет година **била су два** идентична *земљотреса* РТС, 2011); *Највећи пожари били су* у атару села Десимировац (РТС, 2011); Према његовим речима, највећи *пожар је* у атару села Дулени (РТС, 2011); **неће бити поплава** (РТС, 2011); **бивало је суша** и ранијих година, али не оваквих (РТС, 2012) и сл.

Инкомпатибилност глаголских лексема ПОСТАЈАТИ/ПОСТАТИ, ОСТАЈАТИ/ОСТАТИ, ЗАДРЖАТИ СЕ, са именицама овакве семантике условљена је њиховим поларизованим семантичким садржајима: глаголи сигнализирају почетну или завршну фазу у остваривању какве појаве, што подразумева ипак њихово трајање а именице означавају стихије, непогоде, тј. појаве које су ограничене временски са уочљивим почетком и крајем.

3.1.1.1. Валентни модели

Прилошки предикати овога типа представљају прототипичне изразе за денотирање природног окружења, што имплицира немогућност идентификације носиоца реченичне ситуације, као централне фигуре ванјезичке сцене о којој се реферише. Међутим, обавезна је идентификација њеног просторног и временског локализатора⁹³. Стога, базични модел њихове семантичке валентности, дакле, представља двоаргументна реченична структура: 1. $S = P_{\text{климатске, физичке датости}} + \text{Arg1}_{\text{спацијалност}} + \text{Arg2}_{\text{темпоралност}}$. На синтаксичком плану пак детерминатори (спацијални и темпорални) могу бити имплицирани, па се тада дати предикати површински реализују као предикати нулте валенције: 1.а. $S = P_{\text{климатске, физичке датости}} [\leftarrow \text{Voperator} + \text{Lex}]$; или је њихова екпликација обавезна: 1.б. $S = P_{\text{климатске, физичке датости}} + \text{Arg1}_{\text{спацијалност/темпоралност}} \text{обавезност}^+$. Након општих напомена у вези са екпликацијом адвербијалних детерминатора, разматраће се садржајна и формална својства спацијалног (1.1.) и темпоралног (1.2.) детерминатора.

⁹³ У литератури се среће и термин локатив (Fillmore, 1968: 31–32; Всеволодова, 2000: 148–149).

Уз описано, што је одлика ПП из овога субпоља у целини, разматра се ширење базичне структуре увођењем факултативних аргумената, везаних само за поједине целине, а у складу са диференцијалним значењским компонентама.

1.а. $S = P$ *vremenske prilike, fizičke datosti* [$\leftarrow V_{operator} + Lex$]

Предикатске конструкције са значењем појава у природи, укључујући обе издвојене целине (климатске и физичке датости), на површинском плану реченице могу да се остварују као **предикати нулте валентности** (Ivić, 1968a: 214). Узмимо следеће примере као потврду:

Било је влажно и клизаво (PJ); *Било је облачно и мало је захладело* (EI); *Било је сунчано и ведро* и шетња до воза им је била пријатна (EK); *Није било претило* (EK); *Земљотрес!* (PJ); *Мрачно је*, још није свануло (EI).

Оваква реализација овога типа предиката контекстуално је везана (Ристић, 1990: 92). Њима се актуализује један тренутак у природи који је, како је напред истакнуто, обавезно смештен у одговарајући ситуациони оквир – временско-просторни. Ситуационим контекстом је сигнализано време и место, а њихов предикат обично је презент у референцијалном значењу, па се имплицира одређеност типа „сада и овде” у односу на говорну ситуацију⁹⁴: *сјарно је и шло*.⁹⁵ У случају

⁹⁴ Идентична интерпретација присутна је и у исказима са редукованом глаголском лексемом.

⁹⁵ Слични валентни потенцијал поседују предикати са значењем метеоролошких прилика у енглеском језику. О валентијским карактеристикама датог типа предиката детаљно пише Реканати у студији *It is raining (somewhere)* (Recanati, 2007: 123–146). Аутор, позивајући се на резултате претходних истраживања, још једном указује на чињеницу да предикати са значењем метеоролошких прилика обавезно отварају место спацијалном аргументу – експлицитном или имплицитном. Он, међутим, скреће пажњу и на особености које до тада нису узимане у обзир а тичу се интерпретирања имплицитних спацијалних аргумената. Према традиционалном приступу, имплицитни спацијални аргумент у реченицама с овим типом предиката увек је контекстуално одређен, што искључује могућност да он остане неодређен (нпр. *Облачно је* → *облачно је овде, на месџу где смо ми сада* а **облачно је негде*). Реканати пак не искључује такву могућност конструишући комуникациону ситуацију којом то потврђује: „Могу да замислим ситуацију у којој је киша постала веома ретка

претериталне или футурске оријентације, за разрешење ситуационог оквира каквог збивања у природи служе спацијални или темпорални адвербијали најчешће дати у непосредном или даљем окружењу реченице с тим типом предиката: *Срели смо се средином августа у Солуну. Била је велика врућина* (ЕИ).

1.6. Ресена vremenske prilike, fizičke datosti + Arg1 spacijalnost/temporalnost obaveznost+

Поједине прилошке и именичке лексеме одликују се врло широком семантиком јер ван контекста сигнализирају „само” оцену (позитивну или негативну). Када су деконтекстуализоване, овим лексемама „недостаје већина информација потребних за утврђивање њиховог тачног значења, што их чини семантички непотпунима” (Прћић, 2008: 291), те их је потребно подвргнути прагматичком употпуњењу.⁹⁶ У том смислу, предикати са поменутиим речима као својим конститутивним деловима имају изражену тенденцију ка удруживању са адвербијалима (спацијалним и/или темпоралним), најчешће обавезно експлицираним, будући да се тако задржава једно од могућих значења – значење оцене временских прилика. Да је то тако, може се објаснити као прво, диспропорцијом у броју остварених примера са експлицираним адвербијалима и оних без њих, при чему нарочиту превагу имају ови први: уп. нпр. *Најлољу је лејо* (РЈ); *Предивно је најлољу* (ЕИ); *Јуче је било трозно – њадала је киша чийџав дан и било је хладно* (ЕИ); *У понедељак је било лејо, а у уџорак је већ захладнело* (ЕИ) и *Како је најлољу? Лејо*. Иначе, неексплицирање спацијалних и/или темпоралних детерминато-

и важна, и детектори за кишу били су распоређени по читавој територији (без обзира на то колика је – можда чак и по читавој Земљи). У тако замишљеном сценарију, сваки детектор укључује аларм у контролној соби када региструје кишу. Постоји само једно звоно; локација активираниог детектора означена је лампицом на табли у контролној соби. Након недеља великих суша, звоно се одједном активира у контролној соби. Чувши то, контролор кише на дужности у суседној просторији виче: ‘Пада киша’. Његов исказ је тачан, ако киша пада (у тренутку говора) на једном или на неком другом месту” (Resanati, 2007: 128). Чини се ипак да је овакав комуникациони догађај више у домену теорије, те да су знатно чешћи случајеви у којима се имплицитни детерминатор односи на конкретан и прецизно одређен денотат.

⁹⁶ О новом, све раширенијем, приступу тумачењу значења речи заснованом на истовременом доприносу лексичке семантике и лексичке прагматике в. у Прћић, 2008.

ра изразито је контекстуално везано, односно могуће је искључиво током конкретног комуникационог догађаја, што омогућује одговарајућу интерпретацију предикатских конструкција: *Како је **напољу**? – Лейо је. (ПЈ); Како је **код вас, на мору**? – Одвратио је (ПЈ).*

1.1. S = P_{климатске, физичке датости} + Arg1_{спацијалност}

Форма спацијалног детерминатора у великој мери одређена је лексичко-семантичким обележјима предиката. Актуализација каквог стања у природи, својствена посматраном типу предиката, подразумева статичност, а искључује динамички аспект.⁹⁷ У примерима из корпуса спацијалност се формализују различитим лексичко-граматичким средствима као што су:

а. прилози (*овде, тамо, напољу, ту*):

овде је топло је него код нас (ПЈ); **тамо је кишовито** и **тмурно** (ЕИ); **напољу је сунчано** и **ведро** (ПЈ).

б. предлошко-падежне конструкције:

У Београду ће бити тмурно и **кишовито** (РТС, 2006); **па ће**, због ниске облачности, **у равницама бити облачно** (ПОЛ, 2006); **на мору ће бити сунчано** и **топло** је (РТС, 2005); **по котлинама има маће** (ПОЛ, 2008); увече **изнад Ниша је било облачно** (ПОЛ, 2001); **ведро је над већим делом наше земље** (ПОЛ, 2005).

Када је реч о падежним средствима, уочава се њихова хетерогеност у оквиру подсистема са значењем спацијалне идентификације: у/на/по + N_{LOC}⁹⁸, **ИЗНАД** + N_{GEN} и **НАД** + N_{INSTR.} Именице у саставу ових конструкција упућују на називе земаља, градова или какве друге географске појмове.

Од претходног одступају примери типа **биће код вас/вам сунчано** и **топло**, превасходно из разговорног језика. У форми **КОД** + N_{GEN}, или у форми беспредлошког датива јављају се личне заменице које метонимијским померањем развијају значење непосредне просторне локализације. Личне заменице у оваквим спојевима упућују на место, крај у

⁹⁷ О концепту статичности и динамичности у оквиру семантичке категорије места в. у Ivić, 1957 и 1983. и Piper, 1997.

⁹⁸ Чешће је у употреби локативна конструкција са предлогом у. Форма **НА** + N_{LOC} иде са мањим бројем лексема и упућује на горњу страну локализатора, док **ПО** + N_{LOC} исказује значење распрострањања по локализатору.

којем се особе њима денотиране налазе: *шамо где сће ви биће сунчано и шойло целе следеће недеље*.⁹⁹

1.2. S = P_{временске прилике, физичке датости} + Arg1_{temporalnost}

Као темпорални детерминатори анализираних предиката појављују се: (а) прилози, (б) многобројне предлошко-падежне конструкције, те (в) временска реченица.¹⁰⁰

⁹⁹ У литератури се наводи форма код + N_{GEN} са значењем директне идентификације места, уз напомену да је оваква конструкција могућа само уколико се у њој јављају именице с обележјем живо /+/- или заменице (Стевановић, 1966: 164–165; Фелешко, 1995: 100–102; Антонић, 2005а: 147). При томе, када је реч о примерима са заменицама, констатује се, парафразирајући њихово значење као ‘у нашем, њиховом крају/земљи/институцији/породици’, да оне упућују на обично ограничен затворен простор који повезује одређену, повезану групу људи (Антонић, 2005а: 147). Чини се да, осим ученог, ова форма, у примерима с анализираним типом предиката, значи шири, отворен простор који повезују најразличитији ентитети. Када је реч о дативу са спацијалним значењем, у литератури се углавном истиче да се њиме означава динамички тип просторних односа и то адлативност (Ivić, 1957; Ivić, 1983; Piper, 1997: 63). И. Антонић, поред овога, указује и на употребу датива у оквиру система конструкција са просторним значењем статичког карактера, али само ону која опет подразумева значење усмерености (статичка директивност) (Антонић, 2005а: 191). Појаву датива на позицији спацијалног детерминатора предиката са значењем временских прилика могли бисмо објаснити на следећи начин. Премда лексеме типа хладно, топло, сунчано, облачно и сл. својим семантичким садржајем упућују на објективне датости или збир датости, оне ипак једним делом свога значења подразумевају и доживљавача њихових ефеката. Слободни датив, преваходно личних заменица, основно је средство у српском језику за исказивање доживљавача каквих психофизиолошких процеса, осећања или расположења (нпр. *Хладно ми је; Жао ми је; Тешко ми је* сл.). Аналогно томе бележимо и појаву датива у примерима типа *биће вам сунчано и шойло*.

¹⁰⁰ Експликација темпоралних детерминатора уз предикате са значењем светлосних прилика информационо је редувантна јер светлост и тама јесу природни феномени, чија се смена одвија циклично, савршено хармонично и у устаљеним временским интервалима. Исказују се само у случајевима када из неког разлога долази до одступања од установљене правилности: *Напољу је још увек дан* (ЕИ) (премда би требало да се већ смркло). А. Вјежбицка (Wierzbicka, 1996: 301) наводи примере: *It was (already) dark. It was (still) light*, који потврђују ову тврдњу о условима за остваривање временских адвербијала уз посматране предикате, мада ауторка о томе не говори експлицитно.

а. Прилози типа ЈУТРОС, УВЕЧЕ, ЈУЧЕ, ДАНАС, СУТРА и сл. реферишу о директној идентификацији времена (нпр. *Јућпрос је било сунчано* (РЈ) и сл.) и темпоралној квантификацији, одређеној као терминативност или ингресивност (*го јуче је било несносно шойло* (РЈ)). Значење индиректне идентификације времена – антериорности и постериорности, те значење чистог одмеравања у времену није доступно овим језичким јединицама.¹⁰¹

б. Када је реч о номиналним формама, оне се остварују са основним временским значењем: темпорална идентификација (директна и индиректна), темпорална квантификација (Ivić, 1955–56: 165). Са значењем директне темпоралне детерминације, које подразумева истовременост, напоредост (Станојчић, 1967: 131–151), односно симултаност (Radovanović 1978: 37–65), бележимо следеће форме, уз обележје процесуалност $\pm/$: ПРЕКО/ТОКОМ/ЗА ВРЕМЕ + N_{GEN}, ОДЕТ + N_{GEN}, У + N_{ACC}, ЗА + N_{ACC}, У + N_{LOC}:

Преко дана било је *шойло*, а увече свежије (РТС, 2009); **Током дана** претежно *сунчано* и даље веома *шойло* (ПОЛ, 2005); **За време мог боравка** било је *шойло*, *сунчано*, што је реткост за Исланд (ПОЛ, 2005); **Следеће недеље** *биће шойло* и *кишовитио* (ПОЛ, 2004); **у понедељак** *ће бити кишовитио* (ПОЛ, 2006); **За викенд** *ће бити суво* и углавном *сунчано* (ПОЛ, 2007); **У мају** је *увек лејо* и *сунчано* код нас (РЈ).

Темпорални адвербијали са квантификативним значењем, конципирани као чисто одмеравање времена, као ингресивност и као терми-

¹⁰¹ Када говори о падежима са темпоралним значењем, Милка Ивић издваја три типа односа: темпоралну идентификацију (смештање предикације у време), квантификацију (одмеравање трајања предикације у времену) и итеративност (понављање предикације у одређеним временским размацима) (Ivić, 1955–56: 165). То је иначе било полазиште за типологију временског значења уопште које се изражава не само падежима него и другим језичким средствима у српском језику (Radovanović, 1978; Милошевић, 1982; Piper, 1983). И. Антонић у својој студији о временској реченици уводи и нова семантички релевантна обележја, изводећи на тај начин детаљнију класификацију временских односа у сложеној реченици. Према овој ауторки, категорија темпоралности јесте стабилан синтаксичко-семантички систем организован кроз семантичка субпоља симултаности (линеарне и пунктуалне), антериорности, постериорности, лонгитудиналности, ингресивности, терминативности и фреквентности (Antonić, 2001).

нативнаст формализују се следећим формама: $\emptyset + N_{\text{INSTR}}$, $\text{ОД} + N_{\text{GEN}}$, $\text{ДО} + N_{\text{GEN}}$:

Ноћима је већ *пребрзо* и сада је већ тешко издржати ту врелину (ЕИ)¹⁰²; **Од понедељка** ће бити знатно *хладније* (ПОЛ, 2005); **до краја недеље** биће *сунчано* и *топло* (ПОЛ, 2001).

Често се ингресивна квантификација (означена конструкцијом *ОД*) удружује са терминативном (формализованом конструкцијом *ДО*) сигнализирајући на тај начин одмеравање трајања каквих метеоролошких прилика у времену: **Од среде до петка** биће *променљиво облачно са повременом кишом* (РТС, 2009) и сл.

Предикати са глаголима *задржати се* и *остајати/остати* као операторима показују одређени степен селективности у погледу удруживања са појединим темпоралним адвербијалима. Значењско обележје дуративности условљава њихов специфичан валентни образац. Они се доследно комбинују са темпоралним адвербијалима који упућују на одмеравање у времену, у највећем броју случајева, уз истицање тренутка када постојеће стање више неће бити актуелно. Сходно томе, најчешћи адвербијал јесте генитив с предлогом *до* (типичан за исказивање значења терминативности), и генитив, односно акузатив с обавезним квантификативним детерминаторима *читав*, *цео*, који истичу проток времена. Нпр.:

Облачно и *топло задржаће се до следећег петка* (РТС, 2005); *Суво* и *топло остаће до краја недеље* (РТС, 2006); **Читаве наредне недеље** *задржаће се* веома *топло* и *сијарно* (РТС, 2009); **Целог дана** *остаће облачно* и *хладно* (ЕИ) и сл.

Уз то, бележимо, истина далеко ређе, и конструкције са значењем темпоралне идентификације: **И следеће недеље** *задржаће се облачно* и *хладно* с локалним *љусковима* и *трљавином* (РТС, 2009); **Још у понедељак** *задржаће се изузетно топло* и *ведро* (РТС, 2009). Како видимо, уз темпоралне конструкције јављају се језичка средства која упућују на то да дата појава већ траје неко време (везник и у првом примеру), те сигнализирају граничну тачку у времену (прилог *ЈОШ* у другом).

¹⁰² У наведеним примерима испуњен је услов, већ установљен у литератури (Ивић, 1954а: 130–131; Антонић, 2005а: 254), да именица у инструменталу мора бити у облику множине и да означава конвенционалну јединицу времена.

Именице у саставу наведених темпоралних конструкција упућују на време, означавајући притом, у највећем броју примера, конвенционалне јединице времена (дан, ноћ, месец, недеља), називе дана, месеци, празника и периода (понедељак, мај, Божић, зима). Далеко ређе ради се о девербативним именицама, које посредно, преко радње њима означене, одређују време остваривања каквих атмосферских појава.

в. У домену је регуларне валентне варијације употреба временске реченице као темпоралног детерминатора, с тим што је ова форма значајно мање заступљена у односу на адвербе и предлошко-падежне конструкције. Тако налазимо временске реченице са значењима: (а) симултаности (уведене везницима КАД и ДОК: *Било је хладно **кад** сам се враћала с њосла; Било је хладно **док** смо се шетали*); (б) anteriорности (уведене везником ПРЕ НЕГО ШТО: *Било је врућина **пре нећо шћо** је њала ова кишица*); (в) posteriорности (уведене везницима НАКОН ШТО и ЧИМ: *Било је лећо **након шћо/чим** смо оћишли кући*) и (г) квантификације, конципиране као ингресивност (уведен везником ОД КАДА: *Хладно је и кишовићо **од када** смо сћићли*), односно терминативност (уведене везницима ДОК, ДОК ГОД, ДОКЛЕ ГОД: *Било је облака **док/док тог/докле тог** нисмо исћловили*).

Темпоралне реченице са значењем anteriорности и posteriорности модификују у одређеној мери значење исказа са ПП. У таквим случајевима увек се подразумева супротно стање, супротна околност у односу на стање у тренутку реализације радње означене временском реченицом: *Пре нећо шћо смо исћловили и кренули у обилазак остћрва, било је сунчано и мирно, а онда је одједном кренуо јак ветћар* (ЕИ); *Чим смо ми сћићли, њосћало је хладно, до шћада је било сјајно време* (РЈ).¹⁰³

¹⁰³ Овакво је значење датих исказа нарочито изражено у реченицама уведеним темпоралним везницима НАКОН ШТО и ЧИМ. За њих је карактеристично да указују на, често, изненадну промену затеченог стања, актуелног до датог тренутка. Због тога се у управној реченици реализује прилошки предикат са глаголом ПОСТАЈАТИ/ПОСТАТИ као оператором (нпр. *Чим смо кренули, њосћало је неиздрживо хладно*) или, далеко чешће, прост глаголски предикат репрезентован префиксираним глаголима (нпр. *Чим смо кренули, захладнело је/наоблачило се/разведрило се* и сл.), јер се на тај начин указује на почетну фазу у настанку каквих временских прилика.

Прилози и предлошко-падежне конструкције у функцији темпоралних детерминатора предиката са значењем временских прилика заступљенији су од временске речнице у тој позицији, што је условљено стилским разлозима. Жанровска раслојеност у корелацији је свакако са лексичким регистром, а тиме и типом, врстом и структуром предиката, те формом реченичних чланова које око себе окупља и везује. Дати значењски тип предиката, потпуно очекивано, најфреквентнији је у метеоролошким извештајима, који, будући засновани на егзактним подацима, по правилу представљају објективну слику појава које нас окружују, те је и њихов језички израз окарактерисан уопштеношћу и немодалношћу. Отуда је употреба речнице уз посматране предикате искључена из текстова овога типа и резервисана је за функционалне стилове у којима је фреквентност датог типа предиката ипак нижа, пре свега за белетристички израз, те за усмени исказ. Ово се превасходно може оправдати чињеницом да се време остваривања метеоролошких прилика означено клаузом одређује према каквом догађају и односом актера према њему, што га оличава и уноси модалну компоненту.

Специфичности – валентни модели у целинама А3 и А4.

Предикатске конструкције са значењем *температурних вредности* и *оцене временских прилика*, уз описане, конституишу и специфичан валентни модел: $S = P_{\text{temperature prilike, ocena vremenskih prilika}}(\text{Arg1}_{\text{spacijalnost}}) + \text{Arg2}$

restriktivna kvalifikacija*

Допуна са значењем рестриktivне квалификације формализована је на следеће начине: формом $3A + N_{\text{ACC}}$; намерном реченицом; инфинитивом, изузетно ретко, у ситуацији са уопштеним агенсом, као површинским експонентом реченичног садржаја:

наредних десетак дана *биће* неуобичајено *топло* за ово доба године (РТС, 2006); И данас *ће бити* необично *топло* за новембар (РТС, 2006); пошто је још увек *хладно* за мајице кратких рукава (ЕК); *било је* сувише *хладно* да *би се могло седети напољу* (РЈ); *хладно је седети* на клупи (ЕИ).

Намерне реченице уз предикате овога типа нетипичне су и на њих до сада, колико је нама познато, у литератури није указано. Када говоре о интенционалном (финалном) значењу, аутори, издвајају следеће

синтаксичко-семантичке услове за његову реализацију: надређена предикација мора означавати свесну акцију предузету како би се остварио планирани, жељени циљ (Поповић, 1977: 156; Ковачевић, 1989: 177–191; Ковачевић, 1991: 288; Ковачевић, 1998: 85; Пипер, 2005: 804). Пажљивијом анализом забележених примера са намерном реченицом, кондензованом или развијеном у површинској структури исказа, уочава се да она одступа у погледу семантичке структуре која се остварује. У свим примерима управна предикација не реферише о свесној акцији већ денотира појаве као неповољне околности, често присутне у већем степену,¹⁰⁴ за остваривање планиране намере и задатог циља: *Сувише је хладно да бисмо ишли пешке* (РЈ); *Тојло је да седити на сунцу* (РЈ); *Хладно је да се куйати* (РЈ); *Хладно је за брчкање* (ЕК); *Тојло је за шетињу* (РЈ) и сл.¹⁰⁵

3.1.1.2. Прилошки : глаголски предикаци

Прилошки предикати који денотирају различите појаве у природи стоје, како наводи Игрутин Стевовић (1974: 326), „у живом паралелизму” са глаголским типом предиката. У литератури се поставља питање односа категорије радње, детерминације и стања. Тако, на пример, Савицка дефинише категорију стања на следећи начин: „интуизи-

¹⁰⁴ Ковачевић ипак указује на могућност да радња управне реченице у реченичном комплексу са намерном клаузом не мора увек да денотира свесну акцију већ да надређени члан може бити статичан, „то је неки ‘остварени’ предмет или стање што су створени да послуже (као испомоћ) човјеку у његовим разним активностима” (Ковачевић, 1998: 104), истичући притом да такве конструкције припадају категорији намене која је у саоднос са категоријом финалности.

¹⁰⁵ Ови примери представљају још једну потврду у литератури већ изнетог става о блискости значења интенционалности са другим значењима, као што су каузалност, концесивност, кондиционалност и консекутивност (уп. Милошевић, 1986а: 33–34; Harris, 1988: 73; Mrazović – Vukadinović, 1990: 534, 535; Vasić, 2000: 179; Всеволодова, 2000: 150; Пипер, 2005: 826). Сва ова значења подразумевају заправо „актуализацију једног аспекта узрочно-последичног односа” (Vasić, 2000: 179). Овом приликом определили смо се да такве клаузе означимо термином намерна реченица из два разлога – семантичког и формалног. Због тога што је пресупонирано да радња исказана том зависном реченицом представља намеру говорника, али и зато што се њен предикат реализује само у облику конструкције *ДА + ПРЕЗЕНТ*, односно у облику потенцијала. Ове реченице могле би се, наравно, сврстати и у консекутивне, али то ипак излази из оквира овога истраживања.

оно појам стања ближи је појму обележја, а ипак се као стање третира таква семантичка садржина која се површински изражава исто као и радња” (Sawicka, 1981: 289). На основу формализације значењског поља стања, односно појава у природи, како показује корпус, оваква тврдња ипак у потпуности не стоји – глаголски и прилошки предикат не представљају површинске експоненте истоветних пропозиционих садржаја.¹⁰⁶ Ова два типа предиката могу алтернирати. Ако, међутим, упоредимо исказе *облачно је* и *наоблачило се*; *хладно је* : *захладнело је*; *појаве су у Русији* : *појаве појодиле Русију* и сл., уочићемо подударности али и разлике у значењу, што потврђује тезу о јасној диференцијацији категорије стања и категорије радње, тј. збивања. У том смислу, сагледано је у којој мери се подударају семантичка и стилска вредност прилошког и глаголског типа предиката, што је предочено у доњем табеларном приказу.

Тематска целина	Прилошки предикати	Глаголски предикати
Временске прилике	облачно је/има облака сунчано је/има сунца/сунце је ведро је кишовито / киша / кишица / пљусак је снег / вејавица је / има / нема снега суснежица је град/лед је ветровито/ветар/ветрина/ поветарац је/има ветра	наоблачило се сија/бије/помаља се/пече/ пржи сунце, разведрило се пада киша/сипи/промиче киша/пљушти пада/веје/промиче/ истопио се снег пада суснежица пада / удара град / лед дува / шиба / удара / носи / фијуче / ћарлија ветар

¹⁰⁶ Сходно наведеном, чини се да би категорију стања ипак требало посматрати одвојено од категорије радње или збивања, с једне стране, и, с друге, од категорије придевске детерминације.

	<p>магловито/магла /сумаглица је/ има магле суво је влажно је/влага је мокро је спарно је/спарина је запарно/запара је олуја је невреме кијавет мраз роса</p>	<p>спустила се/пала је магла/ сумаглица осушило се - - - - (Det) олуја погодила/ задесила је /бесни олуја (Det) невреме погодило/ задесило је/ бесни невреме - мрзне/ смрзло је; стеже мраз оросило је</p>
<p>Ефекти временских прилика</p>	<p>блатњаво је клизаво је лед/поледица/залеђено је завејано је</p>	<p>- клизи смрзло је/заледило се/леди завејало је</p>
<p>Температурне вредности</p>	<p>ледено/студено/прехладно/ хладно/ хладњикаво/прохладно/свеже је пријатно је топло/претопло/вруће/превруће/ врело</p>	<p>захладнело је освежило је - отопило је</p>
<p>Оцена климатских</p>	<p>лепо/прелепо/дивно/предивно/ красно/прекрасно/савршено/</p>	<p>пролепшало се време</p>

прилика	идеално/чаробно/фантастично је ружно/гадно/одвратно/грозно је несносно/неподношљиво/ неиздрживо /тешко/подношљиво је	покварило се време -
Светлосни ефекти	светло/видно/дан је мрачно/тамно/мркло/тмурно/ сиво/ суморно/сумрак /ноћ/мрак	разданило се/свануло је смркло се/смрачило се/ натмурило се
Елементарне непогоде	земљотрес/поплава/пожар/ цунами / ураган је	земљотрес/поплава/ цунами /ураган је погодио/задесио пожари бесне/захватају/ шире се

Табела 1: ПП и глаголски предикат са значењем појава у природи

Табеларни приказ издвојених тематских целина у оквиру датог семантичког субпоља показује какве су могућности формализације и конкретна лексичка решења, на основу чега се могу извести закључци у вези са учесталашћу појављивања одређених структурних и лексичких типова, као и у вези са општим семантичким, те стилским и експресивним специфичностима.

Када је у питању фреквенција, за већину издвојених целина важе оба структурна обрасца: *облачно је* : *наоблачило се*; *клизаво је* : *клизи*; *појило је* : *појило је*; *лејо је* : *пролејшало се*; *најољу је још дан* : *разданило се*; *земљотрес* : *снажан земљотрес погодио Јапан* и сл. Ипак, нису све природне појаве у оквиру њих исказиве глаголским типом предиката, нпр. *влажно је* : Ø; *мокро је* : Ø; *сјајина је* : Ø; *зајара је* : Ø; *препојило је* : Ø и сл., те су ПП ипак заступљенија форма у оквиру посматраног семантичког субпоља.

Диференцијација ПП и глаголског предиката заснива се на неколико следећих параметара.

а. ДИНАМИЧНОСТ/ПРОЦЕСУАЛНОСТ/РЕЗУЛТАТИВНОСТ (уз релевантну улогу глаголског вида)

У највећем броју случајева овим предикатима конкуришу прости предикати пунозначног глагола, који су, најчешће, у деривационој или пак семантичкој вези са носиоцима лексичког значења ових првих: *облачно је/има облака : наоблачило се; њојло је : њојлило је; мрачно је : смрачило се; клизаво је : клизи* и сл. Међутим, ипак се не може говорити о истозначности ових структура. У функцији глаголског предиката остварују се и имперфективни и перфективни вид са семама динамичности, процесуалности, док код ПП доминира обележје резултативности. Тиме се глаголским предикатима у фокус не ставља сама појава, односно стање, већ промена датог стања (уп. нпр. *захладнело је : хладно је; разведрило се : ведро је; смркло се : мрачно је* и сл.). Диференцијалне компоненте динамичности и процесуалности губе се када се као оператор појави глагол ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) који упућује на почетну фазу у настанку какве појаве, уп. нпр. *Захладнело је и њостјало је хладно*. Код примера с имперфективним ПОСТАЈАТИ, међутим, не може се увек говорити о синонимичности исказа (уп. нпр. *захладнело је* и *њостјало је хладније* али и *њостјаје све хладније*). Релевантна видска опозиција омогућује да ПП покрива шире поље временске дисперзије, а то значи, и тренутак, и трајање, тако да се не реферише о идентичним ситуацијама, јер глаголски предикат, за разлику од прилошког, није у могућности да упућује на постепене промене каквог стања (уп. нпр. *захладнело је* и *њостјаје све хладније* и *хладније; њојлило је* и *њостјаје све њојлије* и *њојлије*).

б. ИНТЕНЗИТЕТ – СТИЛСКА МАРКИРАНОСТ

Постоје и глаголски предикати који садрже семантичку компоненту интензитета, што може конкурисати одговарајућем прилошком предикату (уп. нпр. *сијна киша : сији киша; јака киша : њљушији киша; слаб вейтар : њарлија вейтар* и сл. али и *најољу је њљусак*). С обзиром на агентивну природу оваквих појава, разумљива је фигуративна и метафорична употреба разнородних глаголских лексема којима се постиже

израженија стилизација исказа (*удара ветџар/киша; бесни олуја; сџеже мраз; ѓрџи сунце; наџвијају се облаци* и сл.).¹⁰⁷

В. АГЕНТИВНОСТ И ПАЦИЈАТИВНОСТ

Наспрам прилошких предиката који денотирају какве елементарне непогоде и природне појаве које неповољно утичу на човека и, у извесном смислу, представљају опасност за њега, имамо разноврсне лексеме у функцији глаголских предиката (ПОГОДИТИ/ЗАДЕСИТИ/БЕСНЕТИ/ЗАХВАТИТИ/ШИРИТИ СЕ), којима су, у споју са одговарајућим именицама, такође, али на специфичан начин, денотиране исте појаве:

Поплаве *су ѓоџодиле* и југ Србије (РТС, 2011); Јак земљотрес *заџесио* и Црну Гору (ЕИ); Јако невреме *заџесило* Француску (ПОЛ, 2004); Снежна међава *ѓџоџила* Немачку (ПОЛ, 2001); Пожари *бесне* у Грчкој (ПОЛ, 2011); Пожари *су захџаџили* и област око Херцег Новог (ПОЛ, 2008); Пожари *се шире* целом Таром (ПОЛ, 2012).

У оваквим исказима дошло је до семантичког померања у чијој је основи метафора, заснована на персонификацији природних сила: концептуализује се самостална снажна самоактивност. Глаголи ЗАДЕСИТИ/ПОГОДИТИ/БЕСНЕТИ/ЗАХВАТИТИ /ШИРИТИ СЕ иако се, на основу свог лексичког значења, не могу сврстати у значењску класу деструктивних глагола, ипак, удружени са именицама које денотирају разорне природне појаве, развијају то значење. Употребом тих глагола потенцира се снага природних непогода, њихова стихијска природа, те разорна моћ а човек и оно што је он створио представљају се као пацијенси чија се суштинска природа нарушава, уништава или се „мењају његове основне компоненте дотадашњег битисања” (Арсенијевић, 2012: 56).¹⁰⁸ На

¹⁰⁷ Када је у питању формализација и лексикализација, међутим, одређених целина (нпр. ‘температурне вредности’ и ‘оцена временских прилика’), ПП означавају читав спектар вредности док глаголски предикат реферише искључиво о оним средишњим, немаркираним, готово неутралним вредностима (уп. нпр., с једне стране, *хладно је, ледено је, ѓрохладно је, свеже је; лејо је, ѓрелејо је, чаробно је, фанѓасѓично је*, и, с друге, *захладнело је и ѓролејшало се; ѓѓѓоршало се (време)*).

¹⁰⁸ Према односу значења глагола и објекта глаголске радње у оквиру семантичких класификација, коју нуде Д. Гортан-Премк (1971), К. Милошевић (1978), С. Танасић (1982: 79–105), Бондарко (1991), В. С. Храковски (у: Бондарко 1991),

тај начин, пошто се сагледају ефекти природних појава из перспективе човека, могуће је говорити о агентивности, премда се њихов прави вршилац не може идентификовати (Алановић, 2005: 174). Следствено овоме, принципи моделовања реченице са прилошким, односно глаголским предикатом различити су и условљени су информацијама које се желе пренети. Први тип предиката указује само на реализацију какве природне појаве, што значи да се на површинском плану остварује или као предикат нулте валентности (*Земљотрес! Појлава! Пожар!*), или конституише двоелементне структуре (*Земљотрес у Јајану*). Други тип предиката конституише вишечлане структуре: природна појава појављује се у позицији субјекта са семантичком улогом агенса, а именице са значењем места остварују се у акузативу, типичној морфосинтаксичкој форми за пацијенс (нпр. *Јак земљотрес погодио Јајан; Појлаве задесиле јуџ Србије* и сл.), или се семантички објекат реализује на позицији спацијалног детерминатора (нпр. *Пожари бесне у Грчкој; Пожари се шире по читавој територији полуострва Луизијана* и сл.) (Арсенијевић, 2009: 182). У оба случаја метонимијском трансформацијом означавају се људи који трпе последице датог деструктивног процеса.

3.1.1.3. Семантички и синтаксички аналиџизам

Разматрани концепт прилошког значења, прецизније целина ‘временске прилике’, на синтагматској равни може бити репрезентован и следећом структурном варијацијом: $N_{\text{vreme/vremenske prilike}} + V_{\text{operator}} + Lex_{\text{Adj}}$. Дати структурни образац може се посматрати као део аналитизма, једне од општих актуелних тенденција у језику,¹⁰⁹ и настао као резултат

Всеволодова (2000: 144–145), између осталог, издвајају се и тзв. деструктивни глаголи. Овакви глаголи именују такву радњу чијом се реализацијом објекат уништава, односно толико мења да се више не може убројати међу ентитете исте врсте (Милошевић, 1978: 7–8; Всеволодова 2000: 144): убити, разорити, ударити и сл.

¹⁰⁹ О појави декомпоновања језичких јединица, пре свега на примеру декомпоновања предиката, детаљно је писао Радовановић (1977, 1978, 1990, 2001). Аутор у својим радовима дефинише услове под којима долази до разлагања предиката, наводећи притом структурне обрасце у којима се остварују нове двочлане структуре (Радовановић, 1977), али и истичући неопходност посматрања овог феномена не само из синтаксичке и семантичке перспективе, већ и са прагматичког, функционалностилског, когнитивнолингвистичког и социolingвистичког аспекта

експлицитне категоризације. Наиме, из једног прилошког појма експлицира се њему надређени, општи појам (Klikovac, 2008: 37), означен именицом ВРЕМЕ, односно лексичким спојем ВРЕМЕНСКЕ ПРИЛИКЕ. При томе придев, обавезно у деривационој вези са првобитним прилогом, постаје детерминатор именице: *сунчано* = *сунчано време*; *ћрохладно* = *ћрохладно време*; *облачно* = *облачно време* и сл. Именица ВРЕМЕ, у овом случају, односно спој ВРЕМЕНСКЕ ПРИЛИКЕ, с обзиром на степен широкосности, блиска је семантички подспецификованим лексемама које захтевају конкретизацију свог апстрактног значења.¹¹⁰ Ову улогу преузима одређена придевска лексема која на тај начин постаје главни носилац семантичког садржаја читаве структуре. У описаном случају, семантички и синтаксички план анализе не поклапају се, већ су раздвојени (Арутюнова, 2003: 123). Као експонент дубинског прилошког предиката појављује се образац који чине именица ВРЕМЕ (њена декомпонована форма ВРЕМЕНСКЕ ПРИЛИКЕ) у позицији граматичког субјекта и копулативни именски предикат са придевом изведеним из почетне прилошке лексеме, што се симболички може овако представити: Subj

(Радовановић, 2007: 145). Осим текстова поменутог аутора, издвајају се и радови М. Ивић (1988, 1995), С. Танасића (1995) и П. Пипера (1999), В. Петровић (1988), З. Тополињске (1982) и других, посвећени истој проблематици. У новије време пажња се поклања и декомпоновању других језичких јединица. У том смислу, издвајају се радови Д. Кликовац о бирократизацији језика, у којима се први пут указује на могућност декомпоновања именичких лексема (2008: 35–47). Ауторка том приликом, узгред, скреће пажњу и на потенцијално разлагање придевских и прилошких речи (Кликовац, 2008: 62). М. Радовановић проширује инвентар језичких јединица подложних разлагању и детаљније говори о декомпоновању именичких, придевских и прилошких лексема (2002: 21–28; 2007: 145–155). На могућност декомпозиције заменичких речи први указује М. Ковачевић (2009: 41–49), ограничавајући процес разлагања на показне заменице. Ј. Дражић проширује списак заменица које су подложне овој појави, нпр. *ћосћоји још једна околност* : *ћосћоји још нећто* и сл., уочавајући притом значајну специфичност – декомпозицију заменица омогућује њихова деиктичка способност да упућују на комплексније, реченичне садржаје (2014: 130).

¹¹⁰ Речи чије је лексичко значење довољно широко, уопштено, те недовољно специфичне природе, што захтева њихову додатну конкретизацију, одређују се као семантички подспецификоване лексеме. О значењској подспецификованости у србистици писано је на примерима лексема *сћвар* (Ivić, 2005: 73–83), *чињеница* (Петровић, 1994а), *основа* (Драгићевић, 2008), *осећај*, *осећање*, *сћање* (Дражић, 2014: 109–112).

[\leftarrow vreme/vremenske prilike] + P [\leftarrow V_{cop} + Lex[\leftarrow Adj]]. Без обзира на тип предиката оствареног на синтаксичком плану (копулативни прилошки или копулативни именски), он за себе везује исте типове аргумената (уп. нпр. *Чийтаве недеље било је сунчано* (ЕИ); *Сунчано и шойло биће и наредне недеље* (РТС, 2009); *Тојло је за ово доба тодине* (РТС, 2009) и *Чийтаве недеље време је било сунчано* (ЕИ); *Време ће и наредне недеље бићи сунчано и шойло* (РТС, 2006); *Време је шойло за ово доба тодине* (ПОЈ, 2001)). Овакав паралелизам у погледу реализације аргумената уз ова два структурно различита типа предиката потврђује претпоставку да се у дубинској структури оваквих исказа налази исти пропозициони садржај. Прецизније, они се остварују на синтаксичком плану као различите структурне форме истог семантичког садржаја.

Аналитичке конструкције са именицом ВРЕМЕ покривају све, изузев целине ‘ефекти временских прилика’, и у том смислу не разликују се битно од прилошког предиката конструисаног по моделу V_{operator} + Lex[\leftarrow Adv]: *сунчано је : време је сунчано; шойло и сјарно биће до краја наредне недеље : до краја следеће недеље време ће бићи шойло и сјарно; данас је лејо : време је лејо данас; данас је несносно : време је данас несносно* и сл. Други тип модела, са везом ВРЕМЕНСКЕ ПРИЛИКЕ, ограничене је употребе. Корпус бележи као детерминаторе ВРЕМЕНСКИХ ПРИЛИКА уз, махом немаркиране придеве ЛОШ, ДОБАР, ПОВОЉАН, НЕПОВОЉАН и сл., и придев СЛИЧАН и заменицу ОВАКАВ, који, с обзиром на своју упућивачку функцију, посредно указују на очекиване природне појаве. У посматраном лексичком споју остварује се искључиво плуралска форма именице ПРИЛИКА. У том облику она својим значењем упућује на збир датости којим се актуализије одређено стање – указује се на читав низ природних појава које у својој укупности одсликавају какво стање (нпр. *И данас је било сунчано и шойло. Сличне временске прилике [сунчано и шойло] биће и наредних дана* (РТС, 2006) и сл.).

3.1.1.4. Субпоље ‘природне појаве’ – завршни преглед

Графички приказ структурних јединица, те семантичких својстава ПП из субпоља ‘природне појаве’, који следи, упућује на неколико важнијих закључака.

– У позицији глаголске компоненте најфреквентнији је глагол ЈЕСАМ/БИТИ. Остали глаголи, будући да садрже различите значењске компоненте и граматичка ограничења, остварују се много ређе.

– У позицији неглаголске компоненте појављују се **прилози** из неколико лексичко-семантичких подгрупа и **именице**, већином семантички и деривационо везане за одговарајуће прилошке јединице.

– ЈЕСАМ/БИТИ удружује се и с прилозима и с именицама без икаквих ограничења; ИМАТИ/НЕМАТИ ступају у везу искључиво с именицама. Остали глаголи ослабљене семантике везују се углавном за прилошке лексеми и ређе, под одређеним семантичким условима, за именице (нпр. *Несносне врућине задржаће се и наредних дана*).

ПРИЛОШКИ ПРЕДИКАТИ У СУБПОЉУ 1 'ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ'		
ГЛАГОЛСКА КОМПОНЕНТА		
ОПЕРАТОР	ИНВЕНТАР ЛЕКСЕМА	САДРЖАЈНО-ФОРМАЛНА ОБЕЛЕЖЈА
копулативни глагол	БИТИ ЈЕСАМ	граматичке лексеми
	БИВАТИ	хабитуалност [+] инхоативност [+]
семикопулативни (неправи) копулативни глагол	ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ)	глаголи фазне модификације
пунозначни глаголи	ЗАДРЖАТИ СЕ ПРЕОВЛАЂИВАТИ ИМАТИ (НЕМАТИ)	фаза [+] интензитет [+] егзистенцијално /→/ категоријално

Табела 2: ПП са значењем појава у природи: обележја глаголске компоненте

ПРИЛОШКИ ПРЕДИКАТИ У СУБПОЉУ 1 ‘ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ’		
НЕЛАГОЛСКА КОМПОНЕНТА		
ЛЕКСИЧКА ЈЕДИНИЦА	СЕМАНТИЧКЕ КЛАСЕ	ИНВЕНТАР ЛЕКСЕМА
прилошка лексема	лексичко-семантичке подгрупе начинских прилога	хладно, топло, сунчано [...]
именичка лексема	лексичко-семантичке групе именица ‘атмосферске појаве’	сунце, киша, магла, запара, врућина [→]
	семантичко-деривациона веза	[→] сунчано, кишовито, магловито, спарно, вруће

Табела 3: ПП са значењем појава у природи: обележја неглаголске компоненте

– Посебно се, према својој фреквентности, али и изражајним вредностима, издвајају безглаголске конструкције. Ове структуре доприносе динамичности и ефектности исказа, а аргументна структура реченица у којима се оне остварују у неколико је одређена временском сфером о којој се саопштава. Ово на најбољи начин приказује табеларни приказ:

БЕЗГЛАГОЛСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ	
ВРЕМЕНСКИ ОКВИР	САДРЖАЈНО -ФОРМАЛАНА ОСОБЕНОСТ
прошлост, будућност	темпорални детерминатор
тренутак говора	спацијални детерминатор
	динамичност, ефектност исказа

Табела 4: Безглаголске конструкције са значењем појава у природи

На основу анализираних грађе и детаљног прегледа целина издвојених у оквиру субпоља ‘природне појаве’, може се уочити следеће: (а) најразуђенији је инвентар лексема у целини ПП који покривају **климатске прилике**, што је и очекивано с обзиром на њихову учесталост, као и прагматичке оквире; (б) семантичке групе именица у овој целини градиране су према степену фреквенције и њиховој могућој семантичко-деривационој повезаности са бројнијим прилошким лексемама (*мајла – мајловићо*), или, доминантније семантичкој (и деривационој) међусобној повезаности (*киша – кишица – њљусак – кијамеј*); (в) ова врста бројности лексема и везе прилог – именица смањују се од прве ка последњој целини, при чему у последњој (‘елементарне непогоде’) готово изостају прилошке лексеме, а њихову позицију предикатива доминантно заступају именице, док је обрнута ситуација код ‘оцене временских прилика’, где је семантичко тежиште ПП на прилозима а изузетно ретко су ту именице; (г) глаголске лексеме малобројне су и њихова је употреба везана за семантичку компатибилност са датим предикативима (*задржаће се облачно; хладно* : *задржаће се подношљиво; *има облака* : *има врућине).

У погледу валентности ПП из субпоља ‘природне појаве’ можемо закључити следеће: 1) ПП из свих целина остварују се као предикати нулте валентности и контекстуално су условљени а, далеко чешће ‘отварају’ место спацијалним, односно темпоралним детерминаторима; 2) на аргументну структуру реченице са датим ПП, осим лексичког значења предикатива, утичу, ипак знатно ређе, и значењске компоненте садржане у глаголским лексемама. Глаголи као што су **задржати се** и **остати**, због дуративне компоненте у својој семантичкој структури удружују се са темпоралним детерминаторима који реферишу о одмеравању у времену, најчешће уз истицање тренутка када описано стање више неће бити актуелно. То је формализовано темпоралним падежним конструкцијама $DO + N_{GEN}$ и $OD / (ЧИТАВ/ЦЕО) + N_{GEN} / N_{ACC}$: *Облачно и хладно остиаће до четврџка*; *Чиџаве седмице задржаће се хладно и кишовићо*; *Целу ноћ је било јако хладно* и сл.

3.1.2. Субјоље ‘евалуација човековог живоиног простора’

Уз природно окружење, екстеријер (нпр. *Најољу је шойло*), људске егзистенцијалне сфере гранају се на многобројна семантичка поља и субпоља – боравак, посао, шире и уже друштвено окружење, интеракције у области трговине, културе и сл. Када су у питању ПП, који се односе на човеково најнепосредније (физичко) окружење, значењски се издваја група која упућује на простор – шире и уже место у којем се борави, тачније животни простор где се одвија приватан и друштвено-организован живот. Њима се, наиме, информише о атмосфери у каквом затвореном уређеном простору где борави и живи човек (нпр. *Унуџра је мрачно/шойло/влажно/чистио/шесно/гејресивно* и сл.).

Формална структура и састав прилошког предиката. Прилошки предикат који информише начелно о особинама каквог простора дескриптивног је карактера и формализован двочланим конструкцијама сачињеним само по основном, прототипичном моделу: $V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adv/N}]$. Инвентар формалних образаца, дакле, ограничен је: није могуће ПП оваквих значењских карактеристика формализовати свим структурним обрасцима карактеристичним за прилошки тип предиката. У потпуности изостаје могућност експликације садржаја оваквог карактера на површинском плану копулативним именским предикатом, структурираним по моделу $N + V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adj}]$ а образац са именицом остварује се само без атрибута, као носиоца лексичког значења: $V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow N]$.

Глаголска компонента. Глаголи у овом моделу начелно не одступају од правилности које важе за глаголску компоненту прилошког предиката уопште: носе махом граматичке информације, уз варијабилне семантичке компоненте које модификују дату структуру; то су пре свега: (1) *којулајивни глаџоли* и (2) *нејрави којулајивни глаџоли* а, под одређеним условима, (3) *јунозначни глаџоли*, контекстуално десемантизовани. Специфичност глаголске компоненте ПП из овог семантичког поља огледа се у следећем: оскудан инвентар глаголских лексема у функцији оператора, које су притом, у извесној мери, ограничене на једнообразне граматичке форме. Ово последње тиче се пре свега гла-

голских облика у којима се остварују овакви ПП – углавном, реч је о презенту или претериталним облицима док се футурске форме и глаголски начини јављају ретко, само под одређеним условима.

Којулаїивни глагол БИТИ – у формама ЈЕСАМ, БИТИ, БИВАТИ (ређе), очекивано, јесте најзаступљенија глаголска лексема у функцији оператора. Наведени глагол лишен је свих значењских компоненти, употребљен углавном у презенту и претериталним формама, доминантно перфекту:

Школа је изузетна: *комоїно је* и има довољно простора (РТС, 2007); мало *је ираишњаво* испод астала (ЕК); тако да *је* у соби прилично *заушљиво* и недовољно *видно* (ЕК); јер *је* у подруму увек *иροхладно* (ПОЛ, 2008); у сандуку *је било мемљиво* (ЕК); У вагону *је било* преко мере *задимљено* (ЕК); Унутра *је било светїло* и *ирозратно* (ЕК); Унутра *је било* знатно *їамније* него напољу (РК–О: 23); Унутра *је било иїоїло* (МЦ–С: 17); Унутра *је било мрачно* и заударало је на мокраћу (КД: 56); У ресторану *је било светїло* и *иријатино* (ЕК); У кући *беше хладније* него напољу (ЕК); У кући *беше леїо* и *чистио* (СР: 118).

Остали глаголски облици потврђени су малим бројем примера, и, за разлику од презента и претериталних облика, њихова употреба је у саодносу са значењским специфичностима предикатских конструкција али и ванјезичке ситуације или сцене о којој се реферише. Другим речима, употреба глаголских облика маркираних обележјем реализованост /-/ захтева посебан прагматички оквир: карактеристике простора, означене ПП, подложне су измени уз одређену активност агенса: уп. нпр. *биће/било би* више *светїла* ако *окречиие* у *светїлоїлаву* (РЈ); *Ако* *изолујетие*, *неће биїи* *иїолико* *влаїе* (РЈ); *мали је ипростїор*, *биће* *заушљиво* ако се не *ветїри* (ЕИ); *сиїурно би било* *мемле* да *нисїије* *мењали* *изолацију* (РЈ) и сл.

Употреба глагола БИВАТИ у саставу ПП из овог семантичког поља специфична је: дати глагол реализује значењску компоненту хабитуалности док се друга значењска компонента њему својствена – инхоативност, не остварује. Уз то, БИВАТИ се у склопу оваквих ПП јавља врло ограничено и, због присутне хабитуалне компоненте, уз мали број

прилошких лексема: *не бих шамо, често бива задимљено и загушљиво* (РЈ); *бива и код нас прљаво али не баш толико* (РЈ) и сл. Глагол БИВАТИ, наиме, комбинује се са прилозима у чијем се садржају налази значењска компонента која упућују на тренутност каквог стања, док се рестрикције намећу приликом удруживања са лексемама које денотирају каква трајнија стања: *често је гужва и бива загушљиво* (РЈ) али не и *бива код нас мрачно / светло / влажно / мемљиво и сл.

Из групе *нейравних којулајивних* глагола у саставу посматраних ПП остварује се само глагол ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), уносећи у исказ информацију о настанку и почетној фази развоја каквог новог стања: *Ускоро им у кући поспаде тесно* (БС: 94); *Постало је загушљиво* (ЕК); *Како је вече одмицало, поспало је задимљеније* (ЕИ). Његов лексички пар, опозит по фази у остваривању стања јер се њиме указује на његово трајање у будућности, глагол ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), не бележи се у примерима са ПП посматране семантике. Ово новоди на закључак о специфичној природи дате семантичке категорије. Она, по правилу, обухвата какво тренутно стање, с једне стране, и, с друге, трајно стање, тешко подложно променама, уз изостајање могућности предвиђања његовог остваривања у будућности.

Из групе *примарно јунозначних глагола* реализује се само глагол ИМАТИ (НЕМАТИ), везујући се, и у оквиру ПП овог субпоља, само уз именице, чувајући сему квантитета (стога праћен квантификатором имплицитним или експлицитним), искључиво у облику презента: *Не свиђа ми се овај стан. Нема довољно светлости* (ЕИ); *Страшно је – нема уошће природне светлости* (РЈ); *Има светила, али је ипак влада* (ЕК).

Неглаголска компонента. У функцији неглаголског конституента у оквиру ПП из датог субпоља, у складу са описаним карактеристикама, налазимо **прилоге и именице**.

Прилошке лексеме у саставу посматраних ПП двојаче су природе. То су првенствено прилози примарно везани за друга семантичка поља и субпоља: прилози са значењем стања појава у природи и средини (Ристић, 1990: 90) (нпр. *У вашем стану је доста мрачно* (РЈ), *Тако*

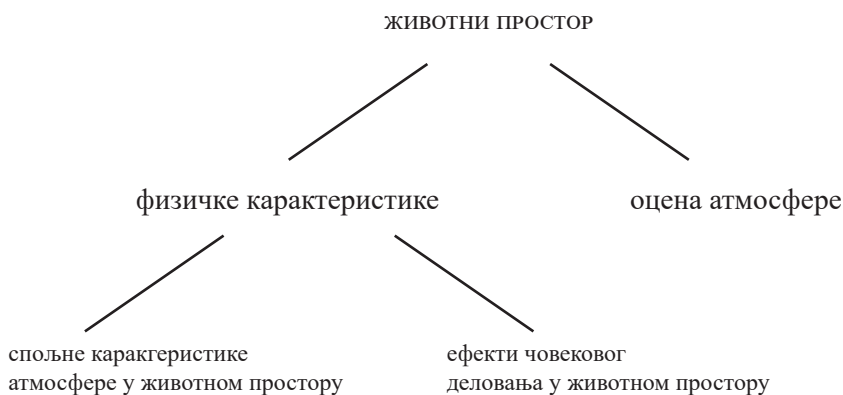
је *свећло* у њеној соби (ДЋ: 156); у *чишавој* *шој* кући, са *башиом* *иуном* младих биљака, било је *чисто* и *свеже* (ГО: 118); *овде* има *места*, *овде* је *суво* и *удобно* (ДН: 84); у кући је *влажно* (ЕИ) и сл.); прилози са значењем расположења, тј. атмосфере (нпр. *како да вам буде весело* у канцеларији – *промениће излед* канцеларије (ЕИ) и сл.); прилози са значењем евалуације (нпр. *Код вас је иако пријатно* и *лепо* (РЈ)). С друге стране, корпус бележи мали број прилога везаних искључиво за ПП са значењем евалуације унутрашњих датости (*мемљиво је*; *заћушљиво је*; *задимљено је*), који притом не учествује у конституисању ПП из других семантичких поља, односно субпоља. Следствено овоме, намеће се питање пресека значења прилога који се удружују са функционалним глаголима и чине ПП различитих значењских вредности. У том смислу, сагледали смо ограничења у избору лексема приликом конституисања ПП из субпоља за евалуацију човековог животног простора, што је наметнуто унутарјезичким законитостима заснованим на семантичком садржају употребљених језичких јединица (нпр. *унућра* је *свећло* али не и **унућра* је *сунчано*; *унућра* је *влажно* и *мемљиво* али *напољу* је *влажно*, не и **напољу* је *мемљиво* и сл.). Ограничење у погледу остваривања прилошких лексема са значењем природних појава тиче се следећег: у оквиру ПП са значењем евалуације човековог животног простора појављују се само оне прилошке лексеме које денотирају стања у природи чији се ефекат преноси на унутрашњи, затворени простор (нпр. у *стјану* је *свећло/мрачно/шојло/хладно/влажно/суморно* али не и *у *стану* је *сунчано/ведро/облачно/ветровито/кишовито* и сл.).

У позицији номиналног предикатива налазимо ограничену скупину **именица**. Начелно, све оне припадају двома лексичко-семантичким групама: (1) именице са значењем светлосних/звучних сензација: *СВЕТЛОСТ*, *МРАК/БУКА*, *ТИШИНА*, *МИР* (нпр. *Нема довољно свећлостии* *код вас* у кући (РЈ); *У соби* је био *мрак* (ЕИ); *код вас* је *баш бука* (РЈ); *стјан* се налази у *мирном делу* *трага*, у *стјаваћој* *соби* је *увек тишина* (РЈ)) и именице са семом стања у каквој средини, тј. својства какве просторије (нпр. *не осећаће се пријатно* *уколико* је у *соби* *напред* (ЕИ); *само још* у *судници* је *стјара* *илесан* (СС: 46); у кући је *била* *прашина* и *блаћо* (ЕИ) и сл.). С обзиром на сему стања садржану у њиховом семантичком садржају а прототипичну за прилоге као класу речи, нас-

прам ПП конструисаних по моделу $V_{operator} + Lex [\leftarrow N]$ успостављају се структуре са прилогом, при чему се по правилу ради о деривационо и значењски повезаним лексемама: *Није довољно **светло** код вас у кући; У соби је **мрачно**; у кући је **прашњаво** и **блашњаво**.*

Обележја прилошког предиката по тематским целинама.

Субпоље ‘евалуација човековог животног простора’ обимом и семантичком структуром представља далеко мање сложену и разуђену целину у односу на субпоље ‘природне појаве’, што резултира значајно мањим бројем јединица за његову лексикализацију и формализацију. На основу семантичког садржаја лексема у позицији неглаголске компоненте диференцирају се две базичне целине: (А) ‘физичке карактеристике простора’ и (Б) ‘оцена атмосфере у простору’, са додатним значењским разграничавањем у оквиру оне прве. Ово најбоље показује следећи графички приказ:

Графикон 2: Тематске целине у оквиру субпоља ‘евалуација човековог животног простора’

Као што се види на основу графичког приказа, предмет фокусирања и реферисања ПП из овог семантичког субпоља чине објективне датости и субјективни доживљај каквих појава, те се тиме диференцирају значења ових конструкција ‘објективна евалуација’: ‘субјективни доживљај’ (објективне : субјективне датости, односно физичке карактеристике простора и атмосфера која влада у њему). Субпоље које обухва-

та саопштавање о атмосфери у каквом затвореном простору представља мање диференцирану категорију, што се очитује и оскуднијим инвентаром лексема (и глаголских и неглаголских) које структурирају ПП.

СПОЉНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ АТМОСФЕРЕ У ЖИВОТНОМ ПРОСТОРУ (А.1). Унутар ове целине упућује се на стање у којем се налази какав простор, при чему је оно настало као резултат одређених физичких процеса или датости а изван је домена људске активности. Другим речима, ПП из ове целине квалификује се затворени простор према карактеристикама насталим под утицајем каквих прилика у његовом ближем или даљем окружењу. Ове структуре су, дакле, у уској вези са ПП са значењем појава у природи, те се, следствено томе, лексеме из исте тематске групе, истоветне и/или деривационо и семантички повезане, остварују као њихови конституенти (уп. нпр. у *салону је међутим бивало све **тешче** и **тешиче*** (МЦ–СВ: 221) : у *шуми је било **тихо** и **мрачно*** (ЈЛ: 135); *никога нема, осим нас, у овој кући, где је увек **мрак** и где се и дању и ноћу хода са свећом* (МЦ–ПП: 262) : *сташина **помирчина** је била најољу, сваки час сам клизао и покривао иако сам ставио чарапе преко ципела* (РП: 28); у *овој соби је **хладно** као да однекуд има **промаје*** (РД: 37) : *како волим кад је најољу **хладно*** (ЕИ)). У оквиру првог и другог субпоља – спољашње прилике и атмосфера која влада у каквом затвореном простору, појављују се **прилошке/именичке лексеме** из истих значењских класа: (а) физичке датости; (б) температурне вредности и (в) ефекти природних појава/спољашњих дешавања (нпр. *али мора да је **влажно** и **благијаво** [најољу]* (ЕК) : *само још у судници је **стара плесан*** (СС: 46)). У оквиру целине ‘спољне карактеристике атмосфере у животном простору’, међутим, реализује се ипак ограничена скупина прилога и именица из поменутих лексичко-семантичких група, тј. инвентар лексема ограничен је у оквиру ПП из те целине у односу на ПП из целине ‘временске прилике’.

(а) Из групе лексема са интегралном семом **светлости** реализују се углавном оне које би се могле одредити као прототипичне – маркиране само с обзиром на присуство/одсуство дате диференцијалне семе, без каквих додатних обележја (семантичких или стилских): СВЕТЛО, СВЕТЛОСТ, ВИДНО : МРАЧНО, МРАК, ТАМНО:

шта још хоћете и што палите лампу кад је **светло** (ИС: 50); каква јој је, то јест, зграда, *има ли* у њој ваздуха и **светлости** (СС, П: 33); тако да је у соби прилично загушљиво и недовољно **видно** (ЕК); унутра је било хладно и **мрачно** (ЕК); данас је у том салону хладно, пусто и **тамно** (ЕК); у соби је **мрак**, густ одјек гусала (ДЋ: 99).

Лексеме **ДАН**, **СУМРАК**, **НОЋ**, које својим примарним значењем упућују на делове дана, затим лексеме стилски маркиране и обележене значењском компонентом интензитета, тј. градацијом квантитета присуства/одсуства светла: **МРКЛО**, **ТМУРНО**, **СИВО**, **СУМОРНО**, регистроване у ПП из субпоља ‘временске прилике’, не бележе се у саставу ПП из субпоља ‘физичке карактеристике простора’. Уз то, посматрани ПП, дакле, упућују само на природни извор светлости (нпр. у *сјану нема уошшије њприродне светлосћи*) и констатује се оно што је датост, стање задато споља – саопштава се о присуству/одсуству светлости, без информације о њеном квалитету и интензитету. О светлости добијеној из вештачких извора реферише се другим типовима предиката, при чему се или сигнализира човеков ангажман (нпр. *ујалишши/ујасишши светло*) или генерише и изражава скала разноликости доживљаја боја светлости (нпр. *светло у соби било је њриушено; у соби је ѡорело црвено светло* али не и *у соби је пригушено; у соби је црвено).

(б) У погледу инвентара лексема са значењем **температурних вредности** нема разлике – у оквиру ПП са значењем физичких карактеристика простора остварују се све прилошке и готово све именичке јединице забележене и у ПП са значењем природних појава:

У лименим контејнерима и даље је **ледено** (ЕК); мада је ту, у купатилу, *било* неугодно **студено** (ЕК); контејнери су опремљени термоизолационим слојем, довољно да зими *не буде* **прехладно** или лети **преврнуће** (ЕК); у кући је **хладно** (ЕК); мислим да је на то утицала и сала, светлост, а *било је* и мало **хладњикаво** (ПОЛ, 2009); знали смо да *ће* нам и те зиме у стану *бишши* **прохладно** (ПОЛ, 2008); У читавој тој кући, са баштом пуном младих биљака, *било је* чисто и **свеже** (ГО: 118); Међутим, колико год да је у топлим данима у кући **пријатније** (ЕИ); Унутра је топло и почињем да се раскрављујем (ЕК); а **претопло је** и загушљиво у тој мојој

соби – стану (ЕК); кабина је затворена и **вруће је** као у фуруни (ЕК); Што *је* код вас **врућина** (РЈ); Код њих није тако топло, код њих *је зима* (РЈ).¹¹¹

(в) Трећу групу лексема чини ограничен скуп прилошких и именичких јединица које указује на стања настала као продукт оних спољашњих збивања, тј. временских, атмосферских појава, чије се остваривање преноси на унутрашњост каквог простора: **ВЛАЖНО/ВЛАГА**, **МЕМЉИВО/МЕМЛА**, **ПЛЕСНИВО/ПЛЕСАН**:

било је и **влажно** у соби (МХ: 31); у соби [*је*]**влага** до пола зида (ПОЈ, 2008); у лавиринту канализације хладно *је*, **мемљиво** (БП: 12); у подруму [*је*] **мемла** и **влага** (ЕК); пећина је тескобна (...) ту се не можеш разбашкарити и дремати. Тако *је* гњило, загушљиво, **плесниво** (ДН: 108); у великој соби [*је*]нешто **влаге**, **плесан** (ЕК).¹¹²

¹¹¹ Прилошким типом предиката реферише се о температурним вредностима без обзира на то да ли је извор топлоте природни (нпр. *најољу је толико несносно да је* и *у кући тојло*) или вештачки (нпр. *код нас добро треју, тојло је у сџану*), што је у супротности са ПП којима се упућује на светлосне прилике. Могући разлози овакве појаве двојаке су природе. Први се тиче човекове перцепције – чуло вида, као најразвијеније, у стању је да уочи много више нијанси него друга чула. Оно је, притом, за човека најважније, па тако и у језику имамо много више лексичких средстава и синтаксичких конструкција за исказивање онога што се види. Други се тиче природе или квалитета физичког надражаја или стимуланса – „spektralni sastav Sunčeve svetlosti uvek razlikuje od spektralnog sastava svetlosti dobijene iz veštačkih izvora, recimo od sijalice, plinske svetiljke, sveće, itd.” (Krimier-Gaborović, 2011: 34) док разлика између топлоте добијене из природних и вештачких извора није опажљива у толикој мери, а вероватно је и мање важна за човека. Уз то, битан је и ефекат разматраних спољашњих дражи – када је реч о топлоти, ради се превасходно о ефекту на физиолошко стање човека док је код светлости далеко шири дијапазон: осим општег животног ефекта, присутан је и естетски или угођајни (нпр. *за њу прилику најбоље је пригушено свејло, посебно свеће, не само збој романџике, већ и зајо шџо је ѓламен мушки елементџ а восак женски* (ЕК); *велика ламџа је баџала ѓонешџо муџно свејло* (ЕК) и сл.).

¹¹² Поред наведених лексема, И. Стевовић, говорећи о морфосинтаксичком статусу и значењским вредностима лексема у функцији предикатива, у семантичку групу *физичко сџање ѓросџориџа* убраја и прилог сунчано. Примери из наше грађе, међутим, такву употребу поменутог прилога не потврђују, упркос томе што је њиме денотирана природна појава која утиче на прилике у каквом затвореном простору. У анализираном корпусу регистровани су само примери у којима се реферише о одликама каквог просторног ентитета, повезаним са продуктом дате појаве: *у сџану је свејло/мрачно*; *у сџану има/нема свејла*. Ово се у потпуности уклапа у полазну поставку да ПП са значењем физичких карактеристика простора описују стање у којем се он налази, прилике које у њему владају, а које су резултат, последица деловања

Као **функционални глаголи** појављује се свега неколико лексема: ЈЕСАМ (БИТИ), и, само под одређеним условима, ИМАТИ (НЕМАТИ) и ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ). Употребу наведених глаголских лексема условљава заједничка компонента издвојених лексичких група које чине неглаголску компоненту ових ПП – њима се денотира ефекат каквих спољашњих збивања, тј. оне означавају стања настала као последица, временских и атмосферских појава. Прва два пара глагола (ЈЕСАМ (БИТИ), ИМАТИ (НЕМАТИ)) поседују обележје резултативност /+/, што омогућава њихову употребу у посматраним структурама. Разлика између ових лексичких форми, као и у осталим семантичким типовима ПП, тиче се ограничења у погледу удруживања са једницама у позицији неглаголске компоненте – ЈЕСАМ (БИТИ) нису маркирани и удружују се и са прилошким и са именичким лексемама док ИМАТИ (и негирана форма НЕМАТИ) ступа у везу искључиво са овим другим. Уз ово ограничење, очито је још једно – први се слажу са свим издвојеним лексичко-семантичким групама док се други не везују за значењску групу ‘температурне вредности’. О овоме сведоче следећи примери:

У станичном ресторану у Теритеу *било је* мало **претопло** (ЕХ: 32); у холу који је служио као трпезарија *било је* сад прилично **мрачно** (ЕК); овде унутра *је* вечно **тамно** (ЦТ: 54); унутра *је* био **мрак**, соба без прозора (БП: 77); у просторима где *нема* **природне светлости** нити струјања ваздуха (ПОЛ, 2010); када *нема* довољно **природног светла**, неопходно је посебну пажњу посвети осветљењу (ЕИ); а у новом делу, саграђеном почетком деведесетих година, *има* **влаге** (ПОЛ, 2007); у кући коју су закупили *је* **влажно** и на зидовима се ствара буђ (ЕИ); **топлије је** код кумашина (ПОЛ, 2010); а **претопло је** и **загушљиво** у тој мојој соби (КР: 45); и у кући *је* **врџина** (РЈ).

Глаголи постајати (постати), маркирани обележјем процесуалност /+/ и са значењем почетне фазе процеса, удружује се са лексемама које упућују на процесе које можемо опазити, а не слаже се са лексемама које денотирају последицу каквог дуготрајног процеса: *ноћ је већ њадала и у кући је њосћајало све хладније* (ЕИ) *сијалица се наравно утаси али није њосћало мрачно као у рођу* (РК, О: 23); *јер је у соби њо-*

каквих спољашњих фактора (природних појава и прилика).

стијало хладно и језиво (ЕИ) и сл. али не и **постало је мемљиво/влажно/плесниво* и сл.

ЕФЕКТИ ЧОВЕКОВОГ ДЕЛОВАЊА У ЖИВОТНОМ ПРОСТОРУ (А.2). Ова целина обухвата ПП којима се реферише о томе каква је атмосфера у неком животном простору а која је настала као последица одређене активности/неактивности човека или се даје оцена датости какве човекове творевине. У складу са тим, лексеме које чине неглаголску компоненту ПП из дате целине углавном се гранају на две групе, при чему прву групу чине и **прилози** и **именице** док се у другу убрајају искључиво прилошке лексеме.

У 1. групи имамо прилоге, који су на семантичком плану адверзативно постављени, и својим значењем у жижу постављају различите параметре за квалификацију простора: ПРЉАВО, НЕУРЕДНО, ПРАШЊАВО, ЗАПУШТЕНО : ЧИСТО, УРЕДНО, СРЕЂЕНО; ЗАГУШЉИВО, ЗАДИМЉЕНО : ПРОВЕТРЕНО; СМРДЉИВО : МИРИШЉАВО:

У пивницама *је прљаво*, тамо су све сами гадови (МБ: 34); све око зграде неуређено са пуно опушака, папирића и слично, а у самој згради **прљаво** (ПОЈ, 2009); у ствари, није толико прљаво колико *је неуредно* (ЕИ); не само да базди него *је и прашњаво* до бола (МЂ: 76); унутра *је* тако **запуштено** и **смрдљиво** (РЈ); У стану *је* скромно али **чисто** (МК: 115); у кући *беше* лепо и **чисто** (СР: 118); у оном вертелу, као и обично, **чисто** и **уредно** (ИС: 84); унутра *је сређено* али испред су још увек радови (ЕИ); **загушљиво** *је* у мраку међу кацама (ДЂ: 90); у вагону *је било* преко мере **задимљено** и хладно (ЕК); само још у општинској судници је стара плесан, *није* још **проветрено** (СС: 54); у ћелији *је било* бучно и **смрдљиво** (ЕК); унутра *је* још увек **чисто** и **миришљаво** (ЕИ).

Као семантичко тежиште ових ПП остварује се група именица којима се простор квалификује углавном према једном параметру: њихово значење упућује на какав (не)нарушен ред, као, на пример, РЕД, НЕРЕД, ХАОС, ПРАШИНА, ЧАЂ, ГАР, ПРЉАВШТИНА а које имају и могућност прилошке семантизације:

по соби [*је*] **неред** (СР: 122); Да ли вам *је хаос* у соби или је лепо и уредно (ЕИ); У кући увек *има* **прашине** (ЕК); код ње *је* увек савршен **ред** (РЈ); у стану још увек *има* **прљавштине – гара, чађи** по собама (ЕИ).

Другу групу чини ограничена скупина прилога. Њихова општа карактеристика јесте да својим значењем квалификују простор као чо- векову творевину, при чему се на основу семантичких особености на- челно могу разврстати у две групе: (а) ону са семом величине простора – ПРОСТРАНО : УСКО, СКУЧЕНО, ТЕСНО, ТЕСКОБНО и (б) ону са семом естетске оцене простора: ЛЕПО, РАСКОШНО : ЈАДНО, ОФУЦАНО, СКРОМНО. То потврђују следећи примери:

У соби је доста огледала по зидовима, клима, LCD TV и веома лепо и **пространо** (ЕИ); унутра је било **уско, уско, уско**, тако да смо морали да рушимо тај зид (ЕИ); Позвао нас је у свој стан (...) овде је мало **скучено** и није то то (ЕИ); и у бачвари, где је од заранка, само што се вратио из поља и обиласка орача, био скривен од људи, *било му је тесно* за њега самог са Богом (ДТ: 131); ускоро им у кући *ћостјаге тесно* (БС: 94); у кући *беше лепо* и чисто (СР: 118); унутра је топло и светло, **раскошно** (ЕИ); хотел споља изгледа лепо, стара зграда и сређена фа- сада али унутра је **јадно, офуцано** (РЈ); у стану је **скромно** али чисто (МК: 43).

Позицију **глаголске компоненте** заузимају свега три глагола: ЈЕ- САМ (БИТИ), ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) и ИМАТИ (НЕМАТИ). Употреба прва два глагола регулисана је установљеним, описаним правилима, карактери- стичним за функционисање ПП у систему осталих семантичких поља, што овај први чини високофреквентним а други нискофреквентним. Ово потврђују горенаведени примери.

Употреба глагола **имати (немати)** ипак је донекле специфична – он се не повезује са свим именичким лексемама које фунгирају као негла- голска компонента ПП са значењем физичких карактеристика простора везаних за човеково деловање. Таква могућност изостаје када је реч о прототипичним представницима дате групе: РЕД : НЕРЕД/ХАОС (нпр. у *соби има прашине* (РЈ) али не и *имати ред/неред/хаос). Инкомпатибилност глагола **имати (немати)** са наведеним именицама може се објаснити на следећи начин: лексеме РЕД : НЕРЕД/ХАОС као неградабил- ни антоними искључују имплицирање/експлицирање количине – ком- поненте садржане у семантичком потенцијалу овог глагола.

ОЦЕНА АТМОСФЕРЕ (Б). ПП из ове значењске целине одсликавају атмосферу сцене (простора), настале удруженим деловањем двају

чинилица – атмосфера која влада у каквом простору последица је доживљавања његових физичких карактеристика али и резултат деловања људи који у њему бораве. Притом се датим ПП дефинише атмосфера као трајнија одлика каквог простора. Издвојене специфичности у значајној мери сужавају избор **прилошких лексема** из семантичке групе ‘расположење средине’ (Ристић, 1990: 75) приликом конституисања ПП са описаним значењем. Инвентар јединица остварених у његовој неглаголској компоненти ограничен је и своди се на неколико адверзативних лексема, којима се одсликава утисак о неким чулно регистрованим својствима денотативног простора, уз указивање на субјективни доживљај датог простора, те посредно његово вредновање: ЛЕПО, ПРИЈАТНО, ВЕСЕЛО, УДОБНО : НЕПРИЈАТНО, ДЕПРЕСИВНО и сл.:

кући *беше лепо* (СР: 118); реновирали сте кућу, баш вам *је лепо* (РЈ); код њих *је* тако **лепо** – све су средили, окречили, купили нови намештај (РЈ); у канцеларији *је било пријатно* – окречено у бело и без сувишних детаља (ЕК); тако *је лепо* и **пријатно**, али шанк није угланчан (ЕХ: 45); соба за бебу треба да буде окречена у јарке боје, да *буде весело* (ЕИ); беше то монументална зграда а *било је* тако **удобно** у њој (СС: 56); из предсобља уђосмо у главну собу куће, овде *је било удобно*, хладовито, али мемљиво (ММ: 35); а код вас *је* одиста врло **удобно** (ЕК); унутра, у хали колективног смештаја, *било је непријатно* – влажно, мемљиво и прљаво, а становници нервозни и незадовољни (ЕК); У соби је био стари намештај, тамни зидови, мемљиво. *Било је* тако **депресивно** (ЕИ).¹¹³

Како показују примери, неспецификоване лексеме ЛЕПО, ПРИЈАТНО, НЕПРИЈАТНО, са значењем опште оцене којима се квалификује само у позитивном, тј. негативном смислу употребљавају се на посебан начин. Њихово се значење, наиме, спецификује експликацијом додатног садржаја, који непосредније упућује на то што је утицало на стварање каквог доживљаја неке атмосфере у животном простору. Такво експлицирање или претходи или следи након структура са општим евалуаторима, што

¹¹³ Премда корпус не бележи лексеме типа дивно, красно, прелепо, предивно, слајно : грозно, одвратно, лезиво и сл., које поседују додатну значењску компоненту јер указују на појачани степен означеног својства, свакако се не може искључити њихова употреба у посматраном типу ПП: *унутра је њрелејо/дивно/красно/слајно/грозно/одвратно* и сл.

је у складу са употребом оваквих лексема у ПП из других семантичких поља.

У саставу предикатских конструкција из овог субпоља остварује се једино **глагол** ЈЕСАМ (БИТИ):

Лејо им **је** у новом стану – све је у благим, пастелним бојама (ЕИ); унутра **је било** тако *дејресивно* због тих тамних завеса и вештачког цвећа (ЕИ); у његовој соби је *весело* – на зидовима слике, пуно цвећа (РЈ) и сл.

Ово је, као и у случају других предикатских конструкција чије значење имплицира оцену каквог садржаја, потпуно очекивано, с обзиром на њихову примарну функцију – у фокусу је вредновање каквог простора, без експлицирања других информација, које могу бити уведене осталим функционалним глаголима. Тако је изостајање глагола ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) у овој позицији у вези са значењем посматраних предикатских структура јер се овим ПП, наиме, описује специфична атмосфера која влада у каквом простору, као његово трајније стање, уз немогућност указивања на промену описаних карактеристика. Немогућност употребе глагола ИМАТИ (НЕМАТИ) условљена је морфосинтаксичким законитостима јер семантичко тежиште ПП из ове целине чине искључиво прилози с којима се овај функционални глагол не удружује.

3.1.2.1. Валентни модели

Имајући у виду околност значење ових ПП, разумљиво је да њихова семантичка валентност укључује адвербијалне детерминаторе: $S = P_{\text{физике}} + \text{Arg1}_{\text{спацијалност}} + \text{Arg2}_{\text{темпоралност}}$. Према је значење посматраних предиката такво да, на дубинском плану, укључује место и време под којима се актуализује означено стање каквог затвореног простора, често је лексикализован само спацијални детарминатор, док темпорални изостаје. Осим тога, иако базични модел синтаксичке валентности ПП са значењем евалуације човековог животног простора представља аргументно-предикатска реченична структура, у површинској структури исказа спацијални и/или темпорални детерминатори не морају увек бити исказани.

Уз то, базична структура, наравно, може се ширити увођењем факултативних аргумената, везаних само за поједине целине, што је условљено оствареним специфичним значењским компонентама или,

понекад, оних аргумената који су условљени специфичним прагматичким оквиром.

Конечно, ПП са значењем евалуације човековог животног простора конституишу следеће моделе синтаксичко-семантичке валентности на површинском плану реченичне структуре: 1. $S = P_{\text{fizičke karakteristike, ocena atmosfere}} [\leftarrow V_{\text{operator}} + Lex]$, 2. $S = P_{\text{fizičke karakteristike, ocena atmosfere}} + Arg1_{\text{spacijalnost}}$
 3. $P_{\text{fizičke karakteristike, ocena atmosfere}} + Arg1_{\text{spacijalnost}} + Arg2_{\text{temporalnost}}$. У оквиру тематске целине ‘физичке карактеристике’, уз наведене моделе, реализује се и следећи будући да се базична валентна структура проширује увођењем допуне са значењем рестриктивне квалификације: $S = P_{\text{fizičke karakteristike}} + Arg1_{\text{spacijalnost}} + Arg2_{\text{restriktivna kvalifikacija}}$

$$1. S = P_{\text{fizičke karakteristike, atmosfera}} [\leftarrow V_{\text{operator}} + Lex]$$

Предикатске конструкције са значењем евалуације човековог животног простора, укључујући обе целине (физичке карактеристике и оцена атмосфере), на површинском плану реченице коју конституишу, могу се, додуше веома ретко, остварити као предикати нулте валентности. Притом је описана реализација анализираног типа предиката, с обзиром на његово, у бити, ситуационо значење, контекстуално везана. Најчешће је у ужем или ширем језичком окружењу наведен локализатор, тачније језичка јединица (лексема или падежна конструкција) у различитим реченичним позицијама, којом се јасно идентификује место реализације денотиране ситуације, као кључ за разумевање датог исказа. Наведено потврђује мањи број примера забележених у анализираној грађи:

тако је *лејо* и *џријатино*, али шанк није угланчан. Неопходно је и даље улагати у опремање **ресторана** (ЕХ: 45); колико год чистим **кућу**, толико је, нећу рећи *џрљаво* јер *није*, али свакако *напред* (ЕИ); **У соби** је био стари намештај, тамни зидови, мемљиво. *Било је тако дејресивно* (ЕИ).

$$2. S = P_{\text{fizičke karakteristike, atmosfera}} + Arg1_{\text{spacijalnost}}$$

У примерима из анализираног корпуса преовлађује овакав модел синтаксичке валентности посматраних предиката. Уз ПП из овог семантичког субпоља појављује се само један значењски тип спацијал-

ног адвербијала – непосредна, директна локализација, тј. интралокализација (Piper, 1997: 63), у примерима из корпуса означен прилозима и предлошко-падежним формама.

Из класе првих реализују се (а) прототипичан члан лексичко-семантичке групе са просторним значењем, спецификованим као ‘унутрашњост локализатора’, УНУТРА или (б) заменички прилози ОВДЕ, ТАМО, који, упућују на какав затворени простор, што се види из њиховог непосредног окружења:

Унутра је било влажно и загушљиво (НМ: 34); *Унутра је било најтешње него напољу* (КР: 54); *Унутра је хладовито* као у подруму (ПОЛ, 2001); *Унутра је ниско и тесно* (МД: 13); *Унутра је тихо и мрачно* (АВ: 21); Без обзира на то што споља делује пристojно, *унутра је прави хаос* (ПОЛ, 2010); Пређимо у други вагон, *овде је сувише тихо* (ЕК); *У сали за свечаности је много људи. Овде је светло* (ЕК); попела се уз мрачне дрвене степенице *на таван. Тамо је било као у тробу — мирно, загушљиво*, ваздух је био пун трулежи (ЕИ).

Од предлошко-падежних форми појављују се конструкције са семантичком компонентом ‘унутрашњост’: $У + N_{\text{Loc}}$, $НА + N_{\text{Loc}}$ и $ПО + N_{\text{Loc}}$, лексикализоване именицама које означавају какав просторни ентитет (називи различитих просторија, именице које упућују на затворен простор). Превагу има први предлошко-падежни облик, као немаркирани: *загушљиво је од жалости у подруму* (ДЋ: 131); *у мојој соби је увек вруће* (ЕИ); *у стану је било тако мрачно* (ЕИ); *тако је светло у њеној соби* (ДЋ: 156); *у кафани је било тихо* (ЋБ: 34); али *загушљиво је у овом подземљу* (ЕК); *у купеу је било хладно*, путници су спавали (КД: 91); *у хелији је било бучно и смрдљиво* (ЕК); *мирно је било у хотелу* (ПОЛ, 2009); *у пивницама је њрљаво* (ЕК); *У средини горела је обешена лампа, јер је од високих ограђених прозора у кући било мало светлости* (БС: 84); само још *у општинској судници је стара плесан* (СС: 46).

Истозначна је конструкција $НА + N_{\text{Loc}}$ али уз ограничења у избору лексема које заступају овај образац. Модел са предлогом НА реализује се уз називе просторија које су високо (ТАВАН, СПРАТ), на шта, између осталог, упозорава П. Пипер: „Модели са предлогом *на* обично су у таквој секундарној употреби уз називе неких институција, топонима,

просторија које су високо (истакла Ј.А.) и др. нпр. *на факултету*, али у *Скупштини*; *на Цетињу*, али у *Кошору*; *на тавану*, *ресторан на торњу* али у *подруму*” (Piper, 1997: 65). С обзиром на описане рестрикције, сасвим је очекиван мањи број примера са спацијалним детерминатором формализованим овим предлошко-падежним обликом:

Мада је **на тавану** *било хладно* (ЕК); **на тавану** је *прашњаво* и *прљаво*, не идите горе (РЈ); **на спрату** је *влажно* (ЕИ).

Конструкција $PO + N_{LOC}$, иако блискозначна локативним конструкцијам са предлозима *У* и *НА*, ипак не носи сасвим исто значење – предлогом *ПО* наглашава се заузимање читаве површине локализатора (Ивић, 1951–1952: 177), или се заузимају поједине тачке извесне површине (Ивић, 1951–1952: 177), што имплицира распршеност ентитета по њој (Klikovac, 2006: 240): *по соби* *неред* (РС: 122); *прљавиштина је по целој кући* (РЈ); *хаос по целом сџану* (РЈ) и сл. Очито је да је употреба ове предлошко-падежне конструкције уско везана за значење које носи предикат. Значај глаголске семантике у том смислу у литератури се препознаје и издвајају се семантичке групе глагола спојиве са датим моделом (в. Антонић, 2005а: 283–284). Како значењско тежиште овога типа предиката носи прилог или именица, уочавају се рестрикције у погледу њиховог удруживања са посматраном предлошко-падежном формом. Како показују забележени примери, конструкција $PO + N_{LOC}$, када је реч о ПП, везује се углавном уз именице, градивне или оне које својим значењем обухватају различите материје и предмете, као ПРАШИНА, *НЕРЕД*, ПРЉАВШТИНА, ХАОС и сл.

Осим наведених локативних конструкција, у позицију спацијалног детерминатора ПП из овог субпоља појављују се још две падежне форме: $KOD + N_{GEN}$ и $O + N_{DAT}$: *код Петровића је пријатно и весело* (РЈ); *лепо је и весело код вас* (ЕИ); *код њих је иако дејресивно* (ЕИ); *код нас никад није иако уредно* (ЕИ); *иако вам је весело у сџану* (РЈ); *неред нам је у кући* (РЈ) и сл. Примери потврђују уочену и у литератури описану разлику између ових и осталих конструкција са просторним значењем – њих лексикализују јединице са обележјем живо */+/*. Ови примери такође упућују на то да се генитивна форма и беспредлошки датив најчешће остварују уз (а) ПП који говоре о атмосфери у каквом простору и (б) уз ПП који описују физичке одлике каквог простора настале као последица човековог (не)де-

ловања. Ово је свакако условљено семантиком датих предиката, будући да они упућују на стања уско везана за домен човекових активности.

3. S = P_{fizičke karakteristike, atmosfera} + Arg1_{temporalnost}

Изостављање темпоралног адвербијала из површинске структуре исказа представља специфичност која се може повезати са карактером посматраног значењског типа ПП. Они, наиме, по правилу описују стање у којем се налази какав простор у тренутку визуелног опажања, најчешће без могућности да укажу на то како ће он изгледати у будућности, или, с друге стране, реферишу о његовим трајнијим карактеристикама. Стога је експликација темпоралног детерминатора информационо редуванта: *Унутра је било тако депресивно и мрачно* (ЕК); *Стан је прелеп, велик и на сунчаној страни, тако да унутра има довољно природног светла* (ЕИ). У овом другом случају – када се опис какве просторије не ограничава на опис стања затеченог у тренутку визуелног доживљаја, међутим, постоји могућност нарушавања описаног правила. Када су ПП маркирани обележјем фреквенције /+/, тј. када се њима упућује на стање које се понавља, они могу бити праћени темпоралним адвербијалима са значењем повременим (ЧЕСТО, РЕТКО, ПОНЕКАД, ПОВРЕМЕНО и сл.) или регуларног (УВЕК, НИКАД) понављања (Antonić, 2001: 184–193), чиме као да се потцртава трајнији карактер описаног стања, упркос подложности променама: *Немам у последње време живаца за спремање, тако да је често прљаво* (РЈ); *И код њих је понекад хаос, али никада није баш тако прљаво* (РЈ).

Специфичности – валентни модели у целини А2. У оквиру целине ‘карактеристике везане за човеково деловање’ издвајају се ПП са лексемама којима је означена димензија простора. Због своје специфичности у погледу лексичког значења, предикатске конструкције с описаним значењем конституишу и специфичан валентни модел $S = P_{fizičke\ karakteristike} + Arg1_{spacijalnost} + Arg2_{restriktivna\ kvalifikacija}$. Уз њих се реализује форме ЗА + N_{ACC}, и Ø + N_{DAT}: *постало је тесно за нас троје; баш вам је скучено овде* и сл. Прилози типа МАЛО, УСКО, СКУЧЕНО : ПРОСТРАНО у овом контексту носе имплицитну информацију: за кога/шта или некоме. Искази са неексплицитном допуном упућују на одређена одступања у погледу величине каквог простора, прецизније носе информацију о томе да дата димензија није у оквиру стандарда. Експлицирањем допуне у акузати-

ву са предлогом ЗА или беспредлошком дативу значење се конкретизује тако што се димензије простора не одређују према стандарду већ према каквом другом параметру, који намеће именица у зависном падежу.

3.1.2.2. Прилошки *йредикай* : остали *ийови йредикайа*

Поред прилошког, дату семантичку вредност могу да искажу глаголски предикат и копулативни партиципски предикат. Увидом у табеларни приказ целина издвојених у оквиру субпоља ‘евалуација човековог животног простора’, уз представљање могућности њихове формализације ПП и глаголским предикатом или копулативним партиципским предикатом, могуће је упоређивати ова синтаксичка решења.

семантичко субпоље	прилошки предикат	глаголски предикат	копулативни партиципски предикат
физичке карактеристике везане за спољашња стања	Унутра је светло/видно/ мрачно / мрак / тамно Унутра има светла/ светлости	/	/
	Унутра је ледено/ студено/ прохладно/преврнуће/ хладно/ хладњикаво/прохладно/ свеже/пријатније/топло/ претопло/врнуће/ врнућина/зима	/	/
	Унутра је влажно / влага / мемљиво/мемла/ плесниво/ плесан	/	/
	/	/	Кућа је завејана/ поплављена / спаљена / срушена

физичке карактеристике везане за човеково деловање	Унутра је прљаво/неуредно/хаос/ прашњаво/запуштено/ чисто/уредно сређено/ загушљиво / задимљено / проветрено/смрдљиво/ миришљаво	Неко је испрљао/ запустио/ чистио/ средио/ задимио/ проветрио мирише / смрди на	
	Унутра је пространо/ Уско/скучено/тесно/ тескобно/ лепо/ раскошно/јадно/ офуцано/ скромно		
оцена атмосфере	Унутра је лепо / пријатно / весело/ удобно / непријатно/ депресивно		

Табела 5: ПП, глаголски и копулативни партиципски предикат са значењем евалуације човековог животног простора

Табеларни приказ три издвојене целине и попис образаца за њихово исказивање упућује на закључак да је структурни образац прилошког типа доминантно језичко средство за формализацију семантичког субпоља ‘евалуација човековог животног простора’ јер су њиме исказиве готово све уочене значењске диференцијације. Доминација ПП унутар овог семантичког субпоља огледа се у реализацији конкурентних синтаксичких средстава (глаголског и копулативног партиципског предиката) само у једној издвојеној целини. Наиме, у оквиру целине ‘физичке карактеристике везане за човеково деловање’ остварују се све три синтаксичке форме, при чему, иако се уочавају подударности у значењу јер денотирају исти семантички садржај, оне нису у потпуности исто-значне већ се разграничавају на основу два кључна параметра. Као дистинктивне црте намећу се одређена значењска обележја, што утиче на различите валентне карактеристике једних или других форми.

Прилошки : глаголски предикат. Упоредивање исказа са прилошким и глаголским предикатом, међутим, показује да, иако прилози/именице, као семантичко тежиште ПП, и глаголи, као носици функције глаголског типа предиката, често и у деривационој вези, припадају истој семантичкој групи речи, постоје разлике и разграничења у значењу ова два структурно различита типа предиката. Разликовним компонентама динамичности и процесуалности, карактеристичним за глаголски предикат, као релевантно обележје придружује се и категорија агентивности. Глаголски предикат, тако, за разлику од прилошког, даје процесу настанка каквог стања и податак о вршиоцу активности која је довела до затеченог стања одређеног просторног ентитета. ПП у фокус пак поставља искључиво опис стања у којем се налази какав затворени простор, при чему се информације о начину настанка датог стања, о процесу његовог настајања и о ономе који је својом активношћу довео до њега сматрају редундантним и остају неисказане (уп. нпр. *У соби је неред : Најправили су неред у соби / Оставиоли су неред у соби; У сџану је ѓрљаво : Исѓрљавили су сѓан* и сл.).

Прилошки : копулативни партиципски предикат. Приметно је да је копулативним партиципским предикатом могуће означити садржај који није доступан ПП. У структурирању ПП, наиме, изостају прилошке/именичке лексеме са значењем појава у природи које делују на какав простор на такав начин да он постаје објектом њиховог остваривања и бива измењен (нпр. *кућа је ѓојлављена/сѓављена/завејана / срушена у земљоѓресу* и сл.). У случају овакве ванјезичке ситуације остварује се пасивна реченична структура а у фокус пажње поставља се, с једне стране, објекат деловања каквих спољашњих збивања, уз описивање насталих а трајнијих његових карактеристика, и, с друге, акцидентни агенс као иницијатор и реализатор, лексикализован (нпр. *кућа је била завејана снетом*) или садржан у семантичком потенцијалу глагола у облику трпног придева (нпр. *кућа је ѓојлављена*).¹¹⁴ Сходно

¹¹⁴ Под акцидентним агенсом у литератури се подразумева иницијатор и реализатор неке непредвиђене, случајне, неочекиване радње којим се, за разлику од инструмента, не манипулише. Овај тип агенса поседује следећа обележја: живо/-/ или живо+/, конкретно /-/ или конкретно +/, самоактивност +/- или самоактивност -/ (Comrie, 1989; Van Valin, 1996; Ивић 2002; Алановић, 2004; 2004а; Aјdжановић – Вјелаковић, 2009: 37).

томе, као заједничка црта ПП и копулативног партиципског предиката издваја се обележје резултативности док их разграничава категорија агентивности: код првих податак о вршиоцу радње у потпуности изостаје и оне имају карактер безагентних структура; друге представљају прототипичну структуру са детопикализованим агенсом експлицираним зависним агентивним формама.¹¹⁵

Све наведено одражава се на бројност ПП и других хомофункционалних конструкција – прилошке предикатске конструкције заузимају централну позицију у оквиру субпоља ‘евалуација човековог животног простора’ и имају превагу у односу на конкурентна синтаксичка средства: глаголски тип предиката и копулативни партиципски предикат.

3.1.2.3. Субпоље ‘евалуација човековог животног простора’ – завршни преглед

Закључци о формализацији и лексикализацији ПП са значењем евалуације човековог животног простора своде се на следеће:

– На плану форме ове ПП одликује једнообразан начин конституисања. Формализовани су двочланим конструкцијама сачињеним само по основном, прототипичном моделу – $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adv/N]$. Модел са именицом остварује се само у виду основног обрасца док онај са именицом опште семантике и атрибутом као носиоцем значења није својствен овом типу ПП.

– Глаголски конституент лексикализован је малим бројем глагола: ЈЕСАМ (БИТИ), ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) и ИМАТИ (НЕМАТИ). И у овом типу ПП доминирају немаркиране лексеме. Глаголи ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) и ИМАТИ (НЕМАТИ) далеко су мање заступљени, а њихову употребу одређују одређени синтаксичко-семантички услови. Већа заступљеност глагола ЈЕСАМ (БИТИ) у односу на поменуте ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) и ИМАТИ (НЕМАТИ) условљена је и могућношћу комбиновања са свим лексемама на позицији неглаголске компоненте, без обзира на њихова морфолошка и семантичка обележја, а за ове друге важе нека правила рестрикције. Тако процесом повезивања глагола ИМАТИ (НЕМАТИ) са

¹¹⁵ „Експлициране зависне агентивне форме разликују два типа: агентивни у зависној падежној форми, и други, коагентивни који подразумева претходну формализацију неке агентивне форме” (Алановић, 2005: 179)

именичким лексемама као експонентима неглаголске компоненте ПП управљају граматичке компоненте значења. С друге стране, удруживање глагола ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) и јединица на позицији предикатива одређују значењски односи исказани другим елементом. Обичнији је спој овог глагола са лексемама које упућују на какво променљиво стање, при чему је човек у могућности да перцепира сам процес промене.

– Као предикативи остварују се **прилози** из неколико лексичко-семантичких подгрупа и **именице**, семантички и деривационе везане за прилоге, што представља уобичајен принцип лексикализације неглаголске компоненте ПП. Начелно, дате лексеме одликује присуство/одсуство оних сема које диференцирају амбијент: добро/лоше стање у затвореном простору. Притом, ПП овакве семантике одликује једна специфичност која се тиче припадности лексема у функцији предикатива одређеним семантичким класама прилога, тј. именица. Ову позицију, наиме, у највећем броју случајева, заузимају лексеме, примарно везане за друга тематска поља, али уско везане и за значења исказана овим типом ПП. Тако, као семантичко тежиште датих конструкција остварују се: (1) прилози и именице са значењем стања појава у природи и средини, јер се овим типом предиката квалификује стање просторија узроковано различитим спољашњим утицајима (СВЕТЛО, ТАМНО, МРАК, ВЛАЖНО, ТОПЛО, ХЛАДНО и сл.), (2) прилози са значењем атмосфере (ВЕСЕЛО, ПРИЈАТНО, ДЕПРЕСИВНО) и (3) евалуатори (ЛЕПО, РУЖНО и сл.), будући да овај тип ПП износи оцену каквог простора. Мали број лексема типичан је искључиво за ПП који денотирају какве одлике затвореног просторног ентитета – ЗАГУШЉИВО, ЗАДИМЉЕНО, МЕМЉИВО. Као заједничка компонента семантичког садржаја издвојених лексема могла би се поставити сема која подразумева задржавање каквог стања, условљено затвореним простором. Ово је у супротности са просторним ентитетом који укључује отвореност, будући да он подразумева немогућност задржавања датог стања (уп. нпр. *Унутра је задимљено/загушљиво/мемљиво* али не и *напољу је задимљено/загушљиво/ мемљиво).

Што се тиче валентности прилошких предиката из 2. субпоља, можемо извести следеће закључке:

– ПП остварују се ретко, готово по изузетку, као предикати нулте валентности, строго контекстуално условљено, док далеко чешће отварају место спацијалним адвербијалима.

– Темпорални адвербијали, премда укључени у граматичко значење посматраних ПП, најчешће остају имплицитни, будући да је њихова идентификација увек дата и глаголским делом предиката; њихово експлицирање на површинском нивоу праћено је специфичним семантичким условима – исказом се тада упућује на стање које се понавља.

– Уз ПП овакве семантике остварују се спацијални адвербијали искључиво са значењем директне, непосредне локализације, што је, свакако, директно условљено значењем датог предиката. Формализовани су прилозима и предлошко-падежним конструкцијама, доминантно формом $У + N_{LOC}$, типичном за значење интралокализације, и, знатно, ређе моделима $НА + N_{LOC}$ и $ПО + N_{LOC}$, маркираним додатним значењским компонентама. Форме $КОД + N_{GEN}$ и $Ø + N_{DAT}$, заступљене именицама са обележјем живо /+/ или личним заменицама, типичне су само за оне ПП који реферишу о стању затвореног просторног ентитета, насталом каквим човековим деловањем.

– Уз ПП са значењем квалификације простора с обзиром на димензије остварују се конструкције типа $ЗА + N_{ACC}$ и $Ø + N_{DAT}$, с улогом да употпуне и прецизирају њихов семантички садржај.

3.1.3. Субпоље ‘грушћевне прилике’

Тематску област ‘друштво и јавни живот’ чине појмови везани за друштво и најрелевантније појаве у њему. Највише места заузимају различити појмови везани за област јавног живота – политику, законодавство, економију, привреду. Осим наведеног, дата област обухвата различите сегменте човековог испољавања, односно широку сферу интересовања и активности, што укључује различите области: културу, науку, уметност, религију, медије, спорт и сл. Ова је целина, како се види, обимом и структуром међу највећима и најсложенијима, при чему се прилошким типом предиката исказују само њена поједина подручја. Он је ограничен на исказивање и описивање стања у друштву, те његову оцену. С обзиром на сферу у области јавног живота која је у фокусу, те на карактер квалификације, ПП у оквиру овог субпоља на-

челно обухватају две целине која се јасно диференцирају, те се њима описује стање у друштву или процењују какви јавни догађаји: *На северу Косова јуче је било мирно* (РТС, 2008), *Било је свечано на прослави годишњице Правног факултета* (ЕК).

Формална структура и састав прилошког предиката. Прилошки предикат који начелно описује, одсликава стање у друштву или карактер каквих друштвених збивања већином је формализован двочланим конструкцијама сачињеним по моделу: $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adv/N]$. Од формалних образаца за означавање овог типа ПП доминира онај са прилогом као лексичком компонентом. Модел са именицом ређи је, везан искључиво за једну тематску целину ('стање у друштву') и појављује се у само једном структурном лику – без атрибута: $V_{operator} + Lex [\leftarrow N]$.

Као непосредни корелатив дубинског ПП на површинском плану јавља се копулативни именски предикат сачињен по моделу $N + V_{operator} + Lex [\leftarrow Adj]$. Овакав начин формализације мање је типичан и ограничене је употребе – не везује се за ПП са значењем друштвених прилика у целини већ само за тематску целину 'стање у друштву': *ситуација у земљи је озбиљна* (ЕК).

Глаголска компонента. У погледу начина лексикализације глаголске компоненте, ПП са значењем друштвених прилика показују извесна одступања у односу на ПП из осталих семантичких поља. Појављују се само глаголске јединице из групе *копулативних* и *неправних копулативних глагола* док корпус не бележи јединице из класе примарно пунозначних глагола. У саставу ових ПП појављују се практично само глаголи: ЈЕСАМ (БИТИ) и ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ). Очекивано, заступљенији је први глагол, будући сведен на граматичку лексему, док се други јавља ређе, чешће унутар једне тематске целине ('стање у друштву'), стављајући у фокус, свакако, промену и настанак каквог новог, другачијег стања. У највећем броју примера функционални глаголи употребљени су у презенту и претериталним формама, доминантно перфекту:

Што се света тиче, у Израелу **је** веома *напет* (ПОЛ, 2000); у Скупштини **је** можда *бурно* (ПОЛ, 2001); на Косову **је** *ојасно* али ме није страх (ЕИ); кога год да видим од пријатеља, сви су говорили како **је** овде *јадно, теши-*

ко и како им сви подмећу ногу (ПОЛ, 2010); не знам, *језиво је* овде (ПОЛ, 2006); хоћу да идем било где! Овде *је нејодношљиво* (ЕИ); *жестико је било* на минулом вечитом дербију (ПОЛ, 2006); недавно смо имали један концерт у Шапцу и *било је изванредно* (ПОЛ, 2006); сад недавно на промоцији моје књиге у Загребу *било је невероватно* (ПОЛ, 2010); тамо *је постало бурно* (ПОЛ, 2000); овде *је постало нејодношљиво*, град је модеран али опасан за живот (ЕИ); јер *постаје неиздрживо* а тек нас чека предизборна кампања (РТС, 2009); није ми било тешко да и видим и осетим да у Приштини *постаје неиздрживо* (ПОЛ, 2006); јуче *је* у Новом Пазару *било мирно* али *најешто* (ПОЛ, 2009).

Остали глаголски облици забележени су у мањем броју примера, при чему ипак, за разлику од ПП из семантичког субпоља ‘евалуација човековог животног простора’, њихова реализација није ограничена у толикој мери. Другим речима, употреба глаголских облика маркираних обележјем реализованост /-/ (футура, те потенцијала) у оквиру ПП за денотацију друштвених прилика, иако ретка, није неочекивана с обзиром на њихово значење. Њима се, наиме, указује на онај домен човековог живота и активности, за њега веома значајних, на које он, у мањој или већој мери, ипак може утицати. Садржај ових предикатских конструкција релевантан је за човека, јер се њима денотира збир датости у оквиру којих се реализује нека радња или актуализује одређено стање, те човек покушава да их пројектује и у будућности, те сагледа потенцијалне последице њиховог евентуалног остваривања:

овде *ће бити* врло *бурно*, и сад, и на јесен поготово (ПОЛ, 2010); свестан сам да *ће* након овакве одлуке у Београду на Косову *бити њаклено* (ПОЛ, 2002); Ако *би било несигурно* и *тешко* за грађане упркос напорима Владе, требало би ићи на нове изборе (НИН, 2005); ако донесемо такав закон, на улицама *ће бити мање проблема*, *биће мирније* и *сигурније* (ПОЛ, 2004); ако би се дошло до компромиса, на Косову *би било сигурно безбедније* за Србе (ПОЛ, 2007) и сл.

Глагол бивати у саставу анализираног типа предиката потврђен је малим бројем примера и употребљен је махом са значењском компонентом хабитуалности, упућујући на (а) циклично понављање каквих околности и збивања током дужег периода: *бивало је најешто њоком целог процеса претовора* (ПОЛ, 2004); *бивало је ојасно у њом рају*

(ЕИ) или на (б) њихово ретко остваривање: *бивало је мирно и тамо* (ПОЛ, 2004); *бивало је мање безбедно, најтеже али углавном је било мирно* (ПОЛ, 2005).¹¹⁶

Неглаголска компонента. Што се тиче предикатива, ПП из овог семантичког поља не разликују се од осталих типова – то су већином прилози, и, ређе, именице. **Прилози** у оквиру ових ПП припадају класи прилога са значењем оцене, тј. процене прилика, што обухвата како опште евалуаторе тако и лексеме које упућују на процену стања, прилика према различитим параметрима. Дистрибуција ових прилога је различита. Прилози са значењем спецификоване оцене остварују се као конституенти ПП уз одређена ограничења јер се неки од њих не могу везивати за обе издвојене целине, или могу али само у одређеним прагматокомуникативним условима (уп. нпр. у *Косовској Митровици је мирно* али не, или ређе, и *на концерту/на утакмици/на састанку је мирно; *на концерту је било сјектикуларно* али не, односно ређе, и *у Косовској Митровици је спектакуларно и сл.).¹¹⁷ С друге стране, прилози са значењем опште оцене, који се као основни евалуатори убрајају у семантичке примитиве, немају ову врсту ограничења (уп. нпр. у *Србији је добро/лоше* али и *на предавању/на концерту/на утакмици је добро/лоше*).

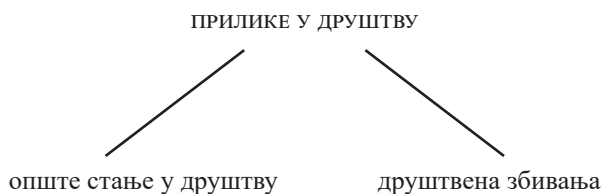
Као номинални предикативи појављује се мали број именица које, начелно, припадају једној лексичко-семантичкој групи те реферишу о каквом лошем, нестабилном стању у друштву, као што је: КРИЗА, БЕДА, НЕМАШТИНА, ОСКУДИЦА:

мада је велика беда у махали, ноћу се из тог српског села стално чула песма (МЦ, С: 121); Беда је и оскудица горе (ЕК); криза је и у окружењу (ПОЛ, 2010); Рат се ближио крају, а у целој земљи је била немаштина (ПОЛ, 2008).

¹¹⁶ Премда анализирани корпус не бележи употребу глагола БИВАТИ са инхоативном значењском компонентом, таква његова употреба не може се у потпуности искључити.

¹¹⁷ Наиме, могуће је замислити ситуацију у којој би био прихватљив исказ: у *Косовској Митровици је било сјектикуларно*, уколико се не остварује на почетку каквог текста и уз то се имплицира саопштавање о неком догађају – спортском, уметничком, политичком.

Обележја прилошког предиката по тематским целинама. Тематска област ‘друштво и јавни живот’ представља, како је раније истакнуто, значењски разгранату целину, али, без обзира на то, када је реч о средствима формализације, не појављују се разноврсни модели ПП. С друге стране, инвентар лексема које структурирају ПП, премда не потичу из различитих лексичко-семантичких скупова, релативно је богат. Унутар овог семантичког субпоља диференцирају се две целине: прва се односи на опис и оцену друштвених прилика као појава које се могу објективно евалуирати, а друга на реферисање о субјективном искуству, односно о субјективном доживљају различитих јавних дешавања из области културе, науке, уметности, религије, медија, спорта и сл. Схематски приказ тих целина био би овакав:

Графикон 3: Тематске целине у оквиру субпоља ‘друштвене прилике’

Упркос овако малом броју тематских целина, инвентар лексема (посебно неглаголских) изразито је богат, јер је посматране појаве могуће сагледати из различитих углова и евалуирати на основу бројних параметара.

Богатство лексичког инвентара за описивање и оцењивање различитих друштвених појава имплицира и семантичку разноликост, низ значењских диференцијалних компоненти релевантних како на плану уланчавања са функционалним глаголима тако и у синтаксичком моделовању пропозитивне структуре.

ОПШТЕ СТАЊЕ У ДРУШТВУ (А). Као предикативи у ПП из ове целине појављују се лексеме са функцијом евалуатора – **прилози и именице**, којима се квалификују, процењују с разних аспеката прилике у одређеном друштву, околности под којима се остварују различите људске

активности, те основне животне ситуације. Према начину вредновања друштвених прилика издвајају се две групе лексема. Прву групу чине лексеме којима се стање вреднује само према општим параметрима у оквиру поларизованих концепата ДОБРО : ЛОШЕ, те се прилике које владају у каквом друштву одређује као пожељне или не, при чему је, свакако, искључена субјективност те у фокус постављена објективна оцена (Wierzbicka, 1996: 51–54). Могућност исказивања неспецификоване оцене имају искључиво прилошке лексеме, практично само две јединице ДОБРО и ЛОШЕ, као семантички примитиви те основни експоненти концепта евалуације, чије је значење засновано на доминантним компонентама позитивно – негативно нпр.:

У Србији *је лоше* и за то није крив само ДС (ПОЛ, 2012); сада *је пуно боље* него што је било за време комуниста и у току ратних деведесетих (ЕИ); данас *је* ипак **добро** у Србији какву смо кризу имали деведесетих (ПОЛ, 2007); *Није добро* ни у Грчкој, ни у Шпанији, ни у Португалији, Италији (РТС, 2011); Истина, у његовој земљи ретко *је било добро* (ПОЛ, 2008) и сл.

Другу групу чине лексеме које обухватају значење ‘оцене’, укључујући пак у свој семантички садржај и информацију о параметру на основу којег се друштвене прилике вреднују. Тако једне јединице садрже компоненту оцене о безбедносној ситуацији у каквом друштву (БЕЗБЕДНО, СИГУРНО, ОПАСНО, НАПЕТО, МИРНО, РАТ, МИР), друге оцену о материјалном, тј. економском стању у којем се какво друштво налази (БЕДНО, ЈАДНО, БЕДА, ЈАД, НЕМАШТИНА, СИРОМАШТВО), трећима се истиче карактер животних прилика, углавном одређен материјалним приликама у друштву, те посредно утицај какав оне имају на човека (ТЕШКО, НЕПОДНОШЉИВО, НЕИЗДРЖИВО), а неке од њих дају оцену о ваљаности различитих појава у друштву, исказујући притом већи степен заступљености исказаног квалитета (ОЧАЈНО, ГАДНО, ГРОЗНО, ЈЕЗИВО, КАТАСТРОФАЛНО, СТРАШНО, РЂАВО). Инвентар лексема овакве семантике, како се види, обухвата махом прилошке и, далеко ређе, именичке лексеме и организован је у два реда, на значењском плану, контрастно постављених јединица, и притом је заснован на двама концептима – ‘добро, позитивно’ и ‘лоше, негативно’: БЕЗБЕДНО, СИГУРНО, МИРНО, МИР : ОПАСНО, НАПЕТО, МИРНО, РАТ, БЕДНО, ЈАДНО, БЕДА, ЈАД, НЕМАШТИНА, СИРОМАШТВО,

ТЕШКО, НЕИЗДРЖИВО, НЕПОДНОШЉИВО, ГАДНО, ЈЕЗИВО, ОЧАЈНО, ГРОЗНО, КАТАСТРОФАЛНО, СТРАШНО, РЂАВО, КАТАСТРОФА. Како се види, семантичко поље негативне оцене разгранатије је (наспрам само четири лексеме позитивне оцене, регистровано је двадесетак оних са негативном оценом). Диспропорцију у погледу формализације концепта негативне и позитивне оцене у корист овог првог потврђују и примери забележени у анализираној грађи – далеко је више оних исказа у којима се денотира какво лоше, нестабилно, тешко, стање у друштву:

Било је, једном речју, свега и свачега, и *било је гадно, одвратно* у нашој земљи тих година (НИН, 2000); код нас *је* тренутно **грозно** (ПОЛ, 2001); кога год да видим од пријатеља, сви су говорили како *је* овде **јадно, тешко**, како им сви подмећу ногу (ПОЛ, 2010); не знам, **језиво** је овде, да се опет вратим на изјаву столећа Николићеву, реците му да је и Тито пре смрти сломио ногу (ПОЛ, 2006); на југу Србије и даље *је напето* (ПОЛ, 2001); у граду *је* и даље **напето**, али *је* ипак знатно **мирније** него што је било раније (ПОЛ, 2000); јер *иосџаје неиздрживо*, а тек нас чека предизборна кампања и друге игре са политичке вртешке (РТС, 2009); овде *је очајно*, треба бежати одавде (РЈ); у једном разговору, негде поткрај лета 1944, рекао сам Ради Бунушевац да *ће бити одвратно* под Митром и Ћиласом (РЕП, 309); на Косову *је опасно* али није ме страх (ЕИ); овде *је дивље* и **рђаво**, није као у цивилизованим европским земљама (ЕК).

Како видимо, од глаголских оператора појављују се они типични за ПП из овог семантичког субпоља, при чему само ЈЕСАМ (БИТИ) има висок степен учесталости. Глагол БИВАТИ је веома редак, са значењском компонентом хабитуалности и по правилу је стилски маркиран (*бивало је* и *раније тешко*, али *данас је ситуација заиста критична* (РТС, 2011)). Глагол ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), као и у другим семантичким пољима и субпољима, обележен је, што условљава његову далеко мању заступљеност у односу на први, о чему сведоче горенаведени примери.

Треба истаћи да глагол ИМАТИ (НЕМАТИ) не учествује у структурирању ових ПП, иако се у позицији њиховог неглаголског конституента појављују именице. Разлог за то вероватно је у значењу именица. Именице БЕДА, СИРОМАШТВО, НЕМАШТИНА, КАТАСТРОФА и сл. реферишу о неповољним друштвеним приликама, укључујући притом и субјек-

тивни доживљај говорника који денотирана стања, с обзиром на њихов утицај, оцењују као крајње негативна, те су стога инкомпатибилне с глаголом *имати* у чијем је значењу садржана компонента квантитета.¹¹⁸

ДРУШТВЕНА ЗБИВАЊА (Б). Када је реч о ПП из ове целине, као не-глаголски конституенти појављују се искључиво **прилози** док су именице искључене из ове позиције. Као и у оквиру целине ‘опште стање у друштву’, у структурирању ПП којима се евалуирају какви друштвени догађаји учествују прилози са интегралном семом оцене. Према начину вредновања, они се опет начелно могу разврстати на две групе: прилози са значењем опште оцене и они са значењским компонентама које реферишу о типу параметра за квалификацију. У првој групи су свега четири прилога, на плану значења, поларизовано постављени – ДОБРО : ЛОШЕ и ЛЕПО : РУЖНО, при чему други пар изворно носи значење естетске оцене које ипак, у датом корпусу, у значајној мери бледи и задржава значење квалификације општег типа. Ипак, примарно значења ове две лексеме у извесној мери ограничава њихову употребу, везујући их махом за догађаје из домена културе и забаве, а ређе за другачија збивања, најчешће формалнијег карактера: уп. нпр. *било је лепо на изложби/на концерту/на представи* али не **било је лепо на састанку/преговорима/разговорима* и сл. Наведено ипак представља и нејасну линију разграничења између пара ДОБРО : ЛОШЕ, с једне стране, и с друге, пара ЛЕПО : РУЖНО. Лексеме из првог пара употребљавају се махом када се какав догађај перципира из позиције учесника и сагледава као каква делатност, а из другог као естетски догађај из позиције посматрача. Што се тиче њихове заступљености, незнатну превагу имају лексеме ДОБРО : ЛОШЕ, као маркиране у мањој мери, о чему сведоче забележени примери:

У већем делу утакмице *је било добро* (ПОЛ, 2000); они које сретнем после концерта кажу да *је било добро* (ПОЛ, 2006); *добро је било* на предавању (РЈ); на састанку *је било* напето, али **добро** (ЕИ); радила сам неколико представа али никада *није било* овако **добро** као на овој (ЕИ); *било је* тешко на преговорима али и **добро** – постигнути су неки резултати (ПОЛ, 2012); *било је* напорно на снимању и **лоше** (ЕИ); *било је*

¹¹⁸ Именице типа *бега*, *сиромаштво* и сл. у свом семантичком садржају имају и компоненту која упућује на однос према субјекту, тј. на стање у којем се налази субјекат, предочено монолитно, недељиво.

добро на дискусији, није било непријатно (РЈ); **лепо** је било на аероми-
тингу (ЕК); на снимању је било **лепо** али и напорно (ЕИ); што се тиче
тог концерта, сећам се само да је било **лепо** (ПОЛ, 2006); **лепо** је било
на прослави (РЈ).

Инвентар лексема које чине другу групу много је богатији: чине
га јединице које реферишу о различитим угловима процењивања и
вредновања каквог јавног догађаја. Тако се неким лексемама описује
атмосфера на догађају, настала као последица активности његових ак-
тера (Бурно, драматично, паклено, напето, жестоко, пријатно, ве-
село), другима процењују догађаји према ефекту који они имају на
учеснике, тачније на њихово психофизиолошко стање или расположе-
ње (напорно, неподношљиво, мучно, потресно, емотивно ин-
спиративно), треће садрже сему рационалних и чулних утисака акте-
ра о збивањима (занимљиво, забавно, досадно), неке поседују компо-
ненту естетске оцене уз појачан степен својства или уз конкретизацију
вредновања (дивно, прелепо, изванредно, невероватно, прекрасно,
предивно, гадно, грозно, јадно, језиво, очално, одвратно, помпезно,
величанствено, свечано, спектакуларно):

Током трочасовног састанка највиших државних функционера у Па-
лати федерације *било је бурно* (ПОЛ, 2001); *драматично је било* и на
вечитом дербију (ЕИ); на преговорима у Бриселу *било је напето* и *муч-
но* (ЕИ); у финалу *је било паклено* (ПОЛ, 2009); *жестоко је било* на
минулом вечитом дербију (ПОЛ, 2006); на промоцији *је било пријатно*
и *занимљиво* баш као што сам очекивао (ЕК); *Веома је весело било* на
представи (ПОЛ, 2000); задовољан сам што је бар овај део завршен, јер
је у овом делу преговора било сувише *напорно* (ПОЛ, 2010); *било је*
подношљиво на састанку (ЕИ); на балу *је било неподношљиво* (ЕК);
било је инспиративно на породичним светковинама у Новом Саду
(ПОЛ, 2009); на фестивалу *је било пријатно, забавно* и имало се шта
чути (ПОЛ, 2008); на пробама *је било досадно* јер су колеге споро сав-
ладавале текст (ПОЛ, 2008); заказали смо концерт у позоришту на Те-
разијама, *било је дивно* (ПОЛ, 2006); на наступу *је било прелепо, јако*
потресно и *емотивно* у исто време (ПОЛ, 2010); недавно смо имали
један концерт у Шапцу, *било је изванредно* (ПОЛ, 2006); сад недавно
на промоцији моје књиге у Загребу *било је невероватно* (ПОЛ, 2010);
било је прекрасно на снимању емисије јуче у Новом Саду (ЕИ); то су
касније подолазили на прославу засели за мој сто. *Било је*, једном речју,

свега и свачега, и **глупо, гадно, одвратно** (БЋ: 24); на састанку *је било језиво* (РЈ); *било је јадно* на овогодишњој додели Оскара (ЕИ); **очајно је било** на отварању спортске хале (ЕИ); *било је* и тада на Правном факултету **свечано** али не и **помпезно** (ПОЛ, 2006); *било је спектакуларно* на 73. додели најпрестижније филмске награде на свету (ПОЛ, 2001); на дану ослобођења Београда *било је свечано* (НИН, 2005); у Београду је одржан концерт у којем је учествовало дванаест харфисткиња. Сви кажу да *је било величанствено* (ПМ, 2001).

Инвентар глаголских лексема у саставу ПП из овог семантичког субпоља ограничен је, практично, на глагол ЈЕСАМ (БИТИ):

Нећу да лицитирам, али **било је величанствено**, никад више људи испред те скупштине и хвала грађанима због тога (ПОЛ, 2006); публика је била фантастична, слушали су сваку ноту, сваки звук, тишину. **Било је дивно** и стварно сам уживала (ПОЛ, 2008); и у храмовима Румунске православне цркве у вршачкој општини **било је свечано** (ПОЛ, 2008); на пријему у хотелу Палацки, организованом у част нашег филма, **било је свечано** и *изузетно пријатно* (ПОЛ, 2001); **било је најбоље** на седници Владе (ПОЛ, 2004); у хотелима и ресторанима Нишу **било је весело**, а по традицији до зоре (ПОЛ, 2001); била сам на том састанку, **било је њрозно** (РЈ); **било је њредивно** на премијери (ЕИ).

Глагол ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) у овој позицији бележимо само по изузетку, при чему је по правилу праћен временском одредбом којом се додатно наглашава промена затеченог стања, тј. његова смена каквим новим, другачијим околностима: *у једном ѡтренућку ѡстјало је досадно* (РЈ); *како је време одмицало, ѡстјало је све најбоље* (РЈ).

Приметна су ограничења и у погледу темпоралне парадигме ових предиката – остварују се у највећем броју примера у прошлом времену, доминантно перфекту. То стога што реферишу о каквим прошлим дешавањима, садрже обележје резулативности, те се могу вредновати са дистанце из различитих аспеката. Ређе се утисци о одређеним догађањима исказују у току њиховог остваривања, а није уобичајено ни вредновање још нереализованих јавних дешавања, те предвиђање атмосфере која ће на њима владати, што резултира незнатним бројем примера са ПП у облику презента и футура.

3.1.3.1. Валентни модели

Будући да предикати овога типа описују прилике у друштву, односно одређене ситуације, потребно је актуализовати место и/или време. Ови ПП разликују се од ПП са значењем природних појава и ПП са значењем евалуације затвореног простора по томе што се не остварују као предикати нулте валентности. Типична ситуација перцепције друштвених прилика, дакле, одликује се једновалентном или двовалентном схемом обавезних аргумената адвербијалног типа, различитих значењских карактеристика. У погледу реченичних чланова постоји разлика између ПП који покривају две издвојене тематске целине, што се исказује како значењским типом адвербијалног аргумента тако и њиховом лексикализацијом.

Специфичности – валентни модели у целини А. Саставни део реченичне структуре са ПП са значењем општег стања у друштву јесу, како је горе истакнуто, аргументи са просторним и/или временским значењем. Разлика између јединица са просторним и оних са временским значењем читује се у њиховој обавезности, те неиспустивости из реченичног модела. Адвербијалне форме са просторним значењем, како показују забележени примери, постају обавезни чланови реченице са посматраним ПП. Оне, наиме, чинећи најужи контекст лексема које, иако имају јасан семантички садржај, покривају различита семантичка поља, лоцирају њихово значење у једно одређено поље. На тај начин пружају ПП семантичку вредност коју носе – сликање друштвених прилика: у *Грчкој није ојасно за туристе* (ЕИ); *најетпо је у целом региону* (Б, 2008); *кријично је на Блиском истоку* (ПОЛ, 2005) и сл. Адвербијали са временским значењем пак факултативне су природе те чешће изостају из површинске структуре реченице са ПП, а њихова обавезна експликација везује се за конкретне семантичко-синтаксичке, па и прагматичке услове. Стога, базични модели синтаксичке валентности ПП из ове целине јесте: 1. $S = P_{\text{опште стање у друштву}} + \text{Arg1}_{\text{спацијалност}}$ и 2. $S = P_{\text{опште стање у друштву}} + \text{Arg1}_{\text{спацијалност}} + \text{Arg2}_{\text{temporalnost simultanost}}$

+obaveznost -/ simultanost - → obaveznost +*

$$1. S = P_{\text{опште стање у друштву}} + \text{Arg1}_{\text{спацијалност}} + \text{obaveznost} +$$

Реализују се притом махом спацијални адвербијални детерминатори са значењем непосредне, директне локализације, и, само по изузетку, уз одређене семантичке услове, са значењем посредне, индиректне локализације. У примерима из корпуса ова просторна значења репрезентована су, ређе, прилозима, и, чешће, предлошко-падежним формама.

Из класе првих реализују се само заменички прилози ОВДЕ, ТАМО, који упућују на какве, формално, просторне ентитете који заправо подразумевају различите административно-правне јединице:

овде је *шешко*, у Европи грађани имају виши стандард а цене су исте (Б, 2006); **овде је** и даље *најешто*, али *мирније* него претходних дана (ПОЛ, 2010); **овде је мирно** док је на северу Косова и даље напето (РТС, 2004); почнимо мало да размишљамо као Европљани, **тамо је** ипак мало *боље* (РТС, 2010); међутим, како је оцени Хлаубер, ситуација на северу Косова није добра, **тамо је** и даље *најешто* (РТС, 2012); на југу Србије ситуација је и даље напета, како јавља дописник Б92, **тамо је** још увек *нестабилно* и *ојасно* (ТВБ92, 2007).

Од предлошко-падежних форми уз ове ПП везују се конструкције са семантичком компонентом ‘унутрашњост’. Најзаступљенија је форма $у + N_{Loc}$, уз ретку замену предлога у предлогом на. Локативне конструкције лексикализоване су или заједничким именицама (ГРАД, ЗЕМЉА, РЕГИОН, ПОКРАЈИНА) или топонимима (називима држава, покрајина, градова), који примарно означавају какав простор, при чему се локализатор транспонује метонимијом у друштвено-политички ентитет, као заједнички животни оквир за групу људи:

У граду је и даље *најешто*, али је знатно *мирније* него што је било раније (ПОЛ, 2000); **у нашој земљи је** *шешко*, сиромашних и незапослених је све више (Б, 2008); *ојасно је у читавом региону* (ПОЛ, 2008); **у Грчкој је** и даље *најешто* (ПОЛ, 2010); **на Балкану је** наизглед *мирно*, али овај регион је увек „буре барута” (НИН, 2004); *драматично је на Блиском истоку* (ПОЛ, 2006).

Осим наведених форми, употребљавају се конструкције $у/на + N_{Loc}$ са лексичким експонентима ДЕО, ЈУГ, СЕВЕР, ЦЕНТАР, који представљају део појма у генитиву (Batistić, 1972: 157–160):

на југу Србије и даље *најешто* (ПОЛ, 2001); **у северном делу Косовске Митровице**, након серије инцидената који су се догодили у протеклих

седам дана, *мирно је* али *најтеже* (ПОЛ, 2009); *ојасно је у центру Агине* где бесне улични протести и нереди (ПОЛ, 2011).

Спацијални адвербијали са значењем индиректне локализације остварују се махом као локализација предњом страном (Piper, 1997: 63). Репрезентовани су типичним предлошко-падежним формама са овим типом просторног значења: ИСПРЕД + N_{GEN} и ПРЕД + N_{INSTR}.¹¹⁹ Специфичност спацијалних адвербијала са описаним значењским карактеристикама, остварених уз ПП са значењем стања, прилика у друштву, очитује се у природи лексичких експонената у оквиру побројаних граматичких образаца – остварују се искључиво именице којима се именују зграде различитих јавних институција. О овоме сведоче следећи примери:

мирно је испред зграде Владе иако се окупио велики број грађана да ода почаст убијеном премијеру (ПОЛ, 2003); *најтеже је испред Скупштине* где су се окупиле присталице опозиције (ПОЛ, 2004); *најтеже је испред страних амбасада* у Мадриду где су млади организовали протесте (РТС, 2012) и сл.

2. S = P опште стање у друштву + Arg1 спацијалност обавезност + Arg2 temporalност simultаност + → обавезност -/simultаност - → обавезност +.

Адвербијалне детерминаторе са значењем времена, како је раније истакнуто, начелно одликује факултативност остваривања, тј. могућност њиховог изостављања из површинске реченичне структуре са ПП са значењем стања у друштву. Оваква њихова природа уско је везана за значењску вредност ПП описане семантике. Њима се, наиме, често одсликава актуелно стање у друштву, присутно у сфери шире садашњости, те се поклапа и са моментом реферисања. Сходно томе, податак о времену остваривања описаних прилика, будући да је граматички дат обликом глагола, лексички се по правилу не исказује:

У Брђанима *је мирно* али *најтеже* (РТС, 2009); овде *је дивље* и *рђаво* није као у цивилизованим европским земљама (ЕК); *стање* у нашој земљи, знате, *очајно је* (ЕК); не знам, *језиво је* овде (ПОЛ, 2006).

¹¹⁹ Премда корпус не бележи конструкције са осталим значењима унутар индиректне локализације простора, не може се искључити могућност њихове реализације (нпр. *било је ојасно и иза зграде Парламентна* и сл.).

Ипак, у одређеним случајевима, и поред тога што је могуће време остваривања каквог стања у друштву реконструисати на основу контекста, експлицира се форма са оваквим значењем, чиме се постиже одређени стилски ефекат али и износе додатне значењске компоненте. Употребом језичких јединица, прилога и предлошко-падежних конструкција, које означавају садашњи тренутак (ТРЕНУТНО, САДА, ДАНАС, у ОВОМ ТРЕНУТКУ, у ОВОМ МОМЕНТУ, ОВИХ ДАНА и сл.) укида се могућност да ПП исказују трајност каквог затеченог стања, при чему је, по правилу, пресупонирано другачије стање пре датог момента, уз истицања могућности промене тренутних прилика у будућности:

тренутно је у овом делу Косовске Митровице *мирно* али *најтећо* (РТС, 2009); *ситуација* на северу Косова **сада** је *мирна*, али *не* у потпуности *стабилна* (ЕИ); у **овом тренутку** *ситуација* на Косову је *мирна* али *крхка* (ЕИ); у **овом моменту** *није* за туристе *ојасно* у Грчкој, али најављују се нови, жешћи протести (ПОЛ, 2011).

Овакво синтаксичко моделовање пропозитивне структуре чини исказ динамичнијим, мање предвидивим, те је махом одлика новинарског дискурса.

Уколико ПП описују стања чије се остваривање не поклапа са моментом реферисања, експликација темпоралних адвербијалних детерминатора готово је обавезна. У погледу семантичких субпоља, остварују се сви основни типови временских значења: темпорална идентификација (директна/локациона и индиректна/оријентациона), темпорална квантификација (Ивић, 1955–56: 165), означени: прилошким лексемама, предлошко-падежним конструкцијама и временском реченицом.

Значење локационе идентификације времена носе прилошке јединице (ЈУЧЕ, СИНОЋ, ЈЕСЕНАС, ПРОЛЕТОС и сл.) и номиналне форме ПРЕКО/ТОКОМ + N_{GEN}, ОДЕТ + N_{GEN}, У + N_{ACC}, ЗА + N_{ACC}, У + N_{LOC}, уз обележје процесуалност /±/:

Јуче је у Новом Пазару *било мирно* али *најтећо* (ПОЛ, 2009); **Синоћ** *најтећо* у граду Косовска Митровица (ПОЛ, 2001); **Јесенас** је *било* врло *бурно* у Грчкој (ПОЛ, 2011); **Преко дана** је *било мирно* у Скопљу, али

увече су се демонстранти окупили у већем броју (ПОЛ, 2001); У Косовској Митровици је **током дана** било изузетно *најтежи* (РТС, 2009); Можда *ће бити* мало *најтежи* **током неколико седмица** (пошто Косово прогласи државност) (ПОЛ, 2008); **прошних година** *била је* велика *криза* у читавој Европи (Б, 2011); у Митровици је **у среду** било *најтежи* (ПОЛ, 2009); **за Божић** *мирно и без сукоба* (Б, 2008) и сл.

Значење оријентационе идентификације времена – антериорност и постериорност, формализовано је типичним конструкцијама ПРЕ + N_{GEN} : ПОСЛЕ/НАКОН + N_{GEN} : **пре неколико година** *стање* у Србији је било *драматично*, ни данас није идеално али је подношљиво (РТС, 2008); у северном делу Косовске Митровице јуче је било мирно али и *најтежи* **после две експлозије** и **сукоба** две групе младих Албанаца и Срба (РТС, 2004).

Темпорални адвербијали са квантификативним значењем, како бележи корпус, обично су конципирани као одмеравање времена и формализују се беспредлошким инструменталом (множински облици) и удруженим формама – ингресивном од + N_{GEN} и терминативном до + N_{GEN} : **данима** је *већ најтежи* у *дечанима* (ПОЛ, 2012); **од понедељка до петка** *било је најтежи* у *целој Грчкој* (ПОЛ, 2010) и сл.

Као лексички експоненти у оквиру наведених конструкција остварују се именице које означавају конвенционалне јединице времена (ДАН, НОЋ, МЕСЕЦ, НЕДЕЉА), називе дана, месеци, празника и периода (ПОНЕДЕЉАК, МАЈ, БОЖИЋ, ЗИМА). Далеко ређе ради се о девербативним именицама, које посредно, преко радње њима означене, одређују време остваривања каквих друштвених прилика: **њиховим огласком** са *власти* *стање* у *земљи* *постало је* *подношљивије* (ЕИ); **доласком** *Хиллера на власти*, *стање* у *целој Европи* *постало је* *нестабилно* (ЕИ) и сл. Осим именица описане семантике, као лексички експоненти темпоралних адвербијала остварују се и властита имена владара или каквих организација на власти, што представља специфичност, када је реч о ПП, а условљено је њиховом семантиком. Именице овакве семантике реализују се у два структурна обрасца: ЗА ВРЕМЕ + N_{GEN} и ПОД + N_{INST} :

за време демократа *ситуација* је *била* такође *лоша* (РТС, 2012); **за време Милошевића** у Србији је било *опасно* за све који су мислили другачије (НИН, 2009); у једном разговору, негде поткрај лета 1944, ре-

као сам Ради Бунушевац да *ће бити одвратио под Митром и Ђиласом* (Р, 309); у Србији *је горе* него *под Милошевићем* (ЕИ); *под Титом је било боље* (ЕИ).

У домену је регуларне валентне варијације употреба временске реченице као темпоралног адвербијала прилошких предиката дате семантике, с тим што је ова форма значајно мање заступљена у односу на адвербе и предлошко-падежне конструкције, те потврђена малим бројем примера: *сјање у Србији било је изузетно лоше пре него што су настали промене* (ЕИ); *сјање у Србији је било катастрофално када смо стигли на власт* (РТС, 2003) и сл.¹²⁰

Специфичности – валентни модел у целини Б. Овим ПП вреднују се различити јавни догађаји, описује се атмосфера на њима, тј. пружа се слика каквог конкретног ситуационог оквира за њихову реализацију, имплицирајући притом место и време остваривања посматраних дешавања. У складу са оваквим њиховим значењем, као саставни део реченичне структуре са овим ПП појављују се локативне конструкције у функцији ситуационог детерминатора (Антонић, 2005а: 289): $S = P_{\text{друштвена zbivanja}} + Arg1_{\text{situaciono značenje obaveznost}}$. Локативне конструкције имају статус обавезног, неиспустивог реченичног члана, јер значењски одређују предикат тиме што именују ситуациону околност о којој се износе какве тврдње. Како показују уочени примери, уз овај тип прилошког предиката бележи се само један модел формализације ситуационог детерминатора $NA + N_{\text{Loc}}$, репрезентован, притом, именицама из једне семантичке класе – догађаји из различитих сфера јавног живота: ИЗЛОЖБА, ПРЕСТАВА, ПРЕМИЈЕРА, СНИМАЊЕ, КОНЦЕРТ, ПРОМОЦИЈА, ФЕСТИВАЛ, САСТАНАК, СЕДНИЦА, ПРЕДАВАЊЕ, ТРЕНИНГ, УТАКМИЦА и сл. На пример:

Било је лепо на представи, уживали смо (РЈ); *било је најорно на снимању* али и *инспиративно* (ЕИ); *занимљиво је било на фестивалу* (ЕИ); *тешко је било на тренингу* (РЈ); *на седници је било конструктивно* (ЕИ); *на предавањима је било корисно*, али *најорно* јако (РЈ).

¹²⁰ Корпус бележи мали број примера у којима реченица у временском смислу одређује ПП са значењем стања у друштву, те није могуће прецизно утврдити који све типови временских односа могу бити исказани овом формалном јединицом.

У реченичним моделима са ПП са значењем оцене друштвених збивања, како показују примери из анализираниог корпуса, неретко се остварују и адвербијали са спацијалним и темпоралним значењем: *саг недавно на промоцији моје књиџе у Зајребу било је невероватно* (ПОЛ, 2010); *било је тада на дану Правног факултета у Београду свечано али не и помјезно* (ПОЛ, 2006); *било је прељасно на снимању емисије јуче у Новом Сагу* (ЕИ) и сл. Чини се, међутим, да адвербијали у просторном или временском смислу превасходно одређују сам догађај а не стање означено предикатом.

3.1.3.2. Семантички и синтаксички анализизам

Продуктиван образац за формализацију овог типа прилошког значења јесте модел: $N_{\text{ситуација/стање/прилика}} + V_{\text{operator}} + Lex_{\text{Adj}}$, настао разлагањем дубинског прилошког предиката. Именице СИТУАЦИЈА, СТАЊЕ, ПРИЛИКА (остварена искључиво у плуралској форми), употребљене у улози формалног субјеката, упућују на друштвено-политички оквир, тј. на збир датости у оквиру којих се реализују различите животне активности.

Степен њихове апстракције јесте такав да се оне приближавају семантички подспецификованим лексемама (Дражић, 2014: 130–137), што изискује њихову конкретизацију придевом у саставу копулативног предиката. О карактеристикама датих лексема у склопу ПП потребно је додати и следеће. Несумњиво је да су блискозначне: осим тога што поседују висок степен уопштености, оне одређују ситуациони оквир за реализацију неке радње, тј. актуализацију одређеног стања. О сличној садржинској вредности именица СИТУАЦИЈА, СТАЊЕ, ПРИЛИКА, те нејасним границама између њих, сведоче, како то истиче Ј. Дражић, и њихове кружне дефиниције, којима се замагљује њихово, ионако апстрактно, значење. „Свака од њих у речницима објашњена је путем других: *ситуација* – околности, прилике; *околности* – стицај прилика, услови, ситуација; *услови* – околности, прилике; *прилике* – услови, околности” (Дражић, 2014: 130). Упркос томе што се могу уочити значењске компоненте које одвајају посматране лексеме, што недвосмислено показују синтагматске и парадигматске везе у које ступају (Дражић, 2014: 130–137), чини се да у оквиру овога семантичког поља у први план ипак иступа њихова блискозначност док су неподударности већином ирелевантне. Анали-

зиране именице упућују на објективне датости и употребљавају се без изузетка у истом контексту, уз висок степен међусобне заменљивости:

Ситуација у земљи је толико *лоша* да у неким фирмама дугују запосленима невероватних 50 зарада (ЕИ); изјавио је јуче да је **ситуација** у земљи врло *озбиљна* (ПОЛ, 2007); звуче лицемерно изјаве државних званичника да је **ситуација** у земљи *стабилна* (РТС, 2010); Николић је истакао да је **економска ситуација** у земљи *озбиљна* и *тешка* (РТС, 2009); Иако власти у Ирану саопштавају да је **ситуација** у земљи *мирна* (РТС, 2007); **Политичка ситуација** у земљи је *стабилна* (ПОЛ, 2007); **ситуација** у земљи је још *била ровиџа* (ПОЛ, 2007); Обама је навео да је **ситуација** у региону све *ојаснија* (РТС, 2009); **ситуација** у региону је *драматична* (ПОЛ, 2001); ситуација у региону је *најтежа* (ПОЛ, 2009); јер **ситуација** у свету *није повољна* за склапање дугорочних послова (ПОЛ, 2008); пошто је **стање** у земљи *тешко* (ПОЛ, 2001); стање у региону *није безбедно* (РТС, 2009); Драшковић је оценио да је **стање** у Србији *тешко* и *ојасно* (ПОЛ, 2008); Директор Агенције Саша Вукадиновић оценио да је **стање** у Србији *стабилно* (ПОЛ, 2008); **Стање** у Бугарској је мање *драматично* (РТС, 2009); кад су **финансијске прилике** у земљи и иначе *тешке* (РД, С: 33); али и **државне прилике** су *веома сложене* (ПОЛ, 2007); **прилике** су *тешке*, без наде у будућност (ПОЛ, 2009); сад, **друштвене прилике** су мало *теже* (Р, 306).

Посматране аналитичке структуре са датим именицама често се користе; према подацима из корпуса, овакви спојеви иду у ред фреквентнијих. Нарочиту превагу датих декомпонованих конструкција налазимо у новинарском функционалном стилу, што је свакако условљено тематски, јер друштвено-политичке околности јесу једна од доминантних тема новинарских текстова. Када је реч о односу два формална лика базичног прилошког предиката – копулативног прилошког и копулативног именског, нема битнијих разлика међу њима. По правилу означавају исти семантички садржај, те врло често декомпоноване конструкције могу бити замењене једнолексемском прилошком формом: *ситуација је најтежа* → *најтежо је*; *ситуација је мирна* → *мирно је*; *стање је драматично* → *драматично је*; *прилике су тешке* → *тешко је*. Осим тога, одликује их истоветне синтаксичке особености – они везују за себе исте типове аргумената, односно реализују се у саодносним реченичним обрасцима:

Према писању Политикиног дописника у **околини Бујановца** и даље је *драматично* (ПОЛ, 2000) : *ситуација је драматична* и у **околини Косова Поља** (ЕИ); **на Косову** није било безбедно ни док су наша војска и полиција били тамо (ЕИ) : *стање на Косову, није безбедно* за неалбански живаљ (Б92).

Ипак, уз описане елементе заједничке за канонички облик ПП и декомпоноване структуре, уочавају се и одређене особености ове друге. Перифразом је, наиме, могуће исказати садржаје које није могуће означити једнолексемском формом, иако присутном у лексикону: *У нашој земљи је компликована ситуација* али *У нашој земљи је компликовано; *ситуација у земљи је сложена* али не *у земљи је сложено; *ситуација у земљи је још била ровића* али не *у земљи је ровито; *стање у Србији је стабилно* али не *у Србији је стабилно.

3.1.3.3. Субјогње 'грушћивене прилике' – завршни преглед

ПП са значењем прилика у друштву на плану форме одликује једнообразан начин конституисања. Формализација овог типа прилошког значења своди се на основни, прототипични модел $V_{operator} + Lex$ [← Adv/N]. Образац са прилогом продуктивнији је и остварује се у обе целине. Модел са именицом јавља се само као експонент значења стања у друштву док изостаје када је реч о значењу оцене каквих јавних манифестација: *у Србији је криза већ двадесет година* (ПОЛ, 2011); *нереди су и у Ајћини* (ПОЛ, 2010) и сл.

У позицији глаголске компоненте остварују се само два глагола: копулативно ЛЕСАМ (БИТИ) и семикопулативно ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ). Први је, као искључиво граматичка лексема, очекивано фреквентнији.

ПП из две издвојене целине разликују се према типу лексичких експонената неглаголског конституента – у саставу првих остварују се и прилози и именице док се из структуре других искључују именице. Заједничке црте јединица у позицији неглаголске компоненте издвојених подтипова тичу се њихових значењских карактеристика. У оквиру ових ПП остварују се, најопштије говорећи, лексеме са значењем оцене. Ове лексеме вреднују прилике и збивања у друштву (а) начел-

но, оцењујући их као позитивне или негативне (ДОБРО : ЛОШЕ; ЛЕПО : РУЖНО), или (б) прецизније, према различитим параметрима (МИРНО, НАПЕТО, БЕЗБЕДНО, ОПАСНО, КРИТИЧНО, КРИЗА, ВЕСЕЛО, ЗАБАВНО и сл.), чиме се њихова значења диференцирају – општа, неспецификована : спецификована оцена.

У погледу валентности прилошких предиката са значењем друштвених прилика могу се издвојити следећи закључци:

– Не остварују се као предикати нулте валентности, конституишу једновалентне или двовалентне реченичне моделе, везујући за себе адвербијалне детерминаторе, према чијем се значењском типу диференцирају ПП са значењем општег стања у друштву и ПП са значењем оцене друштвених збивања.

– ПП са значењем стања у друштву обавезно везују за себе спацијалне адвербијалне детерминаторе, који, с обзиром на своју неиспустивост из реченичне структуре, добијају статус допуне. Притом имају махом значење непосредне, директне локализације, и, само по изузетку, уз одређене семантичке услове, значење посредне, индиректне локализације. Формализоване су заменичким прилозима и типичним предлошко-падежним формама. Као лексички експоненти модела са значењем индиректне локализације бележе се искључиво називи јавних институција.

– Осим адвербијалних детерминатора са спацијалним значењем, уз ПП са значењем стања у друштву везују се и темпорални адвербијали, који су испустиви из реченичне структуре, пре свега у ситуацији када се упућује на прилике присутне и у моменту реферисања. Уколико се реализују, махом онда када се не поклапају моменат говора и време остваривања посматраног стања у одређеном друштву, могу исказати све основне типове временских значења: темпорална идентификација (директна и индиректна), темпорална квантификација. Формализовани су прилошким лексемама, предлошко-падежним конструкцијама и временском реченицом.

– У реченици са ПП са значењем оцене друштвених збивања остварује се ситуациони детерминатор, формализован конструкцијом $НА + N_{loc}$, са именицама које денотирају догађаје из различитих домена јавног живота.

3.2. Семантичко поље ‘психофизиолошких стања’

Семантичко поље ‘психофизиолошка стања’ обухвата субјективне датости у које су интегрисани различити доживљаји физичких и хемијских процеса својствених људима, али и искуства, ефекти изазвани каквим спољашњим факторима. Семантички садржаји оваквих ПП, дакле, подразумевају односе везане за домен „језичке слике човека”, у оквиру које су одређени системи по којима он функционише (Ристић, 1999: 169). Човеково постојање, према хришћанској антропологији, како наводи С. Ристић (1999: 170), одликује тројство ТЕЛО – ДУХ – ДУША, при чему се ипак успоставља опозициони однос ТЕЛО : ДУХ/ДУША. Први члан опозиционог пара представља материјални вид човековог постојања а други нематеријални (Ристић, 1999: 170), што се рефлектује на формализацију и лексикализацију ПП. У складу са тим, могуће је издвојити два основна субпоља у оквиру датог семантичког поља: психофизиолошка (нпр. *Мајка је лоше већ неко време* (ЕК) и емотивно-психолошка стања (нпр. *Тужно ми је кад их видим шаке* (ЕК)).

Упадљива је разлика између ПП из семантичког поља ‘спољне околности’ и ових за психофизиолошка стања. Прве, с обзиром на то да упућују на различите садржаје ван човека, одликује изразитија тематска разуђеност, што укључује три значењска субпоља и низ целина које покривају. Семантичко поље ‘психофизиолошка стања’ представља једну од фундаменталних категорија јер су емоције и физиолошка стања и процеси најдиректније везани за човека. Уз то, реч је о једној од најапстрактнијих категорија будући да обухвата појмове које је често тешко или немогуће дефинисати. Коначно, најкомплекснија је категорија стога што физиолошка стања, осећања, расположења имплицирају низ етапа приликом остваривања у човеку: настајање, подстицање, трајање, замирање, гашење или промену у интензитету.¹²¹ С обзиром на то да стања и процеси унутар човека представљају један денотат, прилично једнообразан пропозициони садржај који укључује доживљавача и потенцијалног каузатора, ово семантичко поље не одликује велика тематска разноликост.

¹²¹ О сложености ових појмова говоре нпр. и учења о концептуализацији емоција, чији исцрпан преглед даје Р. Драгићевић (2010: 151–204).

На синтаксичком плану, основна разлика између ПП из првог семантичког поља ('спољне околности') и ових који денотирају психофизиолошка стања успоставља се на основу параметра реализације субјекатског аргумента, што на семантичком плану обухвата улогу псеудоагенса. Док ови први искључују такву могућност, други, с обзиром на то да изражавају каква унутрашња стања и процесе, захтевају експликацију њиховог носиоца.

Формална структура и састав прилошког предиката. Предикати који, најопштије говорећи, реферишу о човековом психофизиолошком стању остварује се у свим обрасцима, наведеним као могућим за формализацију прилошког типа предиката: $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adv]$, $V_{operator} + Lex [\leftarrow N] / [\leftarrow Det + N]$. Очекивано је доминантнији модел са прилогом, који означава стања из оба издвојена субпоља: *само штио ми је нештио хладно њо листовима* (ЈЛ: 23); *саг ми је сасвим добро. Сага ме више ништиа не боли* (ЈЛ: 100); *само му је још шиешко* (ИА–АЂ: 18); *хоће ли њагайти киша или ће сјаити сунце, мени је њако свеједно* (МЦ–ДЧ: 166) и сл. Модели са именицом остварују се у оба постојећа лика – без атрибута (*било му је мука* (ЕИ)) и са атрибутом, конгруентним – $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adj + N]$ (*дечак њовређен у сџрујном удару у шиешком сџању* (ЕИ)) или, ретко, инконгруентним – $V_{operator} + Lex [\leftarrow N_1 + N_2]$ (*дечак се налази у сџању шока* (РТС, 2008)). Модел са атрибутом као носиоцем лексичког значења читаве структуре мање је фреквентан, будући да се њиме денотирају махом физиолошка стања.

Као површински експонент прилошких предиката са значењем психофизиолошких стања појављује се, само по изузетку и уз висок степен постојаности остварених лексичких спојева, и модел $N + V_{operator} + Lex [\leftarrow Adj]$. Настао је разлагањем одговарајуће прилошке лексеме и заправо представља конкурентни еквивалент прилошком предикату, што имплицира и велику могућност њихове међусобне замењивости: *њеџово сџање је крииично : он је у крииичном сџању : он је крииично*. Јасно је да се у овом случају ради о феномену експлицитне категоризације, тј. експлицирању надређеног, оптшег појма из семантике прилога (*крииично : крииично сџање*).

Глаголска компонента. Улогу глаголске компоненте, у складу са правилима која важе за прилошки тип предиката уопште, имају лек-

семе из све три класе глагола: *којулајтивних*, *семикојулајтивних* и *примарно јунозначних* глагола.

Којулајтивни глагол БИТИ остварује се у свим лексичко-морфолошким варијантама - ЈЕСАМ, БИТИ и БИВАТИ. Прва два облика, сасвим очекивано, имају висок степен учесталости и у односу на трећи далеко су фреквентнији. Употреба облика БИВАТИ детерминисана је одређеним, већ описаним, синтаксичко-семантичким условима и специфичним прагматичким оквиром, што, разуме се, условљава његову ниску заступљеност.

Из групе *нејравних којулајтивних* глагола остварује се само глагол ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), уносећи, како се и очекује, информацију о почетној фази у реализацији каквог стања, без обзира на то да ли се реферише о његовом настајању или о промени његовог квалитета, тј. интензитета: *одједном ми је постојало мука* (ЕИ); *постојало му је све хладније, а ноге и руке су престајале да га слушају* (ЕИ); *у једном моменту му је постојало незнајно боље, али је затим почео поново нагло да љуби снају* (ЕИ) и сл.

Инвентар глагола из групе *примарно јунозначних*, у датом контексту свакако десемантизованих, у поређењу са осталим типовима ПП релативно је богат и укључује следеће лексеме: ОСЕЋАТИ СЕ (ОСЕТИТИ СЕ), ИЗГЛЕДАТИ, ДЕЛОВАТИ, НАЛАЗИТИ СЕ.¹²² Ови глаголи (изузев глагола ОСЕЋАТИ СЕ) на граматичком, тј. морфолошком плану начелно се понашају у складу са дефинисаним и описаним правилима за употребу пунозначних глаголских лексема у саставу ПП уопште. Наиме, наведени глаголи, најначелније, губе нека од својих категоријалних обележја или неки њихови облици постају маркирани и ретко се употребљавају. Овакве особености посматраних глаголских лексема на морфолошком и семантичком нивоу резултирају и специфичним условима неопходним за њихову реализацију.

¹²² У саставу ПП ови глаголи комутабилни су са глаголом ЈЕСАМ (БИТИ) док њихова примарна значења реферишу о следећем: 1. ОСЕЋАТИ СЕ *одавати са собом нешто, мирис, поклопу и др.* (нпр. *у соби се осећа дим и влаја*); 2. ИЗГЛЕДАТИ *имајући какав спољашњи облик и изглед* (нпр. *изгледа млађа од мене*); 3. ДЕЛОВАТИ *остављати, изазивати одређен утисак* ~ као спортиста; 4. НАЛАЗИТИ СЕ *бити смештен, боравити* (нпр. *село се налази на јују*) (РМС).

Глагол ОСЕЋАТИ СЕ пак не понаша се у потпуности у складу са установљеним правилностима везаним за употребу примарно пунозначних глагола у саставу ПП. Он, наиме, није обележен у граматичком смислу – остварује се у оба глаголска вида и потенцијално може бити употребљен у свим глаголским облицима. Ипак, употреба перфективне форме није без ограничења. Бележи се ређе, махом уз негативно конотиране лексеме или уз лексеме које реферишу о не баш сасвим пожељном стању, уносећи у исказ додатну значењску компоненту. Денотирано физиолошко или емотивно стање везано је за одређени тренутак у времену или за какву ситуацију, искључено је његово трајање и већином је исказан његов каузатор:

кад **сам се осетио** *нелагодно* пред тим бронзаним лицем (ЕК); (...) биле су ово две дуге недеље за мене. **Осетио сам се** заиста *исцрљено* (ЕК); (...) дуго је све трајало и у једном тренутку **осетио сам се** врло *слабо* (ЕИ); **Осетио сам се** знатно *боље* после неколико минута проведених на клупи (ЕК); кад сам чула Берлусконија како се шали на рачун избора Обама и тога што је увек преплануо, **осетила сам се** *неудобно* (ЕК) и сл.¹²³

Када је реч о темпоралној парадигми предиката у чијем се саставу налази глагол ОСЕЋАТИ СЕ, категоријално обележје вида има дистинктивну улогу. Перфективни вид овог глагола (ОСЕТИТИ СЕ) реализује се већином у облику перфекта, везујући се тако за наративни поступак. Имперфективни вид остварују се у глаголским облицима са обележјем резултативност /+/ и резултативност /-/, при чему први имају ипак далеко виши степен учесталости јер не захтевају посебне семантичке услове и прагматичке датости за своје остварење:

¹²³ Корпус, наиме, бележи уз перфективно ОСЕТИТИ СЕ далеко чешће лексеме са значењем емотивног стања које су пореклом од глаголског прилога трпног (нпр. *осетила сам се њонижено, њовређено, обмануио* и сл.). Чини се да би такви примери могли бити интерпретирани као експоненти глаголског предиката са пасивним значењем (*осетила сам се њонижено* → *била сам њонижена* → *њонизили су ме*) јер је сачувана компонента процесуалности а каузатор (агенс или ситуациони каузатор) често је експлициран у непосредном окружењу (*осетила сам се њонижено њим њетовим њосиуиоком* (ЕК); *никада не бих њоверовао у њако нешио, али чувши соисивеним уишима, осетио сам се обмануи* (ЕК); *осетио сам се осрамођено шио сам уоишије реисировао хуманишарну орџанизацију* (ЕК); *осетио сам се веома њочасиововано шио се „Моси” нашао у најужем избору за најуледнију српску књижевну наџраду* (ПОЛ, 2007) и сл.).

О боже, **осећам се** *тросно* : ужасан мамурлук с киселином и горушицом (ЕК); **осећам се** *изгубљено и забринуто* (ЕК); **осећам се** *вечерас лепо и радосно* (ЕК); **осећам се** *болесно, исцрпљено* (ЕИ); **осећам се** *килаво и ужасно* (ЕИ); **осећам се** *апсолутно срећно* (ЕИ); (...) пре трке **осећала сам се добро** (РТС, 2009); **осећала сам се** *истовремено и уморно и свеже* (ЕК); **осећао сам се безнадежно** (ЕК).

Форме обележене као резултативност /-/ – футур и потенцијал, захтевају следеће елементе: предикатом психофизиолошко стање углавном се вреднује према општем критеријуму, те се најчешће описује само као добро или лоше (уп. нпр. *Осећаћеш се **добро** ако преспањеш да ћушиш, осећаћеш се **лоше** ако тако наспањаш* и сл.). Притом је, како показује грађа, афирмативно вредновање ипак заступљеније, те се ПП реферише, ако не о баш о позитивном, а оно бар о стању прихватљивијем од дотадашњег. Тако овакви искази добијају посебан карактер – често имају вредност савета или препоруке:

Осећаћете се *пријатније* ако почнете дубоко да дишете (ЕК); говори-те о својим осећањима и **осећаћете се** *боље* (ЕК); почни да се бавиш спортом, **осећаћеш се** *боље* (ЕК); промени дијету и **осећаћеш се** *боље* (ЕК); водите рачуна о томе шта једете, **осећаћете се** *јаче, здравије и срећније* (ЕИ); сигурно **би се осећала** *боље* кад би престала да пушиш (ЕИ); **осећали бисте се** *сигурно боље и млађе* кад бисте више времена проводили на ваздуху (ЕИ) **осећали бисте се** *пријатније* када бисте рекли све што Вам смета (ПОЛ, 2006) и др.

Глагол изгледати уноси компоненту модалности. Искази типа *изгледаш болесно* могли би се сврстати у поље епистемичке модалности, схаћено веома широко, јер глаголска лексема, између осталог, „изражава степен подударности (сагласности) садржаја исказа са стварношћу сагледан из угла говорника” (Zvekić-Dušanović, 2011: 77). У том смислу, значење примера овога типа могло би се интерпретирати као ‘изгледаш тако да ја закључујем, са мањим или већим степеном вероватности и уверености, у каквом се стању тренутно налазиш’. Описано значење глагола изгледати, у првом реду компонента која имплицира да је изнесена информација настала као резултат визуелне перцепције, одређује и његово синтаксичко понашање. Наиме, када је темпорална парадигма у питању, овај глагол реализује се искључиво у глаголским

временима са обележјем резултативност /+/- у презенту или у претериталним облицима, доминантно перфекту:

Не изгледаш ми *добро* (ЕК); **изгледа** *уморно*, говори ми да се никада у потпуности није опоравио (ЕК); **изгледаш** *ишљужно* (РЈ); жене зими **изгледају** *уморно* и старије и до четири године (ПОЈ, 2005); **изгледао је болесно** кад смо се срели (ЕК); **изгледала је сломљено** (ЕИ); **изгледао је лоше** кад сам га последњи пут видела (РЈ); **изгледала је нервозно** кад смо се среле (РЈ); било јој се већ повратило мало боје, **изгледала је много боље** (ЕК); **изгледала је свеже** и *здро*, готово да се више нису видели трагови болести (ЕК) и сл.¹²⁴

Глагол налазити се двоструко је обележен – употребљава се под одређеним синтаксичким условима, уз манифестацију извесних специфичности и на морфолошком плану. Његова употреба ограничена је у знатној мери – не покрива све значењске вредности из овог семантичког поља и везан је искључиво за формални образац са именицом, праћеном атрибутом као семантичким центром: $V_{operator} + Lex$ [$\leftarrow Det + N$]. На граматичком, тј. морфолошком и синтаксичком плану маркиран је тиме што се у овој позицији појављује само имперфективни вид, по правилу у глаголским облицима с обележјем резултативност /+/-, у 3. л. сг. или пл. јер се у исказима оваквог карактера махом реферише о стању неке треће особе:

¹²⁴ У оквиру комплексне категорије модалности издваја се низ различитих модалних значења (в. Lyons, 1978; ТФГ (1990), Zvekić-Dušanović (2011)), при чему су за глагол изгледати релевантна два значења: епистемичко и евалуативно. Овај глагол несумњиво је модалног карактера, али који ће тип модалног значења развити зависи од значења лексеме са којом се повезује. Удружен са прилошким лексемама са значењем психофизиолошких стања, како је и наведено, изгледати носи компоненту епистемичке модалности јер се процењују, на основу каквих физичких карактеристика, унутрашња стања и појаве за које не можемо бити у потпуности сигурни да се заиста и остварују (нпр. *изгледао је добро, нисам уошћити приметио да је болесан*). С друге стране, вредност исказа са глаголом изгледати везаним за прилоге који реферишу о каквим спољашњим манифестацијама, физичким карактеристикама (мршава, лепо, срећено, дотерано, неуредно и сл.) иде ипак ка евалуативној модалности јер имплицира следеће значење: 'говорник процењује (субјективни доживљај → модална компонента) али на основу прототипа'. Постојање прототипа укида компоненту процене подударности садржаја исказа са стварношћу, неопходну за успостављање епистемичке модалности.

Породила **се**, међутим, и даље **налази** у *шешком стању* (ПОЛ, 2009); један од повређених (...) **налази се** у *шешком стању* (ПОЛ, 2009); пацијенти примљени у Клинички центар (...) **налазе се** у *шешком стању* (ПОЛ, 2006); који је са тешким опекотинама пребачен у болницу и **налази се** у *кријичном стању* (ПОЛ, 2007); тешко повређени радници и даље **се налазе** у *кријичном стању* (ПОЛ, 2005).

Употребу глагола НАЛАЗИТИ СЕ, примарно везаним за спацијалну категорију, омогућује локациона семантичка компонента садржана у именици СТАЊЕ с којом се обавезно удружује; ‘стање’ се, наиме, концептуализује као ограничен простор (Кликовац, 2006: 136–137), што потврђује и могућност дефинисања његовог значења као „скуп датости, ситуациони оквир – *ментални и душевни простор*” (Дражић, 2014: 111).

У погледу заступљености глаголских лексема, ПП из овог семантичког поља имају своје специфичности. Копулативни глагол ЈЕСАМ (БИТИ) није најфреквентнији, што је условљено рестрикцијама на парадигматском плану (уп. нпр. *добро сам, лоше сам* али не и **прехлађено/болесно/уморно сам* и сл.). С друге стране, партиципирање лексема из групе пунозначних глагола особите је природе, при чему су спојеви ових глагола и прилога и именица са значењем психофизиолошког стања веома фреквентни. Потенцијални лексички еквиваленти ЈЕСАМ и ОСЕЊАТИ СЕ разликују се према компоненти формално : неформално, при чему је друга јединица обичнија за формалнији језички исказ, нпр. дискурс лекар – пацијент. И поред оваквог ограничења, овај глагол и копулативни глагол заступљени су у подједнакој мери у структурирању датих ПП. Ово би се, свакако, могло објаснити могућношћу његовог комбиновања с најразличитијим прилошким лексемама (уп. нпр. *осећам се болесно/шужно/узбуђено/прехлађено* и сл. али не **болесно/тужно/узбуђено/прехлађено сам*). Висока фреквентност глагола ОСЕЊАТИ СЕ у вези је са његовим значењем: он се својом семантиком налази у централној позицији овог лексичког поља те је тиме и прототипичан и носилац категоријалног значења.

Структуре без копуле. Анализирани корпус показује високу заступљеност ПП из овог семантичког поља са изостављеном глагол-

ском компонентом, при чему се по правилу ради о реплици те се подразумева понављање глагола из претходног исказа:

Хало, Ана, како си? *Врло добро*, хвала (ЕК); Како си, лафе? – упита фудбалер, излазећи из кола. *добро...* – промуца дечак (МС: 45); Како си? – *Одлично* (ЕК); Како си? – *Грозно*. (ЕИ); Како си? – Ма, *никако* (ЕИ); Како си? – *Не њако добро* као ви. (ЕИ); Како си? – *Уморно и малаксало, болесно* (РЈ); Како су ти родитељи? – *добро су, здраво* (ЕИ); Како ти је мама? – *Сјабилно*, али и даље *критично* (РЈ); Како си? Ниси болестан? – *Килаво*, али мислим да сам само уморан (ЕК); Како сте? – *Разочарано*, надали смо се бољем (ЕИ); *Одлично*. Како си ти? – *Солидно* (ЕК); Како си иначе? – *Апсолутно чаробно* (ЕК); Како си? – *Гладно и љеморено* (РЈ).

Како примери показују, прагматички оквир условљава високу учесталост елидираних исказа: физиолошко и емотивно стање човека често је тема, предмет саопштавања у оквиру оних функционалних стилова (разговорног и књижевноуметничког) чији израз одликује језичко економисање. Притом је изостављање глаголске компоненте могуће јер се категоријалне информације (пре свега лице и време) подразумевају тиме што се имплицирају из комуникативног процеса. Изостављање глаголске компоненте из ПП ове семантике прати и једна специфичност: уочава се да се поједина физиолошка стања, те одређени типови емоција означавају прилошким типом предиката чешће ако се он структурира без глаголске лексеме. Другим речима, чини се да поједине прилошке лексеме функционирају као репрезенти датог семантичког садржаја махом када се употребљавају самостално, док се спојеви датих прилога и оператора чине необичним и, у извесној мери, неприхватљивим (уп. нпр. *Како си? Тужно.* и *Како си? Тужно сам.* и сл.).

Неглаголска компонента. У функцији предикатива налазе се **прилози** и **именице** махом из једне лексичко-семантичке класе, која би се могла дефинисати на следећи начин. То су лексичке јединице са значењем осећања, расположења и стања као својства непосредних учесника, партиципаната, у означеној ситуацији (Ристић, 1990: 84), који су притом обавезно жива бића, а у случају ПП то је увек човек. Уз наведено, у функцији означавања човекових психофизиолошких стања, осећања, расположења употребљавају се прилошке лексеме са

значањем најопштије оцене, путем којих се на скали стање у којем се ко налази одређује као позитивно или негативно (ДОБРО : ЛОШЕ), уз могућност лексикализације компоненте интензитета (ОДЛИЧНО, СЈАЈНО, ФЕНОМЕНАЛНО : ГРОЗНО, ОДВРАТНО, УЖАСНО, ТЕШКО, НЕПОДНОШЉИВО, НЕИЗДРЖИВО и сл.).

Семантичка диференцијација прилошког предиката. Упркос сложености и разуђености семантичког поља ‘психофизиолошка стања’, не издваја се велики број субпоља, што је у корелацији са структурним планом, тј. не успостављају се такве диференцијације које би условиле различите начине структурирања ПП и моделовања реченичне структуре. На основу опозиције засноване на компоненти ‘материјално : нематеријално’, јасно се диференцирају два основна субпоља: ‘физиолошка стања’ и ‘емотивно-психолошка стања’:

Графикон 4: Субпоља у оквиру поља ‘психофизиолошка стања’

3.2.1. Субпоље ‘физиолошка стања’

Неглаголску компоненту чини ограничена скупина **прилога** и **именица** у оквиру које се, на основу значењских одлика, диференцирају две велике групе, при чему се прва повезује и за друге значењске категорија док је друга везана искључиво за ову целину.

Прву групу чине искључиво прилози, који примарно носе значење оцене а када се везују за вредновање човековог стања, могу се разврстати, према типу оцене, у две веће скупине. У првој су оне прилошке лексеме са општијим значењем – исказују најопштију и неодређену оцену, у овом случају, нечијег физичког, здравственог стања, без прецизирања о телесним процесима који се одвијају унутар доживљавача. Јединице овога система организоване су, очекивано, у контрастно поставље-

ни низ, те се успостављају антонимски парови према оцени позитивној или негативној: ДОБРО : ЛОШЕ / РЉАВО; ОДЛИЧНО, СЈАЛНО, ФАНТАСТИЧНО : ГРОЗНО, УЖАСНО, ОЧАЛНО. О овоме сведоче следећи примери:

Мислио је о својој кћери, чуо је да *није добро* са Пантом, болестан је озбиљно (МЦ–СВ: 192); Једно јутро господар Панта осети да му је **боље**. (МЦ–СВ: 195) Ал' сад ти је **добро**? (ЈИ–П: 48); Како се сви намештају, гледају *је ли он добро*, и онда – кас, кас, кас! (ЈЛ–П: 22); Сад ми је сасвим **добро**! Сад ме ништа више не боли! (ЈЛ–П: 100); »Свршено је, сад ми је **добро**« (СР: 55); **Добро сам**, хвала. Како сте Ви? (ЕИ); **Боље сам**, хвала на питању (ПОЛ, 2005); Данас *сам баш лоше* (РЈ); **лоше** ми је, боли ме глава и мука ми је (РЈ); све му је **горе**, пропада све брже и брже (РЈ); *Није* ми нешто **добро** (РЈ); Мама је све **лошије**, слаба је и све јој је теже да устане (РЈ); Како си? **Рђаво** (ЈЛ: 31); Госпођице, Вама је озбиљно **рђаво** (ЈЛ: 119); *Било* ми је врло **рђаво**, мислили су да сам умрла, па су и вама тако казали (СР: 87); Али тек ни Станку *не беше рђаво* (ЈВ: 334).¹²⁵

Прилози који значе висок степен означеног градирајућег својства, како бележи корпус, углавном су одлика разговорног стила или оних примера, из текстова новинског жанра (интервјуа), који су му блиски, што би се могло објаснити природом ових лексема која даље диктира посебне услове за њихову употребу. Чини се да су поменути прилози специфични јер имају обележје или експресивности или колоквијализма, те фунгирају на нивоу коментара, процене.

одлично сам, хвала вам на подршци (РЈ); **сјајно сам се осећала** у кући (К, 2010); Биља Крстић напунила 56 година: **фантастично се осећам** (ПУЛС, 2012); Како си? – **Грозно** (РЈ); **Ужасно сам**, све ме боли (РЈ); **Очајно се осећам**, малаксало и уморно (РЈ).

Другу скупину чине прилошке лексеме којима се денотира стање као резултат деловања каквих унутрашњих или спољашњих чинила-

¹²⁵ Потребно је скренути пажњу на следећу чињеницу. У анализираној грађи прилог **рђаво** забележен је у малом броју примера, при чему су сви из језика писаца прве половине 20. века. Ово би могло да иде у прилог томе да је посматрани прилог маркиран као застарела форма, премда се тако не обележава у РМС, те стога уступа место неутралном и фреквентнијем **лоше**.

ца, са негативним ефектима на експеријента: ТЕШКО, НЕПОДНОШЉИВО, ЛАКШЕ,¹²⁶ ПОДНОШЉИВО.

Као заједничка одлика горенаведених прилога појављује се експликација додатног садржаја која подразумева употребу других језичких форми које непосредније упућују на физиолошка стања, што је у корелацији са њиховом широкозначношћу. Ово показују следећи примери:

Одлично је, глава га више не боли и нема температуру (PJ); Добро сам, одморил сам се и више не осећам ону малаксалост (EI); Грозно сам, све ме боли (PJ); иначе ужасно се осећам, данас сам болеснија него јуче (EI); због трчања имам више енергије и сјајно се осећам (PТС, 2008).

У другу групу убрајају се репрезентативне лексеме за физиолошко стање, већином прилози и врло ретко, готово по изузетку, именице. Ове лексеме могуће је разграничити према извору настанка стања које обележавају. С обзиром на овај параметар, издвајају се лексеме које означавају примарна физиолошка стања и лексеме које реферишу о каквим секундарним физиолошким стањима. Прве би означавале физиолошка стања на која не утиче директно ништа споља, као на пример БОЛЕСНО, ГЛАДНО, ЖЕДНО, СТАРО, МАТОРО и сл. Друге денотирају стања узрокована неким надражајем, тј. она настала као резултат каквог спољашњег стимуланса: УМОРНО, ИСЦРПЉЕНО, СМОЖДЕНО, КИЛАВО, ИЗНУРЕНО, МУКА. У ову групу укључен је и мањи број лексема чије примарно значење јесте у вези са другим значењским пољима – то су прилози и именице са значењем температурних вредности. У оквиру ове тематске целине као њихова доминантна семантичка компонента издваја се она која сигнализира субјективни доживљај денотираних појава. У састав ПП са значењем физиолошких стања, наиме, улазе само прототипичне прилошке и именичке лексеме, необележене израженијим интензитетом: ХЛАДНО, ТОПЛО, ВРУЋЕ, ЗИМА, ВРУЋИНА.

¹²⁶ Обликом компаратива ЛАКШЕ исказује се заступљеност дате особине и то тако што она „наспрот очекиваном смеру одступа од семантичког тежишта, али притом лежи с ове стране средње вредности” (Mrazović – Vukadinović, 2009: 324) (нпр. *данас ми је лакше нешто јуче*, где ЛАКШЕ значи ‘није више тешко, лоше’, али не и ‘лако/добро ми је’).

Сви глаголи који иначе творе ПП из овог семантичког поља појављују се и у предикатским конструкцијама из датог субпоља: ЈЕСАМ (БИТИ, БИВАТИ), ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), ОСЕЋАТИ СЕ, ИЗГЛЕДАТИ, НАЛАЗИТИ СЕ. Дистрибуција и заступљеност глагола у функцији оператора донекле се разликују од типичне ситуације у структурирању прилошког типа предиката. Тако копулативно ЈЕСАМ (БИТИ), премда необележено и у потпуности лишено лексичког значења, није најфреквентнија глаголска лексема. Њему је равноправна и подједнако заступљена лексема ОСЕЋАТИ СЕ, упркос формалнијем карактеру који има.

Глагол ЈЕСАМ (БИТИ) везује и прилоге и именице али не поседује могућност удруживања са свим лексемама које фунгирају као неглаголска компонента. Без икаквих ограничења удружује се с прилозима са значењем оцене, посредно везаним за физиолошко (превасходно здравствено) стање експеријента.

Сад ми **је** сасвим *добро* (ЛЛ: 25); *лоше* ми **је** закуках у лекарском кабинету (ЕК); *сјајно сам*, коначно без болова (ЕИ); *ћрозно* ми **је**, осећам болове константно (ЕИ); Не осећам се добро, *хладно* ми **је** (ЕИ).

Повезивање са прилозима који примарно значе физиолошко стање готово је немогуће (с изузетком прилога ЗДРАВО). „Такав начин изражавања није чест” (Грицкат, 1961: 72) а уколико се и реализују овакве везе, чини се да су искази тога типа, као на пример *Сви су код куће здраво* (РМС), стилски маркирани и обележени као застарели.¹²⁷

На овом месту требало би указати на велики број елиптичних исказа са прилозима који реферишу о човековом физиолошком, здравственом стању. Они се бележе у примерима из разговорног језика, као значајна одлика језичког израза карактеристичног за непосредни комуникативни догађај:

Како **си**? *Никако* – *болесно, уморно, исцрљено* (ЕИ); Како **си**? *Гладно, жедно, уморно*, сад сам стигла с посла (ЕИ); Како **сте**? *Изнурено, смеждено*, састанак је трајао читаву вечност (ЕИ).

¹²⁷ Глагол ЈЕСАМ/БИТИ везује се за прилоге физиолошких стања, творећи на тај начин специфичне исказе којима се денотирају различите жеље упућене саговорнику: *Буди ми добро и здраво! Здраво да си и весело!* и сл. Овакве конструкције представљају полуустаљене, готово срасле комбинације, које, као такве, обично чувају старије стање.

Употреба глагола ОСЕЋАТИ СЕ имплицира рестрикцију у погледу удруживања на парадигматском плану – не везује се за именице (уп. нпр. *мука ми је али *осећати се мука*).¹²⁸ Међутим, с обзиром на то да је мали број именица остварив у овој позицији, с једне стране, те да, с друге стране, дати глагол везује за себе све прилошке лексеме без изузетка, ОСЕЋАТИ СЕ у анализираном корпусу има висок степен учесталости, те су, како је и раније истакнуто, он и копулативно ЈЕСАМ/БИТИ према фреквенцији подједнако заступљене форме. Високу фреквентност глагола ОСЕЋАТИ СЕ потврђује велики број примера забележен у анализираној грађи:

Осећам се много *боље* данас и бићу довољно здрав да кренемо за недељу – две (ЕК); Није ми ништа. **Осећам се** *сјајно* (ЕК); али **не осећам се** физички баш *најбоље* (ПОЛ, 2005); **Осећам се** врло *рђаво*, већ данима овај ударац бајонетом у раме отежава ми дисање (ЕК); нисам много играо ове године и **осећам се** *свеже* (РТС, 2010); **Осећам се** помало *уморно* (РТС, 2010); једноставно, **осећам се** *здравље* (ПОЛ, 2010); **осећам се** *широко* на терену (ПОЛ, 2009); нисам задовољан како се крећем на терену, **осећам се** *сиоро* (ПОЛ, 2009); **осећам се** потпуно *исцрпљено* (РТС, 2008); **осећао сам се** *изванредно*, као да су све земаљске тегове нестале (МП, 121); **осећао сам се** *посиано* и без полета (РК, 14); **осећао сам се** *исцеђено* и психички и физички (РТС, 2010).

Глагол изгледати као оператор у ПП из овог субпоља обично ступа у везу са репрезентативним лексемама за физиолошко стање, и ређе, са прилозима са значењем оцене:

Кад је Роберт Лангдон прекинуо везу, **изгледао је** *болесно* (ЕК); свештеник који га је дочекао на вратима **изгледао је** *посиано* (ЕК); **Изгледао је** врло *уморно*, али је био свеже обријан и дотеран (ЕК); **Не изгледаш добро**. Шта ти је? (ЕК); Учинило му се јуче да *рђаво изгледаш*, помислио је да си болесна (ЕК); **Изгледаш изнурено** (ЕК); *Слабо изгледаш*, као да си болестан (ЕК); **изгледаш ми** *смождено*, јеси добро? (РЈ); Је ли он болестан? **Изгледа** *побуло, најтечено* (РЈ) и сл.¹²⁹

¹²⁸ Уз глагол ОСЕЋАТИ РЕГУЛАРНО ЋЕ СЕ УПОТРЕБЉАВАТИ ИМЕНИЦА МУКА.

¹²⁹ Када се ИЗГЛЕДАТИ ВЕЗУЈЕ ЗА ЛЕКСЕМЕ СА ЗНАЧЕЊЕМ НАЈОПШТИЈЕ ОЦЕНЕ, ОТВАРА СЕ МОГУЋНОСТ РАЗЛИЧИТЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ ТАКВИХ ИСКАЗА, ТЈ. ОНИ СЕ МОГУ ТУМАЧИТИ КАО ИСКАЗИВАЊЕ ОЦЕНЕ УНУТРАШЊЕГ СТАЊА У КОЈЕМ СЕ СУБЈЕКАТ НАЛАЗИ (нрп. *Не изгледа добро сигурно је болестан* (РЈ)) или пак оцене његових физичких карактеристика (*Баш добро изгледаш, душо! Одавно те нисам видео у том комплејту* (ЕК)). Коначно разрешење значења које носе овакви искази, по правилу, расветљава најужи контекст.

Глагол НАЛАЗИТИ СЕ, према подацима из анализираног корпуса, нема висок степен учесталости, што је условљено његовом реализацијом искључиво у оквиру специфичног структурног модела, с једне стране, и, с друге, ограниченим бројем појава у вези са процесима у човековом телу за које се везује. Структурни модел са овим глаголом остварује се у два формална обрасца: $V_{\text{nalaziti se}} + у + \text{Det} + N_{\text{LOCstanje}}$ и $V_{\text{nalaziti se}} + у + N_{\text{LOCstanje}} + N_{\text{Gen}}$: *налази се у тешком стању*; *налази се у бесвеном стању*; *налази се у критичном стању*; *налази се у стабилном стању*; *налази се у стању шока* и сл. Именица СТАЊЕ представља истовремено експонент екстрахованог семантичког садржаја полазних јединица које, на дубинском плану, имају прилошку вредност (тешко стање: тешко; бесвесно стање : бесвесно; критично стање : критично; стабилно стање : стабилно и сл.). Ова именице у саставу ПП детерминисана је малим бројем придева и именица, што доводи готово до терминологизације значења. Уз то, спојеви типа *налазити се у тешком/критичном/бесвесном/стабилном стању* и *налазити се у стању шока/колайса* дискурсно су обележени јер великим делом припадају оним типовима текста који су уже специјализовани и имају карактер званичних саопштења:

Породиља се, међутим, и даље **налази у тешком стању** (ПОЛ, 2009); један од повређених (...) **налази се у тешком стању** (ПОЛ, 2009); пацијенти примљени у Клинички центар (...) **налазе се у тешком стању** (ПОЛ, 2006); који је са тешким опекотинама пребачен у болницу и **налази се у критичном стању** (ПОЛ, 2007); тешко повређени радници и даље **се налазе у критичном стању** (ПОЛ, 2005).

3.2.2. Субпоље ‘емоцивно-психолошка стања’

Позицију **оператора** у ПП из овог субпоља заузимају све глаголске лексеме, изузев глагола НАЛАЗИТИ СЕ. Уз оператор употребљава се ограничен инвентар **прилога** и **именица**, који се могу најопштије разврстати на две групе. Прву групу чине лексеме са значењем оцене, којима се најопштије реферише о психолошком стању у којем се експеријент налази, означавајући га као пожељно или непожељно, без могућности конкретизације. У погледу уланчавања ових лексема са глаголима у функцији оператора, уочава се само једно ограничење – удружене са глаголом ИЗГЛЕДАТИ оне већином денотирају нечије физичке

карактеристике или ређе физиолошко стање, али нису језички одраз његових емоција или расположења (уп. нпр. *изгледа одлично и након толико времена* (РЈ); *не изгледа добро, види се да је болесна* (РЈ) али не *изгледаш добро, ниси више забринута). Уз то, као и у осталим семантичким пољима, везе оператора са прилозима евалуаторима остварују значење емотивних стања тек у конкретном језичком окружењу, о чему сведоче наредни примери:

И само док о теби размишљам, *осећам се добро* (ЕИ); *Лоше сам* због развода (ПУЛС, 2011); *тешко ми је* од када тата није са нама (ЕК); *Осећам се сјајно, предивно, растерећено* и веома сам захвална Бреду за емотивну подршку (ПОЛ, 2010); *Одлично сам*, без обзира на све притиске с различитих страна, хвала на питању (РТС, 2007).

У другу групу убрајају се лексеме, примарно везане за ово значењско поље којима се именују различите емоције. Уочава се, притом, диференцијална значењска компонента која одваја лексеме које могу творити ПП и оне које немају такву могућност. Лексеме које денотирају емотивна стања структурирају ПП док оне које означавају емотивне односе, што обухвата релацију између доживљавача емоције и објекта према којем је усмерена, немају такву могућност (уп. нпр. *Осећам се тужно/ућлашено/жалосно/срећно* и сл. али не **осећам се бесно/љубоморно* и сл.). Издваја се, уз то, прилично јасан принцип који диктира процес уланчавања неглаголских лексема са операторима. Копулативно ЈЕСАМ/БИТИ остварује се уз оне прилошке лексеме које или наспрам себе немају одговарајућу конструкцију са придевом (*свеједно ми је* : Ø) или се такве структуре остварују, развијајући притом потпуно ново значење (*криво ми је* : *крива сам*; *драго ми је* : *драга сам*; *смешно ми је* : *смешна сам*; *тужно ми је* : *тужна сам* и сл. али не **уплашено/срећно* и сл.). Употреба глагола ОСЕЋАТИ СЕ, ИЗГЛЕДАТИ пак није у толикој мери ограничена – они се комбинују са далеко већим бројем лексема:

И без алкохола *се можете осећати раздраћано* и *весело* (ЕИ); *осећам се усамљено* и *тужно*, а заправо нисам сама (ЕИ); Некада *се осећам усамљено, тужно, немоћно, далеко, празно* (ЕИ); надам се да си добро, некако *си тужно изгледао* (ЕИ); *изгледа ли* и вама овај човек помало *усамљено* (ЕИ).

3.2.3. Валентни модели

Централна фигура вањјезичке сцене о којој реферишу ПП из да-тог семантичког поља (укључујући оба субпоља) јесте експеријент, тј. носилац денотираних стања, што имплицира његову обавезну иденти-фикацију, те експликацију. Типичан сценарио за испољавање разли-читих стања у којима се налази човек подразумева, уз доживљавача денотираног стања, и његовог изазивача. Притом се или ради о как-вом конкретној појави (нпр. *драго ми је што вас видим*) или о спле-ту низа околности који иницирају какво стање, осећање, те каузатор не мора бити исказан (нпр. *Лоше сам*). Базични модел семантичке валентности ових ПП, стога, јесте трочлана реченична структура са двовалентним предикатом и обавезним субјекатским аргументом те каузатором $S=P_{\text{psihofiziološka stanja}} + \text{Arg1}_{\text{pseudoagens-eksperijent}} + \text{Arg2}_{\text{kauzator}}$. Експли-кација експеријента обавезна је у оба издвојена субпоља: $S=P_{\text{psihofiziološka stanja}} + \text{Arg1}_{\text{pseudoagens-eksperijent obaveznost+}}$ (1.1), док исказивање каузатора на по-вршинском плану исказа није обавезно (типично је пак за субпоље ‘емотивно-психолошка стања’): $S=P_{\text{psihofiziološka stanja}} + \text{Arg1}_{\text{pseudoagens-eksperijent}} + \text{Arg2}_{\text{kauzator obaveznost+/-}}$ (1.2).

$$1.1. S = P_{\text{psihofiziološka stanja}} + \text{Arg1}_{\text{pseudoagens_eksperijent}} [\leftarrow \text{Pron/N/Nom/Dat/Acc}]$$

У зависности од значењских компоненти неглаголског конститу-ента ПП али и глаголске лексеме реализоване у функцији оператора, псеудоагенс типа експеријент може бити експлициран именицом или заменицом (а) у облику номинатива (1.1.а), (б) у облику беспредлошког датива (1.1.б) и (в) у облику беспредлошког акузатива (1.1.в).¹³⁰

Када је реч о утицају глаголских лексема на дистрибуцију па-дежних форми за формализацију експеријента, уочавају се прецизна и јасна правила њихове употребе: уз копулативно ЈЕСАМ/БИТИ остварују се све три падежне форме (нпр. *Марија је боље*; *Марију је боље*; *Ма-*

¹³⁰ Иако се у видовима формализације носиоца психофизиолошких стања не уочавају битна одступања од пописаних и описаних начина у досадашњој литератури (Арсенијевић, 2003а; Антонић, 2004: 68–76; Антонић, 2005а: 119–301;), ПП ипак испољавају извесне специфичности у погледу везаности падежних форми за особености денотираних стања.

рију је *срамоти*а и сл.); уз семикопулативно ПОСТАЈАТИ/ПОСТАТИ употреба се искључиво зависна падежна форма (датив или акузатив) (нпр. *Пос*тајало *му* је све *хладније*; *Пос*тало *ја* је *срамоти*а да *ћрича* о *ћи*оми и сл.); уз примарно пунозначне глаголе ОСЕЋАТИ СЕ, ИЗГЛЕДАТИ, ДЕЛОВАТИ, НАЛАЗИТИ СЕ доследно се употребљава номинативна форма (нпр. *Марија* се *осећа* боље; *Марија* *изгледа* болесно; *Марија* се *налази* у *ћешком с*тању и сл.).

С друге стране, сва три падежна облика испољавају извесна ограничења у погледу субпоља у оквиру којих се реализују. Мада се у вези са семантичким карактеристикама и специфичностима денотираног стања не могу успоставити сасвим прецизни принципи употребе падежних форми, ипак се уочава један јасан параметар за диференцијацију исказа са номинативом и дативом са значењем носица стања, а то је природа порекла денотираног стања.

1.1.a. S = P_{унутрашња стања} + Arg1_{pseudoagens_експеријент} [←PronNom/NNom]

Номинатив се махом везује за стања чије остваривање није иницирано каквим конкретним спољашњим надражајем, те се каузатор датог стања или имплицира, или пак ставља у други план док је у фокусу доживљавач. У складу с тим, издваја се неколико значењских вредности унутар којих се формализација доживљавача доминантније остварује обликом номинатива. Ова форма употребљава се без икаквих ограничења у ситуацији када се у позицији предикатива налазе лексеме са значењем опште оцене (уз лексеме које упућују на висок степен испољавања каквог стања), које могу да упућују како на физичко/физиолошко тако и на емотивно стање у којем се неко налази. Такође, облик номинатива јесте доминантно средство за формализацију експеријента различитих типова физиолошких и/или физичких стања која махом нису узрокована каквим конкретним спољашњим околностима већ су настала као последица збира околности или различитих дешавања, процеса у организму. Притом, како показују забележени примери, може бити изостављен у површинској структури исказа:

Гледају је ли **он** *добро* и онда одахну (ЛЛ: 22); **Мама** је све *лошије*, слаба је и све јој је теже да устане (PJ); **Ана** је *одлично*, не осећа више замор и последице повреде (PТС, 2010); **Ја** сам сада *одлично*, кризе су

иза мене (РТС, 2009); **Тања** је скроз *смождено*, болест ју је сасвим покосила (РТС, 2008); **Коста** се после свега *осећа уморно* и *ненасићавано* (ЕИ); Тако сам [ја] *исцрпљено* и *уморно*. Како сте Ви? (ЕИ); [ја] **Здрavo сам**, хвала на питању (ПОЛ, 2005).

1.1.6. S = P_{unutrašnja stanja} + Arg1_{pseudoagens_eksperijent} [←PronDat/NDat]

Дативом се формализује доживљавач стања насталих као последица, резултат каквог спољашњег стимуланса, при чему је каузатор – спољашњи подражај, већином експлициран у површинској структури исказа. Датив се у овој улози употребљава готово без икаквих ограничења у ситуацији када се у позицији предикатива налазе лексеме са значењем опште оцене (при чему се, чини се, искључују, или макар јављају ређе, лексеме са компонентном интензификације): *Саг ми је сасвим добро!* *Саг ме ништа више не боли!* (ЈЛ: 100); *Госпођице, вама је озбиљно рђаво?* (ЈЛ: 119); *Каг сам ојетџ леао у њосџелу, било ми је мноћо лакше, не знам ни сам зашто.* (ЈЛ: 137); *Мени је било тешко, лице ми је једнако било њодбуло и бледо* (ЈЛ: 123).

Унутар целине ‘физиолошка стања’ употреба датива у основи почива на јасној диференцијацији два типа унутрашњих доживљаја с обзиром на природу, те фокусирање њиховог изазивача, побуђивача. Дативом се тако не формализује експеријент каквих базичних стања која су последица различитих процеса у организму; у тим ситуацијама, како је већ истакнуто, реализује се номинатив, најчешће имплициран у површинској структури исказа (уп. нпр. *(ја) болесно сам*; *(ја) уморно сам*; *(ја) сломљено сам* али не **болесно ми је*; **уморно ми је*; **сломљено ми је* и сл.). С друге стране, међутим, датив је једина падежна форма са значењем носиоца физиолошких стања изазаваних каквим спољашњим надражајима:

Седе рањеници, крвави, прљави, дрхте, *хладно им је*. (МЦ–ДЧ: 105); Мицина мати, у „рококо” обучена, великом се лепезом хлади, мада **јој** *није врућина*, па жмирка на лепи пар (ЈИ–П: 69); Само што **ми** *је* нешто *хладно* по листовима. (ЈЛ: 23).

У другом субпољу – ‘емотивно психолошка стања’, употреба датива регулисана је истим принципом: њиме се формализује доживља-

вач денотираних емоција изазваних од стране каузатора који се обавезно налази изван експеријента и по правилу је експлициран. На тај начин фокус се у извесној мери помера са доживљавача денотираног стања те се у првом плану, уз експеријента, налази и изазивач стања у којем се неко налази. Нпр.:

никако **му** није *драго* **штио се срео** овако доцкан с оволиким Турчином (ИА–АЂ: 66); **А њој** није било ни мало *криво* **штио је** отац **не воли**. (ЈЛ: 124); и *жао му беше* **ђака** што их учитељ онако душмански млати (МГ: 14); *Било им је нејријатно* **га** млади богаташ, виђен и леп младић, *умре*, у њином граду, без попа. (МЦ–ЈТ: 351); *Свеједно ми је* **га ли ћу** *ћоворићу* с њим или не, али ми је страшно *досадно* **га** му *јомажем* у почињању разговора. Ћутим. (РП: 26) и сл.

1.1.в. S = P_{психолошка стања} + Arg1_{pseudoagens_експеријент} [←PronAcc /NAcc]

Слободни акузатив представља најмање заступљену падежну форму за означавање експеријента. Он се реализује само у оквиру једног субпоља – формализује искључиво доживљавача каквих психолошких стања. Друго ограничење тиче се природе емоција или расположења – акузатив иде уз негативна стања која у потпуности обузимају доживљавача (СТРАХ, СТИД, СРАМОТА). Уз то, ова форма јавља се као носилац стања означеног ПП чије је семантичко језгро увек у форми именице:

После кад сам видео, *било ме је* **срамота** да приступим (РП:23); Мило ми је слушати како бубњи киша у лубове, а *страх ме је* од тих силних муња и громова. (БМ: 201); *Стид их је* да признају грешку (РТС, 2008).¹³¹

1.2. S = P_{психолошка стања} + Arg1_{pseudoagens_експеријент} + Arg2_{казатор}

Узрочна семантичка компонента, тачније природа каузатора и његова експликација разграничавају два субпоља издвојена у оквиру семантичког поља ‘психолошка стања’. **Физиолошка стања** узрокована су ситуационим каузаторима (Алановић, 2012: 158), под којима

¹³¹ И. Антонић, говорећи о субјекатском акузативу као носиоцу психолошког стања, осим именица СТРАХ, СТИД, СРАМОТА, наводи и именицу БРИГА (Антонић, 2005: 196).

се подразумева читав низ различитих околности, које доводе до какве последице у човековом организму. Уз ПП којима се реферише о физиолошком стању у којем се човек налази каузатор најчешће није експлициран најмање из два разлога. Као прво, у исказима тога типа фокус је на стању у којем се налази експеријент а информације о процесу његовог настајања, па и о изазивачу, обично су у другом плану. Уз то, понекад је тешко или чак готово немогуће прецизно идентификовати узрок настанка денотираног стања, јер је оно обично настало као последица читавог низа различитих, често несвесних процеса. **Емотивно проживљавање** стварности, одређена душевна стања и реакције човека, изазване су управо каквим конкретним спољним подражајем. Ово имплицира да емотивна стања не одсликавају толико саму емоцију, како је то учила Вјежбицка (Wierzbicka, 1971: 94), већ предуслов за емоцију. Субпољем ‘емотивно-психолошка стања’, наиме, обухваћен је доследно семантички сценарио ванјезичке стварности: експеријент, стимулус/каузатор, при чему су потоњи концептуално обједињени. Предикати из дате целине денотирају емотивне реакције на ситуацију (каузатор), а стимулус је по правилу у њеном склопу. Стога је семантичка улога каузатора обавезна, било експлицирана (нпр. *жао ми је нашеј народа шћо већ годинама лоше живи/збој лошеј живоиџа*) или имплицирана у површинској структури исказа (нпр. *Жао ми је нашеј народа*) (Letuchiy–Serdoboloscaya, 2011). На функционалносинтаксичком плану денотативна улога стимулуса/каузатора заступљена је различитим формалним јединицама, које могу реализовати неколико синтаксичких функција – субјекатску (1.2.1), адвербијалну (1.2.2) и објекатску (1.2.3). Будући да емотивно стање јесте реакција субјекта на какав догађај који јој претходни, посматрана денотативна улога (каузатор) увек има вредност пропозитивног садржај (Поповић, 2007: 478), експлицираног или имплицираног у површинској структури исказа, што је у корелацији са оствареним морфосинтаксичким средством (уп. нпр. *граџо ми је шћо је Марија добила џосао и граџо ми је збој Марије* [зато што је добила посао]).

1.2.1. S = P_{emotivno-psihološka stanja} + Arg₁_{pseudoagens_ekspirijent} + Arg₂_{kauzator} [← C_{1subj}]

Међу примерима из корпуса бележи се знатан број оних у којима се у позицији комплементизатора ПП остварују клаузе које имају

функцију субјекатског аргумента, што показује и тест супституције – може их заменити (кондензовати) просентенцијална заменица ТО у номинативу. Осим тога, таква интерпретација произилази и из тога што овакве реченичне структуре, односно њихове предикације имплицирају у минималном контексту парцијално питање за субјекат управне предикације: *Шта V?* (Antonić, 2000: 30–31). С обзиром на начин структурирања и функционалносемантичку везу успостављену између њих и управног, граматички доминантног дела исказа, то су клаузе експликативног типа којима се реферише о каквој појави, ситуацији, каковом догађају који изазивају осећања и расположења означена управним предикатом.¹³² То су, заправо, клаузе које иступају као предметни садржај управних реченица са ПП али и као узрок, изазивач, њима денотираних емотивних реакција;¹³³ то су, дакле, клаузе које имају улогу субјекта каузатора а уводе се везницима *ДА*, *ШТО*, *ЈЕР*, *АКО*, *КАД*¹³⁴, *КАД ГОД*, *УВЕК КАД*.¹³⁵ Семантичко поље каузалности одликује се изразитом разумењеношћу, јер га чине, осим категорије узрока, и категорије финалности, концесивности и консекутивности (уп. нпр. Милошевић, 1986а: 33-34; Harris, 1988: 73; Mrazović – Vukadinović, 1990: 534–535; Vasić,

¹³² На специфичну природу клауза у позицији комплемента уз копулативно-прилошке предикатске изразе указује В. Ружић (2006а). Полазећи од ситуације са прилошким предикатима са значењем коментара или оцене, одређује их на следећи начин: субјекатске клаузе у функцији семантичких допуна, с предикацијом експликативног типа, заједно са управним делом чине нерашчлањене структуре. Оне носе информативно тежиште а управни предикатски израз само даје својеврсни модални оквир. ПП са значењем емотивних и психолошких стања и процеса и њихове реченичне допуне уклапају се у изнете оквире јер означавају узрок и последицу који заједно чине целину. Када је реч о њиховом субјекатском статусу, ауторка истиче да је он задат структурним типом управне реченице, тј. првенствено имперсоналношћу предиката (Ружић, 2006: 206–217).

¹³³ Зависне реченице реализоване уз ПП емотивних реакција, расположења и душевних стања представљају израз допунско-узрочне интерференције. Исту врсту семантичког преклапања уочава С. Павловић у оквиру реченичног комплекса чију управну предикацију заступају глаголи емотивне реакције (2009: 44).

¹³⁴ На могућност да клауза с везником *КАДА* не функционише као темпорални детерминатор управне предикације већ се у структуру имплементира заузимајући позицију субјекта скреће пажњу И. Антонић (Antonić, 2000: 27–33).

¹³⁵ Значење узрока показује висок степен компатибилности са функцијом граматичког субјекта, што је свакако омогућено комплементарношћу значења агенса и каузатора (Всеволодова, 2000: 150; Алановић, 2012: 158).

2000: 179 и Всеволодова 2000: 150). Однос каузалне зависности подразумева каузални низ који има две карике, „од којих једна представља антецедент, тј. шире схваћен узрок (услов) а друга консеквент, тј. исход (посљедицу)” (Милошевић, 1986б: 34). У складу са наведеним, осим узрочне семантичке компоненте коју претежно носе допунске клаузе уз ПП емотивних манифестација, оне могу фокусирати и други сегмент сложеног узрочно-последичног семантичког поља. Наиме, између управне и зависне предикације може се успоставити и погодбени однос. Уз наведене диференцијалне компоненте (каузалности и кондиционалности), клаузе могу бити обележене и временском компонентом, јер значење узрока интерферира са значењем темпоралности: елементи каузалног низа обавезно се налазе у одређеној временској релацији јер узрок најчешће претходи последици (уп. Radovanović, 1978: 80; Павловић, 2000: 110).¹³⁶ Фокусирање једне од три значењске компоненте резултира различитим начинима структурирања реченичног комплекса са ПП са значењем емотивно-психолошких стања и субординираном клаузом. Ово се очитује типом везника који уводи субординирану клаузу и специфичном темпоралном парадигмом која се успоставља. Наведено упућује на закључак о сложености поменутих субординираних клауза, што имплицира неопходност да се подједнако води рачуна о утврђивању функционалног и смисаоног односа који се успоставља између њих и њиховог управног дела.¹³⁷

¹³⁶ О каузалној функцији зависносложених реченица које се уводе везником кад в. и у Милошевић 1984–1985.

¹³⁷ Наведено је свакако у корелацији са запажањима В. Ружић о различитим факторима који утичу на устројавање реченица са субординацијом (2006: 49), што резултира сложеносту питања њихове типологије, будући да би она морала обухватати структурни, функционални и семантички план. Сличне тврдње износи и Прањковић, који указује на мањкавости постојећих класификација (формална, функционална, структурно-семантичка) будући да оне по правилу фокусирају један аспект анализе док остале занемарују. Аутор закључује следеће „Треба међутим рећи да је у вези с класификацијама увијек потребан максималан опрез. Јединице више синтактичке разине (или разина) толико су разноврсне да је тешко и замислити класификацију која би била барем приближно исцрпна. Мислим стога да би класификације требало схваћати као својеврсна полазишта у синтактичким истраживањима. При томе би требало инсистирати на што јаснијим и што утемељенијим дихотомијама поготово ако су оне и структурно релевантне [...]” (Прањковић, 1986: 6).

1.2.1.a. S = P_{emotivno-psihološka stanja} + Arg1 + Arg2_{kauzator} [← Cl_{subj=caus} [← Conj_{da/što/јер} + V_{sub}]/Inf]

У ексцерпираном корпусу има највише примера у којима је, у погледу смисаоног односа, фокус на узроку каквог позитивног или негативног расположења, који се, према функционалном полазишту, појављује као допунска клауза уведена везницима *да*, *што*¹³⁸ и ретко, готово по изузетку, узрочним везником *јер*.¹³⁹ Допунске клаузе уз ПП емотивних манифестација (реакција, стања, расположења) асертивног су типа *јер* се њима реферише о важећим или неважећим пропозитивним садржајима прихваћеним као датост (Běličová–Sedláček, 1990: 65). Притом се дистинкција важећи, реализовани : неважећи, нереализовани пропозитивни садржај испољава као релевантна приликом избора везничког средства, те темпоралне парадигме која се остварује. Везници су, наиме, супротстављени према обележју ‘фактивност (која имплицира реалност, оствареност) : нефактивност (која имплицира иреалност, неоствареност)’, формирајући опозицију *што/јер* : *да*. Први члан опозиције, везник *што* (ретко и неуобичајено и *јер*)¹⁴⁰ обележен је као фактиван те имплицира оствареност радње означене зависном

¹³⁸ У сербокроатистици формулисано је једно од правила за употребу реченица уведених везником *што* са оствареном каузалном компонентом – оно се односи на семантику управног предиката. Овакве реченице, наиме, како се истиче а како показује и наша грађа, прикључују се као објашњење предикатима који означавају нека осећања или расположења (РЈАЗУ; Милошевић, 1986а: 67).

¹³⁹ Везнике *што* и *да* разграничава и узрочна семантичка компонента (Грицкат, 1952: 196–207): она је уткана у значење првог док, када је реч о другом, каузално значење заснива се на узрочно-последичној вези ситуација означених корелативним предикацијама.

¹⁴⁰ У савременом, стандардном српском језику, како показује и прикупљена грађа, везник *јер* примарно се везује за узрочно семантичко поље док допунску реченицу уз ПП и глаголске предикате посматране семантике уводи ређе, уступајући место везницима *да* и *што*. У ранијим фазама развоја нашег језика, како је приметио С. Павловић, ситуација је донекле другачија – зависна реченица као експликатор предметног садржаја импресивних глагола, те прилошких предикација које су израз емотивне реакције експеријента, далеко се чешће уводи везником *јер*. „Доминација везника *јер* сасвим је разумљива ако се имају у виду чињенице да овај тип зависних реченица припада допунско-узрочној хипотакси, те да је најпродуктивнији старосрпски везник у сфери каузалности управо примарно деиктичко *јер*” (Павловић, 2009: 45).

предикацијом. Везник да је у том смислу немаркиран будући да може да уводи фактивне радње али и оне неостварене у датом тренутку, неовремењене ситуације.¹⁴¹ У конструкцијама са везником да контекст условљава интерпретацију означене ситуације као фактивне или не, што потврђује констатацију М. Ивић (1983: 143) да се као регулатор фактивности реченице може појавити глаголско време, тј. глаголски облик у којем се реализују како управна тако и зависна предикација.

$S = P_{\text{psihološka stanja}} + \text{Arg1} + \text{Arg2}_{\text{kauzator}} [\leftarrow C1_{\text{subj=caus}} [\leftarrow \text{Conj}_{\text{što/jer}} + V_{\text{sub}}]]$

Уз фактивно ШТО и ЈЕР корелативне предикације већином се реализују у глаголским облицима маркираним обележјем реализованост /+/- презенту или претериталним облицима (доминантно перфекту, те знатно ређе аористу, имперфекту, плусквамперфекту).¹⁴² Под одређеним условима субординирана предикација може да се оствари и

¹⁴¹ Диференцијација према обележју фактивности, како показује забележена грађа, није у потпуности применљива када су у питању ПП, на шта је указала и В. Ружић (2006а: 205) (нпр. *грађо ми је да сам тебе видела*), док се ово разграничење у потпуности остварује када је у питању глаголски тип предиката. Наиме, у клаузи с везником да уз ПП могу се, како сведоче примери из анализираног корпуса, појављивати различити глаголски облици (нпр. *грађо ми је да тебе видим* (РТС, 2008); *грађо ми је да смо макар њочели да разговарамо о њ проблемима* (РТС, 2007); *грађо ми је да ћеште и њосле свећа ошћати да живићте овде* (ПОЛ 2009)). Уз глаголске лексеме посматрани везник указује на немобилност презента, о чему сведочи следеће запажање Милке Ивић: „Специфични конструкциони феномени долазе до изражаја у појединим случајевима, пре свега онда када су у питању глаголи позитивних емоционалних ситуација: *волетћи, гођагати се* и сл. Реч је о појави посебних везника којима се сигнализује мобилност (везник *шћо*) односно немобилност (везник *га*) презента у допунској структури. Уп. *волим шћо њеваш* (= волим (ово) : ти певаш) са *волим га њеваш* (= волим да б у де (ово) : ти певаш); уп. и чињеницу да се у структури са *шћо* појављују и други временски облици (*волим шћо ћеш њевати, волим шћо си њвао* и сл.) док је у структури са *га* замена презента осталим финитним облицима неостварљива” (Ивић, 1970: 49).

¹⁴² Дистрибуција глаголских облика у претериталној ситуацији, која имплицира мању заступљеност имперфекта, плусквамперфекта и аориста, односно везаност овог последњег за поједине функционалне стилове и изостајање из неких других (новинарског и научног), није специфичност ПП већ управо потврђује поставке изнете у досадашњој литератури у вези са редуковањем система глаголских облика за обележавање прошлости (Ивић, 1958: 139–152; Радовановић, 1969: 49–59).

у футуру I: управна предикација по правилу је у презенту а ситуација означена субординираном реченицом футурски је оријентисана, њена реализација тек предстоји али се уз то она доживљава као обавезно остварива у будућности. Остварене су следеће комбинације глаголских облика у две корелативне предикације:

УПРАВНА ПРЕДИКАЦИЈА	СУБОРДИНИРАНА ПРЕДИКАЦИЈА
V_{PR}	V_{subPR}
Мени је криво што он не пристаје у моје лудовање. (ЈЛ: 20); <i>грађо</i> ми је што више нема „неверних Тома” (ЕК); Алки је опет <i>немило</i> што Марко толике хаљине Мици прави , а себе радом за њу мори . (ЈИ, П: 74)	
V_{PR}	V_{subPF}
Но баш <i>мило</i> ми је што сте ми то донели (ЈИ: 51); Из очију фрајле Лујзе види се да јој је <i>мило</i> што је Шамика дошао (МЦ, ДЧ: 110)	
V_{PR}	V_{subFI}
<i>грађо</i> ми је што ћу снимати са њим (ПОЛ, 2009); <i>грађо</i> ми је што ћу се видети са мојим пријатељем (ПОЛ, 2009)	
V_{PF}	V_{subPR}
<i>Било</i> ми је <i>мило</i> што све преостало време могу да посветим свом оцу (ЕК); <i>Било</i> ми је <i>криво</i> што сви замишљају карате спортисту као неког разбијача цигала (ЕК); <i>Било</i> ми је <i>стресно</i> што морам да гледам то (ЕК)	
V_{PF}	V_{subPF}
<i>грађо</i> ми је <i>било</i> што нисам покушао да га прекинем или нешто (ЕК); <i>Било</i> ми је <i>непријатно</i> и <i>мучно</i> што сам морала о томе уопште да говорим (РТС, 2008)	
V_{PF}	V_{subPF}
<i>Било</i> му је <i>грађо</i> што су се били договорили (РТС, 2008)	
V_{AO}	V_{subPF}
<i>би</i> ми <i>непријатно</i> , јер сам се у Србији већ одвикао од политичких зборова и учешћа у јавним пословима. (РД: 81); и <i>би</i> ми <i>грађо</i> што га нису ухапсили (ЕК); <i>би</i> јој <i>непријатно</i> што се тако понашао (ЕК)	
V_{AO}	V_{subAO}

<i>Би ми криво што се измаче</i> тако брзо из мојих руку (ЕК)	
V_{IMPF}	V_{subPF}
необично ми <i>беше њријайно</i> што је мени бог дао <i>фино</i> срце и племениту, витешку крв наших старих. (РД: 98)	

Табела 6: Темпорална парадигма $Cl_{\text{Subj} = \text{Caus}} [\leftarrow \text{Conj}_{\text{sto} / \text{jer}} + V_{\text{sub}}]$

$$S = P_{\text{psihološka stanja}} + \text{Arg1} + \text{Arg2}_{\text{kauzator}} [\leftarrow Cl_{\text{subj} = \text{caus}} [\leftarrow \text{Conj}_{\text{da}} + V_{\text{sub}}]]$$

Уз необележено да субординирана предикација реализује се у перфекту или презенту. У првом случају ситуација је јасна – увек је реч о каквој реализованој ситуацији, радњи; у другом случају предикација може да се везује за дати тренутак и упућује на остварену, фактивну ситуацију или да реферише о каквим неовремењеним, тачније свевременским ситуацијама, обележеним као регуларно понављање у времену. У овом другом случају реч је, дакле, о немобилном презенту, а значење итеративности често се додатно појачава употребом прилога УВЕК. Управна предикација махом се остварује у презенту, и, ипак ређе, у перфекту. Остварене су следеће комбинације глаголских облика у две корелативне предикације:

УПРАВНА ПРЕДИКАЦИЈА	СУБОРДИНИРАНА ПРЕДИКАЦИЈА
V_{PF}	V_{subPR}
<i>Било ми је грађо да га видим</i> на бини (ПОЛ, 2008); <i>Било ми је грађо да уопште могу да спавам</i> (ВА: 3); <i>Било ми је грађо да видим</i> Дејана како се смеје на препознатљив начин (ВА: 7).	
V_{PR}	V_{subPF}
<i>Криво ми је да сам вас</i> и тиме <i>узнемирио</i> (РП, ДС: 3); <i>грађо ми је да сам успео</i> (ПОЛ; 2008); <i>грађо ми је да сам се вратио</i> у нашу кошарку (ПОЛ, 2008).	
V_{PR}	V_{subPR}
<i>грађо ми је да сам ту</i> (ПОЛ; 2008); <i>грађо ми је да сам у доброј форми</i> пред утакмицу с Румунијом (ПОЛ; 2009); <i>грађо ми је да те видим</i> овде (ЕК); <i>увек ми је грађо да те сретнем</i> (ЕК).	

Табела 7: Темпорална парадигма $Cl_{\text{Subj} = \text{Caus}} [\leftarrow \text{Conj}_{\text{da}} + V_{\text{sub}}]$

$$S = P_{\text{psihološka stanja}} + \text{Arg1} + \text{Arg2}_{\text{kauzator}} [\leftarrow C_{\text{subj=caus}} [\leftarrow \text{Inf}]]$$

Мањи је број примера у којима се инфинитив налази у функцији субјекта, тј. кондензује допунску клаузу субјекатског типа уз овај тип ПП. Инфинитив се употребљава када је у питању ситуација обележена нефактивношћу, што значи да се имплицира јединица *ексйекййайтйивно-сййи* (Ивић, 1970: 48) – између њега и управног дела везе успоставља се семантичка јединица ‘да буде’, те примери могу бити интерпретирани и помоћу немобилног презента с да, с тим што се инфинитивом постиже већа економичност и безличност исказа. За разлику од структура уведених везником ШТО/ЈЕР : да и конструкција са немобилним презентом, основни инфинитивни глаголски облик захтева обавезну кореференцијалност носиоца стања и потенцијалног извршиоца какве акције, потенцијалног носиоца каквог стања, као побуђивача.

Због тог културно-историјског расположења, које ме, све више, обузима, мени је *досадно писати* о ономе што би већина да чита. (МЦ–ПП: 246); *Мило ми је видети* ваљана човека (МГ: 55); *Летше је* и *милије му је видети* сређену летину, што је није ни кап кише такнула. (СР: 9); *Није ми жао умрети* (ЈИ: 118).

$$1.2.1.6. S = P_{\text{psihološka stanja}} + \text{Arg1} + \text{Arg2}_{\text{kauzator}} [\leftarrow C_{\text{subj=cond}} [\leftarrow \text{Conj}_{\text{jako/ukoliko/kad/da}} + V_{\text{sub}}]]$$

У ситуацији када је зависном предикацијом денотиран нереализован садржај који би, у случају остваривања, изазвао какве пожељне или непожељне емотивне и психолошке реакције денотиране управном предикацијом, успоставља се однос погодбе; везник да (као типичан везник комплементне клаузе) тада може бити супституисан примарно погодбеним везницима ако и уколико. Осим ових везника, компоненту кондиционалности уводи и примарно темпорални везник кад. Кондиционалну интерпретацију комплементних клауза намећу глаголски облици обележени као реализованост /-/ – потенцијал и футур I, у функцији предиката управних делова датих структура. У функцији субординираног предиката реализује се ипак шири спектар глаголских облика. Глаголски облик, како је то уочила М. Ивић (Ivić, 1983: 143–153), диктира везничко средство, те значењски тип погодбене реченице која се уводи. Остварене су следеће комбинације глаголских

облика у две корелативне предикације, а у корелацији са тим и следећа везничка средства која уводе субординирану клаузу:

УПРАВНА ПРЕДИКАЦИЈА	СУБОРДИНИРАНА ПРЕДИКАЦИЈА
V_{FI}	V_{subPR}
<i>Биће ми грађо ако успемо да освојимо</i> три бода (РТС, 2010); <i>Биће ми криво ако вас не видим</i> (РЈ); <i>Биће ми нејријатно ако дођу</i> њени родитељи (ЕК); <i>Биће ми њријатније уколико</i> на састанку владе донесемо једногласну одлуку (РТС, 2008).	
V_{FI}	V_{subFI}
<i>Биће ми криво уколико не будемо добили</i> статус кандидата (РТС, 2008); <i>Биће ми грађо ако будете</i> и ви дошли (ЕК); <i>Биће ми криво уколико не будемо део Европе</i> (РТС, 2012).	
V_{POT}	V_{subPR}
<i>Криво би ми било да не дођете</i> (РЈ); <i>Колико би ми мило било да</i> се моја кћи за вас уда, и да дође у такву честиту кућу (ЈИ: 104); <i>њријатније би нам било да</i> и они дођу (РЈ).	
V_{POT}	V_{subPOT}
<i>Криво би ми било кад би се</i> о мојим способностима за прављење планова судило по том дану (ЕК); <i>Криво би ми било кад би то чинили</i> моји пријатељи (ЕК); <i>Нејријатно би ми било кад бих знала</i> да и они тако мисле о мени (ЕК).	
V_{POT}	V_{subPF}
<i>Лакше би ми било да сам добио отказ</i> (ПОЛ, 2007); <i>Још грађе би ми било да је</i> мој филм достигао популарност „Буена Висте” (ПОЛ, 2008).	

Табела 8: Темпорална парадигма $Cl_{Subj=Cond} [\leftarrow Conj_{ako/ukoliko/da} + V_{sub}]$

1.2.1.в. $S = P_{psihološka\ stanja} + Arg1 + Arg2_{kuzator} [\leftarrow Cl_{subj=temp} [\leftarrow Conj_{kad} / kad\ god / uvek\ kad + V_{sub}]]$

Фокусирањем темпоралне семантичке компоненте остваривање психолошког емотивног стања денотираног управном предикацијом

непосредно се везује за тренутак реализације ситуације означене субординираном предикацијом. Између корелативних предикација успостављају се само два типа темпоралних односа: симултаност и итеративност.¹⁴³ У функцији управног и субординираног предиката реализују се махом глаголски облици који упућују на реализоване радње, тј. ситуације (презент и перфекат у првом реду):

грађо ми је кад год је поред мене (ЕК); *грађо ми је кад* Јелена Николић у јеку победе у Јапану *изјави* да су техничко знање стекле у репрезентацији (ПОЛ, 2006); *Мука ми је кад* само **помислим** да треба да станем у овај ред (РТС, 2008); *Било ми је грађо кад сам* то **сазнао** (ЕК); *Било ми је грађо кад сам чуо* да је добио нешто што је мом оцу много значило (ПОЛ, 2009).

1.2.2. S = P_{psihološka stanja} + Arg1_{pseudoagens – eksperijent} + Arg2_{kauzator} [← Adv_{caus} [← Prep_{od / zbog} + N_{Gen} / Prep_{na} + N_{Acc} / Prep_{za} + N_{Instr}]]

Каузатор емотивних стања и расположења заступљен је на синтаксичком плану потпуно регуларно функцијом адвербијалног детерминатора са узрочним значењем. Тада је семантичка улога каузатора у реченицама формализована следећим падежним облицима: ЗБОГ + N_{GEN}, ОД + N_{GEN}, НА + N_{ACC} и ЗА + N_{INSTR}. Генитив блокиран предлогом ЗБОГ, као типично средство за формализацију индиректног узрока уз копулативне предикате са значењем стања и расположења (Ивић, 1954а: 187; Антонић, 2005а: 167), остварује се и у нашој грађи без ограничења и представља најзаступљенију форму. Именице у генитиву су у семантичкој и/или деривационој вези са глаголима или пак означавају особе, при чему се увек имплицира радња коју денотирана особа реализује или ситуација која јој се приписује, а што изазива каква психолошка стања у човеку:

грађо ми је због такве одлуке ВТА (РТС, 2008); *грађо ми је због напретка* у погледу европске перспективе (ПОЛ, 2009); *грађо ми је због наших момака* (ПОЛ, 2009); *Криво ми је због прекида* 35. седнице (ПОЛ, 2010); *Криво ми је због казне* али не жалим због свог поступка

¹⁴³ Говорећи о каузалној функцији субординиране клаузе уведене везником КАД, Ксенија Милошевић истиче да је глаголски облик у њеном предикату референцијално употребљен (Милошевић, 1984–1985: 463). Примери из наше грађе пак показују да субординирана предикација упућује и на неререференцијалне ситуације.

(ПОЛ, 2010); *Жао ми је због Тадије* (РТС, 2008); *Мило ми је због вас двоје* (РЈ).

Генитив блокиран предлогом од, као типично средство за формализацију узрока типа ефектор који изазива спонтано, невољно, несвесно стање (Ивић, 1954а: 187; Radovanović, 1978: 130; Ковачевић, 1988: 53–54), ограничене је употребе и везује се само за специфична психолошка стања. Ова генитивна форма непосредни је експонент каузатора уз лексеме које примарно денотирају физиолошка стања а значење психолошких стања развиле су метафоризацијом – значење физиолошког стања транспонује се на психолошки план (МУКА, ЗЛО):

мука ми је од тог посла јер осећам да злоупотребљавам и таленат и образовање (НИН, 2002); *Зло ми је од свега* (РЈ); *Зло ми је од наших политичара и еминентних стручњака* (НИН, 2007).

Именице у инструменталу блокираном предлогом ЗА и акузативу са предлогом НА ретко, готово по изузетку, означавају узрок каквих непожељних емоција и појављују се као одлика језика писаца из старијег периода. ЗА + N_{INSTR} употребљава се у позицији адвербијалног детерминатора са узрочним значењем само уз један тип ПП – ЖАО МИ ЈЕ, што је могло настати аналогијом према комплементизацији саодносног глагола ЖАЛИТИ (ЗА НЕКИМ): *Та да ми није жао за њокојном мајџером, куће ради сâм би' се женио* (ЈИ: 111); *жао јој је за Шамиком* (ЈИ: 132).¹⁴⁴ И употреба конструкције НА + N_{ACC} могла би се објаснити аналошком везом: ова форма употребљена је уз прилошки предикат КРИВО МИ ЈЕ који је у корелацији са копулативним именским предикатом БИТИ ЉУБОМОРАН уз који се везује акузатив са предлогом НА (*џе му је за њо на њих криво* (СВ: 161–162)).

1.2.3. S = P_{психолошка стања} + Arg1_{pseudoagens – експерјент} + Arg2_{каузатор} [← Obj [← Ø + N_{Gen}]]

¹⁴⁴ У литератури се бележи инструментал блокиран предлогом ЗА у узрочном значењу уз глаголе типа жалити, плакати, туговати и сл. (Стевановић, 1974: 465). Чини се да је каузалност мотивисана одговарајућим компонентама примарног спацијалног значења ове падежне конструкције. Наведене глаголске лексеме у споју са овом конструкцијом упућују на удаљавање експерјента од одређене особе или појаве, што за последицу има стања њима денотирана.

Каузатор на синтаксичком плану може бити репрезентован и самим објектом, што, када су у питању ПП са значењем психолошких стања и расположења, ипак представља изузетак. Слободни генитив означава истовремено онога или оно што изазива осећање денотирано ПП али и особу или предмет на који се оно преноси, који је њиме обухваћен. Због тога, употребљава се само уз предикатске конструкције ЈАО ми ЈЕ, представљајући, међутим, уз њега најзаступљенију форму обележавања изазивача исказаног стања: *Ал' жао ми је моја љубав* (ЈИ: 118); *Сиромашин момак, ипак жао ми је било, ал' шћина ћеш, како ће да се бодје шућ са роћашим* (ЈИ: 20); *Мени је мноћо чећ жао*. (МЦ–ДЧ: 100); *Ничећ ми није шћако жао као себе самоћ*. (МЦ–ДЧ: 113).

3.2.4. Прилошки предикатш : осћали шћиови предикатша

Прилошки предикати који денотирају различита психофизиолошка стања у човеку донекле се додирују са глаголским типом предиката и, с друге стране, са копулативним именским предикатом. У оквиру значењског поља 'психофизиолошка стања' уочава се јасна граница међу њима: ПП испољавају извесна ограничења јер њиме нису исказиви сви типови физиолошких процеса, стања нити све врсте емоција и расположења. Семантичка категорија '**физиолошка стања, процеси и радње**' обухвата обиље различитих процеса својствених живим организмима, укључујући физичке и хемијске факторе одговорне за настанак, развој и ток живота, као и механизме који регулишу животне процесе (Штасни, 2011: 575). Другим речима, ова семантичка категорија тиче се, у најширем смислу, субјекта, чије је значење ограничено на живо /+/, обухватајући различите фазе и потфазе у његовом постојању од настанка до нестајања (Шведова, 1998).¹⁴⁵ Лексемама за номинацију овог семантичког садржаја могу се класификовати на три велике групе. У првој скупини налазе се лексеме које означавају раз-

¹⁴⁵ Из оваквог одређења следи да су семантички лексеме са значењем физиолошких стања сродне лексемама са егзистенцијалним значењем. Тако, анализирајући глаголе постојања, И. Лазић-Коњик разликује глаголе са семом *физиолошко постојање* /+/, те се односе на постојање као живот, живљење и *физиолошко постојање* /-/, те упућују на постојање као присуствовање у времену и простору (Лазић-Коњик, 2010: 23; 2011: 428). На блискост ове два тематска поља указује и Штасни (Штасни, 2011: 576).

личите радње и процесе који омогућавају живљење, постојање, те у свом основном значењу „имају заједничку архисему која би се могла означити као ‘имати потребу (за) или манипулисати супстанцом неопходном за живот’ (...)” (Штасни, 2011: 576) (као нпр. дисати, јести, пити и сл.). Другу групу чине лексеме са значењем физичких процеса који се остварују унутар човека, по правилу независно од његове воље, те би се њихова заједничка архисема могла одредити као ‘доживљава-ти какве физиолошке промене настале деловањем одређених процеса у организму’ (као нпр. старити, пропадати, поцрвенети и сл.). И на крају, у трећој скупини су лексеме које денотирају физиолошка стања опште природе у којима се налази човек, те их одликује архисема која би се могла дефинисати као ‘осећати последице каквих дешавања, процеса у организму’.¹⁴⁶ Уз то, оваква стања такве су природе да их је човек свестан, али не може да их контролише (Кликовац, 2006: 131). У погледу дистрибуције глаголског, копулативног именског и прилошког типа предиката за исказивање описаних садржаја, издвајају се следећи закључци. Значењске вредности које имплицирају процесе и радње (прва и друга описана ситуација) покрива глаголски предикат. Последњи, трећи тип – стања у којима се налази човек а која су наста-

¹⁴⁶ Постоје и другачија одређења лексема, пре свега глаголских, са значењем физиолошких стања, одређена, свакако, различитим методолошким позицијама и различитим теоријским аспектима са којих се приступа овој семантичкој категорији. Тако се, на пример, према схватању Г. Штасни прототипичним глаголима ове тематске скупине сматрају дисати и јести, па се у складу са тим глаголи физиолошких стања и процеса дефинишу ипак уже: „У логичко-појмовном смислу глаголи физиолошких стања, у ствари, изражавају основни услов за живот, егзистенцију” (Штасни, 2011: 576). Саод-носно оваквом одређењу појма физиологије јесте и ограниченији инвентар језичких јединица за његово означавање: „Са семантичко-деривационог становишта, номинација механизма којима се регулишу животни процеси и стања двојака је: именичка (нпр. *жеђ*, *лаг*) и глаголска” (Штасни, 2011: 576). Б. Тошовић пак у својој семантичкој класификацији глагола диференцира глаголе физиолошких радњи (нпр. јести, пити, кашља-ти, дисати) и физиолошких стања (старити, гладовати, дебљати се), сврставајући ове прве у скупину глагола радње, заједно са глаголима механичких радњи, глаголима интелектуалних радњи и глаголима деловања, а ове друге у глаголе стања, уз глаголе физичког стања, глаголе психичког стања и глаголе функционалног стања (Тошовић, 1998: 118). Овакви, донекле различити начини одређења ове значењске категорије сведоче о њеној сложености – о мноштву различитих језичких јединица којима се формализује, с једне стране, и, с друге, о обиљу тесно повезаних значењских нијанси које је одликују.

ла као последица каквих дешавања, процеса у организму, означавају сва три типа предиката, при чему сваки од њих фокусира одређене семантичке карактеристике. Друга семантичка категорија, ‘**психолошка стања, емоције и расположења**’, представља изразито комплексну категорију, везану за дубоке, нагонске слојеве личности, те ју је стога тешко или немогуће дефинисати, а за њен се опис и лакше разумевање наводи чак једанаест емоционалних универзалија (Wierzbicka, 1999: 275–276). У психологији израз емоција, уз напомену да је значење које носи тешко дефинисати, упућује на „stanja i procese osećanja i obično zahteva naknadnu oznaku ljubavi ili mržnje, straha ili hrabrosti itd., sa varijacijama tih oznaka. Emocije su praćene telesnim promenama, kao i promenama u vidljivom ponašanju, sa opštom usmerenošću unutrašnje ili spoljne dinamike ka nečemu ili od nečega što je predmet emocije” (Krstić, 1991: 131). Полазећи од оваквог одређења емоција, могуће је издвојити следеће типове емоционалних садржаја: (а) указивање на присуство каквог осећања у субјекту, као што су *љубав, мржња, бриџа, срећа, страх, љузир, џуџа, жалости* и сл., затим (б) упућивање на спољашње манифестације одређене емоције (као што су глаголи ПЛАКАТИ, ЈАДАТИ СЕ, ЈАУКАТИ и сл.), и коначно, (в) означавање иницирања емоције у другом учеснику (какви су нпр. глаголи ТЕШИТИ, ХРАБРИТИ, БОДРИТИ и сл.).¹⁴⁷ Јасно је да је само прва вредност исказива свим конкурентним предикатским конструкцијама док последње две нису доступне ПП. У оквиру прве категорије могуће је, међутим, издвојити два типа емоционалних садржаја, исказивих различитим језичким јединицама. Прву групу чине јединице емотивних стања које указују на присуство одређеног емоционалног садржаја у субјекту, изазавног каквим спољашњим стимулансом: догађајем, поступком, ситуацијом (нпр. медијални глаголи ПЛАШИТИ СЕ, РАДОВАТИ СЕ, ВЕСЕЛИТИ СЕ, ТУГОВАТИ, БРИНУТИ СЕ или прилошке конструкције КРИВО МИ ЈЕ, ДРАГО МИ ЈЕ и сл.). Другу групу чине јединице емотивних односа (Гортан-Премк, 1971: 95) које денотирају поседовање каквог осећања усмереног према објекту – особи, предмету, активности, имплицирајући интеракцијски однос са субјектом (какви су нпр. транзитивни глаголи ВОЛЕТИ, ЖЕЛЕ-

¹⁴⁷ Бавећи се анализом афективних глагола, Г. Штрбац даје сличну семантичку систематизацију (Штрбац, 2006; Штрбац, 2011).

ТИ, МРЗЕТИ, ПРЕЗИРАТИ, ПОШТОВАТИ и сл.).¹⁴⁸ При томе се ове две групе диференцирају према обележјима медијалности и активности,¹⁴⁹ тј. да ли се денотира само стање или се пак упућује на процес (Арсенијевић, 2006: 75).¹⁵⁰ Имајући ово у виду, ПП јасно се издвајају у односу на глаголски и именски предикат – они денотирају искључиво емотивна стања.

Када је реч о семантичком садржају исказивом свим типовима предиката, уочавају се **дистинктивне црте** и издвајају **параметри** који регулишу њихову употребу: значењске карактеристике предиката, њихове валентне способности и стилске особености.

а. Дистинктивна обележја: динамичност/дуративност/резултативност

Прилошким предикатима са значењем физиолошких стања конкуришу прости предикати пунозначног глагола, или копулативни именски предикати са придевом као семантичким центром: *Како си? Уморно : Уморила сам се : Уморна сам*. Међу њима се може успоставити диференцијација значења ‘процес настајања физиолошког стања’ : ‘физиолошко стање као резултат дешавања’. На основу овога формира се опозициони пар глаголски предикат : прилошки/именски предикат. Првим типом предиката, дакле, на основу доминантних сема динамичности односно процесуалности реферише се о промени каквог пређашњег стања, уз информацију о карактеристикама и типу

¹⁴⁸ Између емотивних стања и емотивних односа није јасна и оштра будући да „эмоциональные состояния возникают на основе эмоционального отношения” (Казарина, 2002: 75).

¹⁴⁹ Промена инактива у актив код глагола стања не дешава се одједном и њен се ток може пратити у различитим фазама развоја нашег књижевног језика. Тако, на пример, Грковић Мејдор уочава, анализирајући старословенске глаголе стања, постојање паралелне егзистенције два инфинитивна облика (*плзѣти* и *плзѣтити*), при чему један од њих и даље чува значење стања, док други постаје актив (Грковић-Мејдор, 2002–2003: 90–91)

¹⁵⁰ Разграничавајући два блиска феномена у домену емотивне интеракције (љубав и заљубљеност), Арсенијевић истиче повезаност ванјезичке стварности и лексикализације – *волеѣти* и *заљубѣѣти се*, те формализације њихових complemenата (*волеѣти некоѣа : заљубѣѣти се у некоѣа*) (Арсенијевић, 2006: 71–83).

новонасталног (нпр. *Уморила сам се; разболела сам се; оздравила сам; смождила ме је ова трија* и сл.). Код ПП и именског типа предиката у фокусу је сликање стања у којем се налази човеков организам, без могућности да се он сагледа као динамична, променљива категорија. Када је реч о односу прилошког и именског предиката, уочава се, начелно, прилично јасна и оштра линија разграничења. Конструкције са прилогом исказују стање у којем се неко налази, које влада у нечијем организму, а оне са придевом, уз ово, означавају један од субјектових квалитета. Ово даље потврђује тврдње И. Грицкат о томе да у случају блискозначности ове две конструкције, предност у савременом језику има она са придевом (уп. нпр. *Ми смо здраво и ми смо здрави*), док, уколико се диференцирају значења ‘стање’ : ‘особина’, апсолутно не постоји могућност њихове интерференције (уп. нпр. *Он је добро и он је добар*) (Грицкат, 1961: 72). У ситуацији када се прилошким и именским предикатским конструкцијама реферише о стању, они се међусобно диференцирају према обележју дуративности. Први су маркирани као дуративност /-/ , те се описано стање везује за конкретни, тренутни моменат у времену. Други тип предиката у том смислу је неутралан, те уз описано значење, може да упућује на стање које је већ дужи временски период актуелно (уп. нпр. *Како се осећаш? Болесно. : Како си? Болесна сам (већ две недеље)*). Ова специфичност свакако је у вези са природом примарних значењских вредности предикатских конструкција са прилогом и оних са придевом: стање се везује за какав квалитет у одређеном, ограниченом временском периоду док је особина трајно својство каквог ентитета. Изостајање семантичке компоненте дуративности из ПП, те њихова везаност за моменат одигравања реченичне ситуације, чини ове структуре стилски маркираним. Често се реализују као елиптичне конструкције, махом у непосредној комуникацији, те су одлика превасходно разговорног језика.

б. Експликација аргумената и моделовање реченичне структуре

Сва физиолошка стања настала су као последица каквих спољашњих догађаја или процеса који се остварују унутар човека, при чему лексикализација појма који их узрокује није својствена свим типовима предиката. На основу експликације каузатора денотираних

стања диференцирају се саодносни предикати, па се с једне стране налазе глаголски и именски предикат, а са сруге прилошки тип предиката. Ови први допуштају исказивање узрока (*уморила сам се од штрчања по цео дан, уморна сам од свећа, смеждена сам након свећа* и сл.). Уз ПП најчешће се не експлицира каузатор, чиме се заправо у први план поставља стање у којем се неко налази, у фокусу је како се неко осећа док су све остале информације – о пореклу датог стања, начину његовог настанка, мање битне.¹⁵¹ Унутар субпоља ‘емотивно-психолошка стања’ ситуација је управо супротна. Уз глаголски и копулативни именски предикат факултативна је експликација изазивача, побуђивача каквог психолошког, емотивног доживљаја док је у реченицама са ПП каузатор најчешће лексикализован и има статус обавезног реченичног члана (уп. нпр. *Тужна сам. Расшужила сам се : Тужно ми је кад видим како ти људи живе* и сл.).

3.2.5. Семантичко поље ‘психофизиолошка стања’ – завршни преглед

ПП са значењем ‘психофизиолошка стања’ на плану форме одликује могућност остваривања у свим обрасцима карактеристичним за формализацију прилошког типа предиката уопште. Образац са прилогом продуктивнији је и остварује се у обе издвојене целине. Модел са именицом заступљен је у мањој мери, реализује се у оба постојећа лика, при чему онај са атрибутом означава само физиолошка стања.

Позицију глаголске компоненте заузима разноврснији инвентар лексема: уз глаголе карактеристичне за сва семантичка поља (ЈЕСАМ/БИТИ, ПОСТАЈАТИ/ПОСТАТИ) или за неке од њих (НАЛАЗИТИ СЕ, ИЗГЛЕДАТИ), остварује се и један типичан искључиво за денотацију психофизиолошких стања – ОСЕЋАТИ СЕ. Последњи глагол, као централна јединица овог семантичког поља, употребљава се углавном без ограничења,

¹⁵¹ У вези са изношењем/изостављањем каквих додатних информација јесте и специфична валентна структура глаголског предиката БОЛОВАТИ, те саодносног именског типа предиката БИТИ БОЛЕСТАН, с једне стране, и прилошког типа предиката истих значењских вредности, с друге. Уз њих се везује допуна у генитиву блокираном предлогом од са значењем хипоквалификативности, јер конкретизује тип стања: *болује од асџме, болестан сам од рака* и сл., што није карактеристично за ПП.

представљајући на тај начин равномерно заступљену форму попут, у другим семантичким типовима ПП доминантног, ЈЕСАМ/БИТИ.

У позицији неглаголске компоненте појављују се прилози и, само по изузетку, именице. Први су из две семантичке класе: прилози са значењем оцене (ДОБРО, ЛОШЕ, СЈАЈНО, ТЕШКО и сл.) и прилози са значењем психофизиолошких стања (УМОРНО, БОЛЕСНО, КРИВО, ДРАГО и сл.). Именице пак припадају искључиво семантичкој класи физиолошких и емотивних стања (МУКА, СТИД, СРАМ).

У погледу удруживања глаголских и неглаголских јединица овај тип ПП испољава извесне специфичности, везане пре свега за најзаступљеније глаголске јединице. ЈЕСАМ/БИТИ удружује се и с прилозима и с именицама. Уз прилоге са значењем оцене употребљава се без ограничења, док се уз лексеме примарно везане за семантичко поље 'психофизиолошка стања' јавља готово по изузетку, у ситуацијама када би форма са придевом носила потпуно друго значење. Глагол ОСЕЋАТИ СЕ пак не реализује се уз именичке лексеме, што не утиче на његову заступљеност у датим ПП с обзиром на мали број именица, готово занемарљив, у њима. Посебно се, према фреквентности, али и изражајним вредностима, издвајају безглаголске конструкције. У таквим структурама остварују се без икаквих ограничења лексеме са значењем психофизиолошких стања

У погледу валентности могу се издвојити следећи закључци:

– Овај тип ПП остварује се обавезно као једновалентни предикат, везујући за себе субјекат којим се именује носилац стања. Као средства формализације појављују се номинатив, беспредлошки датив и беспредлошки акузатив, чија је дистрибуција одређена операторима и семантичким особеностима неглаголске компоненте.

– Будући да типичан сценарио за испољавање различитих стања у којима се налази човек подразумева и његовог изазивача, у реченичној структури са овим ПП 'отвара се' место за реализацију каузатора. На функционалносинтаксичком плану ова денотативна улога заступљена је различитим формалним јединицама (падежним формама и реченицом), које могу реализовати неколико синтаксичких функција: субјекатску, адвербијалну и објекатску.

3.3. Семантичко поље ‘квалификација појава и ситуација’

Појмовна категорија ‘квалификативност’ одликује се „богатством средстава изражавања, разноликошћу значења и разноврсношћу веза с другим категоријама” (Пипер, 2005: 830). У најширем смислу квалификативност је блиска категорији детерминације, те обухвата одређивање каквог појма на основу различитих критеријума (Kristal, 1999: 188).¹⁵² Разумљиво је што се ПП који покривају поље квалификације појава и ситуација додирују са осталим типовима ПП. Ово стога што, најшире гледано, прилошки тип предиката у основи има одредбени карактер; потребно је дати језичко-појмовну категорију дефинисати тако да се успостави граница између ПП са квалификативним значењем и ПП из осталих семантичких поља (који, уз основно категоријално значење, укључују и значење оцене). У најужем се смислу, дакле, квалификативност „заснива на појму особине као неодвојивог, унутрашњег (инхерентног) својства неке појаве, конкретне или апстрактне, предметне или процесуалне” (Пипер, 2005: 830). Диференцијација детерминисане појаве као предметне односно процесуалне чини линију разграничења између квалификације адноминалног и адвербијалног типа, што даље одваја именски копулативни предикат од прилошког типа предиката.¹⁵³ Именски копулативни предикат квалификује искључиво предметне појаве док се прилошки тип предиката односи и на њих (одређујући их, разуме се, на прилошки начин), али и на процесуалне

¹⁵² Термином детерминатор означена је свака „ona sintaksička jedinica (otelotvorena bilo kao jedna reč, bilo kao spoj reči) koja na pridevski ili priloški način bliže određuje drugu sintaksičku jedinicu” (Ivić, 2008: 245). У складу са оваквим одређењем, категорија детерминације, осим исказивања какве особине, обухвата темпорално или спацијално одређење појава, значење квантификативности и посесивности (Ivić, 2008: 245–254; Ivić, 2008: 255–261; Fillmore, 1968; Radovanović, 1990: 77–107; Radovanović, 1990: 107–114).

¹⁵³ У литератури се у оквиру категорије квалификативности повлачи следећа линија разграничења: квалификација неког објекта (конкретног или апстрактног, живог или неживог) представља исказивање његове особине док квалификација процесуалне појаве (радње или стања) представља исказивање начина (Пипер, 2005: 832). Свођењем квалификације радње, стања или збивања на значење начина, предикатски начин исказивања дате категорије обухвата само именски тип предиката и везује се искључиво за „квалификацију особине” (Пипер, 2005: 833–870)

појаве. Процесуални карактер појаве која се квалификује пак, пружа могућност раздвајања ПП из овог семантичког поља од осталих семантичких типова ПП, будући да се њиме квалификује, а у ужем смислу процењује какав догађај, каква ситуација. Овакво његово значење даље одређује специфичну реченичну структуру у којој се реализује а која се разликује од реченичних модела карактеристичних за ПП из осталих семантичких поља.

Формална структура и састав прилошког предиката. Прилошки предикат којим се квалификује, процењује с разних аспеката појава, ситуација, догађај о којој реферише зависна клауза јесу сложене, двоелементне конструкције детерминативног карактера репрезентоване вишелексемским спојевима компонованим од најмање две лексеме од којих је једна обавезно глаголска, а друга прилог или именица: $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adv/N]$. За исказивање описаног семантичког садржаја, другим речима, употребљавају се сви структурни обрасци карактеристични за формализацију прилошког типа предиката. Најзаступљенији је, очекивано, прототипични модел са прилогом, будући да његову употребу не прате никакве рестрикције – реализује се уз ПП из свих субпоља, без обзира на тип параметра за квалификацију. Формални образац са именицом бележи се у оба његова структурна лика – без атрибута: $V_{operator} + Lex [\leftarrow N]$ (*истина је да смо дошли трећили у прошлости* (ПОЈ, 2008) и са атрибутом: $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adj + N/N_1 + N_2]$, који, детерминишући именицу апстрактне семантике с високим степеном уопштености, преузима на себе улогу семантичког тежишта читаве структуре (*да у Хашком трибуналу нису процесуирани представници медија и клера, необјашњива је чињеница* (ЕИ); *да ли ће Србија добити дајум за придруживање или не јесте питање од пресудне важности за ову владу* (РТС, 2013)). Модел са атрибутом за формализацију дубинског прилошког предиката са квалификативним значењем испољава и једну специфичност, нетипичну за остале типове ПП. У зависности од реченичног обрасца у којем се остварује, он функционира као конституент различитих типова предиката у функцији експонената истог дубинског садржаја. У реченицама у којима се остварује просентенцијална реч у функцији субјекта или ту позицију заузима зависна клауза, јединица (придев или падежна форма) заједно са именицом опште семантике чини неглаголску компоненту ПП (нпр. *то да*

је он разговарао лично са Понџијем Пилајом **је неосјорна чињеница** (ЕК); **што је нејобитна чињеница** да мени недостигаје самојоуздања (ЕК)). Уколико пак изостаје наведена проформа (ТО, НЕШТО, ОВО, ОНО), реченична структура се разликује. Позицију формалног субјекта заузимају нерашчлањене структуре са именицом апстрактне семантике (ЧИЊЕНИЦА, СТВАР, ПИТАЊЕ) и зависном клаузом експликативног типа на којој је, наиме, значењско, информативно тежиште; овако формализованом субјекатском аргументу придружује се копулативни именски предикат (нпр. **чињеница** да би Сајм могао да схвати *ше* аргументе **је неборива** (ЕК); **још је значајнија чињеница** да реч која означава *поглавицу*, *по свој прилици* значи 'онај који уједињује' (ЕК)). Заједничка црта модела са именицом, без обзира на формални лик, јесте очекивано мања заступљеност, јер су рестрикције у употреби везане за тип оцене, с једне стране, и, с друге, за природу евалуираног садржаја.

Глаголска компонента. У улози глаголске компоненте бележе се: (1) *којулајтивни глагол* ЈЕСАМ, БИТИ и БИВАТИ, (2) *нејрави којулајтивни глаголи* ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) и ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ) и, под одређеним условима, (3) *примарно јунозначни глаголи* ИМАТИ (НЕМАТИ), ИЗГЛЕДАТИ, ЧИНТИТИ СЕ, ЗВУЧАТИ, ЈАВЉАТИ СЕ (ЈАВИТИ СЕ).

Не уочавају се одступања у погледу заступљености глаголских лексема од ситуације у већини других значењских типова ПП. Најфреквентнији је *копулативни* глагол БИТИ, и то у својим основним лексичко-морфолошким варијантама – ЈЕСАМ, БИТИ, као потпуно немаркираним формама, сведена искључиво на носиоца граматичке информације:

Природно је да се у таквим тешким приликама Срби нису добро осећали у својој новој домовини. (ЈС: 22); *Очевидно је* да он ради без веће спреме и без нарочитих књижевних способности. (ЈС: 124); *Јасно ми је* да су простор и време толико међусобно повезани да их **је** *немогуће* сасвим раздвојити. (ММ: 13); По чему, пита он **не би било** у *регу* да се смејемо шали или досетци коју сами начинимо? (ЈН: 1); Место дискусија о празним речима, ја мислим да **ће** за нас **бити** *корисније* да се држимо ствари, и да потражимо црте карактера Хамлетова, који смо предузели да проучимо. (ЈН: 86).

Употреба глагола БИВАТИ у склопу ових ПП, у извесном смислу, особена је. Он махом реализује значењску компоненту инхоативности, приближавајући се на тај начин конструкцијама са глаголом ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ). Не бележи се у хабитуалном значењу и, таква је његова употреба, чини се, готово немогућа у оквиру датих ПП. О овоме сведоче следећи примери:

Свим учесницима домаћег такмичења те 1958. године **бива јасно** да се у југословенској кошарци појавила нова клупска величина (ЕИ); Но кад се мало загребе по површини, **бива очигледно** да 1900 није налик Форесту Гампу (ЕИ); Јер кад чују да је ромкиња, одједном **бива немоћуће** да је сместимо у кућу (ЕИ); Вером у бога **бива моћуће** да се премосте све, па и најтеже препреке (НИН, 2004); И **бивало је јасно**, како је разговор одмицао, да је централно питање састанка било када ће «балон да буде пуштен» (ПОЛ, 2007); Међутим, како је време одмицало, бициклистима Војводине **бивало је** све *теже* да одрже позиције које су заузимали (ЕИ).

Из групе *неправих којулајивних глагола* као конститутивни елементи овог типа предиката употребљавају се само глаголи фазне модификације: ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), и ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ). Први сигнализира нову оцену пропозитивног садржаја, по правилу насталу као последица каквих додатних активности, каквог новог сплета околности, те стога најчешће другачију од дотадашње. Други саопштава управо супротно – упућује на то да се посматрани садржај, упркос очекивној промени, и даље оцењује на исти начин:

Када се подвуче црта, **постаје јасно** да, упркос већини која се начелно противи корупцији, три четвртине испитаника спремно је да у њој учествује (ПОЛ, 2001); (...) али како спуштате поглед наниже, **постаје очигледно** да им је Барбика била саветник за исхрану (ПОЛ, 2009); Ако дубље испитамо ове метафоре, **постаје очигледно** да повлашћено место заузима појам породице (ЕК); Открићем помицања, **постало је јасно** да би чврст омотач испод континента могао да тече полако (ЕК); **остаје нејасно** да ли дечак није приметио композицију од неколико вагона (ПОЛ, 2008); И ако све то постане део система, **остаје сјорно** да ли ће то што ће људи јести мање пице, сира и сладоледа утицати на смањење гојазности (ПОЛ, 2009); **остало је нејасно** да ли је све то била политичка игра (ПОЛ, 2008).

Степен заступљености ових глагола, потпуно очекивано, нижи је у односу на у потпуности десемантизовано ЈЕСАМ (БИТИ). Ако се пореде та два глагола међусобно, јасно је да је далеко фреквентнији ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), будући да се одликује могућношћу повезивања са готово свим неглаголским лексемама које партиципирају у саставу ППП из овог семантичког поља. Употреба глагола ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ) изузетно је ограничена. Он се удружује, у корпусу, само са прилозима који представљају негацију прототипа ‘чињенично стање које се процењује или оцењује као познато/непознато’, као што су НЕЈАСНО, СПОРНО, УПИТНО и сл. Читава структура има обележје резултативност /-/ у смислу изостајања крајњег, очекиваног закључка.

Из класе *примарно јунозначних глагола* реализују се: ИЗГЛЕДАТИ, ДЕЛОВАТИ, ЧИНИТИ СЕ, ИМАТИ, ПОСТОЈАТИ, уносећи у предикат одређене семантичке модификације.

Прва три регистрована глагола повезује заједничка семантичка компонента епистемичке модалности јер се у исказ укључује субјективан став говорника о односу вреднованог садржаја према стварности.¹⁵⁴ Наведени глаголи доминатно се реализују у глаголским облицима маркираним обележјем резултативност /+/, премда се спорадично остварују и они с обележјем резултативност /-/.

Глагол ИМАТИ (НЕМАТИ) понаша се у складу са установљеним правилностима везаним за његову употребу у функцији оператора у саставу прилошког типа предиката уопште. Везује се искључиво за именице, чува сему квантитета (стога је праћен квантификатором имплицитним или експлицитним), чиме у извесном смислу модификује

¹⁵⁴ Ова три глагола употребљавају се готово као истозначне форме, иако се на основу неких примера може закључити да глагол ЧИНИТИ СЕ поседује незнатно већи степен модалности. Ово је свакако у вези са њиховим примарним значењима. С једне стране се налазе глаголи ИЗГЛЕДАТИ и ДЕЛОВАТИ, чије је примарно значење везано за чулне утиске о каквим физичким карактеристикама различитих појава, како се и дефинишу у РМС, а који тек у реализацији својих секундарних значења имплицирају и модалну, епистемичку компоненту. Насупрот њима налази се глагол ЧИНИТИ СЕ који често носи обележје контрафактивности, што потврђује и његово дефинисање и објашњење у РМС путем глагола ПРИЧИЊАВАТИ СЕ, чија дефиниција ‘привидети се, учинити се, приказати се; учинити се, направити се, приказати се друкчијим, лажним’ сигнализира могућност да се његовом употребом имплицира неистинитост информације изражене допунском реченицом.

значење читавог исказа (уп. нпр. *истина је да су њед нас изнели низ захтева које ми нисмо моли да испунимо* (ПОЛ, 2007) : *има истине у томе да је Мишковић помагао све партије* (РТС, 2011) → *делимично је тачно да је Мишковић помагао све партије*).

Глагол постојати (НЕ постојати) у функцији оператора одликује само овај тип ПП. Он се, попут глагола имати (немати), везује искључиво за именице. У њему је садржано егзистенцијално значење; сачувана је сема *физиолошко постојање* /-/ , тј. њиме се упућује на постојање као присуствовање у времену и простору (Лазивић-Коњик, 2010: 23; Лазивић-Коњик, 2011: 428). Сачувана значењска компонента диктира и тип именичких лексема са којима се овај глагол удружује, а то су девербативне именице које у свој семантички садржај укључују обележје самоактивност /+/ на основу категорије лица у глаголском предикату из којег је ПП дериван: *могућност*, *потреба* (нпр. *постоји могућности да се реши то питање*, *питање је само да ли постоји воља* (РТС, 2008) → *моуће је решити то питање (...)*; *постоји потреба да се преиспита реформа судства* (ПОЛ, 2010) → *потребно је преиспитати (...)*).

Неглаголска компонента. У погледу лексема у функцији предикатива нема одступања од правила која важе за прилошки тип предиката уопште. Ову улогу имају махом **прилози** и, ретко, **именице**. Значајнија разлика тиче се значењских карактеристика лексема, односно семантичких класа којима припадају. С обзиром на то да се ситуације, догађаји, различите чињенице стварности могу процењивати с разних аспеката и оцењивати према различитим параметрима, веома је богат и разноврстан инвентар лексема. Тако се ту појављују прилози са значењем **оцене** – лексеме са значењем општих евалуатора, али и читав низ лексема у чијем је семантичком садржају инкорпорирана информација о параметру на основу којег се процењује каква појава (нпр. *добро би било да се омоући увид у документацију* (ПОЛ, 2005); *тачно је да више немамо право на трешку* (НИН, 2006); *несорно је да стје били у праву* (ЕК)). Другим речима, неглаголску компоненту копулативних предикатских модификатора чине, дакле, најчешће, квалификативи. Они уносе у пропозитивни садржај одређени вредносни суд, те спадају у категорију евалуативних квалификатива (Павловић, 2009: 66), долазећи тако у функционално-семантичку везу са тзв. одредбама „додатног коментара” (Ivić, 1995: 283–298). Уз наведено, позицију

неглаголске компоненте заузимају прилози са **модалним** значењем¹⁵⁵ (нпр. *моћуће је да су унели забуну* (ПОЛ, 2005); *пошребно је у ишо краћем року извршити ревизију* (РТС, 2006)).¹⁵⁶ Под овим се термином имплицира изразито хетерогена семантичка класа лексема, обједињених семом модалности, тако да се њима могу исказати различити ставови према конкретним датостима или упућивати на однос садржаја исказа према стварности (Ристић, 1990: 122).

У позицији предикатива ограничен је број именица које се, с обзиром на значењску оформљеност и вид употребе, начелно, могу поделити у две групе, при чему се неке од њих могу уврстити и у једну и у другу скупину. **Прву групу** чине именице апстрактне семантике (чињеница, истина, лаж, смисао, бесмислица, питање), чије је значење ипак у довољној мери спецификовано да могу самостално да функционирају као предикативи ПП, уз могућност њихове прилошке семантизације (нпр. *чињеница је да заговорници уској функционалној имунитети и овде губе из вида суштинину дипломатској имунитети* (ПОЛ 2005) → *тачно је да заговорници уској функционалној имунитети и овде губе из вида суштинину дипломатској имунитети*; *истина је да све жене крију године* (ЕК) → *тачно је да све жене крију године*; *лаж је да је Бранислав Ђуцао на Иву* (ЕК) → *нетачно је да*

¹⁵⁵ Занимљиво је да позицију предикатива заступају све подгрупе модалних прилога које издваја С. Ристић, изузев оних које она дефинише као прилоге са интегралном семом истинитости/неистинитости, реалности/нереалности (СТВАРНО, ОБЈЕКТИВНО, БУКВАЛНО, ДОИСТА). Дакле, у овој позицији реализују се прилози са интегралном семом могућности, нужности (нужно, неминовно, могуће, немогуће, изводљиво), прилози са интегралном семом уверености (несумњиво, сигурно, засигурно, неоспорно, вероватно и сл.); прилози са значењем оцене, које одликује интегрална сема прихватљивости/неприхватљивости, чуђења, неверице, препоруке, упутства и сл. (НЕВЕРОВАТНО, НЕЗАМИСЛИВО, УПУТНО, РАЗУМЉИВО, НЕОСНОВАНО, СУМЊИВО и сл.); прилози са интегралном семом рационалних и чулних утисака говорног лица о чињеницама стварности (ЗАНИМЉИВО, НЕРАЗУМЉИВО, УБЕДЉИВО, ЗАСТАРЕЛО, ОБИЧНО, РЕДОВНО и сл.).

¹⁵⁶ У литератури се лексеме којима се исказује лични став говорника према садржини исказа, осим термином прилози са модалним значењем (Ристић, 1990: 122), означавају и следећим називима: уметнуте модалне одношайне речи или речце (Белић, 1998: 56), модалне речце (Стевановић, 1964: 397; Станојчић – Поповић, 2002: 128), модалне партикуле (Mrazović – Vukadinović, 1990: 406), модалне речи (Миновић, 1987: 57), модални прилози (Ivić, 1995: 284).

је Бранислав Ђуцао на Иву; има **смисла** ујооџребиџи овде реч ‘кривица’ (ЕК) → **смислено** је ујооџребиџи овде реч ‘кривица’; **бесмислица** је да сам бежао од минсиџира (РТС, 2009) → **бесмислено** је да сам бежао од минсиџира и сл.). Корпус бележи и примере у којима су наведене именице праћене каквим детерминатором, који није значењско тежиште предикатске конструкције већ махом има улогу интензификатора, чиме се заправо појачава значење њима исказано, те постиже одређени стилиски ефекат (нпр. *да је Борис Тадић изџубио у овој џирци мноџо џре избора **нејобииџна** је **истиџна*** (ПОЛ, 2012); *џрава је **истиџна** да Русија џледа своја џосла* (ПОЛ, 2010) и сл.). У **другу групу** убраја се преваоходно семантички подспецификована лексема СТВАР, која се значењски обликује тек праћена каквим детерминатором (*џасна је **сџвар** да се џако неџџо није моџло џредвидети* (РТС, 2007) → *џасно је да*). Овде се убрајају и именице чињеница и питање, примарно везане за прву групу, у ситуацији када њихово значење постаје довољно широко, уопштено, да по себи не представља препреку окаионалном свођењу на парипрономен (Ivić, 1984: 169), тј. када ступају у корелацију или „(1) са којом од анафоско-демонстративних заменица или (2) са заменицом нешто” (Ivić, 2005: 76). У тим ситуацијама носилац значења постаје језичка јединица у фунџији детерминатора датих лексема. Наведено илуструју следећи примери: *уџиџна је **чињеница** да ли је руковоџсџво Зезде џосџуџило џо џравиџа Лиџе* (ПОЛ, 2007); *Неваџно је **џиџање** да ли је Хаџки суд џраведан или не* (РТС, 2008) и сл.

Семантичка диференџиација прилоџког предиката. У оквиру семантичког поља ‘квалификаџија појава и ситуација’ издваја се неколико целина према типу параметра на основу којег се пропозитивни садржај процењује. Издвајањем релевантних дистинџтивних семантичких обележја лексема на позиџији неглаголске компоненте, џто је у корелацији са мериџама на којима почива процењивање пропозитивног садржаја, установљен је читав спектар значења која покривају ПП. Њихов преглед граџички се може представити на следећи начин:

Графикон 5: Субпоља у оквиру поља ‘квалификација појава и ситуација’

3.3.1. Субпоље ‘веродостојност/истинитост пропозитивног садржаја’

Неглаголску компоненту чини скупина прилога и малог броја именица, обједињених заједничком значењском компонентом која упућује на истинитост пропозитивног садржаја или извесност посматране ситуације. У оквиру ове скупине, на основу значењских диференцијалних компоненти, издвајају се три групе. Прву групу чине искључиво прилошке лексеме, деривационо и значењски везане за когнитивно-перцептивне глаголе: очито, очигледно, видљиво, евидентно, упадљиво, јасно, разумљиво и сл. Употребом наведених лексеме какав пропозитивни садржај тек се посредно оцењује као истинит, веродостојан, тачан. Постављањем датог садржаја у фокус когнитивно-перцептивног поља, наиме, он се одређује на основу видљивих датости, као чињеница.¹⁵⁷ У другу групу убрајају се прилози и мањи број именица, као нпр. тачно, нетачно, несумњиво, неспорно, истина, чињеница, сумња и сл., којима се непосредно потврђује или негира тачност, непобитност каквог вреднованог пропозитивног садржаја.¹⁵⁸ Трећу групу чине прилошке лексеме модалне семантике, којима се пропозитивни садржај процењује с обзиром на степен извесности његовог остваривања, као

¹⁵⁷ Употреба прилошких лексема деривационо и семантички везаних за глаголе визуелне перцепције не чуди с обзиром на семантичку повезаност концептуалног поља перцепције и менталне сфере. Ова веза евидентна је и у „концептосфери појма ‘виђење’ која показује да је у наивној слици света носилаца српског језика ‘поимање, схватање’ засновано на метафори виђења” (Ристић, 2011: 713).

¹⁵⁸ Граница између прилога са интегралном семом истинитости/неистинитости и оних са семом уверености у тачност исказа нејасна је, на шта скреће пажњу С. Ристић (Ристић 1990: 71).

нпр. ИЗВЕСНО, НЕИЗВЕСНО, СИГУРНО, НЕМОГУЋЕ и сл. Лексемама из прве групе изриче се оцена о степену уверености говорног лица у оно што се тврди зависном предикацијом, док јединице из друге и треће групе већином упућују на какве опште тврдње. Оваква њихова диференцијација рефлектује се свакако на функционалносинтаксички план. ПП из прве групе имају могућност да везују за себе носиоца означеног утиска или процене, као конкретног, познатог именованог појединца, чиме се веродостојност изречене тврдње релативизује (уп. нпр. *једино ми је очигледно да нисте одговорили на најважнија питања* (РТС, 2008); *јасно нам је да желите да останете на власти* (РТС, 2009); *очито ми је да желе по сваку цену да убедите народ у своје добре намере* (ПОЛ, 2008), али не и *чињеница ми је; истина ми је; неоспорно ми је; несумњиво ми је; извесно ми је; сигурно ми је и сл.). Овакво синтаксичко понашање ПП са прилозима типа ОЧИГЛЕДНО, ЈАСНО, ВИДЉИВО и сл., чини се, у сагласности је са семантичким садржајем, те валентним карактеристикама полазних лексема. Све забележене прилошке лексеме, како је раније истакнуто, налазе се у творбеној и семантичкој вези са перцептивним или когнитивним глаголима, који по правилу имплицирају носиоца денотиране радње, чиме би се могла објаснити реализација ПП с падежом дубинског субјекта.¹⁵⁹

Као оператори се остварују: ЈЕСАМ (БИТИ), и, само под одређеним условима, ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ) и ИМАТИ (НЕМАТИ).

Копулативно ЈЕСАМ (БИТИ), везује се за лексеме из све три издвојене класе, што га, потпуно очекивано, чини најзаступљенијом јединицом.

Глаголи фазне модификације: ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ) – удружују се са прилошким лексемама из прве групе и само уз прилог МОГУЋЕ/НЕМОГУЋЕ из треће групе¹⁶⁰ (уп. нпр. *у том тренутку јасно је очигледно да је Тадићева политика и Косово и Европа промашена* (ПОЛ, 2012); *јасно је евидентно да мора доћи до промена*

¹⁵⁹ В. Ружић такође уочава могућност да предикатски изрази типа ЈАСНО ЈЕ, РАЗУМЉИВО ЈЕ и сл. могу бити реализовани и с падежом дубинског субјекта, истичући притом да је оваква њихова реализација специфична, те да зависи „од садржаја информације и комуникативног циља” (Ружић, 2006а: 211).

¹⁶⁰ Употреба глагола ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ) ограничена је – везује се само за негиране форме предикатива: *јасно је нејасно* али не и *остаје јасно.

(ПОЛ, 2008); *осћаје нејасно* на који начин ће покушати да реше торућа питања из економије (НИН, 2008); *посћало је моћуће* да се разуме облик биолошких молекула на атомском нивоу (ЕИ); *Збој таквој најрејка обласћи мобилне телефоније посћало је немоћуће* пратићи сва збивања (ЕК)). Уз неглаголске јединице које квалификују какав пропозитивни садржај као истиниту, тачну, непобитну датост, укључујући немогућност измене изречене оцене, не остварују се глаголи фазне модификације који својим садржајем упућују на изрицање какве нове оцене, по правилу другачије од дотадашње, или на њено трајање (*постаје чињеница; постаје несумњиво; постаје истина; остаје нетачно и сл.).

Глагол *ИМАТИ* (НЕМАТИ), као и у осталим значењским типовима ПП, везује се искључиво за именичке лексеме. Сходно томе, он се остварује у оквиру ПП оваквог значења само у ситуацији када се на позицији његове неглаголске компоненте налазе лексеме из друге издвојене групе (нпр. *има истине, нема сумње*). И код таквих ПП његова је употреба ограничена – везује се за мали број лексема а дате структуре као да имају карактер полуустаљених израза. Наиме, потврдни облик *ИМАТИ* удружује се само са именицом *ИСТИНА*, а спој *ИМА ИСТИНЕ* (у *ТОМЕ*) има донекле модификовано значење: исказује се умањени степен уверености у тачност онога што се тврди зависном предикацијом: *има истине у томе* да се овим смирују најављени немири (ПОЛ, 2009); али *има истине у томе* да сам стварао непотребне залихе (ПОЛ, 2009); *има истине у томе* да је у Хрватској у моди српски фолк (ПОЛ, 2010); *има истине* да је било глуме (ПОЛ, 2009); *има истине* да одређени број незапослених са евиденције није активан у тражењу посла (ПОЛ, 2010).

С друге стране, негирани облик *НЕМАТИ* комбинује се само са именицом *СУМЊА*, при чему израз *НЕМА СУМЊЕ* потврђује тачност пропозитивног садржаја, уз потенцирање дате оцене:

ипак *нема сумње* да знате на шта мислим и о чему је реч (ЕК); *нема сумње* да је пожар изазвао усвојеник породице (ЕК); *нема сумње* да тога треба да буде и да је то добро (ЈН: 52); *нема сумње* да је знатан део осталих сунаца праћен такође тамним пратиоцима са чврстим корама (ММ: 89); *нема сумње* да је на стварању оваквих особина у карактеру умногоне утицло и ропство под Турцима (ЈЦ: 100).

Уочена разлика с обзиром на семантику неглаголске компоненте одражава се на темпоралну парадигму посматраних предиката. Наиме, ПП са компонентом *гајтосџи*, којима се потврђује или негира тачност пропозитивног садржаја, обично независно од искуства или засновано на колективном искуству, формализује се искључиво презентом (што је условљено њиховим значењем):

нема сумње да Ватикан већ одавно **прижељкује** позив за такве посете Москви и Београду (НИН, 2002); *нећачно је* да **су се** војници **предали** (ПОЛ, 2006); *Значи, није истина* да **су** Вас **били плаћали** да будете промотер српства? (СВТ, 219); *чињеница је* да **ћемо у напону снаге бити** управо 2012. године (ПОЛ, 2008); *истина је* да **би** оваквим потезом Србија **ризиковала** да ССП (заједно са хашким условом) остане “на леду” (ПОЛ, 2008).

Када је реч о ПП којима се исказује *сџав увереносџи* у оно што се тврди зависном предикацијом или пак *сџејен извесносџи* реализације означеног садржаја, ситуација је другачија. ПП најчешће су формализовани обликом презента или перфекта док се футурска форма и облик потенцијала остварују ређе и под одређеним условима (неопходно је постојање каквих додатних околности да би се изрекла дата оцена). О наведеном сведоче следећи примери:

очиио је да **је** веома **вешт** (ПОЛ, 2010); *јасно је било* да **су** Литванци **стекли** велику предност (ПОЛ, 2007); *Ако заиста купи ту кућу (...), јасно ће биџи* да га **је** заиста **брига** за мајку (ЕК); *разумљиво би било* да **одустанете** када бисте знали да је решење немогуће (РТС, 2008); *јасно је* да **бисте радили** више да је зарада адекватна (РТС, 2008); *било би немоуће* остварити постављене циљеве без помоћи ЕУ (РТС, 2008); *било је извесно* да ће њихова реакција бити оштра (РТС, 2008).

3.3.2. Субјоље ‘важносџи пројозисџивноџ садржаја’

Позицију **оператора** у саставу ПП из ове целине заузима свега неколико глаголских лексема: ЈЕСАМ (БИТИ, БИВАТИ), ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), ИМАТИ (НЕМАТИ) и ПОСТОЈАТИ (НЕ ПОСТОЈАТИ). Уз оператор употребљава се ограничен инвентар **прилога** и семантички или семантичко-деривационо саодносних **именица** којима се процењује какав је и колики значај какве појаве за уопштеног или конкретног адресата. Ди-

ференцирају се две веће скупине адверзативно постављене: прву групу чине лексеме којима се истиче значај, примат, целисходност каквог садржаја (ВАЖНО, ЗНАЧАЈНО, ОСНОВНО, ГЛАВНО, ПРЕСУДНО, БИТНО, ПОТРЕБНО, НЕОПХОДНО, ВАЖНОСТ, ЗНАЧАЈ и сл.), а лексемама из друге групе вреднована појава се маргинализује, умањује се њен значај или сврхисходност (НЕБИТНО, СПОРЕДНО, НЕПОТРЕБНО и сл.). У погледу уланчавања, приметне су рестрикције везане за употребу глагола ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) и ИМАТИ (НЕМАТИ). Неглаголске јединице удружене са првим глаголом упућују на значај каквог садржаја који до тада обично није вреднован на такав начин. У таквим исказима готово је обавезна експликација темпоралног детерминатора који додатно истиче описано значење и који заправо упућује на какав други догађај који је условио промену процене важности вреднованог садржаја: *одједном њосћаје значајно да добијемо даџум* (РТС, 2012); *у њом моменџу њосћаје важно да се у њрви њлан њосћаве њиџања из економије* (РТС, 2008). Други глагол употребљава се, очекивано, само уз именичке лексеме, али се у анализираном корпусу бележи мали број примера са глаголом ИМАТИ (НЕМАТИ), удруженим само са именицама ЗНАЧАЈ и ПОТРЕБА: *има значаја њиџо се џеџање Турске заџочело на њој сџрани* (ЕК); *нема значаја њиџо ће се џа звезда, сан о Росији као џиљу, џоказати као илузија у живоџу Вука Исаковича* (ПОЛ, 2008). Посебан статус има глагол ПОСТОЈАТИ – његова употреба изразито је ограничена будући да се везује само за именицу ПОТРЕБА: *а да се војска, као свуда у свеџу, дислоцира на ободу џрада, јер више не њосћоји њоџреба да буде у џенџру* (НИН, 2005); *на њоџоку код села Миљевића одавно њосћоји њоџреба да се изџради мостџ* (ПОЛ, 2000); *њосћоји њоџреба да се креира заџиџићени џросџор* (ПОЛ, 2006).

У оквиру овог субпоља, како се види, налазе се ПП који изражавају афирмативни суд ПОТРЕБНО ЈЕ, НЕОПХОДНО ЈЕ, ПОТРЕБА ЈЕ, и, с друге стране, они, њему опречни, негирани изрази НЕПОТРЕБНО ЈЕ, БЕСПОТРЕБНО ЈЕ, НЕМА ПОТРЕБЕ. Овакве разлике у семантичком садржају датих предиката рефлектују се и на формалносинтаксички план јер они не везују за себе исте реченичне чланове. Првима се означава да је вреднована појава неопходна, важна да би се какав циљ остварио, те се у исказима са таквим ПП остварује обавезно допуна са значењем намере, обично експлицирана у површинској структури исказа, фор-

мализована акузативом блокираним предлогом ЗА или намерном реченицом. Други, будући да садрже компоненту негације која подразумева коначну процену, не морају да имплицирају допуну са циљним и намерним значењем. Уколико се таква форма укључује, она је често имплицирана. Њена експликација очекивана је и остварива само под одређеним синтаксичко-семантичким условима. Управна предикација везана је за сферу прошлости; ситуација која се њоме вреднује, премда се чини неопходном за остварење намере показује се ирелевантном, јер је задати циљ постигнут без обзира на њену оствареност или неоствареност. О описаним разликама сведоче наредни примери:

да би се предвидело како је Васељена почела, *пошребно* је знати законе који су били на почетку времена (ЕК); *пошребно* је утрошити много времена за *осматрање* њихових особина (ЕК); за *поменути прорачун* *неошходно* је знати како је референтна мрежа позиционирана (ЕК); *непошребно* је вернику говорити о патриотизму (ЕК); *није било пошребе* знати више италијански него што су знала два младића па да се *разуме* смисао ових речи (ЕК).

3.3.3. Субјоље ‘вредност/ваљаност/пропозитивност садржаја’

Неглаголску компоненту чини релативно богат и разноврстан инвентар **прилога** и изузетно ограничена скупина, семантички или семантичко-деривационо саодносних, **именица**. Унутар дате групе диференцирају се две веће скупине с обзиром на то који тип параметра за процењивање каквог пропозитивног садржаја денотирају. **Прву групу** чине лексема које упућују на каква морална начела према којима се вреднује одређена ситуација, активност. У ову су скупину, осим лексема у чијем је примарном значењу садржана сема која упућује на вредновање према етичком аспекту (МОРАЛНО, ПОШТЕНО, КОРЕКТНО, НЕМОРАЛНО, НЕКОРЕКТНО и сл.), укључене и широкозначне лексема као најопштији евалуатори, које тек удружене са реченичним комплексом развијају дато значење (ЛЕПО, РУЖНО, ДОБРО, ЛОШЕ). Лексемама **из друге групе** пак пропозитивни садржаји процењују се према законској, обичајној или логичкој утемељености (ЗАКОНИТО, ОБИЧНО, УОБИЧАЈЕНО, ПРИРОДНО, НОРМАЛНО, ОЧЕКИВАНО, ЛОГИЧНО, НЕОБИЧНО,

НЕВЕРОВАТНО, БЕСМИСЛЕНО, ЧУДНО и сл.).¹⁶¹ У погледу уланчавања наведених неглаголских јединица са операторима, уочавају се сличности али и јасна граница између издвојених скупина. Сличности се тичу повезивања неглаголских лексема са глаголима ЈЕСАМ (БИТИ, БИВАТИ), ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) и ИМАТИ (НЕМАТИ) у функцији оператора:

Већ и *ружно је* да се спрдаш (МГ: 29); Ја му онда понудим главу шећера и кажем да *би то најјриличније било* дати (МГ: 50); По чему, пита он *не би било у реду* да се смејемо шали или досетци коју сами начинимо? (ЉН: 1); него нарочито с тога што *не би било љраво* прекоревати самоука писца за оно што и у учених и школованијих од њега није боље. (ЉН: 55); *Ружно је* чак и причати о неким стварима (ЈЛ: 58); да *је боћомрско* не радити у петак, јер је то само турски светац (ЈЛ: 70); ја сам се мислио и тврдо сам одлучио да *није љошћено* од мене играти се њоме кад не смем да мислим на женидбу. (ЈЛ:125); *морално је*, такође, рећи да власт коју смо добили од народа сада враћамо народу (ПОЛ, 2010); У првом магновењу *било је љприродно*, да је млади Урош морао царем постати после смрти оца, (ЈИ, М: 77); *Још је чудније* што мој сапутник у Италији, мој пријатељ и редактор, кад сам му прочитао овај крњав рукопис, понуди ми у откуп албум Помпеја. (ЈЛ: 101); *Природно је* што је под оваквим приликама код њих смисао за стварношћу ослабио у корист маште. (ЈЦ: 201-202); *није било законито* што су били ослобођени плаћања тих такси (ЕК); *било је очекивано* да ће истражитељ све учинити да се пронађу докази (ПОЛ, 2007); *убичајено је* да у оваквим галеријама има мало посетилаца (ПОЛ, 2005); *Није ни чудо* да му је тешко било одвојити се од лепе и младе Клеопатре, а још теже вратити се својој старој жени. (ММ: 53).

Искази у којима се неглаголске јединице везују за глагол ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ) имају специфичан прагматички оквир. Дате везе, наиме, по правилу имплицирају или измену околности које прате остваривање вреднованих ситуација или промену колективних схватања, што резултира сагледавањем датих пропозитивних садржаја из другачијег угла, те изрицање нове, другачије оцене. Наведено је обично сигнализирано и истакнуто експликацијом темпоралног детерминатора који упућују

¹⁶¹ Бавећи се допунском клаузом у старосрпском језику, С. Павловић изводи сличну типологију копулативних прилошких модификатора (2009: 69).

на догађај који је иницирао промене у искуству на основу којег говорно лице суди о етичкој, односно логичној заснованости какве појаве:

У наше време просечан животни век жена је 83 године, па *постојаје нормално* да се деца желе касније (РТС, 2010); **с доласком** ДОС-а на власт, *постојаје природно* и *обично* да Србија жели добре односе и са суседима (РТС, 2008); **данас, када су стасале неке нове генерације**, *постојаје лепо* и *пожељно* да се не чита, не иде у позориште, не поштују старији (РТС, 2009).

Глагол **ИМАТИ** (НЕМАТИ) повезује се само за именице СМИСАО, ЛОГИКА, ТВОРЕЊИ донекле постојаније везе НЕМА СМИСЛА, ИМА/НЕМА ЛОГИКЕ.

Глаголи с модалном семантичком компонентом (ИЗГЛЕДАТИ, ЧИНИТИ СЕ) у функцији оператора типични су за ПП којима се пропозитивни садржаји вреднују према логичкој и обичајној утемељености. Њима се уноси у исказ промена става уверености у природност, нормалност појава о којима је реч (Ружичић, 2006: 214). Таква могућност обично изостаје када се процењује законска заснованост каквих појава или њихова усаглашеност са важећим моралним начелима. Оцењивање пропозитивних садржаја с обзиром на њихову усаглашеност са законским актима или моралним принципима искључује субјективан суд и подразумева изрицање тврдње као аксиома, без могућности да се унесу елементи несигурности и претпоставке, што даље искључује употребу глагола модалне семантике у саставу ПП таквог значења, уп. нпр. *На први поглед изгледа логично да је Милутићин убица* (ПОЈ, 2008); *данас се чини нормално, уобичајено и прихватљиво да млади излазе око поноћи* (РТС, 2008), али не и *изгледа/чини се/звучи лепо/ружно/законито и сл.

ПП са значењем вредновања према етичким мерилима, с једне стране, и ПП са значењем вредновања према законској, обичајној и логичкој заснованости, с друге стране, диференцирају се и у погледу реченичног моделовања. Први предикати везују за себе допуне у генитиву са предлогом од, тј. у генитиву блокираном предлогом са и при својном заменицом у функцији обавезног детерминатора. Наведеним аблативним конструкцијама¹⁶² идентификује се вршилац вреднованих

¹⁶² Реализација аблативних конструкција за формализацију вршиоца зависне предикације у вези је са значењем читаве структуре. У њеној је основи значење

радњи: *лејо је од вас штио сће нас чекали* (МЦ, С: 24); *није лејо од њеја штио није дошао да се састане са вама* (ЕК); *није присијојно с ваше сџране штио покушаваће да избејнеће своје обавезе* (ЕК). Везаност агентивне допуне само уз дате ПП свакако је условљено њиховом семантиком јер се њима изриче етичка оцена, што имплицира да се увек вреднује активност за чију је реализацију неопходан човек.

3.3.4. Валенџни модели

Овим ПП исказује се квалитет или оцена, што, наравно, имплицира обавезну идентификацију појма којем се дати садржаји приписују, а који представља централну фигуру ванјезичке сцене о којој се реферише. У складу са тим, базични модел њихове семантичке валентности укључује обавезни субјекатски аргумент, увек експлициран у површинској структури исказа: (1) $S=P_{\text{kvalifikacija}} + \text{Arg1}_{\text{pseudoagens_deskriptiv}}$. Уз то, с обзиром на описану семантичку вредност, уз предмет оцене, остварује се и носилац перспективе процењивања (Павловић, 2009: 68), и оцењивач: (2) $S=P_{\text{kvalifikacija}} + \text{Arg1}_{\text{pseudoagens_deskriptiv}} + \text{Arg2}_{\text{nosilac_perspective}}$ ¹⁶³ Формализација и експликација ових денотативних улога зависе од тога да ли се изриче уопштена оцена или не.

$$1. S = P_{\text{kvalifikacija}} + \text{Arg1}_{\text{pseudoagens_deskriptiv}} [\leftarrow \text{Cl/Inf}]$$

На семантичком плану субјекатски аргумент остварује улогу дескриптива (Всеволодова, 2000: 143), тј. њиме се означава носилац особине. Појам на позицији субјекатског аргумента има обележје живо /-/ , предмет /-/ , процесуалност /+/, што имплицира да се њиме денотира каква појава као предмет процене или коментара. Дата семантичка улога може бити формализована зависном допунском реченицом (1.1)

потицања – вреднована активност и њен вршилац посматрају се као извор за формирање одређеног утиска, те изрицање оцене.

¹⁶³ Неретко се у литератури семантичке улоге оцењивача и носиоца перспективе процењивања не издвајају као засебне семантичке улоге или се пак означавају другачијим терминима. И. Антонић за означавање особе за коју пропозитивни садржај има одређену вредност, одређени квалитет означен управном предикацијом, користи термин носилац утиска или процене (Антонић, 2005а: 180).

или инфинитивом (1.2). С обзиром на начин структурирања и функционалносинтаксичку везу успостављену између субјекта и предиката, то су „нерашчлањене сложене реченичне структуре” (Ружић, 2006: 208), чији управни део (ПП) квалификује, тачније процењује пропозитивни садржај представљен зависним делом (зависном допунском реченицом или инфинитивом). Ако се, међутим, дата веза посматра са ширег, комуникативног становишта, „јасно је”, како истиче В. Ружић (2006: 208), „да је информативно тежиште на другој предикацији [репрезентованој зависном реченицом или инфинитивом], а да јој управни предикатски израз само даје својеврсни модални оквир”.

1.1. S = P_{kvalifikacija} + Arg_{1pseudoagens – deskriptiv} [← CI]

Међу примерима из корпуса има највише оних у којима се семантичка улога дескриптива формализује допунском зависном реченицом. Оваква доминација зависне реченице у означавању појма који се квалификује или процењује управним предикатом јесте у корелацији са његовом природом. У тој улози, наиме, појављује се, како је истакнуто, каква појава, догађај или ситуација а прототипично средство за формализацију оваквих садржаја јесте управо реченица.

С формалносинтаксичког становишта реченице реализоване уз ПП из овог семантичког поља добијају статус реченичног субјекта (Грицкат, 1975: 166–168), што потврђује могућност њихове супституције просентенцијализатором то/ово/оно у номинативу. Ако се пође од семантичког плана, ове реченице могу се у начелу поделити на (а) једнофункционалне субјекатске (1.1.1) и (б) двофункционалне реченице (1.1.2).¹⁶⁴ Првима се означава предметна или материјална садржина док су другима, уз наведено, исказане и додатне значењске компоненте. На плану форме двофункционалност се одражава типом везника који их уводи (КАКО, АКО/КАД). С обзиром на то да уведе различите семантичке вредности, дате реченице не могу се произвољно замењивати. Оне, наиме, с једне стране, својим садржајем допуњују управни предикат, означавајући садржај који се вреднује, и, с друге

¹⁶⁴ У литератури је до сада указано на могућност да зависне објекатске реченице могу бити и детерминативне (Дмитријевић, 1972; Петровић, 1994б; Ковачевић, 1998).

стране, реферишу о околностима (услов, време, начин) под којима се дати вредносни суд може изнети. Дакле, функционирају као субјекатске допунске реченице, што показује могућност њиховог свођења на чисте субјекатске реченице уведене типичним допунским везником да (нпр. *добро би било **кад** бисте учили своје *трешке** (РТС, 2009) → *добро би било **га** уочиће своје *трешке**). С друге стране, будући да експлицирају и ситуациони оквир у којима се управним предикатом износи коментар, став, вредносни суд, овакве реченице функционално су еквивалентне адвербијалима, што их приближава зависним адвербијалним реченицама. Дистрибуција једнофункционалних односно двофункционалних допунских реченица уз посматране ПП регулисана је, наравно, семантичким критеријумом, при чему је свакако укључен и прагматички јер информација, тј. семантички садржај који се жели пренети у вези је са перцепцијом „комплексног догађаја/концепта о чијим компонентама реферишу клаузе укључене у сложену” (Васић, 2004: 47). У том смислу, у анализираном корпусу заступљеније су једнофункционалне реченице, као немаркиране посебним значењским компонентама. Експликација додатних значењских компоненти одражава се и на плану форме – осим специфичног везника, темпорална парадигма реченичног комплекса с двофункционалним реченицама, пре свега у односу на онај с једнофункционалним, показује релативну затвореност.

У сфери допунске хипотаксе стабилизована су два низа допунских везника с комплементарном дистрибуцијом – примарно допунски везници да и што и везници прилошког порекла како, ако/уколико/кад. Основна диференцијација између наведених везника заснована је на обележју референцијалности: везницима прилошког порекла уводе се реченице којима се реферише о пропозитивном садржају као конкретном факту, као факту у својој манифестацији, док се ‘неприлошким’ везницима уводе допунске реченице којима се дати факат презентује као стање преточено у пуку информацију (Běličová–Sedláček 1990: 71; Павловић, 2009: 38).

Осим допунских клауза (једнофункционалних и двофункционалних) уведених различитим конјункцијама, уз ПП у функцији субјекатског аргумента реализују се и асиндетске допунске реченице (1.1.3), које се одликују позиционом или интерпункцијском маркираношћу (Ружић, 2006: 244).

1.1.1. S = P_{kvalifikacija} + Arg_{1pseudoagens – deskriptiv} [← C_{1subj} [Conj_{da / što} + V_{sub}]

Клаузе које фунгирају као једнофункционалне уводе везници да и што. Избор једног од ова два везника одређен је према вредности пропозитивног садржаја, а наведени везници супротстављени су према критеријуму ‘фактивност’: ‘нефактивност’.¹⁶⁵ Везник што се према везнику да поставља као маркирани члан с обзиром на то да реченица коју он уводи „има наглашено реализовано значење” (Грицкат, 1975: 118). У складу са наведеним, уочавају се и ограничења која се махом односе на употребу реченице уведене везником што – оне се везују искључиво за ПП којима се пропозитивни садржаји процењују према етичком и естетском аспекту док је њихова реализација немогућа уз друге типове оцене (уп. нпр. *Боље је **што** сће њили са тлумцима нећо да сће луттали ћо Москви* (ДК, ЛО: 68); *Видиш, **добро** је **што** си ћи са мном* (ДК, РЈ: 55); *Лећо је **што** знам да ми се сви радују* (ПМ, 2001) али не и *јасно/очигледно/очито/потребно/могуће/немогуће је што). Уз неке ПП њихово је изостајање потпуно очекивано, као нпр. уз оне којима се реферише о сврсисходности каквог пропозитивног садржаја, будући да је његова реализација обично везана за неки будући моменат (нпр. *Поћребно је да се саћледају сви арћументи* (ПОЛ, 2007) али не и *потребно је што). Уз ПП којима се износи став уверености у поузданост онога што се тврди неочекивана је пак реализација реченице уведене везником да, јер се овакав вредносни суд може изрицати само о оствареним ситуацијама. Међутим, употребом реченица уведених везником да њима денотирани садржај, за који се тврди да је очигледан, јасан, прозиран, намеће се као општеприхваћена истина, као став који није везан само за дати конкретан моменат већ је увек актуелан и

¹⁶⁵ Вредност пропозитивног садржаја битан је параметар за типологизацију допунских клауза. У литератури се, према вредности пропозитивног садржаја, издвајају три базична типа реченичног комплекса с допунском реченицом: асертивни (пропозитивни садржај јесте датост), волунтативни (пропозитивни садржај јесте израз воље, жеље или потребе) и дубитативни тип (вредност пропозитивног садржаја представља се као неизвесна или непозната) (Běličová–Sedláček 1990: 65). Из предоченог се види да се, иако су у употреби друга термилошка решења, оствареност, односно неоствареност пропозитивног садржај посматра као основни параметар за типологизацију допунских реченица, којима се прикључује и везник који сигнализира карактер пропозитивног садржаја.

тежи да развије трајнији карактер (нпр. *Чињеница је да сиромаштво постоје развоју криминала* (НИН, 2006) али не и *чињеница је што).

Темпоралне парадигме реченичног комплекса с клаузама с везником да и оних с везником што разликују се – прве показују релативну затвореност када је реч о формализацији зависне предикације, а друге одликује ограниченост глаголских облика обе предикације (управне и зависне).

Код реченица уведених везником да наспрам управне предикације репрезентоване презентом, аористом, перфектом, футуrom, реализује се зависна предикација формализована доминантно презентом и, знатно ређе, каквим претериталним глаголским обликом (најчешће перфектом). Форме футура и потенцијала формализују зависну предикацију само уз ПП одређене семантике: *став уверености* у оно што се тврди зависном реченицом (ОЧИТО ЈЕ, ЈАСНО ЈЕ, РАЗУМЉИВО ЈЕ, НЕСУМЊИВО ЈЕ, ЕВИДЕНТНО ЈЕ, МОГУЋЕ ЈЕ *да бисте / да ћете...*); односно *природан, уобичајен ток ствари* означених зависном реченицом (ЛОГИЧНО ЈЕ, ПРИРОДНО ЈЕ, НОРМАЛНО ЈЕ *да бисте / да ћете...*). Ови глаголски облици изостају пак уз оне ПП којима се пропозитивни садржај процењује према етичком или естетском критеријуму (*лепо је да ће / да би; *добро је да ће / да би; *занимљиво је да ће / да би и сл.). Регистроване су следеће комбинације глаголских облика у посматраним реченичним комплексима:

УПРАВНА ПРЕДИКАЦИЈА	СУБОРДИНИРАНА ПРЕДИКАЦИЈА
V _{PR}	V _{subPR}
<p><i>пошребно је само да руку пружи!</i> (ИА, АЂ: 26); По моме дубоком уверењу, <i>најлажније је да се</i> прво теорија добро <i>утврди</i> (РД: 27) <i>Главно је да је</i> што више помпе и галаме. (РД: 42) Према свему овоме, <i>природно је да се</i> то <i>зову</i> слободни избори. (РД: 48); <i>Истина је да се</i> и небо неких пута чисто <i>осмешкује</i> и <i>радује</i>. (РД: 67); Ја врло добро знам да сте ви с њоме упознати, али држим да <i>је корисно да</i> вас на њу <i>опоменем</i> (ЈН: 82); <i>Лепо је</i> од вас <i>да хоћете да обиђете</i> Пипа. (РП: 42); <i>Сигурно је да</i> сваки од нас <i>воли</i> своју отџбину више од иједне друге земље на свету. (РП: 24); И поред тога <i>није немогуће да</i> Бугари <i>приђу</i> западним Јужним Словенима у даљој или ближој будућности. (ЈЦ: 18).</p>	

V _{PR}	V _{subPF}
	<p><i>Јасно је да су</i> Зимбабеванци <i>гласали</i> за промене (ПОЛ, 2008); <i>добро је да смо</i> уопште дошли до финала (ПОЛ, 2007); <i>Моћуће је да сам</i> у међувремену <i>постао сензитивнији</i> (ПОЛ, 2006); <i>Изненађујуће је да је остао ускраћен</i> за награде (ПОЛ, 2007); <i>Разочаравајуће је да</i> нам никоме <i>није раније јавио</i> (РТС, 2009); <i>Очићто је да су</i> Ужичани <i>чекали</i> да виде шта ће се договорити у Београду (ПОЛ, 2008); <i>Незамисливо је да су</i> компјутер, штампач и скенер тек сад <i>набављени</i> (ПОЛ, 2000); <i>Евидентно је да до договора није дошло</i> (ПОЛ, 2008).</p>
V _{PR}	V _{subFI}
	<p><i>Незамисливо је да ће</i> 47 земаља <i>опозвати</i> признање (ПОЛ, 2008); <i>добро је да ће</i> национални тим до наставка квалификација <i>бити комплетан</i> (ПОЛ, 2006); <i>Очићто је да ће</i> и једни и други <i>настојати</i> да што дуже одрже тренутну ситуацију (ПОЛ, 2008); <i>Разумљиво је да ће</i> такве особе психоанализа <i>привући</i> (РТС, 2007); <i>Очекивано је да ће</i> наш национални тим <i>имати</i> огромну подршку са трибина (РТС, 2009); <i>Моћуће је да ће</i> зона полуострва Превлаке <i>имати</i> посебан статус (ПОЛ, 2000); <i>Немоћуће је да ће</i> икад <i>добити</i> писмо од њега (ЕК); <i>Евидентно је да ћемо</i> у будућности све више <i>путовати</i> по свету (ПОЛ, 2008); <i>Лоћично је да то неће бити у интересу</i> државе (ПОЛ, 2005); <i>Ситурно је да ће</i> већ идуће године <i>саградити</i> кућу (ПОЛ, 2006).</p>
V _{PR}	V _{subPOT}
	<p><i>Јасно је да би</i> евентуалне последице <i>биле огромне</i> (ПОЛ, 2008); <i>Разумљиво је да би</i> ослонац <i>тражио</i> у сарадњи са СПС-ом, СПО-ом и социјалдемократима Расима Љајића (ПОЛ, 2010); <i>Природно је да би</i> волели боље (БЋ: 28); <i>Очићто је да би</i> ДС <i>био на добитку</i> (ПОЛ, 2010); <i>Моћуће да би</i> за то <i>било потребно</i> читавих 100 милиона евра (РТС, 2010). <i>Немоћуће је да би</i> такав брак <i>одговарао</i> (ЕК).</p>
V _{PF}	V _{subPR}
	<p><i>Јасно је било да</i> у тој гомили нових људи <i>има</i> много варалица (ЕК); <i>добро је било да</i> он, наследник, <i>нестане</i> са оног хоризонта (ИС: 17); <i>Лоћично је било да се чује</i> и друга страна (ПОЛ, 2001); <i>Занимљиво је било да чујемо</i> сва та бесмислена оправдања (РТС, 2009); <i>Најважније је било да</i> у филму <i>прикажем</i> оно најлепше у људима на овим</p>

<p>просторима (РТС, 2008); било је несумњиво да није у праву (РТС, 2009); постало је јасно да тог новца нема (ЕК); Било је ујадљиво да губи контролу над својим емоцијама (РТС, 2008); било је моћуће да се за све то време не сретнемо (ЕК).</p>	
V_{PF}	V_{subPF}
<p><i>Најважније је било да је</i> свако пружио свој максимум (ПОЛ, 2006); <i>Очигледно је било да је</i> наш играч кренуо на све или ништа (ПОЛ, 2008); <i>А било је моћуће да је она</i> наследила и антипатије своје породице (ЕК); Било је интeресантно да, за разлику од октобарских догађаја, београдска влада није припремила грађане на ванредну ситуацију (Д, 2004); <i>Чудно је било да је</i> полиција изненада дочула да се тај папир налази у Станишићевој кући (ПОЛ, 2009).</p>	
V_{AO}	V_{subPF}
<p>Сонијеру сада постаде јасно да су (...) изговорили исту лаж (ЕК); За Србу би јасно да су се и тога вечера свађали (БЋ: 9).</p>	
V_{AO}	V_{subFI}
<p>После неколико тренутака свима би јасно да неће посегнути за свежњем (ЕК); Већ тада би очигледно да нећемо успети (РТС, 2008).</p>	
V_{IMPF}	V_{subPR}
<p>Свима нама беше јасно да је можда реч о догађају највећег значаја (ЕК)</p>	
V_{IMPF}	V_{subPF}
<p>Беше јасно да су рачунали да ме задрже цело вече (ЕК)</p>	
V_{IMPF}	V_{subFI}
<p>И већ одмах му беше јасно да ће му бити врло тешко да их стигне (ЕК).</p>	
V_{FI}	V_{subPR}
<p>Ако пажљиво сагледате све чињенице, јасно ће бити да нису у праву (РТС, 2008); <i>добро ће бити да се</i> припремимо (ЕК)</p>	
V_{FI}	V_{subPF}
<p>Ако Шлангбаум заиста купи кућу Ленцког и да за њу деведесет хиљада рубаља, јасно ће бити да га је заиста Стах подметнуо (ЕК).</p>	

Табела 9: Темпорална парадигма $Cl_{Subj} [\leftarrow Conj_{da} + V_{sub}]$

Када се у склопу реченичног комплекса реализују зависне реченице уведене везником ШТО, доминантни глаголски облици за формализацију управне и зависне предикације јесу они маркирани обележјем резултативност /+/, што је, чини се, у саодносну с фактивном природом ситуације коју сигнализира остварено везничко средство. Управне предикације репрезентоване су искључиво глаголским облицима с обележјем реализованост /+/- презентом и претериталним облицима (доминантно перфектом),¹⁶⁶ док зависне предикације показују одређења одступања. Углавном су формализоване глаголским облицима с наведеним обележјем (најчешће презентом и перфектом, а по изузетку и другим претериталним облицима), али су, уз одређене семантичке, па и прагматичке услове, заступљене и обликом футура. Футурске форме остварују се под условом да је реализација означених ситуација извесна или да макар постоји убеђеност говорника у остваривање денотираних пропозиitivних садржаја. Регистроване су следеће комбинације глаголских облика:

УПРАВНА ПРЕДИКАЦИЈА	СУБОРДИНИРАНА ПРЕДИКАЦИЈА
V _{PR}	V _{subPR}
<p><i>Лепо је што знам</i> да ми се сви радују (ПМ, 2001); <i>добро је што се нови министар бави</i> огледним школама (ПОЛ, 2000); <i>Ружно је што причате</i> о неким стварима (ЛЛ: 58); <i>Чудно је што тим поводом не реагује</i> РРА (ПОЛ, 2007); <i>Срамно је што реагујете</i> на такав начин (РТС, 2008); <i>Смешно је што тешко примам</i> и таква мала непријатна изненађења (РК: 14); <i>није чудо што се зовете милеуснић</i> (ЈИ, П: 24).</p>	
V _{PR}	V _{subPF}
<p><i>Смешно је што су многи</i> о томе писали као о великој промени у мојој каријери (ПОЛ, 2010); <i>Лоше је што се</i> у све ушло без унапред осмишљеног ситема (ЕК); <i>Срамота је што нико није бринуо</i> о Тврђави (ПОЛ, 2007); <i>Можда је неуљудно што сам издао</i> ове пријатеље, које сам прво натерао да ме возе (РП: 11); <i>Необично је што сте</i> за главног глумца одабрали Вудија Харлесона? (ПОЛ, 2007).</p>	

¹⁶⁶ Према се у анализираном корпусу не бележе аорист и имперфекат у овој позицији, не може се у потпуности и са сигурношћу искључити могућност такве употребе.

V_{PR}	V_{subFI}
<i>Лејо је што ће</i> Тадић и Јосиповић имати шта да “испоруче” својим народима (ПОЛ, 2010); <i>добро је што ће</i> ускоро крај школе (ЕК); <i>Жалосно је што ће</i> сваки напор да се нешто поправи остати без резултата (ЕК); Данас је међутим сасвим <i>свеједно</i> шта ћемо рећи у славу књижевног рада и заслуга његових (МЦ, Е: 34).	
V_{PF}	V_{subPR}
<i>Лејо је било што</i> нас подржава , али то није уродило плодом (РТС, 2008); <i>Чудно је било што је ту</i> (ЕК).	
V_{PF}	V_{subPF}
<i>добро је било што је</i> то урадио (ЕК); <i>Смешно је било што није</i> чак ни плакала кад сам јој то рекао (ЕК); <i>Чудно је било што није био опрезнији</i> (ЕК); <i>Занимљиво је било што он није знао</i> ко сам ја (ПОЛ, 2010).	

Табела 10: Темпорална парадигма $Cl_{Subj} [\leftarrow Conj_{sto} + V_{sub}]$

1.1.2. $S = P_{kvalifikacija} + Arg1_{pseudoagens - deskriptiv} [\leftarrow Cl_{subj} [Conj_{kako/ako/ukoliko/kad} + V_{sub}]]$

Двофункционалне клаузе уводе прилошки везници **КАКО**, **АКО**/ **УКОЛИКО**/**КАД**, **КАД**, при чему је сваки од њих маркер специфичних значењских компоненти.

1.1.2.a. $S = P_{kvalifikacija} + Arg1_{pseudoagens - deskriptiv} [\leftarrow Cl_{subj} [Conj_{kako+} V_{sub}]]$

Везник **КАКО** сигнализира ‘процесуалност’ и ‘динамичност’, а његовом се употребом доприноси „сликању” ситуације која се процењује управном предикацијом тако што се акценат ставља на начин реализације денотиране радње или, ређе, означеног стања. Наведена семантичка обележја датог везника у корелацији су са глаголским видом управне и зависне предикације. Међу ексцерпираним примерима највише је оних у којима су корелативне предикације видски обележене као несвршене док су у мањем броју примера оба глагола свршеног вида. Подударност глаголског вида оба предиката сигнализира да се

процес процењивања поклапа са остваривањем пропозитивног садржаја који је предмет оцене.

У вези са формализацијом корелативних предикација, као доминантна одлика намеће се истицање њихове истовремености, што подразумева да се оне махом реализују у истим глаголским облицима; ређе су формализоване глаголским облицима из различитих временских сфера, при чему су неки од таквих исказа стилски маркирани.¹⁶⁷ Анализирана грађа је показала да се предикат зависне предикације најчешће налази у облику презента, што је донекле очекивано будући да се зависном радњом исказује каква активност која се подудара, која је истовремена са тренутком изражавања оцене. У примерима у којима се управни глагол налази у неком глаголском времену за исказивање прошлости, реализује се презент у релативној употреби – денотирају се прошле радње које су се реализовале истовремено са исказивањем различитих оцена, коментара у прошлости.¹⁶⁸

Док говорим, **очигито је како** их **призивам** из ближе или даље прошлости, **како** их, свенуле, **оживљавам** (РК: 27); **Смешно је како се понашају** и Светска и Европска пливачка федерација (ПОЛ, 2001); **Смешно је како** људи **говоре** о животу (РП: 25); Ја увек мислим да **је** за уметника увек **важно како живи** (ПОЛ, 2010); За Србију **је** посебно **важно како ће бити дефинисана** улога ротирајућег председавајућег ЕУ (ПОЛ, 2010).

¹⁶⁷ Употреба везника КАКО у допунским клаузама уз ПП разликује се донекле од његове реализације у клаузама које допуњују садржај глаголског предиката одређене семантике. Основна разлика тиче се видске обележености корелативних предикација. У реченичном комплексу са глаголским предикатом перцептивног типа готово никада глагол који заступа зависну предикацију није свршеног вида (уколико се и оствари таква ситуација, исказ је изразито стилски маркиран) (Војновић–Латов–Папић, 2006: 61) док се уз ПП не искључује таква могућност. Као што је већ назначено, да би се дошло до поузданих закључака у вези са правилима за дистрибуцију везника КАКО у допунским клаузама, неопходно је пажљиво сагледати његову употребу у допунским клаузама уз глаголске, именичке, придевске и прилошке изразе, али на далеко ширем корпусу, обухватајући притом допуњавање управних, граматички доминантних делова различитих значењских вредности.

¹⁶⁸ Употребом презента постиже се динамичност исказа и читалац/слушалац се најнепосредније уводи у време када се ситуација денотирана таквим реченичним комплексом дешавала, при чему се дата прошла радња представља као нешто што се дешава пред његовим очима (Танасић у: Пипер и др.: 2005: 377).

1.1.2.6. S = P_{kvalifikacija} + Arg1_{pseudoagens – deskriptiv} [← C_{lsubj} [Conj_{ako/ukoliko} + V_{sub}]]

Субјекатска клауза садржи значењске компоненте кондиционалности под условом да је корелативним предикацијама денотиран не-реализован садржај, при чему је могућа остваривост само једног типа погодбеног значења. Наиме, у реченичним структурама са ПП кондиционално значење засновано је на семантичкој околности, коју је М. Ивић дефинисала на следећи начин (1983: 147): реалност аподозне предикације условљена је претпоставком да је протазна радња објективна датост. Однос погодбе, дакле, развија се када се зависним делом ових реченичних структура означава нереализовани садржај „који се процењује као пожељан или непожељан под условом да се управо тако реализује како је назначено зависном предикацијом” (Ружић, 2005: 216). Истицање овакве семантичке околности у први план диктира и морфолошко решење за формализацију аподозне, управне и протазне, зависне предикације, те избор везничког средства. Забележени примери потврђују ставове и закључке М. Ивић да протазни предикат, ако се пропозитивни садржај који именује везује за садашњост или прошлост, добија обавезно одговарајући временски облик (у првом се случају јавља имперфективни презент а у другом перфекат). Уколико се, међутим, има у виду будућност, може се, осим одговарајућег временског облика (перфективног презента или футура II), употребити и потенцијал (Ivić, 1983: 149–150). Саодносно томе што се у реченичном комплексу са ПП исказује само модални оквир кондиционалности који укључује могућност остварења потенцијалне активности, што условљава изрицање оцене, зависна клауза махом се уводи типичним погодбеним везницима ако и уколико. О описаним правилима за дистрибуцију глаголских облика и везничких средстава сведоче следећи примери:

још увек **је утешно** и **охрабрујуће** ако се пиштољ **налази** испод пулта, то (ДК–ХП: 170); **биће добро** ако **успете** да остварите постављене циљеве (РТС, 2008); **биће задивљујуће** **уколико** **будете остварили** зацртани план (РТС, 2008); **Не би било лепо** од вас **ако бисте** белу кафу сувише **зашећерили** (ДК–М: 77).

1.1.2.в. S = P_{kvalifikacija} + Arg_{1pseudoagens –deskriptiv} [← Cl_{subj} [Conj_{kad} + V_{sub}]]

Субјекатске реченице с темпоралном семантичком компонен- том одликују се јасним значењским особеностима али и специфич- ном прагматичком улогом. Њиховом употребом денотира се ситуација која тек у одређеном тренутку – у моменту њене реализације, постаје предмет, тј. референт коментара, оцена, а не представља се као садржај који се начелно, независно од његовог остварења, оцењује. Имперсо- нални карактер управног дела, те формализација управне и зависне предикације презентом, којима се упућује на свевременске ситуације, доприносе да изнети став или однос према предметној стварности која је у фокусу интересовања буде у великој мери објективизиран, уз по- тискивање његовог носиоца у други план. У складу са овим јесте и тип временског односа који се успоставља између корелативних предика- ција – у реченичним комплексима овога типа остварује се искључиво однос симултаности, а темпорална клауза уводи се само једним везни- ком – темпоралним кад. Наведено потврђују следећи примери: *Лејо је кад ујутру имаш са неким да попијеш кафу* (ПОЛ, 2008); *добро је кад се ради и тради, поправља и уређује* (ПОЛ, 2008); *добро је кад неки од носилаца наше политике оштријује у Европи* (ПОЛ, 2010).

1.1.3. S = P_{kvalifikacija} + Arg_{1pseudoagens –deskriptiv} [← Cl_{subj} [Conj_ø + V_{sub}]]

Реченични комплекс са управном предикацијом са овим типом ПП и одговарајућом допунском реченицом може бити структуриран тако да његови елементи наизглед фунгирају као рашчлањене сруктуре (Ружић, 2006: 243). Тада изостају уобичајени формалнограматички показатељи зависности, а уместо њих присутни су синтаксички елементи на основу којих се може препознати двочланост и функционално-семантичка за- висност ових привидно неинтегрисаних, асиндетских структура (Ружић, 2006: 243). Овакве неуведене зависне реченице (Mrazović–Vukadinović, 1990: 499)¹⁶⁹ могу се реализовати у два лика – (а) као реченице које имају

¹⁶⁹ И. Прањковић (Pranjković, 1988) у студији посвећеној неуведеним завис- ним клаузама користи термин имплицитна субординација; њиме означава појаву изо- стављања зависних везничких средстава, али и испуштање предикатског дела, који се може лако успоставити у датом лексичкосемантичком и синтаксичком окружењу.

упитну и (б) као реченице које имају изјавну форму. Разликују се на основу специфичног начина интегрисања у реченични комплекс а, у извесној мери, разграничава их и могућност повезивања са неким од ПП из овог семантичког поља. Оне неуведене реченице које имају упитну форму, како показују забележени примери, испољавају већа дистрибуциона ограничења. Појављују се уз ПП који упућују на јасност, разумљивост или познатост пропозитивног садржаја и његов значај (ЈАСНО ЈЕ, РАЗУМЉИВО ЈЕ, ОЧИТО ЈЕ, ОЧИГЛЕДНО ЈЕ; ЗНАЧАЈНО ЈЕ, ГЛАВНО ЈЕ, ВАЖНО ЈЕ, НЕВАЖНО ЈЕ и сл.). Изостају уз оне ПП који га процењују према степену веродостојности (НЕОСПОРНО ЈЕ, ЧИЊЕНИЦА ЈЕ, ИСТИНА ЈЕ и сл.), што је, разуме се, очекивано јер оно што се означава као истинито, или као потпуно нетачно, не може се преиспитивати, те не може ни добити форму питања (уп. нпр. *очигледно је зашто стие ишако њосиућали; јасно је куда стие кренули; важно је да ли стие њрисћали на све услове или не али не и *чињеница је зашто/куда/како/да ли или *није истина зашто/куда/како и сл.*). Осим тога, не бележе се асиндетске реченице у упитној форми уз ПП са значењем сврсисходности (ПОТРЕБНО ЈЕ, НЕОПОХОДНО ЈЕ, ОБАВЕЗНО ЈЕ и сл.) јер се њима исказује неостварени пропозитивни садржај неопходан за реализацију какве намере, какве будуће радње. Чини се да компонента неостварености како процењиваног садржаја тако и радње која се тежи остварити диктира употребу синдетске комплементне клаузе с везником да. С друге стране, премда су потврђене мањим бројем примера, неинтегрисане реченице које имају изјавну форму не показују оваква ограничења: *очигледно је: свима је власћ на њрвом месћу* (НИН, 2006); *нешћо се ишако доћодило, ишо је јасно* (ДК–М: 56); *ишо је тоћово било, чињеница је* (ЕК); *истиина је – волим је* (ДК–М: 34).

Неинтегрисане реченице са упитном формом могу се реализовати као тотална или парцијална питања (Ivić, 1972: 118). Неуведене зависне реченице у форми тоталног питања структурирају се на два начина: да ли + глагол (нпр. *да ли је Новски њобећо у Берлин или је био њроћеран, није нам њознаћо* (ДК–Г: 107)) или глагол + ли (*осћаје нејасно има ли њпросћора за њосћизање доћовора* (ПОЛ, 2008)). У форми парцијалних питања структурирају се само на један начин – уводи их упитни прилог којим се фокусира предикатски додатак на који се питање односи (нпр. (...) *као шћо нам није јасно одакле зна Б. Шћећановић да су вране „изћладнеле”* (ДК–ЧА: 296); (...) *а није њознаћо*

зашто *тај новац није искоришћен за те намене* (ПОЛ, 2007)). Битнија разлика у употреби разматраних неинтегрисаних реченица огледа се у томе што се оне у форми тоталног питања остварују само уз негирани облик ПП (нпр. *није познато да ли ће споразум сировести доследно* (РТС, 2007) али не и *познато је да ли...).

Асиндетске зависне допунске реченице које имају изјавну форму структуриране су тако да се на месту неисказаног везника реализује зависна предикација. Забележени примери показују да се понекад у управним деловима оваквих сложених реченица с имплицираним експликативним везницима појављује речи следеће, ово с улогом катафоре. Како примећује В. Ружић, оне имају особену стилску вредност: „употребљавају се уз одређени семантичко-структурни тип предиката, потенцирајући притом њихов садржај, најављују појаву формално неинтегрисане реченице која реферише о садржају обухваћеном означеном активношћу” (Ружић, 2006: 249). Наведено их чини погодним језичким средством за одређене типове текста. са особеностима научног, стручног или књижевноуметничког функционалног стила. Ово потврђују следећи примери:

Без обзира на то, *јасно је следеће*: поједини делови друштва нису толерантни су према припадницима мањина (ПОЛ, 2008); Ако пажљивије погледамо резултате анализе спроведене економске реформе, *јасно је ово*: остао је велики проблем незапослености, велики је проблем и изостајање било какве производње (ПОЛ, 2007).

1.2. S = P_{квалifikacija} + Arg_{1pseudoagens} – deskriptiv [← Inf]

Мањи је број примера у којима субјекатску позицију заузима инфинитив, што је очекивано с обзиром на то да је његова дистрибуција регулисана деловањем граматичког али и семантичког и прагматичког критеријума. Инфинитив се искључује у корист реченичне структуре у хетеросубјекатској ситуацији (Ивић, 1972) док му се предност даје у ситуацији када је у питању уопштавање агенса у допунској предикацији.¹⁷⁰ Овакво граматичко понашање инфинитива одражава се на

¹⁷⁰ Да се постепена замена инфинитивних допуна реченицом уведеном најчешће везником да одвијала најпре у хетеросубјекатским конструкцијама, потврђују резултати истраживања посвећених употреби инфинитива како у ранијим фазама

плану прагматике – инфинитиву се, како показују забележени примери, као синтетичној форми у односу на аналитичку конструкцију, даје предност у ситуацији када се жели синтетизовати и обезличити исказ, те када се тежи апстрактнијем изражавању одређених научних, стручних садржаја. Употребом инфинитива у фокус се поставља вредновање активности уопштеног, неконкретизованог агенса. Информације о времену остваривања денотираних ситуација и њиховим носиоцима стављене су у други план. Због наведеног, несумњиво да је инфинитив погодније синтаксичко средство за стручне, научне и правне типове текста, о чему сведоче следећи примери:

већ у интересу напретка човечанске цивилизације *било би корисно не спречавати* ову несумњиву културну снагу да да најзад своју пуну творачку меру (АБ: 165); *није потребно* овде **истицати** имена великих културних радника који су међу Јужним Словенима поникли (АБ: 165); *довољно је* само и **напоменути** да су српско грађевинарство и српски црквени живопис и у средњем веку представљали готово самосталну грану византиске уметности (АБ: 165); тако да *је* готово *немогућно бити* потпуно **непристрасан** (ЈЦ: 7); *Вредно би било испитати* да ли у старој ношњи која је истиснута није било веза, јер је ово практичнија и јефтинија ношња која са севера продире. (ЈЦ: 169); У чему су ове асоцијације то *није* свагда *могуће рећи* (...) (ЈН: 22).

Инфинитивом се, будући да подразумева идеју о реализацији радње у будућности (Wierzbicka, 1988: 29), може именовати субјекат само у ситуацији када се управном предикацијом квалификује каква нереализована радња или ситуација.¹⁷¹ С друге стране, таква могућност изостаје када је реч о реализованој активности, што имплицира да се овим морфосинтаксичким средством не формализује субјекат уз

развоја нашег књижевног језика тако и у савременом српском језику (Стевановић, 1953а; Стевановић, 1953б; Грковић, 1970; Ивић, 1972; Ђукановић, 1986; Суботић, 1988; Суботић, 1995; Петровски, 1999–2001; Ченејац, 1999–2001; Грковић–Мејџор–Курешевић, 2005; Петровић–Војновић, 2005).

¹⁷¹ На сличне синтаксичко-семантичке услове за реализацију инфинитива, али као допуне глагола указују и Ј. Грковић–Мејџор и М. Курешевић: „Инфинитив се, као окамењени датив девербативне именице, изворно употребљавао уз глаголе који носе семантичко обележје *ексјективности* (Ивић, 1970: 48), као допуна субјунктивног карактера, реферишући о нереализованој радњи” (Грковић–Мејџор–Курешевић 2005: 90).

ПП са фактивним значењем (као нпр. *очиио је, очевидно је, јасно је* и сл.) (Ivić, 1995: 137).

1.2. S = P_{квалификација} + Arg1_{pseudoagens – deskriptiv} + Arg2_{nosilac perspetive procenjivanja/ ocenjivač}

Идентификација и лексикализација носиоца перспективе процењивања или перспективизатора (Павловић, 2009: 68) јесте у корелацији с евалуацијом референцијалног карактера. За формализацију носиоца перспективе процењивања употребљавају се следеће падежне форме: $\emptyset + N_{\text{DAT}}$, ЗА + N_{ACC} . Носилац перспективе процењивања може истовремено иступити и као оцењивач, при чему су тада дате семантичке улоге обједињене те формализоване обликом датива (Павловић, 2009: 68). Ова врста преклапања, разуме се, није обавезна, те се оцењивач означава посебним падежним обликом – локативом блокираним предлозима ПО, односно ПРЕМА.

Беспредлошки датив се, наиме, употребљава за формализацију улоге перспективизатора без додатних значењских компоненти. Њиме се означава носилац каквог утиска о денотираном пропозитивном садржају, какве процене његове вредности, логичне заснованости, сврсисходности и сл. У складу са тим, овај падежни облик јесте заступљеније средство за формализацију дате денотативне улоге и везује се за већину субпоља издвојених у оквиру овог семантичког поља. Његова употреба изостаје само када се ПП реферише о истинитости каквог садржаја (ИСТИНА ЈЕ, ЧИЊЕНИЦА ЈЕ, НЕОСПОРНО ЈЕ, НЕСУМЊИВО ЈЕ, НЕМА СУМЊЕ), будући да је њиховом употребом увек пресупонирано колективно искуство. С обзиром на овакву њихову семантику, која имплицира тежњу ка имперсоналности и уопштавању онога о чему се реферише, јасно је да се искључује реализација носиоца утиска (*истина ми је; *чињеница ми је; *несумњиво ми је и сл.). Овај падежни облик употребљава се у ситуацији када се преклапају улога носиоца перспективе процењивања и улога оцењивача и тада се обавезно ради о истом лицу. Ове улоге се не преплићу када перспективизатор и носилац оцене нису исто лице. Наведено илуструју следећи примери:

јасно ми је: заваравео сам самог себе (ЕК); *Јасно ти је било* да ће бити много жртава, је л тако? (ПОЛ, 2007); *Пошребно ми је* да знам да поред

себе имам човека на кога могу потпуно да се ослоним (ЕК); *Сумњиво ми је* што желе да свако потпише ко је прими (ЕК); *Лоџично ми је било* да прво „завирим” у Словенију јер је близу (ПОЛ, 2008).

Акузатив са предлогом ЗА резервисан је за формализацију перспективизатора који истовремено иступа и као адресат, што у знатној мери ограничава употребу овог падежног облика. Махом се остварује уз ПП којима се исказује да пропозитивни садржај има примат, важност, значај или пак супротно – његов значај се маргинализује, одриче, негира. Ово стога што се значај каквог садржаја увек одређује у односу на конкретно лице, именовано у контексту, нпр.:

за мене је важно да је одећа удобна, функционална и практична (ПОЛ, 2007); Кад су у питању старији људи, **за њих је биџино** да станују у близини продавнице прехранбених производа и дома здравља (ПОЛ, 2006); **за њега је најважније било** да Славонију врати под пуни хрватски суверенитет (ЕК).

Како је раније назначено, када денотативне улоге оцењивача и перспективизатора не иступају истовремено, онај први формализује се конструкцијом ПО/ПРЕМА + N_{LOC} са значењем основа или критерија (Batistić, 1972: 165–168, Ивић, 1951–1952: 181–183, Антонић, 2005а: 294–297). Наведене конструкције лексикализују се девербативним именицама са значењем интелектуалних процеса, праћеним личном заменицом која иступа као оцењивач (нпр. *по мом мишљењу, јасно је да су избори неизбежни* (РТС, 2011); *по мом суду, истина је да су трешили и једни дрући* (РТС, 2011). У говорном језику у овој позицији реализују се и личне заменице у функцији обележавања онога који процењује, који износи вредносни суд о каквом садржају. Како примећује М. Ивић изрази типа ПО МЕНИ, ПО ТЕБИ, ПО ЊЕМУ имају значење ‘што се мене (или тебе и сл.) тиче’ (1951–1952: 181), односно, како то описује И. Антонић, функционирају као експоненти девербативне структуре ‘по моме (твоме и сл.) мишљењу’ (2005: 296): *по мени је несумњиво да су моћли и морали више* (РТС, 2008); *по вама је разумљиво и лоџично да све више људи жели да нађустии своју земљу* (РТС, 2008).

3.3.5. Прилошки *предикат* : остали *типови предиката*

Реализација ПП, глаголског и декомпонованог предиката, као конкурентних синтаксичких средстава, унутар посматраног семантичког поља везује се само за поједина субпоља. Све три синтаксичке форме појављују се када се сагледава и процењује извесност реализације денотираног пропозитивног садржаја, степен уверености у оно што се њиме тврди, те када се указује на целисходност денотираних појава. Структурни образац прилошког типа ипак је доминантно језичко средство за евалуацију пропозитивног садржаја. Његова доминација огледа се у могућности да у начелу квалификује ситуацију о којој реферише допунска реченица према различитим параметрима, без икаквих ограничења. Уз описане начине квалификације, доступне и глаголском, односно декомпонованом предикату, њиме се, наине, може реферисати о ваљаности, вредности, важности, уобичајености, те логичној заснованости означених појава. Када ова три структурна типа предиката покривају исти тип квалификације, не постоји апсолутна подударност у њиховом значењу већ се они разграничавају на основу два кључна параметра. Први је семантичке природе (тиче се превасходно реченичног моделовања), а други граматичко-формалне.

Будући да је основна одлика декомпонованог предиката, у већини случајева, синонимичност (па и комутабилност) са семантички еквивалентним једночланим предикатом означеним пунозначном глаголском лексемом (Radovanović, 1990: 53), може се успоставити бинарна опозиција глаголски предикат/декомпоновани предикат и ПП. Глаголски и декомпоновани предикат повезују исте значењске компоненте, реализоване у њиховом семантичком садржају. С обзиром на то, на синтаксичком плану уз глаголски предикат те декомпоновани предикат остварују се исти типови аргумената, по правилу различити од оних реализованих уз ПП.

Структурна сличност ПП и декомпонованог предиката састоји се пак у томе да су то аналитички предикати, те стога њихово диференцирање засновано је и на граматичко-формалном аспекту.

Ова два типа предиката – **прилошки** и **глаголски (прост и декомпонован)**, преклапају се у ситуацији када се њима реферише о могућности, потреби, обавезности реализације пропозитивног садржаја.

Тада имају модални карактер а у њиховом структурирању учествују лексеме са модалним значењем. Прилошки предикат тада се формално и структурно готово не разликује од декомпоноване глаголске лексеме са модалним значењем¹⁷², при чему је она само конститутивни део сложеног глаголског предиката (уп. нпр. *Нема ѿоѿребе* [\leftarrow *неѿоѿребно је*] *да се ревидира даѿо сѿање* и *Имам ѿоѿребу* [\leftarrow *желим*] *да решим ѿсѿојећи ѿроблем*).¹⁷³ И у првом и у другом случају дату конструкцију чине неправи копулативни глаголи (најчешће глаголи ПОСТОЈАТИ (НЕ ПОСТОЈАТИ), ИМАТИ (НЕМАТИ)) и именице са модалном семантиком типа ПОТРЕБА, СУМЊА, МОГУЋНОСТ и сл., семантички и деривационо везане за одговарајуће модалне глаголе. Како именице, које чине семантичко тежиште датих веза, имају исто значење, разлика између ПП и декомпоноване структуре у саставу сложеног глаголског предиката не очитује се у њима и није лексичкосемантичке природе.¹⁷⁴ Ако се погледају примери *Нема ѿоѿребе указиваѿи на ѿуђе ѿрешке* и *Немам ѿоѿребе да ѿи указујем на ѿвоје ѿрешке*, уочавају се следеће разлике. У првом случају декомпонована структура НЕМА ПОТРЕБЕ самостално заузима

¹⁷² Чини се да је у овом случају термин декомпоновање глагола прихватљивији од решења декомпоновани предикат будући да се не ради о разлагању садржаја предиката већ глаголске лексеме која тек у вези са другим глаголом има функцију предиката. Овакво термилошко решење, као замену за термин декомпоновани предикат, у србистику је увео С. Танасић (Танасић, 1995: 125), учивши да се глагол подвргава процесу декомпоновања без обзира на то да ли се налази у функцији реченичног предиката или не.

¹⁷³ На појаву разлагања модалних глагола указано је у *Gramatici hrvatskog jezika za gimnazije i visoka učilišta* (Silić-Pranjković, 2005: 290), при чему се овакве структуре сврставају у посебну врсту копулативног предиката (тачније, копулативног дела предиката). Чини се да је уврштавање декомпонованих структура са модалном семантиком у посебан тип копулативног предиката било одређено типом примера који су узети у обзир, јер се разматрају само такви примери у којима именски део декомпоноване структуре има облик придева или предлошко-падежне конструкције: *Он ѿо није сѿособан наѿравѿи; гуѿжни сѿе огазвѿи се ѿозиву*.

¹⁷⁴ Проблемом декомпоновања глагола модалне семантике бавили смо се и раније у раду *Лексичко-семантичка ѿерифраза модалних глагола (синхроно-дијахрони ѿлан)* (Ајѿановић, 2008: 127–137). Том приликом нисмо указали на овакву разлику између наведених структура, мада смо анализирали примере и са једним и са другим значењем, будући да је тада наше истраживање било усмерено превасходно на то који модални глагол се декомпонује, те, у зависности од тога, који глаголи и именице конституишу дату структуру.

позицију предиката којим се квалификује према параметру целисходности пропозитивног садржаја денотираног инфинитивом. У другом случају пак иста структура тек удружена са другим, пунозначним глаголом реализованим у облику конструкције да + ПРЕЗЕНТ чини сложени предикат који денотира радњу коју субјекат (не) реализује, с тим што је првим делом ове сложене структуре исказана модална компонента. Из предоченог следи да се у случају декомпоноване структуре у позицији ПП не ради о декомпоновању глагола, као што је то случај са модалним глаголом у саставу сложеног предиката, већ о разлагању прилошке лексеме са модалним значењем. Разлика између датих структура, дакле, јасна је а могуће је издвојити неколико важних чинилаца за њихово прецизније разграничење.

Прво, важну улогу, како је истакнуто, игра семикопулативни глагол који се појављује као саставни део декомпоноване структуре. Када је у питању структура која репрезентује ПП, у њеном вербалном делу појављују се глаголи ПОСТОЈАТИ (НЕ ПОСТОЈАТИ), ЈАВЉАТИ СЕ (ЈАВИТИ СЕ) и ИМАТИ (НЕМАТИ), употребљени у егзистенцијалном значењу:

Тада се *јавља њој треба* да се приступи даљим преговорима (ПОЈ, 2008) → Тада *њој је њој треба* да се приступи преговорима; *њој је њој треба* да се укаже на све недостатке (ЕК) → *Пој треба је* да се укаже на све недостатке; *не њој моћности* да се реши ово питање (РТС, 2008) → *немоћ је* да се реши ово питање; *има њој треба* да се још једном сазове седница Владе (РТС, 2008) → *њој треба је* да се још једном сазове седница Владе; *нема моћности* да се депозит уплати у иностранству (ЕК) → *није моћ је / немоћ је* да се депозит уплати у иностранству.

Када је реч о декомпоновању модалне глаголске лексеме која партиципира у структурирању сложеног глаголског предиката, појављује се глагол ИМАТИ (НЕМАТИ) док друга два глагола (ПОСТОЈАТИ (НЕ ПОСТОЈАТИ), ЈАВЉАТИ СЕ) изостају из ове позиције:

Наша установа *има моћности* да Вам **помогне** да остварите своје циљеве (ЕК); Наша установа *може да Вам помогне* да остварите своје циљеве; *немам њој треба да* о томе **разговарам** (ЕИ) → *не треба* о томе **да разговарам / не желим** о томе **да разговарам**.

Разлике се очитују и у различитим падежним облицима у којима се остварују именице модалне семантике у описаним декомпонованим структурама. У случају декомпонованих ПП именица се налази или у облику номинатива (уз глагол ПОСТОЈАТИ (НЕ ПОСТОЈАТИ) и ЈАВЉАТИ СЕ (ЈАВИТИ СЕ)) или у облику генитива (уз глагол ИМАТИ (НЕМАТИ), употребљен у егзистенцијалном значењу): *Јавила се њој треба да се преиспита одлука* (ЕК); *Нема сумње да су испуњени сви услови*. С друге стране, како се у склопу декомпоноване структуре која представља одговарајући модални глагол, јавља глагол ИМАТИ (НЕМАТИ), који није употребљен као интранзитиван глагол, у значењу ‘постојати, егзистирати’, већ у свом семантичком садржају чува сему ‘поседовања’, те се понаша као транзитивни глагол, именичке лексеме у датој конструкцији реализују се у облику акузатива или генитива: *Немам више жељу да разговарам са њима* (РТС, 2008); *Немам снаге да разговарам са њима* (ЕИ).

Осим семантичких особености конститутивних делова, на разликовање и разграничавање ПП, с једне стране, и глаголског и декомпонованог типа предиката, с друге стране, утичу нека њихова категоријална обележја, те значење и употреба. Анализом примера типа *Немам потребу да разговарам о томе : нема потребе узимати лек пре јела* или *разумљиво је да крећете увек од себе : разумем да је најлакше кривити друге*, у којима се износи сличан семантички садржај, ипак се уочавају разлике. Примери у којима су реализоване декомпоноване модалне глаголске лексеме као конститутивни делови сложеног предикатског израза и у онима са глаголским типом предиката, садрже конкретан податак о томе коме се приписује означена ситуација, при чему се глаголско време употребљава у референцијалном, а не у генеричком, значењу (уп. *Немам потребу да разговарам о томе* → *Ја сад немам потребу да разговарам о томе* → **Ја никад немам потребу да разговарам о томе*). У примерима типа *Нема потребе узимати лек пре јела*, којем би синонимичан био пример са ПП *Није потребно узимати лек пре јела*, не постоји конкретно лице којем се приписује реченични садржај, већ се ради о уопштеном агенсу, а глаголски облик, најчешће свевременски презент са значењем апсолутне садашњости, употребљен је у неререференцијалном, генеричком значењу (уп. *Нема потребе узимати лек пре јела* → *Никада/сада нема потребе узимати*

лек *йре јела*). Уочене разлике рефлектују се и на прагматичком плану. Ови други су специјализовани за начелно казивање с обележјима неовремењености, нединамичности и непроцесуалности. Овакве карактеристике чине ПП, за разлику од глаголског предиката (простог и декомпонованог) резервисаног за конкретно саопштавање, погодним синтаксичким средством за стручне, научне, правне типове текста.

3.3.6. Семантичко поље ‘квалификација појава и ситуација’ – завршни преглед

ПП из овог семантичког поља на плану форме одликује могућност остваривања у свим обрасцима карактеристичним за формализацију прилошког типа предиката уопште. У погледу заступљености појединих образаца овај семантички тип ПП не разликује се од осталих. Образац са прилогом најпродуктивнији је, јер његову употребу не прате никакве рестрикције – њиме се формализују различити видови евалуације, без обзира на критеријум на којем почивају. Модел са именицом заступљен је у мањој мери, реализује се у оба постојећа лика, при чему је употреба онога са атрибутом специфична и различита у односу на његову реализацију у осталим семантичким типовима ПП. Именица апстрактне семантике и атрибут могу да представљају конститутивни елемент ПП, творећи његову неглаголску компоненту (*да у Хашком трибуналу правда није истиа за све, јесте јасна ствар* (РТС, 2008)). С друге стране, позицију формалног субјекта могу да заузимају нерашчлањене структуре са именицом апстрактне семантике и зависном клаузом експликативног типа, којима се придружује копулативни именски предикат. Притом именице опште семантике и јединице из лексичког језгра предиката јесу заправо површински експонент дубинског прилошког предиката (*Познаџа је ствар да смо склони да одустанемо* (РТС, 2008) → *Познаџо је да смо склони да одустанемо*).

Позицију глаголске компоненте заузима разноврснији инвентар лексема. Осим глагола карактеристичних за ПП уопште (ЈЕСАМ (БИТИ), ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), ИМАТИ (НЕМАТИ)) или за неке од њих (ИЗГЛЕДАТИ), остварују се и они који су типични искључиво за ПП с квалификативним значењем (ЧИНИТИ СЕ, ПОСТОЈАТИ (НЕ ПОСТОЈАТИ), ЈАВЉАТИ СЕ (ЈАВИТИ СЕ)). У погледу заступљености датих лексема у позицији опера-

тора нема значајнијих одступања од осталих типова ПП. Најфреквентнији је глагол ЛЕСАМ (БИТИ), јер је сведен на чисту граматичку лексеми, те, као такав, не захтева никакве посебне услове (семантичке, па и прагматичке) да би се реализовао у датој позицији. Употребу свих осталих глаголских лексема, с обзиром на то да нису сасвим значењски испражњени, диктирају граматички услови (када је, на пример, реч о глаголу ИМАТИ (НЕМАТИ), ПОСТОЈАТИ (НЕ ПОСТОЈАТИ)) или пак семантички (када је реч о глаголима са модалном или фазном значењском компонентом).

У позицији неглаголске компоненте појављују се, попут ситуације у осталим семантичким типовима ПП, махом прилози и, ретко, именице. Прилози су из две семантичке класе – прилози са значењем **оцене** (укључујући опште евалуаторе – ДОБРО, ЛОШЕ, ЛЕПО, РУЖНО, али и низ лексема у чијем је семантичком садржају инкорпорирана информација о параметру на основу којег се процењује какав садржај – ХУМАНО, МОРАЛНО, НЕПРИХВАТЉИВО, ВАЖНО, ГЛАВНО и сл.) и прилози са **модалним** значењем (МОГУЋЕ, НЕМОГУЋЕ, ПОТРЕБНО, НЕПОТРЕБНО и сл.). Премда се у датој позицији реализује ограничен број именица, и међу њима се диференцирају две групе. Ову функцију имају именице апстрактне семантике које могу самостално да се појаве у датој позицији (нпр. *Истина је да су избори неизбежни* (РТС, 2012)). Осим њих се у овој позицији налазе и подспецификоване именичке лексеме, али обавезно праћене детерминатором (нпр. *То да су њуно трешили јасна је ствар* (ПОЛ, 2007)).

У погледу валентности посматраних прилошких предиката могу се издвојити следећи закључци:

– Дати тип ПП везује за себе субјекат којим се денотира дескриптив, тј. садржај којем се приписује квалитет означен предикатском конструкцијом. Природа субјекатског аргумента уз ПП овакве семантике специфична је: њиме се именује какав догађај, ситуација, каква појава, тј. његово инхерентно релевантно обележје јесте обележје процесуалности. У складу са тим, као средства формализације датог реченичног члана појављују се допунска реченица и инфинитив. Дистрибуција ових формалних средстава одређена је граматичким, семантичким и прагматичким критеријумима.

– Будући да типичан сценарио за изрицање оцене подразумева, уз предмет оцене, и носиоца исказаног утиска, те онога који процењује, у реченичној структури са ПП овакве семантике ,отвара' се место за реализацију перспективизатора и оцењивача. Притом носилац перспективе процењивања може истовремено иступати и као оцењивач, али оваква врста преклапања није обавезна. Уз наведено, перспективизатор може иступати и као адресат уз ПП којима се реферише о сврсисходности вреднованог садржаја. На функционалносинтаксичком плану дате денотативне улоге заступљене су беспредлошким дативом или акузативом праћеним предлогом ЗА, у зависности од тога да ли се међусобно преклапају или не.

3.4. Семантичко поље 'спацијални и темпорални оквири'

Појмовна категорија 'детерминације' или 'одредбености' у најширем смислу обухвата одређење каквог појма на придевски или прилошки начин (Ivić, 2008: 245), према различитим критеријумима (Kristal, 1999: 188). Овакво, широко одређење категоријног комплекса 'детерминације' имплицира да је у њега укључено неколико различитих семантичких категорија које су по садржају, а често и по начину формализације, па и синтаксичком изразу, изразито блиске. Детерминација је хетерогена семантичка категорија коју одликује богатство средстава изражавања. Основна линија разграничења у оквиру дате категорије тиче се типа одређења детерминисаних појава, те се диференцирају детерминација адјективног и адвербијалног типа. Прва се односи преваходно на одређење именског појма, што значи приписивање особине, док се друга тиче одређења различитих категорија речи, укључујући, премда ређе, и именице. Адвербијални тип одредбеног значења, с обзиром на то да покрива детерминацију како процесуалних тако и предметних појава, чини категоријални комплекс унутар којег се прожима читав низ категорија: спацијалност, темпоралност, каузативност, консекутивност, теличност, кондиционалност, концесивност, инструменталност. Прилошки тип предиката, међутим, специфичан је по томе што се, у овом случају, ограничава на спацијално и темпорал-

но значење, јер се њиме какав именски појам просторно и временски одређује (нпр. *Сасџанак је у њеџак у њросџоријама клуба* (ЕК)).

Формална структура и састав прилошког предиката. Прилошки предикат којим се, најначелније, локализује какав појам или се изриче време реализације одређене појаве, формализован је двочланим конструкцијама сачињеним само по основном, прототипичном моделу: $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adv/N]$, док изостаје могућност његове експликације копулативним именским предикатом, структурираним по моделу $N + V_{operator} + Lex [\leftarrow Adj]$. У погледу заступљености прототипичних образа са прилогом и именицом, овај тип ПП донекле се разликује од осталих семантичких типова ПП. За његову формализацију, наиме, равноправно се употребљавају први и други модел, тј. оба обрасца су везана за сва издвојена субпоља у датом семантичком пољу. Ипак, структура са именицом свакако је погоднија и донекле заступљенија, што је у вези са инвентаром језичких средстава за лексикализацију ове семантичко-синтаксичке категорије. Наиме, прилошке лексеме покривају уже значењско поље управо због сасвим специфичног означавања места, тј. времена остваривања какве појаве. Именица на позицији предикатива остварује се (а) без атрибута, као носиоцем лексичког значења, и, далеко ређе, готово по изузетку, (б) са атрибутом.

Структура првог модела разликује се од уобичајене форме карактеристичне за ПП. Наиме, за разлику од осталих семантичких типова ПП код којих се именица у датом моделу доминантно реализује у облику номинатива, оваква је могућност у потпуности искључена када је реч о прилошком предикату са значењем спацијалне и/или темпоралне локализације. Њега структурирају оператор и именица у зависном падежу: $V_{operator} + Lex [\leftarrow Prep + N_{padež}]$.

Модел са атрибутом везује се само за две именице: МЕСТО и ВРЕМЕ, које као носиоци категоријалног значења, захтевају додатну спецификацију. Специфичност датог модела у оквиру овог семантичког поља огледа се у начину формализације атрибута. Он може да се реализује као конгруентни, када га заступа придев, који најчешће фунгира као кондензатор дубинског реченичног садржаја: $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adj + N]$ (*Сасџанак ње биџи у доџговорено време на доџговореном месџу* (ЕИ)) или, доминант-

није, као инконгруентни, када га заступа зависна реченица: $V_{\text{operator}} + \text{Lex}$ [$\leftarrow N + Cl$] (*Пуш је био на месцу **је** некада **била** њихова кућа* (ЕИ)).

Глаголска компонента. У погледу начина лексикализације глаголске компоненте, овај тип ПП показује, уз одлике карактеристичне за прилошки предикат уопште, и извесна одступања.. У том смислу можемо рећи да у структурирању ових ПП учествују лексеме из све три класе глагола: (1) *којулајивни* (2) *нейрави којулајивни* и (3) *примарно јунозначни глаголи*. Разлика између ПП из овог семантичког поља и осталих семантичких типова тиче се пак инвентара глаголских лексема које могу да их конституишу. Место глаголске компоненте ПП са значењем спацијалне и/или темпоралне локализације узима само један глагол (ЈЕСАМ (БИТИ)) карактеристичан за већину осталих семантичких типова ПП. Други глаголи, типични и уобичајени за структурирање прилошког типа предиката уопште искључени су из ове позиције (нпр. ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ); ИМАТИ (НЕМАТИ)). С друге стране, појављују се и лексеме које нису забележене у саставу осталих типова ПП (као нпр. ТРАЈАТИ, ДОЛАЗИТИ, ПОЧЕТИ, ЗАВРШИТИ СЕ).

Инвентар глаголских лексема које структурирају ПП за денотацију спацијалних оквира чине ЈЕСАМ (БИТИ), НАЛАЗИТИ СЕ, ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), ДОЛАЗИТИ, а темпоралних: ТРАЈАТИ, ПОЧИЊАТИ (ПОЧЕТИ), ЗАВРШАВАТИ СЕ (ЗАВРШИТИ СЕ). Осим ограничене употребе примарно пунозначних глагола, условљене њиховом семантичком маркираношћу, ови глаголи по правилу алтернирају са копулативним глаголом.¹⁷⁵

Глагол НАЛАЗИТИ СЕ на морфолошком плану маркиран је тиме што се у овој позицији остварује искључиво у имперфективном виду, при чему се не реализује семантичко обележје динамичност $/+/,$ карактеристично за његов перфективни парњак НАЋИ СЕ. На тај начин овај глагол постаје лексички ослабљен, те, како истиче Золотова (1982), нема могућност да самостално структурира предикат, већ, у том случају, спацијална именичка конструкција улази у састав предиката. Он, дакле, постаје комутабилан са значењски испражњеним ЈЕСАМ (БИТИ), као прототипич-

¹⁷⁵ На могућност да, на пример, глагол НАЛАЗИТИ СЕ, са семантичком компонентом спацијалности, може бити комутабилан с копулативним ЈЕСАМ (БИТИ) указује Падучева, истучући следеће „глаголы *находиться, присутствовать* (с антонимом *отсутствовать*), *иметься* и *существовать*, объединяются тем, что могут иметь в качестве синонима глагол *быть*” (Падучева, 2004: 428).

ном глаголском лексемом у функцији оператора (уп. нпр. с једне стране, *Сјоменик се налази исјред Катедрале* → *Сјоменик је исјред Катедрале* и, с друге стране, *Нашли смо се исјред Катедрале* → *Сасјали смо се исјред Катедрале*). Премда, како је истакнуто, глагол НАЛАЗИТИ СЕ делимично губи своје значење, што га приближава семантички празном ЈЕСАМ (БИТИ), ипак искази са ове две глаголске лексеме нису истозначни. Први је стилски маркиран јер исказу даје формалнији карактер (уп. нпр. *Налазимо се исјред Храма св. Саве где ће бити одржано ојело јокојном премијеру* (РТС, 2003) и *Ми смо исјред Храма. Где сје ви?* (РЈ)).

Глагол ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ) у функцији оператора у саставу ПП, за разлику од глагола НАЛАЗИТИ СЕ, садржи поред компоненте спацијалности и компоненту темпоралности. Исказима са њима истакнуто је трајање описане ситуације, што значи да се њихово значењем може описати синонимичном конструкцијом са копулативним глаголом: ‘бити и даље/извесно време на неком месту’. С обзиром на то, неопходно је темпоралним детерминатором експлицирати дужину задржавања на неком месту: *Остаћемо у Београду неколико дана* (РЈ).

У саставу овог типа ПП глагол ДОЛАЗИТИ, примарно пунозначан, из класе глагола кретања, на морфолошком плану маркиран је тиме што се појављује махом у имперфективном виду. У датом окружењу он губи обележје динамичност /+/, па се тако сврстава у глаголе с ослабљеним лексичким значењем и доминантом граматичком функцијом. Другим речима, он постаје конкурентна форма копулативном ЈЕСАМ (БИТИ) (уп. нпр. *Он долази из Кореје* → *Он је из Кореје*).¹⁷⁶ Тај глагол

¹⁷⁶ За разлику од глагола НАЛАЗИТИ СЕ и ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), чије се значење у постојећим речницима српског језика (РМС и РСАНУ) одређује тако да се, на основу понуђених дефиниција, те примера који се наводе као њихова илустрација, сигнализира слабљење њиховог лексичког значења, глагол ДОЛАЗИТИ углавном се дефинише као пунозначан глагол кретања. Изузетак у том смислу представља речник Б. Бабић *Naučimo srpski 1 i 2 – Rečnik glagola* (2011), што би се свакако могло објаснити потребама корисника којима је овај речник у првом реду намењен. Ауторка, наиме, издваја два значења овог глагола, уочавајући притом и изостајање употребе видског парњака у зависности од значења које се реализује: 1. „... koristiš kada želiš da kažeš gde si rođen ili gde živiš” и 2. „kad neko dolazi na neko mesto (obično tamo gde si ti), on ide na to mesto, stiže na to mesto, kreće se od jednog do drugog mesta do mesta na kojem si ti, menja mesto na kojem je bio” (Babić 2011: 154–155). Примери које ауторка наводи као илустрацију за прво наведено значење (нпр. *Dolazim iz Italije. Iz kog grada*

у функцији оператора у саставу ПП са адвербијалним значењем, искључиво се употребљава у облику презента, а маркиран је и у погледу валентног потенцијала. Наиме, у улози оператора ДОЛАЗИТИ не може да веже за себе све аблативне падежне форме, већ само генитив са предлогом ИЗ, ређе са предлогом СА (нпр. *долази из Јајана; долази са Киџра*).¹⁷⁷ Осим тога, сужен је избор именица које устројавају аблативне генитивне конструкције, то су именице искључиво из класе топонима (уп. нпр. *Марко долази из Италије* и *Марко долази из његовог родног места*).

Глаголи ПОЧИЊАТИ (ПОЧЕТИ), ЗАВРШАВАТИ СЕ (ЗАВРШИТИ СЕ) и ТРАЈАТИ у саставу овог типа ПП у свом семантичком садржају имају компоненту темпоралности. Сви они алтернирају са копулативним ЛЕСАМ (БИТИ), што је обавезно праћено компонентом дуративности, односно инхоативности, те терминативности (нпр. *Час њараје 45 минуџа* → *Час је 45 минуџа*; *Сасџанак њочиње у 12 саџи* → *Сасџанак је у 12 саџи*; *Сасџанак њараје до 12 саџи* → *Сасџанак је до 12 саџи*).

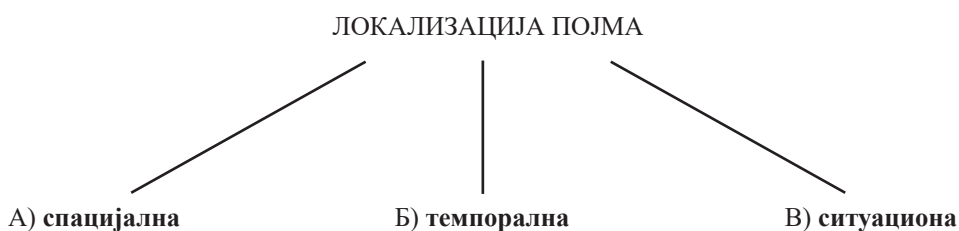
Прилоге у функцији предикатива овог типа ПП одликује сиромашни семантички садржај сводив на сему локализације деиктичког типа, те покривају уже поље значења, што их чини мање заступљеним у односу на именице као конкурентну форму. Њима се, наиме, место, односно време у које се смешта објекат локализације одређује с обзиром на позицију говорног лица (ОВДЕ, ТУ, ТАМО, САДА и сл.), на ауторско „ја” (Topolińska, 1988: 20), те изражава најопштије позиционирање у простору и времену (ГОРЕ, ДОЛЕ, ДАВНО и сл.). Именицама се пак спацијална и/или темпорална локализација прецизира, конкретизује се позиционирање објекта локализације, што је у пропорцији с инвентаром именица, тј. њихових форми које реферишу о датим категоријама. Ту се појављују махом именице примарно везане за семантичка поља спацијалности и темпоралности (нпр. топоними, називи дана, месеци и сл.). Ређе су именице посредно везане за дате категорије: именице глаголског порекла или оне које денотирају различите манифестације и догађаје (нпр. *џредавање, сасџанак, изложба* и сл.); оне посредно

dolazite? (Babić, 2011: 154–155) потврђују могућност реализације посматраног глагола као оператора у саставу ПП, у функцији изражавања, пре свега, граматичких информација.

¹⁷⁷ Конструкција ОД + NGEN доследно изостаје из ове позиције, он се комбинује с датим глагол само ако се употребљава као типичан глагол кретања.

носе спацијално/темпорално значење, јер реализација догађаја, њима денотираних, увек укључује какво место, односно време.

Семантичка диференцијација прилошког предиката. У оквиру датог семантичког поља, уопште узев, издвајају се три субпоља према начину локализације каквог именског појма. Објекат локализације, наиме, предикатима овога типа позиционира се у времену или простору, или се пак он одређује с обзиром на укупну ситуациону околност (Антонић, 2005: 289), обједињујући темпоралну и спацијалну локализацију:

Графикон 6: Субпоља у оквиру поља ‘спацијални и темпорални оквири’

Како се види, издвајањем релевантних дистинктивних семантичких обележја лексема на позицији неглаголске компоненте, што је у корелацији са типом локализације, јасно се диференцирају ПП са значењем спацијалне (нпр. *Колеће су на сасџанку* (ЕК)), темпоралне (нпр. *Премијера је наредне седмице* (ПОЛ, 2008)) и ситуационе локализације (нпр. *Концерт је у понедељак у дому омладине* (ПОЛ, 2005)). Ова семантичка диференцијација рефлектује се даље на плану форме. Уочава се јасна граница између јединица које се реализују у функцији лексикализације глаголске и неглаголске компоненте посматраних ПП. Дати предикати пак обједињени су на плану реченичне структуре, будући да творе исте базичне моделе семантичке валентности. Разлике између њих не очитују се ни у погледу формализације реализованих денотативних улога; уочавају се, ипак, разграничења у погледу њихових семантичких обележја у зависности од природе ПП уз које се реализују.

3.4.1. Субпоље ‘спацијална локализација’

Ово субпоље обухвата ПП којим је објекат локализације смештен у какав простор, при чему се упућује на различите аспекте просторних односа.

Инвентар лексема остварених у функцији *предикатива* ограничен је. То је мали број спацијалних **прилога** (ТАМО, ОВДЕ, ТУ, ГОРЕ, ДОЛЕ, БЛИЗУ и сл.), а богатији је и разноврснији репертоар именица, које, својим конкретно-просторним значењем, непосредно упућују на какав физички простор (нпр. *Они су у банци* (ЕИ); *књиџа је на стољу* (ЕИ) и сл.) или пак такво значење могу да развијају тек посредно, метонимијским померањем (нпр. *Они су код фриџиџеља* (ЕК)).

У функцији *ојератџора* имамо, осим доминатног и у потпуности десемантизованог ЛЕСАМ (БИТИ), глаголске лексеме са неодређеном семантичком компонентом спацијалности: НАЛАЗИТИ СЕ, ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ) и ДОЛАЗИТИ.

Употреба глаголских лексема, с једне стране, те предлошко-падежних форми именичких лексема у позицији предикатива, с друге стране, регулисана је конкретним аспектом просторних односа, који су денотирани. С обзиром на човекову, готово биолошку потребу за локализацијом, пре свега аутолокализацијом (Piper, 1997: 17), очекивано се ПП означава велики број разноврсних просторних значења, уз само једно ограничење. Датим предикатима исказују се сви типови просторног значења у оквиру позиционог аспекта спацијалности, који се односи на идентификацију позиције објекта локализације у датом моменту (Piper, 1983: 97). Тачније, њима се денотирају локациона и оријентациона концепција спацијалности (Ивић, 1957: 151)¹⁷⁸, те сви подтипови просторних односа издвојени у оквиру њих: *инџиралокализација*, односно *аеролокализација* (заступљене типичним формама: у + N_{LOC}, НА + N_{LOC} те спорадично конструкцијама УСРЕД/НАСРЕД/ПОСРЕД + N_{GEN}, УКРАЈ/НАКРАЈ/У ДНУ + N_{GEN}, КОД + N_{GEN}); *антилокализација* (заступљена формама ИСПРЕД + N_{GEN} и ПРЕД + N_{INSTR}); *џосџлокализација* (заступљена формом ИЗА + N_{GEN}), *суџиралокализација* (формализована

¹⁷⁸ Поред термина локациона и оријентациона идентификација места у употреби су и инклузивна, односно ексклузивна концепција спацијалности (Večerka, 1993: 281).

облицима ИЗНАД + N_{GEN} и НАД + N_{INSTR}); *сублокализација* (ИСПОД + N_{GEN} и ПОД + N_{INSTR}); *интерлокализација* (ИЗМЕЂУ + N_{GEN}); и, коначно, *јуксталокализација* (БЛИЗУ + N_{GEN}). С друге стране, овим типом предиката, с обзиром на обележје процесуалност /-/, начелно се не денотира динамички аспект спацијалности, јер се њиме фокусира промена позиције објекта локализације (Piper, 1983: 97). Ипак, у функцији предикатива датих ПП бележе се примарно аблативне конструкције ИЗ/СА + N_{GEN}, при чему се компонента динамичности губи, будући да се таквим формама не именује каква промена у просторном односу већ се њима какво лице детерминише по пореклу (нпр. *Он је из Јајана* (PJ)).

Управо због сложености семантичке структуре спацијалности, предикативи у саставу ПП са таквим значењем појављују се као изразито хетерогена морфосинтаксичка класа. Хетерогеност се, како се горе види, између осталог огледа у бројним предлошко-падежним конструкцијама за њихову формализацију. Форма предикатива предетерминисана је лексичко-семантичким обележјима оператора, при чему се у том смислу обележје директивности појављује као релевантно. Копулативно ЛЕСАМ (БИТИ) јесте необележено – сведено на граматичку лексему, везује како падежне форме са значењем спацијалне идентификације тако и оне са значењем аблативности. Глаголске лексеме са обележјем спацијалност /+/ и директивност /-/ – НАЛАЗИТИ СЕ, ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), удружују се доследно са падежним формама са значењем локационе или оријентационе идентификације. С друге стране, глагол ДОЛАЗИТИ, примарно везан за класу глагола кретања, због семантичке компоненте директивност /+/, везује искључиво аблативну генитивну конструкцију блокирану предлогом ИЗ, ређе СА.

3.4.2. Субпоље ‘Шемпорална локализација’

ПП из овог субпоља денотирају временско позиционирање објекта локализације. Инвентар јединица у позицији предикатива ограничен је и обухвата мањи број темпоралних **прилога** (САДА, ДАНАС, ЈУЧЕ, СУТРА, УВЕЧЕ и сл.), те богатији репертоар **именица**. Међу именицама као лексичким експонентима неглаголске компоненте овог типа ПП налазе се (1) оне с примарно временским значењем, када је темпоралност директно идентификована, или (2) оне које је индиректно идентификују.

У првој су групи именице у погледу инхерентне лексичке семантике изразито хетерегоне, те се, како предлаже М. Ивић (1955–1956: 167–170), деле на: (а) ознаке идентификованих јединица временске мере (имена дана у недељи, месеца у години), (б) ознаке појмова периода (годишња доба, као нпр. зима, лето, пролеће, јесен и сл.), (в) ознаке празника. Другу групу чине девербативне именице које посредно, преко времена реализације денотиране радње, развијају темпорално значење.

Као оператори појављују се, осим копулативног ЈЕСАМ (БИТИ), глаголи са семантичком компонентом темпоралности: ПОЧИЊАТИ (ПОЧЕТИ), ЗАВРШАВАТИ СЕ (ЗАВРШИТИ СЕ) и ТРАЈАТИ.

Прилошким предикатима исказују се се сви типови временских значења у оквиру темпоралне локализације: *симултaност*, *антиериорност*, *постериорност* (Ivić, 1955–1956: 165–166; Antonic, 2001: 88–90). Притом њима није могуће означити све типове временских односа у оквиру темпоралне квантификације. Доступно им је углавном значење одмеравања дужине трајања у времену конкретизовано као лонгитудиналност линеарног типа (у смислу *колико дуго*: нпр. *Меч је трајао дуже него иначе* (ПОЛ, 2005)) или као терминативност (Antonic, 2001: 146–148) (у смислу *до када*): *Конференција је трајала до касно појодне* (ЕК)).¹⁷⁹

Карактеристично је да се у предикативу појављују превасходно модели предлошко-падежних конструкција са примарним значењем спацијалне локализације, јер, како истиче Касирер, простор и време у језицима чине нераздвојиво јединство, те је „уобичајена појава да се једна иста реч употребљава за изражавање просторних и временских односа” (Kasirer, 1985/I: 148). Уз примарно спацијалне форме, појављује се ипак и мањи број модела са примарно темпоралним значењем. Бележимо следеће падежне конструкције:

а. ТОКОМ/ЗА ВРЕМЕ/У ТОКУ/ТОКОМ+ N_{GEN}, ОДЕТ + N_{GEN}, У + N_{ACC}, У + N_{LOC}, у сфери симултаности:

¹⁷⁹ Значење одмеравања учесталости појављивања у времену (темпорална фреквенција, односно итерација) доступно је ПП. Датим се предикатима, међутим, реферише о логичкој или обичајној утемељености каквих ситуација или појава, те се они сврставају међу ПП за квалификацију појава и ситуација (нпр. *данас је рејкоси да млади људи имају поштовања према старијима* (ПОЛ, 2008) → *данас није уобичајено да...*).

Кошаркашки камп *био је током августа* (ПОЛ, 2007); Избори *су били за време његовог боравка* у земљи (НИН, 2005); Састанак *ће бити у току недеље* (ЕК); Избори *ће*, по мојој процени, *бити током наредне године* (НИН, 2008); Концерт *је следеће недеље* (ЕК); Испит *је у понедељак* (РЈ); Предавања *су у мају* (ЕК).

б. ПРЕ/УОЧИ + N_{GEN}, ПРЕД + N_{ACC}, у сфери антериорности:

Премијера *ће бити сигурно пре предстојећих празника* (ПОЛ, 2007); Сетите се, избори *су били пре распада велике коалиције* (ПОЛ, 2008); Завршна представа *биће уочи свечане додале диплома* (ЕК); Пријатељске утакмице *биће пред почетак Европског првенства* (ПОЛ, 2009).

в. ПОСЛЕ/НАКОН + N_{GEN}, ПО + N_{LOC}, у сфери постериорности:

Званична презентација програма *биће тек после предстојећих празника* (ПОЛ, 2008); Промоција у Новом Саду *биће након Сајма књига* (НИН, 2007); Свечана церемонија доделе признања *биће по завршетку официјелног дела такмичења* (ПОЛ, 2008).

г. ОДЕТ + N_{GEN/ACC}, ДО + N_{GEN}, ОД + N_{GEN}, у сфери темпоралне квантификације:

Предавање *траје два сата* (ЕК); Школа *траје читав месец* (ЕК); Предавања *су од понедељка до петка* (РЈ).

Како показују горенаведени примери, форма предикатива у корелацији је са лексичко-семантичким обележјима оператора, при чему се у том смислу обележје дуративност /+/-/ појављује као релевантно. Копулативно ЈЕСАМ (БИТИ) јесте необележено. Удружује се како са падежним формама са значењем темпоралне идентификације тако и са онима које означавају темпоралну квантификацију. Глаголске лексеме са обележјем темпоралност /+/-/ и пунктуалност /+/-/ – ПОЧИЊАТИ (ПОЧЕТИ), ЗАВРШАВАТИ СЕ (ЗАВРШИТИ СЕ), удружују се доследно са падежним формама са значењем темпоралне идентификација. Глагол ТРАЈАТИ пак због семантичке компоненте дуративност /+/-/, везује искључиво конструкције са значењем темпоралне квантификације (акузативну форму блокирану обавезним детерминатором, односно генитивну блокирану или обавезним детерминатором или предлозима од и до).

3.4.3. Субпоље ‘ситуациона локализација’

Предикатима из овог субпоља појмови се детрминишу с обзиром на укупну ситуациону околност, што имплицира да су одређени и просторно и временски. Сходно оваквом њиховом значењу, инвентар лексичких јединица у позицији предикатива далеко је богатији, будући да обухвата прилоге и именице са спацијалним и темпоралним значењем. Велики број лексема у позицији предикатива у диспропорцији је са релативно малим бројем модела формализације. У овој позицији, наиме, појављују се именице у формама са значењем идентификације места и времена (локационе или оријентационе). У функцији оператора имамо само копулативни глагол ЈЕСАМ (БИТИ), док су остали глаголи, маркирани обележјем спацијалности и/или темпоралности искључени из ове позиције. Наведено илуструју следећи примери:

Састанак *је у понедељак у просторијама Удружења* (РТС, 2008);
 Концерт *ће бити 13. октобра у Арени* (РТС, 2009); Премијера *је била прошле недеље у Атељеу 212* (ПОЛ, 2007).

3.4.4. Валентни модели

Овим предикатима исказује се прилошки садржај, што, наравно, имплицира обавезну идентификацију појма којем се такви садржаји приписују, а који представља централну фигуру ванјезичке сцене о којој се реферише. У складу са тим, базични модел семантичке валентности ПП са оваквим значењем представља двочлана реченична структура, која укључује обавезни субјекатски аргумент. Специфичност ових предиката јесте да ванјезичка сцена о којој они реферишу, изузев предмета, појма којем се приписује прилошки садржај, који се смешта у одређени простор и/или одређено време, по правилу не укључују друге денотативне улоге. Стога се, реченична структура са овим типом предиката најчешће не шири увођењем других, факултативних, аргумената. ПП за денотацију спацијалних и темпоралних оквира конституишу, дакле, следећи модел синтаксичко-семантичке валентности како на површинском тако и на дубинском плану реченичне структуре

$$S = P_{\text{spacijalni i temporalni okviri}} + \text{Arg}1_{\text{pseudoagens_objekat lokalizacije}} [\leftarrow N/\text{PronNom}]$$

На семантичком плану субјекатски аргумент остварује улогу објекта локализације, јер се овим типом ПП појам детерминише с обзиром на место или време у које се смешта. Дата семантичка улога може бити изражена у површинској структури реченице само једном морфосинтаксичком формом – именицом/заменицом у облику номинатива. Ипак, иако се разлике у погледу субјекатског аргумента не уочавају на плану форме, оне постоје и очитују се на семантичком плану. ПП у оквиру датог семантичког поља диференцирају се на основу природе ентитета који се детерминише у прилошком смислу. Уз ПП са спацијалним значењем ентитет, који се датим предикатом детерминише тако што се смешта на одређено место, може бити двојаке природе. Прецизније, именице у позицији субјекатског аргумента поседују обележје живо /±/, при чему ипак постоје извесна ограничења приликом реализације именица из ове две, изразито хетерогене, класе. Када је реч о првима, онима са обележјем живо /+/, у функцији субјекта уз посматране прилошке предикате обично се појављују именице које су маркиране и обележјем људско /+/. Наведено имплицира да је информација о месту где се ко налази, или о простору одакле потиче, релевантна за човека, те се он и може детерминисати с обзиром на дати квалитет (уп. нпр. *Петар је у Београду*; *Марко је из Италије* али не *пас је у Београду; пас је из Италије).¹⁸⁰ Када је реч о именицама са обележјем живо /-/ , уз ПП са спацијалним значењем у функцији субјекта реализују се именице, које уз наведено обележје, поседују обележје ентитет /+ / или догађајност /+ / (нпр. *Банка је њорег њошће*; *Конференција је у Прагу* и сл.). С друге стране, уз ПП са темпоралним или ситуационим значењем у функцији субјекта не могу се остварити именице са обележјем живо /+/. Наиме, на основу времена или времена и места могуће је детерминисати различите догађаје или манифестације, што даље подразумева да функцију субјекта уз ПП са оваквим значењем могу вршити само именице маркиране следећим обележјима: живо /-/, предметност /- / и догађајност /+/: *шакмичење је у среду* (ЕК), *њпрослава ће бићи у њонеделјак у њросњоријама сњранке* (РТС, 2007).

¹⁸⁰ Готово по изузетку се бележе примери са именицама с обележјем живо /+/, људско /- / у позицији субјекатског аргумента уз ПП оваквог значења (нпр. *Твој њас је код мене*. *Краве су у итали*. и сл.).

3.4.5. Семантичко поље ‘спацијални и темпорални оквири’ – завршни преглед

Закључци о формализацији и лексикализацији ПП са значењем спацијалне и/или темпоралне локализације своде се на следеће:

– На плану форме ове ПП одликује једнообразан начин конституисања. Формализовани су двочланим конструкцијама сачињеним само по основном, прототипичном моделу – $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adv/N]$, при чему је модел са именицом чешћи. Образац са именицом опште семантике и атрибутом као носиоцем значења остварује, притом, врло ретко, везујући се за именице МЕСТО и ВРЕМЕ.

– Глаголски конституент лексикализован је ограниченим бројем глагола: ЈЕСАМ (БИТИ), НАЛАЗИТИ СЕ, ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), ДОЛАЗИТИ, ТРАЈАТИ, ПОЧИЊАТИ (ПОЧЕТИ), ЗАВРШАВАТИ СЕ (ЗАВРШИТИ СЕ). И у овом типу ПП доминира копулативно ЈЕСАМ (БИТИ), као немаркирана лексема. Већа заступљеност овог глагола предетерминисана је и могућношћу комбиновања са свим лексемама на позицији неглаголске компоненте, без обзира на њихова семантичка обележја, док за ове друге глаголе важе нека правила рестрикције. Удруживање тих глагола и лексема на позицији предикатива уређују значењски односи исказани другим елементом и ограничавају дистрибуцију глаголских оператора на само једно издвојено субпоље. У том смислу, глаголи са обележјем спацијалности (НАЛАЗИТИ СЕ, ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), ДОЛАЗИТИ) структурирају искључиво ПП којима се објекат локализације смешта у одређени простор. Глаголи с обележјем темпоралности пак творе искључиво предикате којима се какав појам временски одређује.

– Као предикативи појављују се **прилози** и **именице** из две лексичко-семантичке класе: лексема са спацијалним и темпоралним значењем. За лексикализацију неглаголске компоненте овог типа ПП карактеристично је да се у тој позицији чешће остварују именичке лексема. Прилози се, наиме, одликују сиромашним семантичким садржајем сводивим на сему локализације деиктичког типа, те покривају уже значењско поље, што их чини мање заступљеним у односу на именице као конкурентне форме.

Што се тиче валентности прилошких предиката из 4. поља, можемо извести следећи закључак:

– ПП остварују се по правилу као једновалентни предикати, отварајући место субјекатском аргументу.

– На семантичком плану субјекатски аргумент има улогу објекта локализације – денотира појам којем се придружује прилошки садржај тако што се смешта у какав простор или одређено време.

– Дата семантичка улога заступљена је у површинској структури реченице само једном морфосинтаксичком формом – именицом/зменицом у облику номинатива, без обзира на субпоље у оквиру којег се остварује.

– Разлике у погледу субјекатског аргумента очитују се на семантичком плану и тичу се природе ентитета који се детерминише. У том смислу, као релевантно обележје на основу које се диференцирају ПП са значењем спацијалне локализације, с једне стране, и ПП са значењем темпоралне и ситуационе локализације, с друге стране, намеће се обележје живо /±/.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Како смо већ у уводном делу истакли, у литератури су предикати као темељни морфосинтаксички појмови и као централни реченични конституенти проучавани са различитих аспеката и у складу с тим вршена су бројна истраживања усмерена, између осталог, на утврђивање обележја прилошког предиката и његовог статуса међу осталим типовима предиката. Стога су овом студијом пре свега синтетизоване основне теорије и приступи овој претежно синтаксичкој теми, и при томе презентовани њихови значајнији резултати. А будући да је у србистици прилошки предикат ипак посматран парцијално и са неједнаком пажњом, у монографији су понуђени одређени параметри за његову прецизнију идентификацију, диференцијацију и типологију.

(1) У основи ПП имају врло широку детерминативну улогу у односу на ситуације, појаве или активности о којима реферишу или предмете који се њима просторно-временски одређују. На денотативно-семантичком плану издвајају се четири поља за која се везују ПП. Прво поље (1) чине ПП којима се покривају *какве сјољне околности* у најширем смислу, друго поље (2) обухвата ПП који денотирају *психолошко-физиолошка сјања*, треће поље (3) везује се за ПП са претежно *квалитативним* значењем којима се изриче оцена о појавама и ситуацијама, и, коначно, у четвртном пољу (4) нашли су се ПП који служе за денотацију *сјацијалних* и/или *темјоралних оквира* ситуације у којој је неко позициониран или нешто смештено.

➤ Прилошки предикати (1) за денотацију *сјољних околности* најбројнији су и семантички најразуђенији. Према природи ванјезичке ситуације о којој реферишу издвајају се три субпоља: (а) *‘пиродне јојаве’*, (б) *‘евалуација човековој живојној просјора’* и (в) *‘друшћивне јриликe’*.

▪ Субпоље *‘пиродне јојаве’* обимом је, семантичком структуром, те јединицама за лексикализацију и формализацију датог концепта најсложеније и најразуђеније. Издвајају се две основне тематске це-

лине: *климајске* и *физичке датости*. Прва је сложенија и значењски хетерогенија: обухвата ПП којима се денотирају **временске прилике** (нпр. *најољу је сунчано/ведро/кишовито* и сл.), **ефекти временских прилика** (нпр. *најољу је блајњаво/завејано/клизаво* и сл.), **температурне вредности** (нпр. *најољу је хладно/тојло* и сл.), те изриче **оцена** каквих временских прилика (нпр. *најољу је лејо* и сл.). Друга целина хомогенија је, формализована ограниченим инвентаром лексема, а укључује ПП којима се означавају **светлосни ефекти** (нпр. *најољу је мрачно/светло* и сл.) и **елементарне непогоде** (нпр. *тојлаве су у рејону*). У оквиру тематске целине ‘физичке датости’, како се види, изостају конструкције за њихову процену и оцену, будући да је у њима већ инкорпориран вредносни суд једне друштвено-језичке заједнице.

▪ Субпоље ‘*евалуација човековој живојној простора*’ обимом и семантичком структуром представља далеко хомогенију целину у односу на субпоље ‘*природне појаве*’. Предмет фокусирања и реферисања ПП из овог семантичког субпоља чине објективне датости и субјективни доживљај каквих појава, те се тиме диференцирају значења: ‘објективна евалуација’: ‘субјективни доживљај’, при чему прве чине тип – **физичке карактеристике простора** (нпр. *унујра је тојло/мрачно/плесњиво/чисто* и сл.) а друге – **оцену атмосфере у простору** (нпр. *лејо је и весело код вас*). У оквиру прве целине уочили смо да постоје две групе – ПП у једној групи се реферише о спољним карактеристикама атмосфере у простору (нпр. *унујра је тојло/мрачно/светло/зајушљиво* и сл.) а у другој упућује на ефекте човековог деловања у животном простору (нпр. *унујра је чисто/проветрено/скучено* и сл.).

▪ Унутар семантичког субпоља ‘*друштвене прилике*’ диференцирају се у крајњој линији две целине које се везују за **опште стање у друштву** или за **друштвена збивања**. Прва обухвата ПП за опис и оцену друштвених прилика као појава које се могу објективно евалуирати (нпр. *на јују Србије и даље је најето; у трагу је тренујно знајно мирније*), а друга подразумева ПП којима се реферише о субјективном искуству, или, прецизније, о субјективном доживљају различитих јавних дешавања из области културе, науке, уметности, религије, медија, спорта и сл. (нпр. *на промоцији је било пријатно и занимљиво; на пробама је било досадно*).

➤ Прилошки предикати (2) којима се денотирају ‘*психофизиолошка стања*’ обухватају тзв. субјективну датост, доживљаје различитих физичких и хемијских процеса који се дешавају у самом човеку, његову искуствену спознају тога. Премда семантичко поље ‘психофизиолошка стања’ представља једну од фундаменталних, најапстрактнијих, те најкомплекснијих категорија, ове предикате ипак не одликује тематска разноликост. Разлог за то вероватно лежи у томе што стања и процеси који се одигравају у човеку, које он доживљава на себи својствен начин, подразумевају прилично једнообразан пропозициони садржај који укључује доживљавача и потенцијалног каузатора. У оквиру овог семантичког поља, коначно, на основу опозиције засноване на компоненти ‘материјално’: ‘нематеријално’ јасно се диференцирају два основна субпоља: ‘*физиолошка стања*’ (нпр. *осећала сам се добро/болесно/уморно* и сл.) и ‘*емотивно-психолошка стања*’ (нпр. *жао/драго ми је*).

➤ У оквиру трећег (3) семантичког поља ‘*квалификација појава и ситуација*’, издвајају се субпоља према типу параметра на основу којег се пропозитивни садржај процењује. Издвајањем дистинктивних семантичких обележја лексема на позицији неглаголске компоненте, што је у корелацији са мерилима на којима почива процењивање пропозитивног садржаја, установљена су три субпоља покривена ПП којима се истиче – (а) *веродостојност/истинитост* пропозитивног садржаја (нпр. *очигледно је да нисте у праву; јасно је да идемо поitreшним путем; извесно је да ће се проблем решавати*), (б) његова *важност* (нпр. *потребно је још једном проверити све податке; неопходно је сировести још већу контролу*) и (в) његова *вредност, ваљаност* (нпр. *природно је што све тако радовали; морално је тако постигати; очекивано је било да ће ипак одустати од постављених циљева*).

➤ И коначно, четврто (4) семантичко поље ‘*ситуацијални и шеморални оквири*’ обухвата ПП којима се објекти детерминишу у просторно-темпоралном смислу. У оквиру њега издвајају се три субпоља према начину локализације датог именског појма, објекта локализације – ПП *ситуацијалног* (нпр. *Колеје су на састанку*), *шеморалног* (нпр. *Премијера је наредног понедељка* (ПОЛ, 2008) и *ситуационог* (нпр. *Концерт је у понедељак у дому омладине*) типа.

‘СПОЉНЕ ОКОЛНОСТИ’									
‘природне појаве’				‘евакуација човековог животног простора’			‘друштвене прилике’		
климатске датости			физичке датости			физичке карактеристике			оцена атмосфере
временске прилике	ефекти временских прилика	температурне вредности	оцена временских прилика	светлосни ефекти	елементарне непогоде	спољне карактеристике атмосфере у животномп простору	ефекти човековог деловања у животномп простору	опште стање у друштву	
‘друштвена збивања’									
‘ПСИХОФИЗИОЛОШКА СТАЊА’									
‘физиолошка стања’					‘емотивно-психолошка стања’				
‘КВАЛИФИКАЦИЈА ПОЈАВА И СИТУАЦИЈА’									
‘веродостојност/истинитост пропозитивног садржаја’				‘важност пропозитивног садржаја’			‘вредност/ваљаност пропозитивног садржаја’		
‘СПАЦИЈАЛНИ И ТЕМПОРАЛНИ ОКВИРИ’									
‘спацијална локализација’				‘темпорална локализација’			‘ситуациона локализација’		

Табела 11: Семантичка класификација ПП

(2) Прилошки предикати сложене су, двоелементне конструкције репрезентоване вишелексемским спојевима компонованим од најмање две лексеме од којих је једна обавезно глаголска, а друга је увек према параметру форме (или врсте речи) неглаголска, а према функцији ад-верб – прилог или именица: $V_{operator} + Lex_{Adv/N}$.

➤ Образац са прилогом као лексичком компонентом јесте *ипропоиоииични* модел прилошког предиката, а будући функционално-стилски немаркиран, он је и најфреквентнији и најпродуктивнији. Ово је доминантан структурни модел по којем су формализована готово сва значењска поља и субпоља. Изузетак представљају ПП којима су денотиране природне катастрофе (нпр. *Суше су у Италији; Те године био је снажан земљотрес у Скопљу*), јер су претежно репрезентовани моделима са именицом, што је свакако у складу са природом њихових денотата. Природне катастрофе, наиме, по правилу се означавају именицама (нпр. ЗЕМЉОТРЕС, ПОПЛАВА, СУША, ПОЖАР, ВАТРЕНА СТИХИЈА, ТОРНАДО, ЦУНАМИ) које наспрам себе немају одговарајуће прилоге, па су за овај тип ПП карактеристични и елементи догађајности и тренутне актуелности, а не везују се за појаве које трају дуже време. Осим поменутих конструкција, ПП којима се објекти детерминишу у просторно-темпоралном смислу такође се претежније означавају моделима са именицом. Ово стога што се спацијални и темпорални прилози, у овој позицији, одликују сиромашним семантичким садржајем, сводивим на сему локализације деиктичког типа, те покривају уже поље значења, што их чини мање заступљеним у односу на именице као конкурентне форме. Тачније, приликом употребе прилога имамо општије, демонстративно одређивање места или времена (нпр. *Он је овде* → ‘на овом месту’), а употребом именичких лексема, у различитим предлошко-падежним формама, упућује се на конкретно место или време, које мора бити и нарочито поменуто (нпр. *Он је у школи/на мору/на сасџанку/у канцеларији/код куће* или *Сасџанак је следеће недеље/у њеџак/у дванаест/у сџи или сл.*), на шта је указивао још Белић.

Модел са именицом као лексичком компонентом специфичне је природе и реализује се у два основна обрасца: без атрибута – $V_{operator} + Lex [\leftarrow \emptyset + N]$ или са атрибутом као носиоцем семантичког тежишта – $V_{operator} + Lex [\leftarrow Det + N]$ (нпр. *Истина је да сџе у џраву; да смо у џешкој сџиуацији јесџе јасна сџвар*). У готово свим семантичким

типовима прилошких предиката именица у моделу без атрибута углавном има форму номинатива – $V_{operator} + Lex [\leftarrow Prep + N_{Nom}]$ (*Сунце је најтољу*; *Чињеница је да се не труде пуно*; *Мука му је*), док то није могуће када је реч о прилошком предикату са значењем спацијалне и/или темпоралне локализације, у којима се именица остварује у зависном падежом – $V_{operator} + Lex [\leftarrow Prep + N_{padež}]$ (*Петар је у школи*; *Сасијанак је у њонедељак*).

Дубински прилошки предикат није увек у површинској структури репрезентован каноничким ликом већ одговарајућим структурним варијацијама – као његов непосредни корелатив на површинском плану јавља се копулативни именски предикат са придевом као семантичким тежиштем. Модел $N + V_{operator} + Lex [\leftarrow Adj]$ тумачи се кроз призму аналитичности (синтаксичке и семантичке), будући да је начелно реч о двочланим структурама, насталим разлагањем прилошке лексеми. Формално се у позицији субјекта налазе именице као надређени, општи појам (углавном инкапсулиран у значење полазног прилога) а позицију предикатива заступа придев, обавезно у семантичко-деривационој вези са првобитним прилогом, као именским делом предиката у функцији детерминатора именског појма: *сунчано = сунчано време*; *облачно = облачно време*; *озбиљно = озбиљна ситуација*; *лоше = лоше стање*; *шамо = на њом месцу* и сл. Ако се пође од значења одавких структура, именица на позицији субјекта не понаша се као репрезентант логичког субјекта, тј. не именује носиоца какве ситуације већ је, заједно са придевом, површински експонент дубинске предикације прилошког типа.

Премда се не може успоставити јасна граница између лексичких и граматичких значења у овом типу предиката, ипак је глагол у њиховом саставу обележен као носилац граматичких, категоријалних информација и, углавном, без лексичког значења, евентуално с ослабљеним значењем, док неглаголске компоненте носе лексичко значење.

‘СПОЉНЕ ОКОЛНОСТИ’	
‘природне појаве’	‘евалуација човековог животног простора’
$V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adv}]$: <i>Сунчано је и ведро. У кући је светло. Код вас је пријатно. У граду је шренућно мирно.</i>	
$V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow N]$: <i>Зима је. У соби је неред. Криза је.</i>	
$N + V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adj}]$: <i>Време ће бити лепо и сунчано. Ситуација у земљи је озбиљна.</i>	
‘ПСИХОФИЗИОЛОШКА СТАЊА’	
‘физиолошка стања’	‘емотивно-психолошка стања’
$V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adv}]$: <i>добро сам. Тешко ми је због губишка.</i>	
$V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow N]$: <i>Мука ми је. Страх ме је.</i>	
$V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adj} + N]$: <i>Пацијент се је у тешком стању.</i>	
‘КВАЛИФИКАЦИЈА ПОЈАВА И СИТУАЦИЈА’	
‘веродостојност/истинитост пропозитивног садржаја’	‘важност пропозитивног садржаја’
$V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adv}]$: <i>Нејасно је да ли је све то политичка игра.</i>	
$V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adj} + N / N_1 + N_2]$: <i>Чињеница је да смо појрешили.</i>	
$V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adj} + N / N_1 + N_2]$: <i>Необјашњива чињеница је да у Хашком трибуналу нису процесуирани сви. Да ли ће Србија добити дајум за придруживање је питање од пресудне важности.</i>	
‘СПАЦИЈАЛНИ И ТЕМПОРАЛНИ ОКВИРИ’	
‘спацијална локализација’	‘темпорална локализација’
$V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adv}]$: <i>Он је јоре. Сасијанак је био јуче.</i>	
$V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Prep} + N]_{\text{predoz}}$: <i>Они су у банци. Представа је у петак.</i>	

Табела 12: Формални обрасци ПП

➤ Као **оператори** појављују се (а) копулативни, (б) семикопулативни (неправи копулативни), и, као позиционо маркирани (в) глаголи који су примарно пунозначни, а овде су у извесној мери десемантизовани.

Најфреквентнији оператор у прилошком предикату јесте глагол **БИТИ**, и то у свим лексичко-морфолошким варијантама – ЈЕСАМ, БИТИ и БИВАТИ. Облици ЈЕСАМ и БИТИ, лишени лексичког значења у потпуности, те сведени на грамтичке лексеме, структурирају глаголску компоненту ПП у свим семантичким пољима и субпољима, те јесу и доминантни начини њихове лексикализације: *Напољу је ведро; Унутра је било заушљиво; У трагу је било најтеже; Лоше ми је; Извесно је да ће уговор бити поштански; Свудећи су још увек на факултету*. У оквиру семантичког поља ПП за денотацију психофизиолошког стања, уз глагол ЈЕСАМ (БИТИ), доминира глагол ‘непотпуног’ значења ОСЕЋАТИ СЕ, који се употребљава углавном без ограничења (уп. нпр. *Осећам се уморно али не и *болесно сам*).

Далеко је шири спектар ‘семантички непотпуних’ глагола, неправих копулативних и примарно пунозначних, као конститутивних елемената ПП: ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), ЧИНИТИ СЕ, ИЗГЛЕДАТИ, ИМАТИ (НЕМАТИ), ПРЕОВЛАДАТИ, ЗАДРЖАТИ СЕ, ОСЕЋАТИ СЕ (ОСЕТИТИ СЕ), ДЕЛОВАТИ, НАЛАЗИТИ СЕ, ДОЛАЗИТИ, ТРАЈАТИ, ПОЧИЊАТИ, ЗАВРШАВАТИ СЕ и сл. Њихова улога не ограничава се наравно само на исказивање граматичких информација, будући да сваки понаособ уноси у предикат неку значењску информацију: било да је то податак о фази, о својеврсној модалној боји или о функционалностиској маркираности.

С обзиром на то да не постоји сасвим поуздан формални нити било који други релевантан критеријум за одређење статуса глагола као пунозначне, непотпуне или пак функционалне лексеме, овде смо о степену граматикализације и слабљењу лексичког значења примарно пунозначних глагола говорили условно, водећи притом рачуна о његовој позицији и конкретном лексичком окружењу. Примарно пунозначни глаголи интерпретирани су као функционални глаголи у ситуацији када су комутабилни са глаголом ЈЕСАМ (БИТИ) (нпр. *Задржаће се сунчано и ведро* → *Биће даље сунчано и ведро; Пошћа се налази поред банке* → *Пошћа је поред банке; Сасћанак почиње у дванаести* → *Сасћанак је у дванаести* и сл.), онда када не могу да конституишу предикат

просте реченице као основне језичке јединице (дакле, не комуникативне) самостално, без адвербијалног елемента (*Предавање траје крајко* али не и **предавање траје*) (Золотова, 1982: 159; Падучева, 2004: 426; Пипер, 2005: 337). Ови глаголи не само што су позиционо блокирани, него су маркирани и граматички, односно морфосинтаксички, те губе нека своја категоријална обележја.

Разумљиво је што су неправи копулативни, као и примарно пунозначни глаголи, далеко мање заступљени од копулативног ЛЕСАМ (БИТИ), будући да су то значењски маркиране форме. Њихова употреба предтерминисана је природом денотата која је у корелацији са значењским компонентама присутним у њиховом семантичком садржају. Тако ће, на пример, глаголске лексеме са спацијалном семантичком компонентом структурирати ПП са спацијалним значењем, оне са темпоралном семантичком компонентом предикатске конструкције са темпоралним значењем, а оне обележене модалношћу реализоваће се у саставу предиката којима се исказује субјективни осећај говорника (оних са значењем психофизиолошких стања: *Изгледао ми је болесно*, или оних са значењем оцене какве ситуације: *Чини се једноставно али мало њарова би прошло*).

‘СПОЉНЕ ОКОЛНОСТИ’	
$V_{\text{оператор}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adv}]$: $N + V_{\text{оператор}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adj}]$: $V_{\text{оператор}} + \text{Lex} [\leftarrow N]$: $N + V_{\text{оператор}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adj}]$:	<p><i>Сунчано је и ведро. У кући је светло. Код вас је пријатно. У граду је шренућно мирно.</i></p> <p><i>Зима је. У соби је неред. Криза је.</i></p> <p><i>Време ће бити лепо и сунчано. Ситуација у земљи је озбиљна.</i></p> <p style="text-align: center;">Voperator</p> <p style="text-align: center;">ЈЕСАМ, БИТИ, БИВАТИ</p> <p>Vsemicor/primarno рипознајни: ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), ИМАТИ (НЕМАТИ), ЗАДРЖАТИ СЕ, ПРЕОВАДАВАТИ</p>
‘ПСИХОФИЗИОЛОШКА СТАЊА’	
$V_{\text{оператор}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adv}]$: $V_{\text{оператор}} + \text{Lex} [\leftarrow N]$: $V_{\text{оператор}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adj} + N]$	<p><i>добро сам. Тешко ми је због губитка.</i></p> <p><i>Мука ми је. Страх ме је.</i></p> <p><i>Пацијент се је у илешком стању.</i></p> <p style="text-align: center;">Voperator</p> <p style="text-align: center;">ЈЕСАМ, БИТИ, БИВАТИ</p> <p>Vsemicor/primarno рипознајни: ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), ОСЕЋАТИ СЕ (ОСЕТИТИ СЕ), ИЗГЛЕДАТИ, ДЕЛОВАТИ, НАЛАЗИТИ СЕ</p>
‘КВАЛИФИКАЦИЈА ПОЈАВА И СИТУАЦИЈА’	
$V_{\text{оператор}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adv}]$: $V_{\text{оператор}} + \text{Lex} [\leftarrow N]$: $V_{\text{оператор}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adj} + N/N_1 + N_2]$	<p><i>Нејасно је да ли је све што политичка игра.</i></p> <p><i>Чињеница је да смо попрешили.</i></p> <p><i>Необјашњива чињеница је да у Хашком трибуналу нису процесуирани сви. Да ли ће Србија добити дајрум за придруживање је питање од пресудне важности.</i></p>

Voperator	
Vcop:	ЈЕСАМ, БИТИ, БИВАТИ
Vsemicop/primarno рипознајни:	ПОСТАЈАТИ (ПОСТАТИ), ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), ИМАТИ (НЕМАТИ), ИЗГЛЕДАТИ, ЧИНИТИ СЕ, ЗВУЧАТИ, ЈАВЉАТИ СЕ (ЈАВИТИ СЕ)
‘СПАЦИЈАЛНИ И ТЕМПОРАЛНИ ОКВИРИ’	
$V_{operator} + Lex [\leftarrow Adv]$:	<i>Он је јоре. Састјанак је био јуче.</i>
$V_{operator} + Lex [\leftarrow Prep + N_{padez}]$:	<i>Они су у банци. Предсјавља је у пейшак.</i>
Voperator	
Vcop:	ЈЕСАМ, БИТИ
Vsemicop/primarno рипознајни:	НАЛАЗИТИ СЕ, ОСТАЈАТИ (ОСТАТИ), ДОЛАЗИТИ, ТРАЈАТИ, ПОЧИЊАТИ (ПОЧЕТИ), ЗАВРШАВАТИ СЕ (ЗАВРШИТИ СЕ) ЈАВЉАТИ СЕ (ЈАВИТИ СЕ)

Табела 13: Лексичке компоненте ПП

➤ Позицију неглаголске компоненте заступају **прилози** и **именице**. Прилошке речи које, поред глаголске компоненте, партиципирају у структурирању датог типа предиката, припадају, уопште узев, семантичкој класи начинских прилога, те спацијалних и темпоралних прилога. Притом ова синтаксичка функција није доступна свим начинским прилозима већ само појединим лексичко-семантичким групама (*Напољу је хладно* али не и **Напољу је брзо, јако и сл.*). У овој позицији изостају прилози са значењем темпа (као нпр. *брзо, сјоро* и сл.), интензитета (као нпр. *јако, снажно* и сл.), те именовања особине објекта предикатске радње (као нпр. *ћенасћо, меко, крајко, равно* и сл.), издвојени у оквиру начинских прилога (Ivić, 1995: 255), а који се најдиректније тичу квалификације начина реализације какве радње. Што се тиче именичких лексема у датој синтаксичкој функцији, оне су ређе и имају специфична обележја на основу којих се разликују од именица у саставу других, структурно блиских типова предиката – декомпонованог и именског. Именице у служби прилошког и именског предиката, за разлику од оних у саставу декомпонованог предиката, не садрже семе процесуалности, догађајности, актуелности, те не постоји могућност њихове ревербализације. Оне имају врло специфичну детерминативну улогу: њима се одређују прилике, ситуација, неко психофизиолошко стање (*данас је врућина; Истина је да сће у праву; мука ми је*), што је својствено прилошким лексемама. Тако оне добијају као предикативи оваквог типа предиката семантичку вредност прилога као врсти речи, те је најчешће могуће наспрам предиката конструисаног по моделу $V_{\text{operator}} + \text{Lex} [\leftarrow N]$ успоставити конструкцију са прилогом: *сјарина је* → *сјарно је; истина је* → *ћачно је* и сл.

Свакако да су најзаступљеније лексеме у позицији предикатива ПП прилошке и именичке лексеме са значењем *оцене*. С обзиром на то да им се значење своди на позитивни или негативни однос према каквој ситуацији, мада не реферишу о типу ситуације, ове лексеме немају специфично њихова, њима својствена семантичка поља већ имају способност да денотирају готово сва издвојена семантичка поља (уп. нпр. *Напољу је лејо* и *Лејо је шћо сће дошли; добро ми је* и *добро је шћо сће ћако ћосћућили; Напољу је шћешко* и *сјарно* (PJ) и *Тешко ми је збој њеја* (EI)).

(3) У погледу валентне структуре прилошких предиката учили смо заједничка обележја, али и неке специфичности карактеристичне за поједине семантичке типове. Несумњиво је да лексикализација семантичких улога произилази из компатибилности или инкомпатибилности значењских обележја семантичког предиката и његових „контекстуалних партнера” (Helbig, 1992: 8).

За разлику од других типова предиката, овоме типу одговара посебна аргументска структура, будући да се не може везати за онај субјекатски аргумент који има улогу тзв. прототипичног агенса. Ово стога што су за њега карактеристичне компоненте статичности и релације, а искључена је компонента динамичности. Уколико је то тзв. псеудоагенс, он остварује најнижи степен агентивности, што га удаљава од прототипа агенса, те поставља на периферију ове категорије.

Како валентност одражава стварност представљену неким језичким јединицама (Helbig, 1992: 7), ПП из различитих семантичких поља и субпоља моделују реченице по специфичним принципима.

Валентни потенцијал ПП из првог поља, којима се денотирају различите спољне околности, ‘отвара’ место адвербијалним детерминаторима са спацијалним и темпоралним значењем (*у Србији сушра облачно; унутра је, кад смо стигли, било хладно; јуче је у центру било мирно*). Лексикализација тих адвербијалних детерминатора утиче на разграничење ПП по субпољима. Предикати којима се денотирају појаве у природи, укључујући обе издвојене целине (климатске и физичке датости), често се остварују као **предикати нулте валентности** (*хладно је и њмирно*) док је то ређи случај код ПП за евалуацију човековог простора (*изоловано је, сада је топло*) или је у потпуности искључено уз ПП за денотирање друштвених прилика (уп. нпр. *у трагу је њренућно мирно* али не и *мирно је).

ПП за денотацију различитих психофизиолошких стања остварују се обавезно као једновалентни предикати, везујући за себе именски аргумент који упућује на носиоца стања. Он је формализован одређеним падежима: номинативом, беспредлошким дативом или, евентуално, акузативом. Који ће се падежни облик појавити и каква ће бити дистрибуираност у датим примерима, то је условљено пре свега нејезичким чиниоцима, комуникативном стратегијом, као и особеностима неглаголске компоненте: *Марија је добро; Марију је боље;*

Марију је срамотиа. Будући да типичан сценарио за испољавање различитих стања човека подразумева и његовог изазивача, у реченичној структури са ПП овакве семантике ‘отвара се’ место за каузаторе. На синтаксичком плану ова денотативна улога заступљена је различитим формалним јединицама (падежним формама – генитив, акузатив, инструментал, и реченицом), које могу имати различите синтаксичке функције: субјекатску, адвербијалну и објекатску: *драго ми је да Вас видим; драго ми је због тебе; жао јој је за Шамиком; те му је зашто на њих криво; жао ми је тих људи.*

Предикати за квалификацију појава и ситуација везују за себе субјекат којим се денотира дескриптив – појам којем се приписује квалитет означен предикатском конструкцијом (*очигледно је да нисте у праву*). С обзиром на процесуалну природу субјекатског аргумента уз ПП овакве семантике, као средство његове формализације појављују се допунска реченица и инфинитив. Дистрибуција ових формалних средстава одређена је граматичким, семантичким и прагматичким критеријумима. Будући да типичан сценарио за изрицање оцене подразумева, уз предмет оцене, и носиоца исказаног утиска, те онога који процењује, у реченичној структури са ПП овакве семантике ‘отвара се’ место за реализацију перспективизатора и оцењивача, заступљених беспредлошким дативом или акузативом блокираним предлогом за.

ПП са значењем спацијалне и/или темпоралне локализације остварују се као једновалентни предикати, отварајући место субјекатском аргументу, који на семантичком плану има улогу објекта локализације. Ова семантичка улога уз дати тип ПП заступљена је у површинској структури реченице само једном морфосинтаксичком формом – именицом/заминицом у облику номинатива, без обзира на субпоље у оквиру којег се остварује. Разлике се пак тичу природе ентитета који се детерминише у прилошком смислу. Као релевантно обележје на основу којег се диференцирају ПП са значењем спацијалне локализације, с једне стране, и ПП са значењем темпоралне и ситуационе локализације, с друге стране, намеће се обележје живо /±/ (нпр. *Петар је у Београду* и *Књиџа је на столу* али само *Сасијанак је у њеџак*).

(4) Што се тиче жанровске раслојености ПП, најпре се може констатовати присуство овог типа предиката у свим функционалним стилевима. Разлика ће се пак тицати фреквентности одређених се-

мантичких типова у појединим функционалним стиловима, што је у корелацији са тематиком текстова. Иако се не уочава јасна обележеност функционалног стила једним типом предиката, ипак се запажају извесне правилности у његовој дистрибуцији, засноване превасходно на диференцијацији ‘субјективни доживљај’ : ‘објективна евалуација’ денотиране ситуације. С тим у вези, уочава се доминантнија употреба ПП који најопштије означавају човеков доживљај ванјезичке стварности, те оцену његовог стања, што се у првом реду односи на семантичка поља ‘спољне околности’ и ‘психофизиолошка стања’ у књижевно-уметничком, публицистичком, те разговорном функционалном стилу (нпр. *Хладно је, Лоше ми је* и сл.). ПП којима се процењује пропозициони садржај према степену веродостојности, те према логичкој утемељености (нпр. *јасно је, очекивано је, њприродно је, разумљиво је, евидентно је* и сл.), посебно када евалуација има неререференцијални карактер, доминирају пре свега у текстовима са особеностима научног, стручног, те правно-административног функционалног стила. Осим наведеног, уочава се да је у неким случајевима лексикализација глаголске компоненте детерминисана формалношћу, односно неформалношћу исказа. Тако ће се, на пример, различити типови извештаја одликовати специфичним глаголским лексемама, иначе мање типичним за већину комуникативних ситуација (нпр. *до краја недеље задржаће се облачно и хладно; Пацијент се налази у критичном стању; Представници Владе налазе се у Турској* и сл.). На тај начин жанровска одређеност текста условљава реализацију ПП одређених значењских типова а и формалне карактеристике.

(5) И на крају, узимајући у обзир све поменуте параметре при дефинисању прилошког предиката, те сумирајући издвојене лексико-семантичке и друге особине овога типа предиката који структурира просту реченицу као основну синтаксичку јединицу, ПП можемо одредити на следећи начин:

– ПП су обавезно двочлане предикатске конструкције сачињене по моделу $V_{operator} + Lex [\leftarrow Adv/N/Det + N]$, које у основи имају детерминативни карактер јер одређују: (1) спољашње околности уопште узев, (2) унутрашња стања својствена човеку, (3) појаве и ситуације приписујући им одређени квалитет и, коначно, (4) темпоралне и/или

спацијалне оквирае какве денотиране ситуације у коју је смештен какав појам.

– Према денотацији, заснованој на диференцијацији три основне семантичке категорије – радња/збивање, стање и обележје, прилошки тип предиката могао би се сврстати у сложени, тј. аналитички тип предиката којим се реферише о каквом стању у најопштијем смислу. Ипак, несумњиво је да постоји подударност или интерференција међу њима будући да предикати који покривају исто поље не морају бити истоврсни (Всеволодова, 2000: 136).

– На основу додатних семантичких обележја, утврђени су параметри на којима се заснива диференцијација ПП и осталих, структурно и/или значењски, сличних типова предиката. Прилошки и глаголски предикати разликују се према обележјима: **динамичност**, **процесуалност**, **аспектуалност** односно **резултативност** (уп. нпр. *захладнело је : хладно је; разведрило се : ведро је; смркло се : мрачно је* и сл.). Оно што их раздваја тиче се и категорија **агентивности** и **референцијалности**. Наиме, уколико предикат садржи конкретан податак о томе коме се приписује означена ситуација, а глаголско време се употребљава у референцијалном, а не начелном значењу, ради се о сложеном глаголском предикату (са декомпонованом модалном глаголском лексемом): **Немам њојтребу да разтоварам о томе** → *Ја сад немам њојтребу да разтоварам о томе* → *Не желим сада да разтоварам о томе* али не **Ја никад немам потребе да разговарам о томе*. У примерима типа **Нема њојтребе узимајти лек њре јела**, којем би синонимичан био пример са ПП **Није њојтребно узимајти лек њре јела**, не постоји конкретно лице којем се приписује реченични садржај, већ се ради о уопштеном агенсу, а глаголски облик, најчешће свевременски презент са значењем апсолутне садашњости, употребљен је у неререференцијалном, начелном значењу: **Нема њојтребе узимајти лек њре јела** → *Никада / сада нема њојтребе узимајти лек њре јела*.

– Када је реч о односу прилошког и именског предиката, уочава се прилично јасна и оштра линија разграничења. Они се међусобно диференцирају према обележју **дуративности**. ПП маркирани су као дуративност /-/, те се описано стање везује за конкретни, тренутни моменат у времену, а именски тип предиката у том смислу је неутралан, те уз описано значење, може да упућује на стање које је већ дужи вре-

менски период актуелно (уп. нпр. *Како се осећаш? Болесно. : Како си? Болесна сам (већ две недеље)*). Ова специфичност свакако је у вези са природом примарних значењских вредности предикатских конструкција са прилогом и оних са придевом: стање се везује за какав квалитет у одређеном, ограниченом временском периоду док је особина трајно својство каквог ентитета.

Дакле, овакво прецизно дефинисање једног типа предиката и уједно његово супротстављање другим типовима предиката могло је бити изведено на основу врло детаљне анализе великог функционално разноврсног корпуса, уз примену утврђених параметара. Тиме је дат допринос типологији најважнијег синтаксичког конституента који утиче на моделовање реченице српског језика.

Резултати оваквог истраживања имају не само теоријску него и методичку и дидактичку вредност, јер су примењиви у настави граматике, на свим нивоима учења и усвајања српског језика као матерњег и нематерњег језика.

ИЗВОРИ

- (ИА – ДЋ) Иво Андрић, *На Дрини ћурија*, Просвета – Београд, Младост – Загреб, Свјетлост – Сарајево, Државна zaloжба Словеније – Љубљана, 1964.
- (ИА – ПА) Иво Андрић, *Проклећа авлија*, Просвета, Београд, 1988.
- (ИА – Г) Иво Андрић, *Госпођица*, Свјетлост, Сарајево, 1976.
- (ВА) Владимир Арсенијевић, *Предатор*, Самиздат, 2008.
- (АБ – ИСЈ) Александар Белић, *Историја српског језика, Стилуре, расправе, критике*, Завод за издавање уџбеника, Београд, 1999.
- (ЈВ – ХС) Јанко Веселиновић, *Хајдук Станко*, Матица српска, Нови Сад, 1959.
- (МГ – П) Милован Глишић, *Приповећке*, Рад, Београд, 1973.
- (РД – ММ) Радоје Домановић, *Мртво море*, Српска књижевна задруга, Београд, 2000.
- (МЂ) Мирјана Ђурђевић, *Трећи сектор*, Загор, Београд, 2002.
- (ЕК) *Електронски корпус савременог српског језика на Математичком факултету у Београду*: <http://matf.bg/korpus>
- (ЈИ – ВМ) Јаков Игњатовић, *Вечити младожења*, Просвета – Нолит – Завод за издавање уџбеника, Београд, 1978.
- (ЈИ – ЂБ) Јаков Игњатовић, *Ђурађ Бранковић*, Матица српска, Нови Сад, 1987.
- (ЈИ – М) Јаков Игњатовић, *Мисли о српском народу*, Матица српска, Нови Сад, 1988.
- (ЈИ – П) Јаков Игњатовић, *Приповећке*, Матица српска – Нови Сад, Јединство – Приштина, 1988.
- (ЈМ) Милета Јакшић, *Христос на љуљу*, БИГЗ, Београд, 2002.
- (МК) Момо Капор, *Белешке једне Ане*, Књига комерц, Београд, 2005.
- (КД) Данило Киш, *Складистице*, Просвета, Београд, 2006.
- (РК – О) Раде Кузмановић, *Одмор*, Београд, 1999.
- (РК) Раде Кузмановић, *Партија карата*, Нолит, Београд, 1982.
- (ЛЛ) Лаза Лазаревић, *Приповећке*, Нолит, Београд, 1975.
- (ММ) Милутин Миланковић, *Кроз васиону и векове*, Завод за уџбенике, Београд, 2011.
- (МД) Драгослав Михаиловић, *Приповећке*, Просвета, Београд, 1984.

- (ЈН) Љубомир Недић, *Кријичке студије г-ра Љубомира Недића*, Српска књижевна задруга, Београд, 1910.
- (НД) Добрило Ненадић, *доротеј*, Завод за уџбенике, Београд, 2005.
- (НИН) *НИН*, од 2000. до 2012.
- (НМ) Мирјана Новаковић, *Страх и његов слуга*, Revision Publishing, Београд, 1999.
- (БН – А) Бранислав Нушић, *Аутиобиографија*, Младост, Сарајево, 1954.
- (БН – ОП) Бранислав Нушић, *Ожалошћена породица*, Народна књига, Београд, 2005.
- (БП) Борислав Пекић, *Беснило*, БИГЗ, Београд, 1987.
- (РП – А) Растко Петровић, *Африка*, Соларис, Београд, 2008.
- (РП – Ј) Растко Петровић, *Људи говоре*, Просвета, Београд, 1981.
- (ПОЛ) *Полиџика*, од 2000. до 2012.
- (ПМ) Мирослав Поповић, *Судбине*, Дерета, Београд, 1994.
- (СР – П) Светолик Ранковић, *Пријоветке*, Матица српска, Нови Сад, 1970.
- (СР) Светолик Ранковић, *Сеоска учитељица*, Рад, Београд, 2004.
- (РМС) *Речник српскохрватскога књижевног језика*, књ. 1–3, Матица српска, Нови Сад, 1967.
- (РСАНУ) *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. 1–17. Институт за српскохрватски језик, 1959–
- (МС) Милисав Савић, *Младић из Рашке. Пријоветке*, Слово љубве, Београд, 1977.
- (ИС) Исидора Секулић, *Кроника љаланачког тробља*. Српска књижевна Задруга, Београд, 1958.
- (ЈС) Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Просвета, Београд, 1967.
- (СС) Стеван Сремац, *Вукадин и друге пријоветке*, Завод за издавање уџбеника и наставна средства, Београд, 1999.
- (БС) Борисав Станковић, *Нечиста крв*, Младост, Сарајево, 1954.
- (ЋБ) Бранимир Ћосић, *два царства*, Српска књижевна задруга, Београд, 1928.
- (ДЋ) Добрица Ћосић, *Корени*, Матица српска, 1964.
- (ЈЦ) Јован Цвијић, *Психичке особине Јужних Словена*, Српска књижевна задруга, Београд, 2006.
- (ЦМ – ДЧ) Милош Црњански, *дневник о Чарнојевићу*, Нолит, Београд, 1982.
- (ЦМ – Е) Милош Црњански, *Есеји*, Нолит, Београд, 1983.

- (ЦМ – ЈТ) Милош Црњански, *Љубав у Тоскани*, Југословенска књига, Београд, 1997.
- (ЦМ – ПП) Милош Црњански, *Пушчици*, Просвета, Београд, 2003.
- (ЦМ – С) Милош Црњански, *Сеобе*, Књига 1–3, Нолит, Београд, 1983.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајдановић, Ј. (2008). „Лексичко-граматичка перифраза модалних глагола (синхроно-дијахрони план)”. *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане*. 37/1: 127–137.
- Алановић, М. (2004). „Прилог типологији агенса”. *Прилози иџроучавању језика*. 35: 193–204.
- Алановић, М. (2005). „Типологија и кореференцијалност агенса у српском, француском и немачком језику”. *Зборник Маџице српске за филологију и линџвистиџику*. 48/1–2: 151–233.
- Алановић, М. (2011). *Каузативности-маниџулативности: од концепџија ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Алановић, М. (2011). „Основни принципи синтаксичко-семантичке валентности каузативно-маниџулативних глагола”. *Грамаџика и лексика у словенским језицима*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ: 249–265.
- Алановић, М. (2012). „О комплементарности синтаксичких и семантичких јединица реченице”. *Зборник Маџице српске за филологију и линџвистиџику*. LV/1: 149–175.
- Алексић, Р., Станић, М. (1962). *Грамаџика српскохрватскоџа језика за ученике џмназије*. Београд: Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије.
- Антонић, И. (2004). „Синтакса и семантика датива”. *Јужнословенски филолоџ*. LX: 67–97.
- Антонић, И. (2005а). „Синтакса и семантика падежа”. У: Пипер, Предраг и др. *Синџакса савременоџа српскоџ језика. Просџта реченица*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ – Београдска књига: 119–300.
- Антонић, И. (2005б). „Субјекатски генитив у стандардном српском језику”. *Јужнословенски филолоџ*. LIX: 125–143.
- Антонић, И. (2007). „Синтакса и семантика номинатива”. *Синџаксичка истраживања (дијахроно-синхрони план)*. *Линџвистиџичке све-*

- ске. 6. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду – Одсек за српски језик и лингвистику: 102–113.
- Апресјан, Ју. Д. (1967). *Экспериментальное исследование семантики русского глагола*. Москва: Наука.
- Апресјан, Ју. Д. (1995). *Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Избранные труды том I*. Москва: Школа „Языки русской культуры” – Издательная фирма „Восточная литература” РАН.
- Апресјан, Ју. Д. (2004). „О семантической непустоте и мотивированности глагольных лексических функций”. *Вопросы языкознания*. 4: 3–18.
- Арсенијевић, Н. (2003а). „Акузатив с предлогом у савременом српском језику I”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. XLVI/1: 101–261.
- Арсенијевић, Н. (2003б). „Акузатив с предлогом у савременом српском језику II”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. XLVI/2: 53–217.
- Арсенијевић, Н. (2006). „О глаголима *волејти* и *заљубити се*”. *Коинтентивнолингвистичка истраживања. Зборник радова*. Српска академија наука и уметности. Одељење језика и књижевности: 71–84.
- Арсенијевић, Н. (2009). „Синтаксичке улоге семантичког (дубинског) објекта”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. LI/1: 179–190.
- Арсенијевић, Н. (2012). *Падежи правој објекта у стандардном српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Арсковић, Ј. (1994). „Неки видови аналитичке компарације у стандардном српском језику”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. XXXVII: 57–59.
- Арутюнова, Н. (2003). *Предложение и его смысл*. Москва: УРСС.
- Белић, Александар (1998). *Општи лингвистика. О језичкој природи и језичком развоју*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Бондарко, А. В. и др. (1990). *Теория функциональной грамматики. Темпоральность, Модальность*. Ленинград: Издательство „Наука”.
- Бондарко, А. В. и др. (1991). *Теория функциональной грамматики. Персональность, Залоговость*. Санкт Петербург: Академия наук СССР. Институт лингвистических исследований.

- Бондарко, А. В. (2002). *Теория значения в системе функциональной грамматики на материале русского языка*. Москва: Языки славянской культуры.
- Васић, В. (1997). „Ауторизација исказа као израз субјективног става у српској граматици Вука Ст. Караџића”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. 40/2: 35–40.
- Васић, В. (2004). „Критерији организовања сложене реченице”. *Научни састџанак славистиа у Вукове дане*. 33/1: 47–57.
- Војновић, Ј., Латов-Папић, Ј. (2006). „Зависне клаузе уз глаголе перцепције с експлицираним објектом”. *Прилози ипроучавању језика*. 37: 51–67.
- Всеволодова, М. В. (2000). *Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка*. Москва: Издательство Московского университета.
- Вуковић, Ј. (1937). „О погрешној употреби ближег објекта уз извесне глаголе”. *Наш језик*. 5: 267–274.
- Гортан-Премк, Д. (1971). *Акузативне синџаџме без ипредлоа у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик. Библиотека Јужнословенског филолога. Нова серија. Књига 2.
- Гортан-Премк, Д. (2004). *Полисемија и орџанизација лексичкоџ сисџема у српском језику*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Грицкат, И. (1952). „О једном случају мешања свеза да и што”. *Наш језик*. Нова серија. Књига III. Свеска 5–6: 196–207.
- Грицкат, И. (1961). „Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима”. *Наш језик*. Нова серија. Књига XI. Свеска 3–4: 69–81.
- Грицкат, И. (1962). „О једној особености прилога и прилошких синџаџми у српскохрватском језику”. *Наш језик*. Нова серија. Књига XII. Свеска 3–6: 78–89.
- Грковић, М. (1970). „Употреба инфинитива у језику Милана Ђ. Милићевића”. *Прилози ипроучавању језика*. 6: 67–81.
- Грковић-Мејдор, Ј. (2002–2003). „Прасловенски глаголи стања на индоевропском плану”. *Зборник Мајице српске за класичне сџудије*. 4–5: 87–94.

- Грковић-Мејџор, Ј., Курешевић, М. (2005). „Инфинитив у Вуковом преводу *Новой завети*”. *Научни сасиџанак слависти* у *Вукове дане*. 34/1: 89–102.
- Грковић-Мејџор, Ј. (2008). „О семантици старословенских придева добрџ и благџ”. *Јужнословенски филолоџ*. LXIV: 51–60.
- Дмитријев, П. А. (1972). „Придаточные предложения с двусторонними синтаксическими связями”. *Јужнословенски филолоџ*. XXIX/1–2: 243–274.
- Драгићевић, Р. (1999). „Перспективизација придева који означавају људске особине”. *Срџски језик*. IV/1–2: 397–409.
- Драгићевић, Р. (2001). *Придеви са значењем људских особина у савременом срџском језику. Творбена и семантичка анализа*. Београд: Институт за срџски језик САНУ. Библиотека Јужнословенског филолога.
- Драгићевић, Р. (2007). *Лексикологија срџског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Драгићевић, Р. (2008). „О значењској подспецификованости на примеру лексеме *основа*”. *Јужнословенски филолоџ*. LXIV: 123–134.
- Драгићевић, Р. (2010). *Вербалне асоцијације кроз срџски језик и културу*. Београд: Друштво за срџски језик и књижевност Србије.
- Дражић, Ј. (2014). *Лексичке и граматичке колокације у срџском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Ђукановић, В. (1986). „Употреба инфинитива у језику А. Шеное, М. Глишића, З. Мајдака и Д. Ненадића”. *Наш језик*. XXVII/1–2: 38–67.
- Золотова, Г. А. (2003). *Коммуникативные аспекты русского синтаксиса*. Москва: Наука.
- Ивић, М. (1951–1952). „О предлогу *јо* у срџскохрватском језику”. *Јужнословенски филолоџ*. XIX: 173–210.
- Ивић, М. (1954а). „Узрочне конструкције с предлогом ЗБОГ, ОД, ИЗ у савременом књижевном језику”. *Наш језик*. 5/5–6: 186–194.
- Ивић, М. (1954б). *Значења срџскохрватског инструменџала и њихов развој (синџаксичко-семантичка ситуација)*. Београд: Научна књига.
- Ивић, М. (1958). „Систем личних глаголских облика за обележавање времена у срџскохрватском језику”. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. 3: 139–152.

- Ивић, М. (1970). „О употреби глаголских времена у зависној реченици: презент у реченици са везником *да*”. *Зборник за филологију и лингвистику*. XIII/1: 43–53.
- Ивић, М. (1972а). „Проблематика српскохрватског инфинитива”. *Зборник за филологију и лингвистику*. XV/2: 115–138.
- Ивић, М. (1972б). „О објекатској допуни глагола комуникативних и интелектуалних радњи”. *Зборник за језик и књижевност*. 1: 27–32.
- Ивић, М. (1978). „О српскохрватским реченичним прилозима”. *Јужнословенски филолоџ*. XXXIV: 1–16.
- Ивић, М. (1980). „Још о декомпонованом предикату”. *Јужнословенски филолоџ*. XLIV: 1–5.
- Ивић, М. (2002). „О појму ‘одговорност’ и ‘агентивној’ улози оруђа за вршење радње”. *Јужнословенски филолоџ*. LVIII: 15–22.
- Игњатовић, Д. (1961–1962). „О временским прилозима типа *данас, ноћас, лејос, зимус* и сл.”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. XV/2: 95–103.
- Ярцева, В. Н. (1998). *Языкознание: Большой энциклопедический словарь*. Москва: Большая Российская энциклопедия.
- Јовановић, Р., Атанацковић, Л. (1980). *Системајски речник српскохрватскога језика*. Нови Сад: Матица српска.
- Казарина, В. И. (2002). „К вопросу о состоянии как семантической категории”. *Проблемы когнитивного и функционального описания русского и болгарского языков*. Елец: ЕГУ: 97–105.
- Кашић, Ј. (1968). „Допуне индиректног објекта уз глаголе слушања и говорења”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. XI: 105–108.
- Кашић, Ј. (1981). „Темпорални прилози деноминативног порекла у српскохрватском језику”. *Научни састјанак славистија у Вукове дане*. 7/I: 159–165.
- Керкез, Д. (1997). „Глаголски конституент перифрастичних предикатских конструкција (у српском и руском језику)”. *Српски језик*. 1–2: 303–310.
- Керкез, Д. (1998). „Номинални конституент перифрастичних предикатских конструкција”. *Славистика*. II: 93–98.

- Киш, Н. (2016). *Дојуне њридева у савременом српском језику*. Едиција Е-дисертација. Књига 11. Нови Сад: Филозофски факултет. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2016/978-86-6065-397-2>.
- Кликовац, Д. (1996). „О глаголском виду у српском језику из другог угла”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. XXXIX/1: 135–139.
- Кликовац, Д. (2001). „О бирократизацији српског језика”. *Наш језик*. XXXIV/1–2: 85–111.
- Кликовац, Д. (2006). „О употреби показних речи у српском језику”. *Котнићивнолингвистичка њроучавања српској језика*: 125–141.
- Кобозева, И. (2004). *Лингвистическая семантика*. Москва: УРСС.
- Ковачевић, М. (1986). „Узрочни замјенички прилози и прилошки изрази”. *Књижевни језик*. 15/3–4: 265–273.
- Ковачевић, М. (1988). *Узрочно семантичко ѡље*. Сарајево: Свјетлост – ООУР Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ковачевић, М. (1989). „Интенционалне конструкције у Доситејеву језику”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. XXXII/2: 177–191.
- Ковачевић, М. (1998). *Синѡакса сложене реченице у српском језику*. Србиње: Рашка школа – Српско просвјетно и културно друштво.
- Ковачевић, М. (2007). *Србистичке ѡеме*. Крагујевац: ФИЛУМ.
- Ковачевић, М. (2009). *Ољеди из српске синѡаксе*. Београд: Библиотека књижевност и језик. Књига 31.
- Којен, Ј. (1981). „О неким глаголским конструкцијама у српскохрватском”. *Јужнословенски филолој*. XXXVII: 55–89.
- Кречмер, А. (1998). „Стање лингвистичке дескрипције врста речи у словенским језицима”. *Научни сасѡанак славистѡа у Вукове дане*. 27/2: 49–53.
- Кронгауз, М. (2001). *Семантика*. Москва: РГГУ.
- Лазић-Коњик, И. (2006). „Структура, функција и лексикографска обрада перифрастичних предиката”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. 49/1: 219–304.
- Лазић-Коњик, И. (2010). *Глаѡоли са еѡзистѡенцијалним значењем у српском језику*. (Одбрањена докторска дисертација; необјављена). Нови Сад: Филозофски факултет.

- Ломпар, В. (1998). „Статус и класификација речци у сербокроатистичким граматицама”. *Научни састџанак славистџа у Вукове дане*. 27/2: 239–247.
- Марковић, Ж. (2011). *Семантика и синтакса глагола визуелне перцепције у српском и словеначком језику*. (Одбраћена докторска дисертација; необјављена). Нови Сад: Филозофски факултет.
- Милошевић, К. (1978). „Форма предиката и семантички тип реченице”. *Књижевност и језик*. 4/VII: 3–17.
- Милошевић, К. (1982). „Улога глаголских облика у сложеној реченици са темпоралном клаузом у савременом српскохрватском језику”. *Научни састџанак славистџа у Вукове дане*. 14/2: 21–35.
- Милошевић, К. (1984–1985). „Каузална функција зависне реченице која се уводи везником *кад* у српскохрватском језику”. *Зборник Маџице српске за филологију и линвистџику*. XXVII–XXVIII: 461–470.
- Милошевић, К. (1986а). „Синтаксички поступци за исказивање концесивних релација у сложеној реченици у српскохрватском језику и семантичка структура која се при том остварује”. *Научни састџанак славистџа у Вукове дане*. 15/1: 33–45.
- Милошевић, К. (1986б). „О једном синтаксичком и семантичком моделу сложених реченица са каузалном клаузом која се уводи везником *шџо*”. *Наш језик*. XXVIII/1–2: 67–71.
- Мирић, Д. (2007а). „Семантика израза *криво ми је* у српском језику”. *Зборник Маџице српске за филологију и линвистџику*. L: 565–575.
- Мирић, Д. (2007б). „Предикати емоционалног односа жаљења у руском и српском језику”. *Зборник Маџице српске за славистџику*. 71–72: 499–516.
- Мирић, Д. (2008). „Конструкције са значењем неких негативних емоција у српском и руском језику”. *Синтаксичка исџраживања (дијахроно-синхрони џлан)*. *Линвистџичке свеске*. 6: 203–215.
- Московљевић, Ј. (1998). „Параметри од значаја за лексичко-семантичку супкатегоризацију глагола у српском језику”. *Научни састџанак славистџа у Вукове дане*. 27/2: 125–135.
- Мразовић, П. (1990). „Класификација партикула (у ужем смислу) у српскохрватском језику”. *Зборник Маџице српске за филологију и линвистџику*. XXXIII: 301–309.

- Николић, М. (2000). *Обрајни речник српскога језика*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик – Српска академија наука и уметности – Палчић.
- Павловић, С. (2000). *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*. Београд: Институт за српски језик САНУ. Библиотека Јужнословенског филолога.
- Павловић, С. (2009). *Српосрпска зависна реченица од XII до XV века*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Падучева, Е. В. (2004). *Динамическе модели в семантике лексики*. Москва: Языки славянской культуры.
- Петровић, В. (1988). „О перифрастичном предикату са глаголом *чини*ти у Његошевом језику”. *Научни састајак слависта у Вукове дане*. 18/2: 507–513.
- Петровић, В. (1992). „Прилог класификацији допунских конструкција у српскохрватском језику”. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*. XXXV/2: 115–132.
- Петровић, В. (1994а). „Синтаксичка улога именице *чињеница* у сложе-ној реченици”. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*. XXXVII: 443–449.
- Петровић, В. (1994б). „О двофункционалним реченицама уз објекат глагола перцепције”. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. XXIII: 53–59.
- Петровић, В. (1997). „Евентивни глаголи као темпорални модификатори реченичног садржаја”. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*. XL/2: 201–207.
- Петровић, В., Војновић, Ј. (2005). „Употреба инфинитива у текстовима са почетка 19. века”. *Научни састајак слависта у Вукове дане*. 34/1: 71–88.
- Петровски, М. (1999–2001). „Инфинитиви и инфинитивне конструкције у Теодосијевом делу *Живот светог Саве*”. *Прилози проучавању језика*. 30–32: 47–71.
- Пипер, П. (1988). *Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик.

- Пипер, П. (1999). „Аналитички глаголски изрази и декомпоновани предикати типа ‘изразити захвалност’”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. 42: 37–43.
- Пипер, П. и др. (2005) *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица* (у редакцији академика Милке Ивић). Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Поповић, Љ. (1977). „Намерне реченице у функцији напоредних”. *Књижевност и језик*. XXIV/1: 154–163.
- Поповић, Љ. (2007). „Аргументска структура глагола емотивног стања у словенским језицима”. *Зборник Мајице српске за славистику*. 71–72: 478–494.
- Прањковић, И. (1986). „Зависне реченице у хрватском или српском језику – класификацијске недоумице”. *Научни састај слависта у Вукове дане*. 15/1: 57–65.
- Прћић, Т. (2008). „Лексичко значење између семантичке непотпуности и прагматичког употпуњења”. *Семантичка истраживања српског језика*. Београд: САНУ: 291–301.
- Радић-Дугоњић, М. (1998). „Концептуална анализа имена *срце* у руском и српском језику”. У: Ристић, С., Радић-Дугоњић, М. *Реч. Смиао. Сазнање (сјудија из лексичке семантике)*. Београд: Филолошки факултет: 204–211.
- Радовановић, М. (1969). „О наративним глаголским облицима”. *Прилози истраживању језика*. 5: 39–59.
- Радовановић, М. (1977). „Декомпоновање предиката. На примерима из српскохрватског језика”. *Јужнословенски филолог*. 33: 53–80.
- Радовановић, М. (2002). „Још о појави декомпоновања језичких јединица”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. XLV/1–2: 21–28.
- Радовановић, М. (2007). *Стари и нови списи. Огледи о језику и уму*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Радовановић, М (2009). *Увод у фази лингвистику*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ристић, С. (1990). *Начински прилози у савременом српскохрватском књижевном језику. Лексичко-граматички прилози*. Београд: Ин-

- ститут за српскохрватски језик. Библиотека Јужнословенског филолога.
- Ристић, С. (1995). „Концептуална организација значења речи *дух* и *душа* у савременом српском језику”. У: Ристић, С., Радић-Дугоњић, М. *Реч. Смисао. Сазнање (студија из лексичке семантике)*. Београд: Филолошки факултет: 169–181.
- Ристић, С. (2012). „Улога творбе у концептуализацији појма ‘виђење’ у језичкој слици света српског народа”. *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Београд: Филолошки факултет: 711–726.
- Ружић, В. (2005). „Проста реченица као синтаксичка целина”. У: Пипер, П. и др. *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Београдска књига – Институт за српски језик: 477–575.
- Ружић, В. (2006). *Дојунске реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска.
- Симић, Р., Јовановић, Ј. (2002). *Српска синтакса I–II*. Београд – Никшић: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Станојчић, Ж. (1967). *Језик и стил Ива Андрића. Функције синонимских односа*. Београд: Филолошки факултет.
- Станојчић, Ж., Поповић, Љ. (2008). *Граматика српског језика за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић, М. (1953а). „Инфинитив и свезица *да* с презентом”. *Наш језик*. III/9–10: 282–288.
- Стевановић, М. (1953б). „Напоредна употреба инфинитива и презента са везицом *да*”. *Наш језик*. V/5–6: 165–185.
- Стевановић, М. (1966). „Генитивне синтагме с предлогом *код* и неке њихове опозиције”. *Наш језик*. XV. св. 3–4: 158–179.
- Стевановић, М. (1974). *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма*. II. *Синтакса*. Београд: Научна књига.
- Стевовић, И. (1974). „Безлично предикативно име – у безличним реченицама номиналног типа”. *Анали Филолошког факултета*. 11: 319–355.
- Стевовић, И. (1974–1975). „Прилози као врста речи”. *Јужнословенски филолог*. XXXI: 79–109.

- Суботић, Љ. (1988). „Неке синтаксичке особености Његошевог књижевног језика”. *Научни састџанак славистџа у Вукове дане*. 18/2: 475–480.
- Суботић, Љ. (1995). „Језик Стеријиних правних списа (Инфинитив – нека значења и функције)”. *Научни састџанак славистџа у Вукове дане*. 25/2: 79–84.
- Танасић, С. (1982). „Пасивне конструкције са трпним придјевом у српскохрватском језику. Синтаксичко-семантичка интерпретација”. *Радови Инстџиџуџа за језик и књижевностџ у Сарајеву*. IX: 65–124.
- Танасић, С. (1995). „Декомпоновање глагола и структура просте реченице”. *Јужнословенски филолоџ*. 51: 157–166.
- Тополињска, З. (1981). „Семантичка и синтаксичка дистрибуција заменичких корена на *џ-*, *ов-*, *он-* у српскохрватском језику”. *Научни састџанак славистџа у Вукове дане*. 7: 297–307.
- Тополињска, З. (1982). „Перифрастични предикатски изрази на међусловенским релацијама”. *Јужнословенски филолоџ*. XXXVIII: 35–50.
- Тошовић, Б. (1998). „Универзална семантичка класификација глагола”. *Научни састџанак славистџа у Вукове дане*. 27/2: 113–124.
- Ђорић, Б. (1982). *Моџиони суфикси у срџскохрватџском језику*. Београд: Филолошки факултет.
- Ђорић, Б. (1992). „Творбено и лексичко значење (наша лексикографска пракса)”. *Научни састџанак славистџа у Вукове дане*. 22/2: 257–262.
- Ђорић, Б. (1995). „О неким специфичностима суфиксалне деривације именица у српском разговорном језику”. *Књижевностџ и језик*. XLII/1–2: 35–41.
- Фелешко, К. (1995). *Значења и синџтакса срџскохрватџскоџ џениџџива*. Београд – Нови Сад: Вукова задужбина – Матица српска – Орфелин.
- Чутура, И. (2010). *Међуоднос џрилоџа и џрилошких израза у савременом срџском језику*. (Одбрањена докторска дисертација; необјављена). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Шведова, Н. Ю. (1989). „Русские быџтийные глаголы и их субъекты”. *Слово и грамматицеские законы языка: Глагол*. Москва: Наука: 3–192.

- Штасни, Г. (2011). „Семантичко-деривациони потенцијал глагола основних физиолошких стања”. *Граматиџика и лексика словенских језика*: 571–580.
- Штасни, Г. (2012). „Утицај семантичког садржаја на деривацију глагола физиолошких стања и процеса”. *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Београд: Филолошки факултет у Београду: 745–755.
- Штрбац, Г. (2006). „О валентности глагола емоционалног садржаја у српском језику”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. XLIX/2: 73–102.
- Штрбац, Г. (2011а). *Дојуне комуникативних глагола. Синтаксичко-семантички и лексикографски опис*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Штрбац, Г. (2011б). „Синтаксичка и лексичко-семантичка спојивост комуникативних глагола”. *Граматиџика и лексика у словенским језицима*. Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ: 585–593.
- Штрбац, Г. (2012). „Деривациони потенцијал афективних глагола”. *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Београд: Филолошки факултет: 757–771.

- Anderson, G. D. S. (2006). *Auxiliary Verb Constructions*. Oxford: University Press.
- Antonić, I. (2000). „О још једном типу клаузе с везником *kada*”. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*. XLIII: 27–33.
- Antonić, I. (2001). *Vremenska rečenica*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Baker, M. C. (2003). *Lexical Categories: Verbs, Nouns and Adjectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barić, E. i dr. (2003). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Batišćić, T. (1972). *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Београд: Институт за српскохрватски језик – Библиотека Јужнословенског филолога.

- Běličová, H., Sedláček, J. (1990). *Slovanské souvětí*. Praha: Academia nakladatelství Československé akademie věd.
- Benvenist, E. (1975). *Problémi opšte lingvistike*. Beograd: Nolit.
- Bluszcz, A. J. (1988). „Przysłówkowe realizacje argumentu przestrzennego w reprezentacjach relacji statycznych”. *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica*. Tom I. Pod redakcją Kazimierza Polańskiego: 85–91.
- Bugarški, R. (2003). *Žargon. Lingvistička studija*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Corin, A. (1997). „О синтакси егзистенцијалног habere (има) у српском језику”. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане*. 26/2: 45–60.
- Corin, A. (1998). „Vrste reči između generativizma i strukturalizma”. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане*. 27/2: 55–71.
- Cruse, D. A. (1973). “Some Thoughts on Agentivity”. *Journal of Linguistics*. Vol. 9. No. 1: 11–23.
- Cruse, D. A. (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fillmore, Ch. (1968). “The Case for Case”. U: E. Bach, R. T. Harms (eds.). *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Reinhart and Winston: 1–88.
- Firth, J. R. (1957). *Papers in Linguistics 1934–1951*. Oxford: Oxford University Press.
- Harris, M. (1988). “Concessive Clauses in English and Romance”. U: Haiman, J., Thompson S. A. (eds.). *Clause Combining in Grammar and Discourse. Typological Studies in Language*. Vol. 18: 71–100.
- Helbig, G. (1992). *Probleme der Valenz-und Kasusstheorie*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Herbst, T., Götz-Votteler, K. (eds.) (2007). *Valency: Theoretical, Descriptive and Cognitive Issues*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Ivić, M. (1955–56). „Iz problematike padežnih vremenskih konstrukcija”. *Južnoslovenski filolog*. XXI. 1–4: 165–214.
- Ivić, M. (1957). „Jedno poglavlje iz gramatike našeg modernog jezika: sistem mesnih padeža”. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*. II: 145–158.
- Ivić, M. (1963). „Osnovne tipološke karakteristike srpskohrvatske impersonalne rečenice”. *Књижевности и језик*. X/1: 18–24.

- Ivić, M. (1968a). „O (minimalnim) rečeničnim konstrukcijama s glagolskom kopulom”. *Otázky slovanské syntaxe: sborník symposia „Strukturní typy slovanské vety a jejich vývoj”*. 211–215.
- Ivić, M. (1968b). „O dubinskom modelu slovenske proste rečenice sa semantičkim obeležjem ‘anonimnost subjekta’”. *Књижевности и језик*. XV/2: 5–12.
- Ivić, M. (1972). „Problematika srpskohrvatskog infinitiva”. *Зборник за филологију и лингвистику*. XV/2: 115–138.
- Ivić, M. (1981). „O priložima u vezi sa nekim tipološkim karakteristikama srpskohrvatske rečenice”. *Научни састајанак славистија у Букове дане*. VII/1: 307–312.
- Ivić, M. (1983). *Lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ivić, M. (1995). *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ivić, M. (2005). *O rečima. Kognitivni, gramatički i kulturološki aspekti srpske leksike. Lingvistički ogledi, pet*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ivić, M. (2008). *Lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Ivir, V. (1970). “Predicative Patterns for English Adjectives and their Contrastive Correspondents in Serbo-Croatian”. U: R. Filipović (eds.). *The Yugoslav Serbo-Croatian-English Contrastive Project. Reports 2*: 10–55.
- Kasirer, E. (1985). *Filozofija simboličkih oblika I. Jezik*. Novi Sad: Biblioteka *Theoria*. Dnevnik.
- Katičić, R. (1986). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus.
- Klajn, I. (1985). *O funkciji i prirodi zamenica*. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik.
- Klajn, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Klikovac, D. (2000). *Semantika predloga: Studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet.
- Klikovac, D. (2008). *Jezik i moć*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Kordić, S. (2002). *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

- Kovačević, M. (1991). „Necesitativno-finalne zavisnosložene rečenice u srpskohrvatskom jeziku”. *Књижевности и језик*. XIX/3: 285–295.
- Krimer-Gaborović, S. (2011). *Semantička i tvorbeni sintagmatika leksema kojima se imenuju boje u engleskom i srpskom jeziku: kognitivno-lingvistički pristup*. (Odbranjena doktorska disertacija; neobjavljena). Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Kristal, D. (1999²). *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*. Beograd: Nolit.
- Krstić, D. (1991²). *Psihološki rečnik. Drugo dopunjeno izdanje*. Beograd: Savremena administracija.
- Kryzia, W. (1988). „Przegląd słoweńskich przysłówków temporalnych”. *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica. Tom I*. Pod redakcją Kazimierza Polańskiego: 41–59.
- Lazard, G. (1994). *L'Actance*. Paris: Presses universitaires de France.
- Lipka, L. (1992). *An Outline of English Lexicology. Lexical Structure, Word Semantics and Word-Formation*. Tübingen: Niemeyer.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. 2 vols. Cambridge: University Press.
- Maretić, T. (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- McRae, K. et al. (1997). “Thematic Roles as Verb-specific Concepts”. *Language and Cognitive Processes*. 12/2–3: 137–176.
- Mrazović, P. (1979). „Razvoj teorije gramatike zavisnosti”. *Gramatička teorija. Kontrastivne studije i nastava stranih jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet – Institut za strane jezike i književnosti: 7–65.
- Mrazović, P., Vukadinović, Z. (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Mel'čuk, I. A. (1998). “Collocations and Lexical Functions”. U: Cowie, A. P. (eds.). *Phraseology, Theory, Analysis, and Applications*. Oxford: Clarendon Press: 23-53.
- Minović, M. (1987). *Sintaksa srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole: rečenica, padeži, glagolski oblici*. Sarajevo: Svjetlost.
- Nakamura, W. (1997). “A Cognitive Approach to English Adverbs”. *Linguistics*. Vol. 35. No 2: 247–288.

- Payne, J., Huddleston, R. and Pullum, G. K. (2010). "The Distribution and Category Status of Adjectives and Adverbs". *Word Structure*. Vol.3: 31–81.
- Petrović, V. (1997). *Sintaksičke strukture kao komplementizatori*. (Odbrajana doktorska disertacija; neobjavljena). Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
- Piper, P. (1983). *Zamjenički prilozi. Gramatički status i semantički tipovi*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Piper, P. (1997). *Jezik i prostor*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Pranjковић, I. (1988). „Implicitna subordinacija”. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*. 23: 1–33.
- Pranjковић, I. (1993). *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Pranjковић, I. (2007). „Glagoli govorenja i njihove dopune”. *Zbornik Matice srpske za slavistiku*. 71–72: 133–141.
- Radford, A. (1988). *Transformational Grammar. A First Course*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Radovanović, M. (1978). *Imenica u funkciji kondenzatora*. Novi Sad: Matica srpska.
- Radovanović, M. (1990). *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Radovanović, M. (2001). "On Nominal and Verbal Style: Cultures or Languages in Contact?" *International Journal of the Sociology of Language*. 151. Berlin – New York: Mouton de Gruyter: 41–48.
- Radovanović, M. (2004). „Dekompozicija i univerbizacija”. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. XLVII/1–2: 43–51.
- Ressel, G., Ressel, S. (2006). „Речи и изрази за природне појаве (падавине) у српском језику”. *Научни саставак слависта у Вукове дане*. 35/1: 243–253.
- Sawicka, I. (1981). „Проблеми именске предикације. Нацрт проблематике”. *Научни саставак слависта у Вукове дане*. 7/1: 289–297.
- Silić, J., Pranjковић, I. (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tesnière, L. (1959). *Éléments de Syntaxe Structurale*. Paris: Klincksieck.

- Topolińska, Z. (1988). „Tu i teraz – przysłówki ‘z formy i z treści’”. *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica. Tom I.* Pod redakcją Kazimierza Polańskiego: 16–22.
- Tošović, B. (1998). *Funkcionalni stilovi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Vasić, V. (2000). „Kondicionalne klauze sa nekonsekutivnom apodozom”. *Јужнословенски филолоџ*. LVI/1/2: 177–185.
- Van Valin, R. D. Jr. (1999). “Functional Relations”, U: Brown, K., Miller J. (eds). *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*. Cambridge: Cambridge University Press: 150–163.
- Van Valin, R. D. Jr., Lapolla, R. J. (1997). *Syntax: Structure, Meaning, and Function*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Večerka, R. (1993). *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax. II. Die innere Satzstruktur*. Freiburg: U. W. Weiher.
- Wierzbicka, A. (1971). *Kocha, lubi, szanuje: medytacje semantyczne*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Wierzbicka, A. (1996). *Semantics. Primes and Universals*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Wierzbicka, A. (1999). *Emotions across Languages and Cultures, Diversity and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zvekić-Dušanović, D. (2011). *Modalnost. Motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.

РЕЧНИЦИ

- Бурзан, Мирјана, Владислава Петровић, Јожеф Вајда (1992). *Српско-мађарски речник глаголске рекције. Szerb-magyar igei vonzatok szótára*. Нови Сад: Завод за издавање уџбеника – Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета.
- Лебедева, Марина Николаевна (2006). *Словарь – справочник синтаксической сочетаемости глаголов*. Москва: „Русский язык”. Курсы.
- Петровић, Владислава и Коста Дудић (1989). *Речник глагола са грамаћичким и лексичким дојунама*. Београд – Нови Сад – Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника – Завод за уџбенике и наставна средства.

- Попова, Марија (1987). *Кратъ валентен речник на глаголите в съвременния български книжовен език*. Софија: Издателство на Българската академия на науките.
- Шведова, Наталија Јульевна (ред.) (1998). *Русский семантический словарь*. Москва: Азбуковник. <http://slovari.ru/default.aspx?p=2818>.
- Babić, Biljana (2011). *Naučimo srpski 1 i 2. Rečnik glagola*. Novi Sad: Filozofski fakultet. Centar za srpski jezik kao strani.
- Svozilová, Nad' a Hana Prouzová, Anna Jirsová (1997). *Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia.
- Svozilová, Nad' a Hana Prouzová, Anna Jirsová (2005). *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*. Praha: Academia.
- Žele, Andreja (2008). *Vezljivostni slovar slovenskih glagolov*. Ljubljana: Založba ZRC – ZRC SAZU.

ДОДАТАК: ИЗВОДИ ИЗ ЛИТЕРАТУРЕ

I. ПП У ГРАМАТИЧКИМ ПРИРУЧНИЦИМА

Maretić, T. (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.

T. Маретић имплицитно, не користећи термин прилошки предикат, о овом типу предиката говори у одељку посвећеном прилозима, њиховом значењу и њиховим синтаксичким улогама. Он, наиме, наводи типичне примере за ПП са адвербима типа здраво, весело, мирно, зло и сл. уз глагол ЈЕСАМ у позицији лексичког језгра предиката: *ako bog da te zdravo budemo, da smo zdravo i veselo, ja sam zdravo i mirno; ako ste radi znati kako sam: samo sam zdravo, vala bogu, a u ostalom sam zlo*; уочавајући и истичући значајну специфичност – у свим наведеним примерима уместо прилога могао би бити и придев. Премда на тај начин јасно указује на блискост прилошког предиката и именског (са придевом као семантичким тежиштем), аутор и поред тога увиђа разлику између њих јер, како тврди, ипак постоје и примери у којима се уз овај глагол јављају прилози уместо којих није могуће употребити одговарајући придев, наводећи као илустрацију пример са упитним прилогом како: *ako ste radi čuti kako sam*. Осим поменутих драгоцених запажања, за разумевање, одређење појма прилошког типа предиката, те регистрацију структурних модела у којима се остварује, од великог је значаја Маретићева напомена о именицама са прилошком вредношћу употребљеним уз глагол ЈЕСАМ, експлициран или не, (нпр. *šteta (tj. je) što on poznaje samo današnji jezik; ja sam, istina, kriv, ali...* и сл.).

Стевановић, М. (1974). *Савремени српскохрватски језик. Граматички системи и књижевнојезичка норма. II. Синтакса*. Београд: Научна књига.

Стевановић (1974) у склопу типологије предиката коју нуди помиње ПП, сматрајући га подтипом сложеног предиката и називајући га прилошким предикатом јер, како истиче, у овом типу предиката функцију приписивања особине ономе о чему се у реченици говори врше прилози. Највећи допринос Стевановићевих запажања тиче се драгоцених закључака о параметрима на основу којих је могуће утврдити тип лексичке јединице

(придев или прилог) као предикативне допуне, од чега непосредно зависи и одређење датог предикатског конституента. Аутор детаљно обрађује однос прилошког типа предиката према именском предикату, с обзиром на, у неким примерима, њихову структурну истоветност. У примерима које наводи *То је добро* и *Ово је страшно* прилози ДОБРО и СТРАШНО облички су идентични придевима; стога и предикат, који дате прилошке речи заједно са копулативним глаголом конституишу, има исти структурни лик као именски тип предиката, а разлика између њих очитује се, како истиче Стевановић, у карактеру субјекта то, односно ово. Он с правом констатује да се у реченицама са прилошким предикатом анафорско-демонстративне заменице то или ово односе на глаголску а не именичку садржину, тј. оне упућују на радњу, стање или збивање – на било шта што се означава глаголима. Ову своју тврдњу аутор поткрепљује примерима типа *То је људски* и *То је браћски*, уз назнаку да је у њима потпуно јасно да се као неглаголски део предиката јављају прилози јер се не остварује слагање између субјекта и предиката – придеви би морали конгруирати са лексемом у субјекатској позицији, што значи да би се морали остварити у облику средњег рода (нпр. *То је људско и *То је братско).

Katičić, Radoslav (1986). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Globus. У Катичићевој *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku* (1986) ПП није добио пуно простора. Аутор га посматра само у оквиру типологизације предиката коју предлаже, те наводи примере *Ljeti je ovuda lijepo; Opasno je nagnuti se na prozor; Preko podne je najljepše*. Према њему, издвајају се два основна типа предиката – глаголски, који подразумева да функцију предиката имају глаголске речи, и именски, који подразумева да ту функцију врше неглаголске лексеме. Он, дакле, не издваја прилошки тип предикат као засебан тип, нити има посебан назив за њега, већ га сврстава у именски тип предиката, али са прилогом у позицији његовог семантичког језгра.

Minović, M. (1987). *Sintaksa srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog književnog jezika za više škole: rečenica, padeži, glagolski oblici*. Sarajevo: Svjetlost.

М. Миновића такође у склопу понуђене типологије предиката говори и о прилошком типу. Ту има новина у односу на претходна разматрања, јер аутор предлаже донекле другачију класификацију предиката, те се, сходно томе, и прилошки предикат сагледава из другог угла. М. Миновић разликује, на основу језичких средстава у функцији предикатива

(предикатора), носиоца значења предиката, два основна типа – глаголски и неглаголски предикат. *Глаголски предикати* заступају или једна глаголска лексема у личном глаголском облику (= прост глаголски предикат) или непотпуни (непунозначни) глагол и потпуни (пунозначни) глагол. У неглаголском предикату, у које сврстава и ПП, постоје два основна конструктивна елемента: глагол БИТИ, као носилац граматичких значења, и неглаголске речи, као носиоци лексичке предикатске семантике. Уз напомену да се у традиционалној сербокroatистици овај тип предиката уобичајено назива именским предикатом, према именским речима као његовим конститутивним елементима, аутор се, с правом, опредељује за термин неглаголски предикат, образлажући оправданост употребе овог термилошког решења чињеницом да се у оваквом типу предиката може наћи и нека друга реч а не само именска.

Mrazović, P. i Vukadinović, Z. (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.

У *Gramatici srpskohrvatskog jezika za strance* П. Мразовић и З. Вукадиновић (1990), када је реч о анализи предикатског конституента, приметна је несразмера у опису његових подтипова. Детаљно се (на двадесетак страница) описује појава глаголске перифразе, са исцрпним списком модела и типова перифрастичних предикатских конструкција, и посебним освртом на њихове функције, док се осталим типовима предиката посвећује далеко мање или нимало простора. Оваква приступ донекле је оправдан – ова граматика намењена је првенствено странцима, а у усвајању неког језика као страног управо везане, мање или више, структуре, какве су перифразе, представљају један од већих проблема. Што се тиче предиката у чијем је саставном делу прилог, ауторке само узгред помињу могућност да прилошке речи реализују синтаксичку функцију предикативне допуне илуструјући то примерима *To što radiš je baš pametno; Naš sin se pristojno ponaša*, не користећи притом термин прилошки предикат, нити било какав други назив за наведени тип предикатске конструкције.

Станојчић, Ж. и Поповић, Љ. (2008). *Граматика српског језика за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике.

У граматици Ж. Станојчића и Љ. Поповића (2008) овој се проблематици, као и другим типовима предиката, поклања више пажње, те се даје њихов детаљнији и свеобухватнији опис. Прилошке копулативне кон-

струкције аутори сматрају подтипом копулативног предиката, поред именских копулативних конструкција, који се састоји из копулативног глагола и прилошког предикатива. По њима, позицију прилошког предикатива могу заузимати (1) прилошка јединица (прилог или прилошка синтагма) за место, начин (стање) или време и (2) именичка јединица са адвербијалним значењем. Ова граматика представља изузетак и због тога што се у њој први пут детаљније говори о томе какав семантички садржај имају описане предикатске конструкције; аутори истичу да се овим типом предиката субјекатском појму приписује какав прилошки (адвербијални) садржај: локализација, неко стање или, ако се ради о неком догађају, време реализације, илуструјући ово следећим примерима: *Стјаница је далеко; Иван је у школи; Иванов браћ је био на зимовању; Предавање је сушра* и сл.

Симић, Р. и Јовановић, Ј. (2002). *Српска синтакса* I–II. Београд – Никшић: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.

И у *Српској синтакси* Р. Симића и Ј. Јовановић (2002) прилошки тип предиката не добија пуно простора. Аутори тек узгред скрећу пажњу на то да прилози могу учествовати у структурирању предиката: бавећи се појмом предикативности, указују да ЈЕСАМ, односно БИТИ тек уз различите елементе, па и прилоге, могу да остваре ову синтаксичку функцију, наводећи као илустрацију примере: *Ту смо; добро сам; далеко је*.

Клајн, I. (2005). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Београд: Zavod za izdavanje udžbenika.

И у *Граматици српског језика за странце* (2005) И. Клајна предикатски изрази са прилогом као предикативном допуном копулативног глагола обрађују се у оквиру именског предиката. Према Клајну, попут одређења именског предиката у претходна два приручника, структуру таквих предикатских израза чине глагол БИТИ у функцији копуле (споне), и друге речи као именски део (па и прилози). Новину и разлику у односу на ставове изнете у поменутих приручницима, представља ауторова напомена да се као именски део остварују и предлошке синтагме: *Podaci su u kompjuteru*.

Пипер, П. и др. (2005) (у редакцији академика Милке Ивић). *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.

У *Синтакси савременога српског језика. Проста реченица*. (2005) у два поглавља (*Предикат* и *Проста реченица као синтаксичка целина*) износе се она знања о прилошком типу предиката која су у литератури већ саопштена, али и значајна запажања о неким детаљима у вези са овим проблемом на које је до појаве овог уџбеника мало или нимало указивано.

У одељку посвећеном појму предиката и његовој типологији, П. Пипер наводи примере са прилошким речима или предлошким именским конструкцијама са адвербијалним значењем у позицији предикатива: *Он је близу*; *Она је добро*; *Сасијанак је био њрекјуче*; *Он је њоред мене*; *Сасијанак је био у њеијак*; *Она је у добром сииању*; *Једино у мору је довољно леио и довољно невесело*; *А живеии је увек добро* и сл. сврставајући их притом у, како их он назива, аналитички копулативни предикат. Дакле, по њему, прилошки предикат, поред предикатских конструкција са именским предикативом, припада аналитичком копулативном предикату. Значајна је Пиперова напомена у вези са разликом између адвербијалног предикатива, с једне стране, и адвербијала, с друге стране, која одређује и разлику између два типа предиката – синтетичког и аналитичког копулативног. Прва синтаксичка функција реализује се уз глаголе непотпуног значења и односи се на језичку јединицу која не може бити изостављена из дате структуре (нпр. *Милица је далеко* → **Милица је*), а друга се односи на одредбу предикатског садржаја пунозначног глагола а језичка јединица у тој функцији често може бити изостављена без оштећења граматичке структуре датог исказа (нпр. *Милица ради далеко* → *Милица ради*). Драгоцена је новина коју констатује П. Пипер у вези са глаголском компонентом ПП – далеко је шири списак лексема које овај аутор убраја у функционалне уз лексички део (предикатив) са прилошким значењем. Осим глагола јесам, односно бити, навођених у готово свим граматикама и приручницима, у непотпуне глаголе у семантичком погледу са описаном синтаксичком реализацијом он убраја и глаголе налазити се, постојати, трајати и сл.

У поглављу посвећеном саставу и структури прости реченице В. Ружић, у оквиру анализе основних реченичних конституената, посебну пажњу поклања и опису синтаксичке функције предикатива, уз напомену да њу могу заузимати именица или именичка синтагма, придев, прилог и зависна реченица. Уколико се као део копулативног предиката реализује прилог, који чини његово семантичко језгро јер га значењски употпуњује, реч је о прилошком предикативу. Бавећи се овим типом предикатива (прилошким), ауторка издваја неколико семантичких ти-

пова ПП. По њој, предикатским конструкцијама са прилогом као предикативом врши се процењивање човековог стања или карактера неке активности денотиране субјекатским изразом или клаузом: *Хладно му је; Ја сам добро; Мира је лоше; То што смо учинили је лепо од вас; Пливање је корисно за њу; Пушење је (за свакога) штетно.*

Silić, J. i Pranjković, I. (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

У *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* Ј. Силића и И. Прањковића, објављеној 2005. године, даје се типологија предиката карактеристична и за друге граматике и уџбенике настале на територији хрватског стандардног језика. Према ауторима ове граматике, слично као у граматичи Т. Маретића, *Hrvatskoj gramatici* групе аутора (2003) и Катичићевој *Sintaksi*, разликују се два основна типа предиката – глаголски (конституишу га пунозначне глаголске лексеме у личном глаголском облику) и именски (структурирају га копулативни или семикопулативни глагол заједно са каквом именском речју). Притом први тип предиката аутори даље деле на једноставни глаголски предикат и сложени глаголски предикат, а други тип, према врсти глаголске лексеме, на копулативни предикат и семикопулативни предикат. Копулативни предикат чине копулативни глагол БИТИ и именски део којим се субјекат или идентификује или му се приписује какво својство. У служби именског дела, према мишљењу аутора ове граматике, поред именица, заменица, придева, бројева, налазе се и прилози: *То је глупо; Сутра ће бити прекасно* и сл. Посебно треба указати на констатацију изнету у овој граматичи: у реченицама у којима глагол БИТИ не губи своје лексичко значење (у којима има егзистенцијално значење: ‘постојати’, ‘боравити’ и сл.) није реч ни о копулативном глаголу ни о копулативном предикату, као у примеру *Susjed je u Dubrovniku*. Овакво тумачење заснивају на следећем: постоји могућност да се наведена реченица са глаголом БИТИ преобликује у реченицу с пунозначним глаголом *Susjed boravi u Dubrovniku*, таква могућност не постоји када се у реченици реализује прави копулативни глагол, односно прави копулативни предикат: *Susjed je prodavač* → **Susjed boravi prodavač; *Susjed postoji prodavač* и сл.

II. КОМПОНЕНТЕ ПП У ЛИТЕРАТУРИ

Стевовић, И. (1974). „Безлично предикативно име – у безличним реченицама номиналног типа”. *Анали Филолошкој факултета*. Св. 11: 319-355.

Стевовић, И. (1974–1975). „Прилози као врста речи”. *Јужнословенски филолоџ*. XXXI: 79–109.

Позицију предикатива заузимају речи које значе (1) расположења и душевна стања, (2) расположења средине (штимунг), (3) временске прилике, (4) процену момента за акцију, те (5) речи са модалном семантиком. Драгоцен је и његова назнака у вези са тим да ову синтаксичку позицију могу заузимати и именичке лексеме. Притом, он побраја различите случајеве употребе именица у оваквој функцији, издвајајући семантичке групе којима оне припадају а које готово у потпуности одговарају значењским пољима којима припадају остале лексеме у овој позицији: именице (1) са значењем стања, претежно глаголског порекла (нпр. МУКА, СТИД и сл.); (2) са значењем процене момента, тренутка за какву акцију (нпр. ВРЕМЕ, ЧАС, МОМЕНАТ и сл.); (3) именице које значе временске прилике (нпр. ЗИМА, МРАЗ, КИША, БУРА и сл.).

Mrazović, P. i Vukadinović, Z. (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.

Семантичка класификација коју нуде Мразовић и Вукадиновић разликује се од класификација које се наводе у осталим граматикама. Ауторке разликују четири веће групе прилога и неколико подгрупа у оквиру њих. Као прво, (1) издвајају ситуативне прилоге који се, с обзиром на то да ситуирају радњу глагола по месту и времену, деле на ситуативно-локалне (нпр. БЛИЗУ, ДАЛЕКО, ДЕСНО, ДОЛЕ, ОВДЕ, ОВУДА и сл.) и ситуативно-темпоралне прилоге (нпр. БЕСПРЕКИДНО, ЧАСОМ, ЧЕСТО, ДАНАС, ОДОНДА и сл.), затим, (2) директивне прилоге (прилози за правац и циљ: ДАЉЕ, ДОНДЕ, ДОНЕКЛЕ, НАПРЕД, ОДАКЛЕ и сл.), потом (3) каузалне прилоге у оквиру којих наводе каузалне у ужем смислу (нпр. БЕЗРАЗЛОЖНО, СТОГА, ЗАШТО, ЗАТО), кондиционалне (нпр. САМО, ОНДА, ТАДА), инструменталне (ЧИМЕ, ТИМЕ) и финалне (нпр. ЗАТО) и, коначно, (4) модалне прилоге који подразумевају две подгрупе – модално-модификативни прилози, који модификују глаголску радњу према начину вршења (нпр. ЧАСОМ, СТРАШНО, СОЛИДНО, СРЕЊНО и сл.), и модално-квантификативни прилози (нпр. ДОСТА, КОЛИКО, МАЛО, МНОГО, НЕКОЛИКО), који означавају неодређену количину нечега. Несразмерно детаљној семантичкој ана-

лизи прилога у *Gramatici* П. Мразовић и З. Вукадиновић посвећују се мање пажње њиховој употреби у реченици. Ауторке издвајају следеће синтаксичке функције карактеристичне за ове језичке јединице: (1) реченична адвербијална допуна (за место и за правац): *Petar ne stanuje ovde; Učitelj je otišao onamo*; предикативна допуна: *To što radiš je (baš) pametno; Naš sin se pristojno ponaša*; (3) додаци за место, време, начин и узрок: *Napolju je hladno; Svi smo juče bili na koncertu; Miloš lepo govori*; (4) атрибут уз именице, придеве и саме прилоге: *Onaj човек тамо је тој пријатељ; Lepo otpevana pesma svidela se svima; Bolesnici se izuzetno dobro osećaju*.

- Павловић, С. (2009). *Старосрпска зависна реченица од XII до XV века*. Сремски Карловци – Нови сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Петровић, В. (1997). „Евентивни глаголи као темпорални модификатори реченичног садржаја”. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*. XL/2: 201–207.

С. Павловић описује синтаксички оквир у којем можемо говорити о придевском предикативу: „О придеву се у оваквим склоповима може говорити, у начелу, само онда када је у оквиру предикатског реченичног модификатора експлицитан просентенцијални кореферент то и с ње с којима предикатив, као члан једне формално персоналне реченичне структуре, конгруира” (Павловић, 2009: 67). Ипак, овај аутор сагласан је са ставовима које износи В. Петровић а који подразумева да је најрационалније држати се функционалносинтаксичког становишта по којем посматране предикатске форме представљају прилошке предикације независно од типа морфолошке категорије у позицији предикатива (Петровић, 1997: 282; Павловић, 2009: 67). Аутори су сагласни у вези са одређењем природе оваквих предикатских израза: полазећи од комуникативног плана, истичу да је семантичко тежиште на другом пропозитивном садржају, тј. на субјекатској реченици, а предикати представљају модални оквир онога што је њоме саопштено (Петровић, 1997: 272; Павловић, 2009: 68). Аутори наводе и структурне типове предиката типа коментара или оцене. В. Петровић издваја четири основна структурна обрасца: са прилогом (нпр. *јасно је; ујадљиво је; било је смешно* и сл.), са именицом у номинативу (нпр. *истина је; чињеница је* и сл.), са предлошко-падежном формом (нпр. *од важности је; није у реду* и сл.) и устаљеним фразеологизираним скуповима речи (нпр. *ујага у очи; бој ше њиша шћа* и сл.) (Петровић, 1997: 282). С. Павловић даје сведенији попис образаца: у позицији предикатива, уз прилог/

придев и именице које помиње и Петровић, долазе и пасивне партиципске форме (Павловић, 2009: 67). Сем тога, аутори дају и семантичке и прагматске карактеристике предиката типа „коментара” или „оцене”, како их називају.

Ружић, В. (2006а). *дојунске реченице у савременом српском језику*. Нови Сад: Матица српска.

В. Ружић о семантичким вредностима ПП наводи следеће: „Тако једни предикатски изрази садрже компоненту оцене о присутности појаве у перцептивно-спознајној сфери говорног лица, други оцену о степену уверености говорног лица у истинитост каквог садржаја, извесност догађања, трећима се указује на уобичајеност и логичну заснованост какве појаве, затим некима се истиче важност и значај какве активности, а некима даје оцена о ваљаности или каквим другим аспектима појаве, њене целисходности, степену заступљености итд., а некима може да се изрази емоционални однос према појави у зависности од осећања које изазива (*Било му је мило да ће чује*) (Ружић, 2006: 88). Описом и формулисањем формалне структуре посматраних предикатских изрази и овако детаљном семантичком класификацијом назначене су смернице за даља истраживања ових разноврсних структура.

Грицкат, И. (1962). „О једној особености прилога и прилошких синтагми у српскохрватском језику”. *Наш језик*. Н.с. књ. XII. св. 3–6: 78–89.

И. Грицкат пише о прилозима и предлошко-падежним конструкцијама са спацијалним значењем. Основни предмет њеног интересовања јесте губљење обличког разликовања форми при изражавању кретања и мировања, што, према њој, јесте утицај романског говорног супстрата у којем су и прилози обеју врста исто звучали. Премда међу примерима које наводи И. Грицкат има и онаких у којима прилози или прилошке синтагме конституишу, заједно са глаголима ослабљеног значења, али искључиво статичног типа, прилошки тип предиката (нпр. *Овамо се налазе људи; Кад је био близу двора*), ауторка се не бави тим проблемом, што је и разумљиво будући да је у фокусу њене пажње неутрализовање прилога или прилошких изрази са значењем места (нпр. овде и сл.) и са значењем кретања (нпр. овамо и сл.) уз статичне и динамичне глаголе. Закључци И. Грицкат донекле осветљавају значењска ограничења спацијалних прилога и падежних синтагми која се тичу њихове реализације у позицији предикатива, с једне стране, и особености глаголских лексема које се уз њих

реализују (у овој позицији реализују се прилози са значењем места док се ови други искључују: *Налазимо се овде* али не и **долазимо оданде*).

Bluszcz, A. J. (1988). „Przysłówkowe realizacje argumentu przestrzennego w reprezentacjach relacji statycznych”. *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica*. Tom I. Pod redakcją Kazimierza Polańskiego: 85–91.

Пољска ауторка Ана Блушч разматра spoj спацијалних прилога и глагола статичког значења, при чему анализу заснива на прототипичним глаголима ове семантичке класе: BYĆ и ZNAJDOWAĆ SIĘ (БИТИ И НАЛАЗИТИ СЕ) (Bluszcz, 1988: 85–91). Ауторка, дакле, има за циљ да да одговор на питање које постављају и други аутори – какве је природе глаголска лексема, те с тим у вези о којем типу предиката се ради. Према њеном мишљењу, глаголи овога типа пунозначни су и конституишу двоаргументну структуру – у реченицама са глаголима тога типа остварују се субјекатски аргумент и спацијални детерминатор. Из предоченог следи да она конструкције типа $V_{\text{biti/nalaziti se}} + \text{Lex} [\leftarrow \text{Adv}]$ не интерпретира као прилошки предикат већ као прост предикат заступљен пунозначним глаголом који у просторном смислу детерминише прилошка реч. Ауторка уочава још један битан детаљ – поједини прилози са спацијалним значењем, употребљени уз наведене глаголе, због своје недовољне семантичке оформљености, често отварају место још једном спацијалном детерминатору, најчешће исказаном номиналном формом: *To jest blisko/daleko od mnie; To jest blisko/daleko od domu, od parku.*

Topolińska, Z. (1988). „Tu i teraz – przysłówki ‘z formy i z treści’”. *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica*. Tom I. Pod redakcją Kazimierza Polańskiego: 16–22.

Говорећи о два прилога у пољском језику TU (ТУ) и TERAZ (САДА), од којих први припада спацијалним, а други групи темпоралним прилозима, З. Тополињска најпре истиче важност остваривања одређених семантичких услова за њихову употребу, а затим разматра синтаксичку структуру исказа у којима се остварују. Притом ауторка долази до неколико закључака релевантних за разматрање ПП. У процесу расветљавања семантичког садржаја анализираних прилога, ауторка запажа важну корелацију између њих и одговарајућих именичких лексема, оних опште, категоријалне семантике, праћених притом демонстративном заменицом, или оних конкретнијег значења, реализованих у падежним формама. Као еквивалентне структуре датих прилога, дакле, она наводи синтагме TO MIEJSCE (ТО МЕСТО) и TEN CZAS (ТО ВРЕМЕ). Она, даље, спецификује да се уместо прилога ТУ или САД, те њихових еквивалентних

структура, могу јавити и другачије предлошко-падежне конструкције са спацијалним, односно темпоралним значењем, наводећи као егземплификацију алтернативне исказе: *Zawsze spotykaliśmy się tu* → *Zawsze spotykaliśmy się w tym miejscu* → *Zawsze spotykaliśmy się w tej restauracji/na tym placu/u tych znajomych* [Увек смо се сретали ту → Увек смо се сретали на том месту → Увек смо се сретали у том ресторану/на том тргу/код тих познаника]. Посебна вредност ове расправе огледа се у томе што се приликом анализе ових прилога сагледава и њихова комуникативна улога. С тим у вези, ауторка, с правом, истиче веће семантичко богатство прилога *TU* и *TERAZ* од одговарајућих синтагми *TO MIEJSCE* и *TEN CZAS*, што објашњава њиховим семантичким садржајем. По њој, анализирани прилози у вези су са лицем које говори, те се могу дефинисати на следећи начин: *TU* јесте место где се налази ауторско „ја”; *TERAZ* јесте моменат када се ауторско „ја” открива путем текста. На основу оваквих значењских компоненти, прилози актуализују основне параметре говорне ситуације – време и простор. Када је реч о синтаксичким функцијама описаних прилога, Тополињска у први план ставља њихову адвербијалну позицију, наводећи већи број примера, нпр. *Tutaj czuję się najlepiej, nie myślę stąd wyjeżdżać; Daj mi to teraz i nie mówmy już o tym*. Прилог *TUTAJ* (ОВДЕ/ТУ) може се наћи у служби дела предиката: *Jestem tutaj; Jeszcze wczoraj był tutaj*. Нарочиту важност има њено, сасвим исправно, запажање у вези са контекстом у којем се остварује предикативна функција датог прилога, констатујући да је у таквим случајевима у семантичком садржају прилога *TUTAJ* (ОВДЕ/ТУ) садржана ситуативност, што подразумева преплитање значења спацијалности и темпоралности, односно прилога *TU* и *САДА*.

Кашић, Ј. (1981). „Темпорални прилози деноминативног порекла у српскохрватском језику”. *Научни сасџанак славистиџа у Вукове дане*. 7/1: 159–165.

Игњатовић, Д. (1961–1962). „О временским прилозима типа данас, ноћас, летос, зимус и сл.”. *Зборник Маџице срџске за филологију и линџвистиџу*. XV/2: 95–103.

Krzyża, W. (1988). „Przegląd słoweńskich przysłówków temporalnych”. *Folia Philologica Jugoslavo-Polonica. Tom I*. Pod redakcją Kazimierza Polańskiego: 41–59.

Временски прилози *ДАНАС*, *НОЋАС*, *ЛУТРОС*, *ВЕЧЕРАС*, *ЛЕТОС*, *ЗИМУС*, *ПРОЛЕТОС*, *УВЕЧЕ*, *УЛУТРО*, настали од зависног падежа какве именице или какве синтагме, анализирани су у овим радовима. Игњатовић и Кашић, наи-

ме, полазећи од типологије временских односа коју нуди М. Ивић (Ivić, 1955–1956), указују на то да се посматраним прилозима указује само на временску удаљеност, релацију, тј. на чињеницу да они исказују само значење идентификације времена, а никада значење временске мере. В. Крижа пак нуди семантичку типологију временских прилога, обухватајући притом и оне који не воде порекло од именичких синтагми, другачију само у једном детаљу од типологије наших аутора. Он, уз прилоге којима се само одређује време (*czysto temporalny przysłówki*) и оне којима се исказује значење временске мере (*temporalno-duratywny*), уводи и трећи тип прилога којима се исказује значење итеративности (*temporalno-frekwentatywny*).

Ivić, M. (1995). *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek.

М. Ивић, одређујући тематски оквир свога истраживања на следећи начин: „Ovom prilikom predmet naše pažnje biće samo oni prilozi „za način” koji bliže određuju glagol” (Ivić, 1995: 255), ограничава спроведену анализу на оне прилошке јединице које квалификују појаве по некој њиховој инхерентној особини. У том смислу, ауторка за потребе овог истраживања, службу начинских прилога своди искључиво на функцију предикатске одредбе, што, свакако, подразумева да, овом приликом, у круг испитиваних појава не улазе начински прилози реализовани у предикативној служби. Ауторка овим термином обухвата (1) прилоге којима се непосредно казује начин вршења радње и (2) оне који носе какав податак о релевантној појединости за вршење дате радње. Она издваја следеће значењске групе прилога: 1) прилози са значењем темпа (брзо, споро); 2) интензитета (гласно, тихо); 3) естетске вредности (дивно, лоше); солидности (слабо, одлично); емоционалне обојености (срдачно, кисело); 4) вредносног суда о начину вршења радње (смешно, недолучно, непристојно); 5) именовања особине објекта предикатске радње (пенасто, меко, кратко, равно); 6) особине уграђене у лексичко значење глагола (богато се удати); 7) са поредбеним значењем (пријатељски, колегијално, матерински); психичког и физиолошког стања (збуњено, бесно, сујетно, опрезно); 8) прилози који означавају оно што је условљено вршењем радње (презриво, побожно); 9) прилози који означавају пропратне околности вршења радње (уплашено, нестручно, неовлашћено). Већ на први поглед јасно је да неке од прилошких лексема, датих као илустрација појединих значењских група, могу творити и предикативну допуну, те, уз глаголе-операторе конституисати ПП: *дивно је шетња-*

џи се њо оваквом времену; Још увек ми је лоше; Није било колеџијално кад је одбио да обучи остале раднике; Тако је џихо овде код вас. и сл. Следствено овоме, очито је да би било сврсисходно сагледати значењска обележја издвојених категорија која блокирају употребу прилошких лексема у предикативној служби. Прецизније, значајан допринос овога рада, премда је у њему појам „прилог за начин” сужен, пре свега, у функционалном смислу, а, као последица тога, и у значењском, јесте у увођењу семантичких компонената у анализу синтаксичких односа међу јединицама, што подразумева повезивање различитих језичких нивоа у којима посматране јединице функционишу.

Ристић, С. (1990). *Начински прилози у савременом српскохрватском књижевном језику. Лексичко-граматички приступи*. Београд: Институт за српскохрватски језик. Библиотека Јужнословенског филолога.

С. Ристић, следећи али и надограђујући учење М. Ивић, разматра теоријски концепт „прилог за начин” из више различитих аспеката. Уз синтаксичко-семантички приступ овој проблематици, карактеристичан за учење М. Ивић, она уводи и лексички, с акцентом на анализу семантичког садржаја датих прилошких лексема. То подразумева да се, према овој ауторки, појам начинских прилога не тиче само синтаксичког плана већ они функционишу пре свега на лексичком плану. Другачији став С. Ристић износи и о функцијама које могу да имају начински прилози. Она не ограничава службу начинских прилога на предикатску одредбу, премда напомиње да је она најчешћа јер је „у самој природи њиховог лексичког и граматичког значења” (Ристић, 1990: 41), већ указује и на остале функције које могу да врше. Она, према типовима везе и према односима на синтагматском и синтаксичком плану, функције начинских прилога представља овако: функција прилошке одредбе, функција обавезне детерминације, функција допуне, функција модификације, функција дела предиката, функција одредбе реченице. На основу оваквих теоријских поставки, ауторка категорију начинских прилога одређује као значењски веома широку, те прилошке лексеме разврстава у чак једанаест лексичко-семантичких типова, обухватајући и групе изостављене, због одређења појма, из класификације М. Ивић. Издвојени су следећи типови: 1) прилози са значењем инхерентног својства; 2) прилози са значењем својства учесника радње, саме радње, односно реченичне ситуације; 3) прилози са значењем стања, осећања, расположења; 4) прилози са значењем стања у природи; 5) прилози са значењем свих других спољашњих околности; 6) прилози са значењем

оцене; 7) прилози са значењем степена, интензитета; 8) прилози са модалним значењем; 9) прилози који указују на појаве у погледу којих се реализују садржаји управних речи; 10) поредбени прилози; 11) прилози са значењем општих односа (Ристић, 1990: 50–156). Сваки од издвојених лексичко-семантичких типова, притом, остварује се у још неколико семантички изнијансираних подтипова. Осим овако детаљне и исцрпне семантичке класификације, која несумњиво даје значајне смернице за даља истраживања прилога, прилошких израза, те прилошког типа предиката, несумњив значај имају две ауторкине напомене. Прво, ауторка скреће пажњу на то да се неке лексичко-граматичке јединице „могу сврстати и другачије, као прелазни случајеви, међукаатегорије” (Ристић, 1990: 157), те да иста јединица, у зависности од језичког окружења, може припадати различитим категорија, што потврђује тезу о неопходности контекстуалног приступа лексици. Неопходност увида у језички, али и нејезички, контекст приликом одређивања значења какве језичке јединице потврђују и неки регистровани примери са ПП, чему ћемо, приликом анализе, посветити посебну пажњу. Друго, она истиче значај везе између синтаксичког плана и лексичке семантике, констатујући да се значење и функције прилога могу објаснити њиховим лексичким особинама. Ово је саобразно са постављеним циљевима нашег истраживања.

Ivić, M. (1981). „O priložima u vezi sa nekim tipološkim karakteristikama srpskohrvatske rečenice”. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане*. VII/1: 307–312.

М. Ивић у склопу анализе прилога који служе као лексичко језгро предиката, испитује адвербе којима се даје позитивна или негативна квалификација човекове здравствене, емоционалне или социјалне ситуације. Уз издвајање значењских типова прилошких лексема у предикативној служби и регистар конкретних лексичких решења, ауторка даје и битне напомене у вези са принципима реченичног моделовања, задатим датим типом предиката. Она издваја три основна структурна лика реченице (1) са субјектом у дативу (нпр. *добро му је.*), (2) са субјекатским појмом у номинативу експлицираним у површинској структури исказа, или имплицираним (нпр. *Ми смо добро/добро смо.*) и (3) са субјекатским аргументом обележеним социјативном конструкцијом (нпр. *С њим је лоше.*). Посебан допринос истраживања М. Ивић садржан је у томе што је направљена паралела између употребе сва три модела, уз поређење актуелног стања са ранијим стањем. Ауторка закључује да су

прва два модела подједнако заступљена у савременом српском језику, док су реченице изграђене по трећем моделу регистроване у новијем језику али врло су ограниченог броја и ниске фреквенције у односу на реченице структуриране на основу прва два принципа.

Мирић, Д. (2007а). „Семантика израза „криво ми је” у српском језику”. *Зборник Мајнице српске за филолоџију и лингвистику*. L: 565–575.

Мирић, Д. (2007б). „Предикати емоционалног односа жаљења у руском и српском језику”. *Зборник Мајнице српске за славистику*. 71–72: 499–516.

Мирић, Д. (2008). „Конструкције са значењем неких негативних емоција у српском и руском језику”. *Синтаксичка истраживања (дијахроно–синхрони план)*. *Лингвистичке свеске* 6: 203–215.

У раду *Семантика израза криво ми је у српском језику* Д. Мирић у центру пажње јесте семантика анализираниог предикатског израза и његова валентна структура. Ауторка указује на двозначност анализирание конструкције – њоме се исказује или евалуативни или емоционални однос говорника према стварности. Валенција предикатског израза, по мишљењу Д. Мирић, у великој мери зависи од значења предикатског израза, те од типа модалног значења садржаног у њему. С друге стране, међутим, како тврди ауторка, лексичка јединица у позицији субјекатског аргумента, у зависности од тога да ли има семантичку улогу експеријента или адресата, утиче на ублажавање/неублажавање негативних емоција, те посредно и на однос између саговорника: *Криво ми је шћо сам шћи шћо рекла* (експеријент) = *Жао ми је...* али *Криво ми је шћо ми је шћо рекао* (адресат) = *Увређен сам...*

У два своја рада: *Предикатски емоционалног односа жаљења у руском и српском језику* и *Конструкције са значењем неких негативних емоција у српском и руском језику* Д. Мирић се поново бави анализом концептуализације негативних емоција, али овога пута из другачије перспективе – посматра феномен у два језика: српском и руском, примењујући контрастивну методу. У првом се раду ауторка бави лексикализацијом предикатског конституента (површинског или дубинског) са значењем жаљења, нудећи, притом, регистар лексичких јединица у тој позицији у српском и руском језику. Притом, регистар лексичких средстава, према њој, обухвата: глаголе (жалеть, сажалеть/жалити) и њихове семантичке деривате – прилоге као предикативне допуне (жалко, жаль/жао), модалне изразе (к сожалению/нажалост); именице (жалость/шпета); узвике (увь/авај, јао). Нарочит значај имају ауторкине напомене о

комплементизацији посматраних предикатских израза. С тим у вези, ауторка показује да ови (глаголски и прилошки) предикати најчешће уводе сентенцијалну допуну јер ситуација којом је мотивисана емоционална реакција по правилу подразумева одређени пропозитивни садржај. Од посебног је значаја њено уочавање и разматрање различитих семантичких компоненти које одређују како формалну структуру реченичног комплекса са датим типом предиката тако и тип оствареног емоционалног подзначања. Тако истиче значај обележја фактивности/нефактивности мотивационе ситуације који одређује, с једне стране, везничко средство којим ће бити уведен одређени мотивациони садржај, и, с друге, глаголски облик управне, тј. зависне предикације. Који ће тип подзначања (оно у сфери емоционалног или у сфери оцене) бити реализован зависи, свакако, од садржаја мотивационе ситуације, али и, према Д. Мирић, од денотата у субјекатској позицији – говорник или не-говорник. Наведене, драгоцене, опаске Д. Мирић пружају значајне смернице за анализу било којег типа предиката, па и ПП – у циљу свеобухватне анализе и прецизног дефинисања појма предиката неопходно је сагледати шири контекст, што, свакако, обухвата и његову валентност.

У другом раду, *Конструкције са значењем неких негативних емоција у српском и у руском језику*, Д. Мирић више пажње посвећује природи осећања маркираних као негативна или непожељна и дели их у четири значењска поља – поље увређености, љутње, зависти и љубоморе. Она, овом приликом, побраја како основна, тако и периферна језичка средства за изражавање емоција из наведених значењских поља и закључује да се у српском језику израз *криво ми/џи је*, поред осталих конструкција резервисаних за поједина семантичка поља, може искористити за исказивање свих анализираних емоција. Поред увређености и љутње (нпр. *Беше му криво што му нису дали пензију ни једнократну помоћ за његову више него двадесетгодишњу службу; Који доктор, бре, ваљда ја знам боље од њега, би ми криво, видим на које сам стране сјао*), још и зависти и љубоморе (нпр. *Криво јој је што сам ја добила десетку, а она деветку*), уз значајну напомену да, неретко, овај израз има карактер еуфемизма. Примери који се у раду наводе показују да семантика пропозиционог садржаја спецификује тип негативног или непожељног осећања – увређености, љутње, зависти и љубоморе, формализовано истим средствима и истим лексичким решењима (КРИВО МИ ЈЕ).

Ристић, С. (1990). *Начински прилози у савременом српскохрватском књижевном језику. Лексичко-граматички приципи*. Београд: Институт за српскохрватски језик. Библиотека Јужнословенског филолога.

Ивић, М. (1978). „О српскохрватским реченичним прилозима”. *Јужнословенски филолог*. XXXIV: 1–16.

Ivić, M. (1995). *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*. Београд: Библиотека XX век.

Zvekić-Dušanović, D. (2011). *Modalnost. Motivaciona modalnost u srpskom i mađarskom jeziku*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за српски језик и лингвистику.

Све ауторке сагласне су у одређењу модалних прилога: све ове јединице тичу се модалности у најширем смислу – указују на релацију говорно лице : садржај исказа : стварност, исказујући говорников објективни или субјективни став према стварности. М. Ивић истиче специфичну функцију модалних прилога – они нису предикатске већ реченичне одредбе које реченични садржај модификују „с таčke гледишта пјене истинитости” (Ivić, 1995: 284), наглашавајући потенцијално двозначне примере: *On je pametno izbegao da se izjasni* → (1) *On je izbegao da se izjasni, što je bilo pametno s njegove strane* и (2) *On je na pametan način izbegao da se izjasni* (Ivić, 1995: 291). За потребе истраживања ПП значајан је овај случај – реченична модификација подразумева одређење, имплицираним или експлицираним, ПП. У том смислу, значајно је истицање формалног показатеља неинтегрисаност/интегрисаност у реченично ткиво за разрешење двозначности: уп. нпр. *Čudno, odgovarao je na sva njena pitanja* = ‘*odgovarao je na sva njena pitanja, što je čudno*’ и *Odgovarao je čudno na sva njena pitanja* = ‘*Odgovarao je na sva njena pitanja na čudan način*’ (Ivić, 1995: 291). У оквиру контрастивног истраживања исказивања категорије ‘мотивациона модалност’ у српском и у мађарском језику, Д. Звекић-Душановић анализира и употребу модалних прилога, правећи при том разлику између њихове предикативне и детерминативне функције: *Zbog jačine bolova nekada JE POTREBNO davati lek intramuskularno : Pri toj radnji, naravno, jedan deo novca je NEMINOVNO padao i pored statue* (Zvekić-Dušanović 2011: 190; 197). У другом случају ради се, и према мишљењу ауторке, о одредби реченице, те би се, полазећи од трансформационог теста који нуди М. Ивић, дати пример могао интерпретирати овако: *При тој радњи, наравно, један део новца падао је и поред статуе, што је неминовно*. Наведено је у вези са недоумицом како би требало тумачити регистроване примере у нашој грађи

у којима се бележи изостављање глаголског члана. Овакве структуре ипак фунгирају као површински експоненти ПП, а глаголска компонента изостављена је из стилских разлога, на шта, како је учила М. Ивић, указују и описани формални показатељи. За наше истраживање значајна је детаљна лексичко-семантичка анализа прилога са модалним значењем коју даје С. Ристић, будући да многе од класификованих лексема учествују у структурирању ПП. Ауторка издваја пет подгрупа са карактеристичним семама: 1) прилози са интегралном семом истинитости/неистинитости, реалности/нереалности (СТВАРНО, ОБЈЕКТИВНО, БУКВАЛНО, ДОИСТА и сл.); 2) прилози са интегралном семом могућности, нужности (НУЖНО, НЕМИНОВНО, МОГУЋЕ, НЕМОГУЋЕ, ИЗВОДЉИВО и сл.); 3) прилози са интегралном семом уверености (НЕСУМЊИВО, СИГУРНО, ЗАСИГУРНО, НЕОСПОРНО, ВЕРОВАТНО и сл.); 4) прилози са значењем оцене, које одликује интегрална сема прихватљивости/неприхватљивости, чуђења, неверице, препоруке, упутства и сл. (НЕВЕРОВАТНО, НЕЗАМИСЛИВО, УПУТНО, РАЗУМЉИВО, НЕОСНОВАНО, СУМЊИВО и сл.); прилози са интегралном семом рационалних и чулних утисака говорног лица о чињеницама стварности (ЗАНИМЉИВО, НЕРАЗУМЉИВО, УБЕДЉИВО, ЗАСТАРЕЛО, ОБИЧНО, РЕДОВНО и сл.).

Грицкат, И. (1961). „Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима”. *Наш језик*. н с. књ. XI. св. 3-4: 69–81.

И. Грицкат истиче три важна момента у погледу односа прилога и придева: прилог као део предиката; придевске сложенице чији је први део прилог и, напоредо с тим, слични спојеви у којима је придев ближе одређен прилогом испред себе; настајање прилога од придева. Усредсредимо се овом приликом на прву ставку, с обзиром на непосредну повезаност са предметом наше анализе. Наводећи примере са лексичким спојем прилог/именица с прилошком вредношћу глагол-оператор у улози предиката: *добро је*; *Касно је*; *Сувишно је*; *Истина је*; *Факал је* и сл., И. Грицкат посебно анализира реченице типа *То је добро*., јер се у таквим случајевима често јавља недоумица да ли је лексема добро прилог или придев. Она, попут Стевановића, сматра да то зависи од природе денотата облика то у позицији субјекатског аргумента. Уколико се пресупонира радња, реч је о прилогу, а у случају да се указује на именички појам, ради се о придеву. Потврду о прилошкој вредности лексеме добро, која по облику одговара придеву средњег рода, уз субјекат лексикализован формом то ауторка налази у следећем. У истоветном положају, идентичном лексичко-граматичком окружењу, могу стајати

и други, недвосмислени прилози, који се ни облички не поклапају са придевским формама (нпр. *To је залугу*; *To ми је снеруке*; *Све је њо уиразно* и сл.). Изузев овога, о чему говоре и други аутори, И. Грицкат наводи још један формални показатељ за разграничење прилога и придева у функцији предикатива – акценат: *To је лѐио* (придев) и *To је лѐио* (прилог). Изузев уобличавања формалних критерија за разграничење прилога и придева у саставу предикатског конституента, И. Грицкат уводи и семантички показатељ, констатујући да се значења предиката разликују у зависности од тога да ли их твори прилошка или придевска лексема. Позивајући се на значајна запажања Т. Маретића о могућности замене прилога придевом у примерима: *Zdravo da si* и *U obraz je sjetno, neveselo* и изостајању такве могућности у *Dobro je sluga tvoj*, ауторка надовлађује дате поставке, покушавајући да установи услове, односно ограничења за њихову међусобну заменљивост. С тим у вези долази до корисних теоријских закључака: „Ако се при употреби придева добива исто значење, данашњи књижевни језик даје му предност: рећи ће се да је неко сетан и невесео у лицу а не „сетно, невесело”. (...) У реченици ‘Слуга је добро’ реч ‘добро’ се уопште не може заменити са ‘добар’, јер се тиме сасвим мења значење” (Грицкат, 1961: 72). У светлу оваквих поставки, ауторка формулише и начелну разлику између прилошког и придевског исказа: конструкције са прилогом исказују стање у којем неко пребива, које влада у нечијем животу, а оне са придевом један од квалитета субјектових, или, другачије речено, првим конструкцијама означава се начин на какав постојимо а не какви смо сада. На основу овако дефинисане разлике између придева и прилога може се утврдити које јединице из друге скупине могу бити у позицији лексичког језгра предиката а које не, макар што се тиче једног семантичког типа прилошког предиката, оног са значењем психолошког или физиолошког стања човека. Тако, на пример, како истиче и И. Грицкат, могуће је рећи *Ми смо здраво* и *Ми смо здрави*, а није могуће **Ми смо румено* јер руменило није стање већ особина.

Ivić, M. (2008). *Lingvistički ogledi*. Beograd: Biblioteka XX vek.

О односу прилога и придева говори М. Ивић у два рада: *Aktuelni uvidi u „vrste reči”* и *O odnosima između prideva i priloga*.

Запажања изнета у првом раду и закључци до којих у њему долази М. Ивић посредно су у вези и са проблематиком ПП. Сагледавајући проблеме поделе речи на врсте, а по угледу на новије расправе у иностраној лингвистичкој литератури засноване на увидима у когнитивне

регулаторе комуникативног процеса, М. Ивић говори о декатегоријализацији речи и категоријалној полисемији. Наведени језички феномени подразумевају појаву да „једна иста лексема може, својим синтаксичко-семантичким понашањем, егземплификовати разне врсте речи” (Ivić, 2008: 10). Прецизније, речи могу мењати своју категоријалну припадност у зависности од непосредног лингвистичког окружења. У том смислу ауторка помиње и прилоге које одликује категоријална полисемија. Облик српски понаша се као (1) именица уколико се оствари у позицији објекатске допуне глагола говорити чији се значењски садржај интерпретира као ‘знати’ (нпр. *Тај њен Роберти говори и српски, и руски, и њољски и још тјри несловенска језика*); у синтагмама са именицом (нпр. *српски народ, српски језик, српска историја* и сл.) тај исти назив понаша се као (2) придев; уз глагол говорити, у одговарајућим комуникативним околностима, исти облик употребљен је као (3) прилог (нпр. *Чујеш ли та, чујеш ли како говори? Па он то српски говори! Баш тако! Српски!*). Овакав, новији, приступ врстама који инсистира на градуелности у граматичности, па самим тим и у традиционално разврстаним класама речи, те у први план ставља синтаксичку и семантичку вредност лексема, а не њихов морфолошки лик, утиче на одређење појма ПП. Уколико се пође од оваквог поимања категорија речи, под категорију ПП подводио би се далеко већи број конструкција са предикатском службом. Ово стога што би прихватањем оваквог становишта регистар лексичких јединица које творе ПП био далеко шири – у њихов неглаголски део, осим прилога, улазе и лексеме које, с обзиром на морфолошку структуру, припадају каквој другој врсти речи, али су у датом непосредном окружењу употребљене у прилошкој функцији и с прилошким значењем.

У другом раду М. Ивић у фокус свога истраживања ставља релацију прилог – придев. Полазећи од тврдње, изнете у англистичкој стручној литератури (Davidson, 1970; Radford 1988; Baker, 2003), да је очигледна изузетна семантичко-функционална блискост међу прилозима и придевима, те да их заправо треба сматрати представницима једне исте појмовно-језичке категорије – семантичког поља детерминације, уз напомену да, с логичке тачке гледишта, нема разлике између прилошке и придевске квалификације, ауторка разматра српске језичке факте, с циљем да утврди да ли је и у којој мери, када је реч о савременом српском језику, могуће подржати овакво, у новије време преовлађујуће, виђење односа прилог – придев. По њој, постоје језичке датости које потврђују тезу да су прилог и придев само две граматички

различите формализације исте појмовне категорије, али бележе се и такве појаве у језику које не иду у прилог оваквој тврдњи. Међу ове прве она убраја, на пример, синонимичне конструкције са прилозима уз одговарајуће глаголе, односно са придевима уз именице изведене од датих глагола: *Он њу сѣтално ѣраѣи : Он је њен сѣталан ѣраѣилац; Они њих уѣорно ѣоне : Они су њихови уѣорни ѣониоци*, уз назнаку да се, с обзиром на њихову истоветну значењску и комуникативну вредност, говорни представници српског језика по слободном избору одлучују за исказ са прилошком, односно придевском детерминацијом. Слично је и са прилозима чија се информативна садржина у одређеном исказу идентификује везом именице и придева, изведеног од истог лексичког корена као и прилога, и као такви могу заузимати и неку од централних реченичних функција: *мало је ѣрочиѣао*. У оне друге М. Ивић убраја, на пример, чињеницу да је у случају прилога могуће извесно специфично семантизовање које није доступно придевима, а које се тиче употребе прилошких лексема у функцији интензификатора лексичког значења придева уз који се остварује (уп. нпр. *Он је зао* и *Он је сѣрашно зао*). У вези са овим потребно је указати на неколико важних детаља. Уколико се пође од категоријалног значења придева и прилога које се своди на формализацију концепта квалификације/одредбености, прилози и придеви јесу два лика истог нејезичког ентитета. Поставља се питање да ли овакав третман датих лексичких јединица подразумева поништавање разликовних одлика између њих или стављање истих у други план, те њихово свођење на једну класу. Чини се да наведено ипак није могуће. У енглеском језику прилози и придеви, иако се истиче њихова значењска сличност, разликују се према морфолошком лику (нпр. *definite : definitely; obvious : obviously* и сл.), а када су хомонимични, на основу своје синтаксичке и функционалне дистрибуције. Значајнији представници англистичке лингвистичке литературе истичу да се придеви појављују као одредбе именица док прилози квалификују друге категорије речи, и сасвим ретко, именице, уз напомену да битну разлику између њих представља могућност реализације у предикативној функцији доступној искључиво придевима (Payne–Huddleston–Pullum, 2010: 66; Nakamura 1997: 247–288). У српском језику, осим категоријалних обележја, као дистинктивне карактеристике прилога и придева издвајају се, такође, и синтаксичке функције: придев заузима позицију атрибута а прилог адвербијала. Узимајући у обзир све наведено, не чуди што М. Ивић не заузима јасан став у вези с овом проблематиком, констатујући: „имаће научници још доста посла да обаве пре него

што се definitivno utvrdi treba li ili ne treba u udžbenike namenjene jezičkoj nastavi unositi i taj podatak da su pridevske i priloške reči, u stvari, samo dva neidentična jezička odslikavanja istovetne kategorije odredbenosti” (Ivić, 2008: 94). Ипак, требало би истаћи још један детаљ. Из угла анализе ПП значајна је подела квалификативног значењског поља на одређење именског и глаголског садржаја, при чему су придеви резервисани за први а прилози за други тип, о чему говори још Стевановић (1974).

Мразовић, П. (1990). „Класификација партикула (у ужем смислу) у српскохрватском језику”. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*. XXXIII: 301–309.

Ауторка класи партикула прикључује низ лексема, као несумњиво, неоспорно, очито, вероватно, практично, једноставно и сл., одређеним у традиционалним граматикама као прилошке речи, а у новије време као модални или реченични прилози. Оваква класификација лексема проистиче из начина на који ауторка одређује прилоге и партикуле, посматрајући партикуле контрастивно према прилозима, али и другим непроменљивим речима, јер су, како истиче, те класе међусобно сличне и потребно их је разграничити. Прецизније, П. Мразовић за-снима одређење прилога и партикула на разлици између њих. Прилози су, према њеном схватању, глаголски модификатори и они прецизирају, ситуирају глаголску радњу по времену, месту, начину, узроку итд. њеног вршења и у исказу (наравно и у реченици) увек стоје непосредно испред глагола, они су реченични делови, додаци (прилошке одредбе). Партикуле су пак више од реченичних делова, оне су замишљене надређене реченице, оне модификују садржај целог исказа изражавајући притом лични став говорника. Ауторка уобличава формалне критерије за разграничење двеју категорија: (1) за партикуле се поставља „да-не” питање а за прилоге само делимично и никако потпуно питање (нпр. **Како/Заишо је Милош одржао своје предавање? – *Веровајно*, али *да ли је Милош одржао своје предавање? – Веровајно.*; (2) партикуле нису подложне негирању, прилози јесу (нпр. *Он је добро радио. – Он није добро радио.*, али *Он је можда добро радио.* – *Он можда није добро радио.* **Он није можда добро радио.* Овакав приступ прилозима и партикулама и њихово одређење према комуникативној улози има и мањкавости, посебно у вези са анализом ПП: сужен је круг лексема које би требало прикључити категорији прилога и замагљују се границе између појединих класа речи. Исто тако, други критериј за разликовање двеју класа речи (могућност, тј. немогућност негирања) не

може се применити на све семантичке групе партикула које издваја П. Мразовић. Немогућност негирања не односи се на примере у којима посматране лексеме имају, уз глаголе ослабљеног значења, предикатску функцију. Тако на пример лексеме типа ДРАГО, СВЕЈЕДНО, ЖАО, ПОТАМАН (које П. Мразовић распоређује у групу копулативних партикула) негирају се потпуно регуларно. Примере које П. Мразовић даје као илустрацију ове семантичке класе партикула: *Мило ми је шћо смо се ућознали; Жао ми је шћо гећећа*, могуће је употребити и у негираном облику: *Није ми мило шћо смо се ућознали; Није ми жао шћо гећећа*.

Pranjковић, I. (1993). *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Аутор указује на мање или више директне додирне црте прилога са свим категоријама речи, те утврђује њихова својства и функције на основу којих се преплићу са осталим врстама речи, односно разграничавају од њих. Из визуре изучавања ПП посебну вредност имају Прањковићеве напомене о релацији између прилога и именица а у вези са њиховом реализацијом у позицији предикатива или, по терминологији И. Прањковића, предикатног имена, као у примерима које наводи: *Dobro mi je; Teško mu je; Mučno im je; Strah me je; Muka mu je; Vrijeme im je* (Pranjковић, 1993: 30). Прилог у тој функцији добија нешто именичке предметности, а именица губу нешто од своје граматичке предметности, постаје индеклинабилна, на неки начин адвербијализована.

Доц. др Јелена Ајџановић

**ПРИЛОШКИ ПРЕДИКАТ
У СТАНДАРДНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Едиција Е-дисертација, књига 17

Филозофски факултет, Нови Сад

За издавача:

Проф. др Ивана Живанчевић Секеруш, декан

Уредници:

Проф. др Тврџко Прџић

Проф. др Биљана Шимуновић Бешлин

Рецензенти:

Проф. др Вера Васић

Филозофски факултет, Нови Сад

Проф. др Душанка Звекић Душановић

Филозофски факултет, Нови Сад

Проф. др Борко Ковачевић

Филолошки факултет, Београд

Коректура:

Проф. др Јасмина Дражић

Ауторка

Компјутерски слог, корице и конверзија:

Ференц Финчур

КриМел, Будисава

2019.

ISBN 978-86-6065-511-2

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

811.163.41'367.7

АЈЦАНОВИЋ, Јелена,

Прилошки предикат у стандардном српском језику
[Електронски извор] / Јелена Ајцановић. - Нови Сад :
Филозофски факултет, 2019 (Будисава : Кримел). -
електронски оптички диск (CD-ROM) : текст, табеле ; 12
cm. - (Е-дисертација ; 17)

Системски захтеви: Нису наведени. - Насл. с насловног
екрана. - Ел. публикација у формату пдф опсега 309
стр. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија: стр. 269-286. - Abstract.

ISBN 978-86-6065-511-2

а) Српски језик - Предикат
COBISS.SR-ID 328199943

Е-ДИСЕРТАЦИЈА

17